ژیانی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)

بۆ منداڵان

نووسینی

نهاد جلال حبیب الله

بسم الله الرحمن الرحيم

ناوی کتێب: ژیانی پێغەمبەر (ﷺ) بۆ منداڵان

نووسەر: نهاد جلال حبیب الله

بابەت: پەروەردەیی ئایینی

ژمارەو ساڵی چاپ: سێیەم، ٢٠١٧

چاپخانەو شوێنی چاپ: چاپخانەی رێ نوێ، سلێمانی

مافی لەچاپدانی پارێزراوە بۆ نووسەر

٠٧٥٠١٥٢٠٤٤٦

پێشکەشە بە

* دایك و باوکی ئازیز و خۆشەویستم خوای گەورە بەهەشت بکاتە بەشیان.

* هەموو جگەرگۆشە و ڕۆڵەیەکی ئوممەتی ئیسلامی.

* خوێندکارانی خوێندنگەی پێغەمبەرمان محمد(ﷺ).

* هەر تاکێکی مرۆڤایەتی کە بە دوای ڕاستیدا دەگەڕێت.

* هەر موسڵمانێك کە لە نزایەکیش بێت لە بیرم ناکات.

پێشەکی

سوپاس و ستایشی بێپایەن بۆ خوای گەورە، صەلات و سەلامی خوا بۆ سەر پێغەمبەرمان موحەممەد و ئالوبەیتی پاکی و هاوەڵانی بەرز و بەڕێزی.

پاشان:

ئەم نووسینەی بەردەستتان، هەوڵێکی سەرەتاییە هەتا بتوانین لە ژیانی پێغەمبەرەوە (ﷺ) تا ئەمڕۆ بڕێ نموونەی کەسە گەورەو خواناسەکان بخەینە بەردەستی منداڵە ئازیزەکانمان تا بتوانن پێشەنگییان پێوە بکەن و درێژە بەو ڕێبازە بدەن، بەرگی یەکەمی تایبەت کراوە بە ژیانی پێغەمبەر(ﷺ) و چەند جارێ چاپ کراوە، بەرگی دووەمیشی تایبەت بوو بە خەلیفەکانی پێغەمبەر (ﷺ)، بەرگی سێهەمیشی تایبەت بوو بە هاوەڵان کە ژیانی پانزە هاوەڵی لەخۆدەگرت، بەرگی چوارەمیشی تایبەت بوو بە هەڵکەوتەکانی ئیسلام و تیایدا ژیانی پانزە هەڵکەوتەی ناو مێژووی ئیسلامی باسکرابوو، هەریەك لەوانەش دوو جار چاپ کران، بەڵام بە پێویستمان زانی ئەم بەرهەمە دەوڵەمەندتر بکەین، بۆیە بەم چەشنە گۆڕانکاریمان تێدا کرد:

بەرگی یەکەممان تایبەت کردووە بە ژیانی پێغەمبەری ئازیزەوە (ﷺ).

بەرگی دووەممان لەگەڵ ژیانی هاوەڵانی تر یەکخست و تیایدا جگە لە پێنج خەلیفەکە، ژیانی پانزە هاوەڵیشمان داناوە.

بەرگی سێهەم درێژەپێدەری ژیانی هاوەڵانە و تیایدا ژیانی چل و پێنج هاوەڵی تری تێدایە، واتە بە خەلیفەکانیشەوە ژیانی شەست و پێنج هاوەڵ باسکراوە.

بەرگی چوارەممان تایبەت کرد بە هەڵکەوتەکانی ئیسلام و لە بری پانزە کەسایەتی، ژیانی سی هەڵکەوتەی ناو مێژووی ئیسلامیمان باسکردووە.

ئەمەش کە بەرگی یەکەمی نووسینەکەیەو تایبەتە بە ژیانی پێغەمبەری خواوە (ﷺ)، پێشتر سێ جار چاپ کراوەو تیراژی هەمووی نزیکەی (5000) بووە، سوپاس بۆ خوا پێشوازیەکی گەرمی لێکرا، هۆکارەکەشی جوان نووسی بەندە نیە، بەڵکو خۆشەویستی پێغەمبەری ئازیزمانە (ﷺ) کە خوای گەورە جاڕی خۆشەویستی بۆ داوەو تا رۆژی دواییش ئەو جاڕە نابڕێتەوە.

لەم نووسینەدا بە قۆناغ بە قۆناغ و بە کورت ژیانی پێغەمبەرمان (ﷺ) هێناوە، لەو نێوەندەشدا پرسیار و وەلامان تێدا داناوە، تا منداڵی ئازیز لەسەر رووداوەکان بوەستێ و خێرا تێنەپەڕێت، پاشان پەند و وانەی ئەو رووداوەمان باسکردووە، لە کۆتایی هەر بەشێکیشدا بڕێ پرسیاری تایبەت بەو بەشەمان داناوە هەتا منداڵی ئازیز وەڵامیان بداتەوە.

بەو هیوایەی خوای گەورە ئەم کارەی لێوەرگرتبێن و پاك و پوخت تەنها لەپێناو خۆیدا بێت. خەڵکیش بە گشتی و منداڵی موسڵمان بە تایبەتی سوودی لێ ببینن و ئەو هاوەڵانە بکەنە پێشەنگی ژیانیان، بە ئومێدی ئەوەش هەر کەس ئەو نووسینە دەخوێنێتەوە ئەگەر تەنها بە یەك نزاش بێت ئەم بەندەی خوایە لە نزا بێبەش نەکات.

﴿إِنْ أُرِيدُ إِلاَّ الإِصْلاَحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلاَّ بِاللّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾

نهاد جلال حبيب الله

Nihad.jalal@gmail.com

بۆ خوشك و برا ئازيزەكانم

خوشك و برايانی ئازيز، ئەوانەی ئەم نووسينە دەخوێننەوە بۆ منداڵەكانتان يان بۆيان باس دەكەن يان ڕوونكردنەوەی لەسەر دەدەن:

ڕۆژگارێك كە چوومە خزمەت ژيانی پێغەمبەر(ﷺ)، جار جارێك لەگەڵی دەچوومە ناو مەككە و ئازار دەدرام و خۆم ڕادەگرت، جاری وا هەبوو دەيگريانم، جار جاريش دەيخستمە خەندەو پێكەنين، دەستی دەگرتم و دەيبردم بۆ نوێژ و بەرنوێژی بۆ دەكردم، فێری قورئانی دەكردم، سەلامی لێ دەكردم، جاريش هەبوو كەناری دەگرت و ماڵئاوايی لێ دەكردم، ئەو كات زانيم ژيان لەگەڵ ئەو پێغەمبەرە ئازيزە چەندە خۆشە، گريان و خەندە و جەنگ و خۆڕاگری، خۆشی و ئازار و هەر جۆرە بارێكی ژيان لەگەڵ ئەو ئازيزەدا بەسەر دەبەين، خوشك و براكانم پێويستە جوان لەوە تێبگەين كە پێويستە بەو جۆرە بچينە نێو ژيانی پێغەمبەر(ﷺ)، كە ئەو ئازيزەمان ژياوە، نەوەك بمانەوێت پێغەمبەر(ﷺ) بەو جۆرە ژيابێت كە ئێمە دەمانەوێت.

بڕوانن ڕۆژانێك خۆڕاگری و ئازار و ئەشكەنجە ژيانی پێغەمبەر(ﷺ) بوو، جاری وا هەبوو شەونخونی و شەو نوێژی و كەنارگيری هەبوو، جاری وايش هەبوو تێكەڵی خەڵك و قسە و بزە و وتاردان بوو، هەندێ جار توڕە و هەندێ جار لەسەر خۆ بوو.

دەی با ئێمەش يەك باری ژيانی ئازيزمان وەرنەگرين، هەمووی بە باشی سەير بكەين و بيرمان نەچێت ئێمە ژيانێك دەخوێنينەوە كە خوای گەورە لە بارەيەوە دەفەرمووێت:(لقد كان لكم فى رسول الله أسوة حسنة).

بەشی یەکەم

شوێنی لە دایك بوونی پێغەمبەر(ﷺ)

پێغەمبەر (ﷺ) لە شارێکدا لە دایك بوو کە پێی دەوترا مەککە،[1] ئەو ناوچەیە لە حیجازدایە، ئەمرۆ وڵاتەکە ناسراوە بە «مەملەکەتی عەرەبی سعودی».

ئەم شارە ناوچەیەکی وشك و کەم بارانە، چوار دەوری شاخاویە.[2]

لەم شارەدا بینایەکی تێدایە پێی دەوترێت کەعبە، ئەم کەعبەیە یەکەمجار لە سەردەمی پێغەمبەر ئیبراهیم (علیه السلام) لەگەڵ ئیسماعیلی کوڕیدا دروستی دەکەن.[3]

ئەم شارە لە ڕووی ئابووریەوە گرنگیەکی گەورەی هەبوو، چونکە کاروانە بازرگانیەکان لە ناوچەکانەوەشتومەکیان دەکڕی و دەیان بردەوە بۆ وڵاتەکانی خۆیان یان بۆ شارەکانی تر، لە ڕێگەدا تێپەڕ دەبوون بە شاری مەککەدا.[4]

هەروەها لە ڕووی ئاییەنیەوە گرنگ بوو، چونکە کەعبەی تێدا بوو، هەمووان دەهاتن بۆ ئەویٚ بۆ لای کەعبە و شارەکە و قەرەباڵغ دەبوو، خەڵکی ناوچەکە بەگشتی عەرەب بوون بە زمانی عەرەبی قسەیان دەکرد.[5]

پرسیار: خەڵکی شاری مەککە چۆن دەژیان؟

وەڵام: خەڵکی شاری مەککە دابەش بووبوون بۆ چەند کۆمەڵێك:

---

[1] - محمد مەلا فائق: ژیانی پێغەمبەری خوا (ﷺ)، لاپەڕە (14).
[2] - عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (–21–22).
[3] - د.علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (42).
[4] - حبیب محمد سعید: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (42).
[5] - د.علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (22–23).

1- هەندێکیان سەرقاڵی بۆنەی ئایینی بوون و پێشوازیان لە خەڵك دەکرد و ئاویان پێ دەدان و فێری بۆنە ئاینەیەکانیان دەکردن.

2- هەندێك پاراستنی کاری شارەکەیان لە ئەستۆ گرتبوو ئەمانەماڵیان لە دەرەوەی شارەکەدا بوو.

3- دەستەیەك لە خەڵکی شارەکە بازرگان بوون وشتومەکیان دەکڕی و دەفرۆشت و بە زستان و هاویندا کاروانی بازرگانیان هەبوو.

4- کەمێك لە خەڵکەکەیش سەرقاڵی پیشەسازی بوون و شمشێر و چەك و شتی تریان دروست دەکرد.

تێبینی:

خەڵکی شارەکە سێ جۆر بوون:

* جۆری یەکەم: دەوڵەمەندەکان بوون، کاروباریان لە دەستدا بوو و ستەمیان دەکرد لەوانی تر و هەرچیان بویستایە دەستیان دەکەوت.

* جۆری دووەم: کۆیلەکان بوون، واتا ئەوانەی دەوڵەمەندەکان یان خەڵکەکەی تر لە کاتی جەنگدا دەیانگرتن و دەیانهێنان تا ئیشیان بۆ بکەن، ئەم کۆیلانە هەژار و کەم دەست بوون و دەبوو هەمیشە ئیش بکەن و بۆ گەورەکانیان، ئەوان نانی باشیان نەبوو تا بیخۆن، سەرما و گەرما ئازاری دەدان و ژینیان خراپ بوو.

* جۆری سێیەم: خەڵکی ئاسایی بوو کە ژیانیان سادە بوو، ئەمانە نە کۆیلە بوون و نە دەوڵەمەند و نە دەسەڵاتدار، بەڵام ژیانیان ئاسایی و ساکار بوو.

لە مەککەدا ئافرەت وەك سوك و گاڵتـەجار و کـەم سـەیر دەکرا، هـەر ماڵێـك کچـیان بوایە بە دزیەوە دەیان کوشت و نەیان دەهێشت کەس بزانێت، کە کچیان بـووە، ئـەوان چاڵیان هەڵدەکەند و کچـەکەیان دەخسـتە چـاڵەکە و خۆڵیـان دەکرد بـە سـەریا، بـەڵام کوڕیان خۆش دەویست.[1]

خەڵکی شارەکە بتیان لە بەرد و دار و شـتی تـر دروسـت دەکـرد و دەیـان پەرسـت و سوجدەیان بۆ دەبرد و دوعایان لەلا دەکردن، ئەوان باوەڕیان نەبوو بـە خـوای گـەورە و لە جیاتی خوا بتیان دەپەرست و بێ باوەڕ بوون، خەڵکەکەی داوین پیس و خراپـەکار و ناپاکبوون و لە نێوان خۆیاندا خراپ بوون،[2] ئەوان خۆیان بـە گـەورە دەزانـی و تێکـەڵی خەڵکی تر نەدەبوون.[3]

خەڵکەکە ئاویان لە بیرەکانەوە هەڵدەگۆزی، چونکە ناوچەکە زۆر وشك بوو.[4]

لەو کاتەدا چەند دەوڵەتێکی بە هێز هەبوون کە بریتی بوون لە:

*یەکەم: فارسەکان: لـەم دەوڵەتـەدا پاشـا سـتەمکارەکان فـەرمانڕەواییان دەکـرد و خەڵکەکەیان ئاگر پەرست بـوون و ئـایینی ناڕاسـتی زۆر بـڵاو بوونـەوە، خـەڵکی مـەی و خۆراکی حەرامیان دەخوارد و دەخواردەوە، ئەم دەوڵەتە دەوڵەتی ساسـانی بـوو دواتـر موسڵمانەکان لە ناویان بردن.

---

[1] ـ حبیب محمد سعید: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (63–76).
[2] ـ عەبدولعەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (24).
[3] ـ د.علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (22 بۆ 32).
[4] ـ عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (21).

*دووەم: ئیمپراتۆریەتی ڕۆمان: ئەمانیش سەرقاڵی لاسایی و ستەمکاری بوون خۆیان پێیان وا بوو کە مەسیحین، بەڵام لایاندابوو لە دینی ڕاستی پێغەمبەر عیسا (علیە السلام) و دابوویانە تاوان و گوناھ و چەند خوایەکیان دانابوو بۆ خۆیان.

*سێیەم: هیند: ئەمەش دەسەڵاتی ناوچەکانی هیندستان بوو، کە ئەمانیش دواکەوتوو و نەزان و ستەمکار بوون و خوایان نەدەپەرست و ئاژەڵ و بتیان دەپەرست.[1]

پرسیار: گرنگترین ئایینەکانی ئەو سەردەمە چی بوون؟

وەڵام: گرنگترین ئایینەکانی ئەو سەردەمە بریتی بوون لە:

1- ئایینی جوولەکە.

2- ئایینی مەسیحی.

3- ئایینی بوذی.

4- ئایینی بەرهەمی.

5- ئاینی زەردەشتی.

6- ئایینی مانی.

7- ئایینی مەزدەکی.[2]

---

[1]- د.علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (13-15).
[2]- هەمان سەرچاوە لاپەڕە (15-19).

ئەو سیفەتانە چی بوون کە خەڵکی مەککە و دەوروبەری مەککە هەیانبوو؟

1- ئەوان بیر تیژ و لێزان بوون.

2- ڕێزی میوانیان دەگرت و لە ڕوویدا سەخاوەتمەند بوون و چی باش و خۆش بوایە بۆیان دادەنا.

3- ئازا و نەترس بوون و یارمەتی ستەم لێکراویان دەدا، بەڵام بە کەمی.

4- حەزیان لە ئازادی بوو و ئامادە نەبوون بچنە ژێر دەسەڵاتی هیچ دەوڵەتێك.[1]

ڕەچەڵەکی پێغەمبەر(ﷺ):

پێغەمبەر(ﷺ) بە ڕەچەڵەك دەگەڕێتەوە سەر ئیسماعیل و ئیبراهیم (علیهم السلام)، پێغەمبەر(ﷺ) عەرەب نەبووە لە ڕەچەڵەکدا، بەڵکو باوك و باپیرانی زووتر هاتوون بۆ ناو عەرەب و تێکەڵی عەرەب بوون و ئەوانیش وەك عەرەبیان لێ هاتووە.[2]

باپیری پێغەمبەر ناوی عبدالمطلب بوو، عبدالمطلب منداڵی نەبوو، داوای کرد کە خوای گەورە منداڵی زۆری پێ ببەخشێت یەکێکیان دەکاتە قوربانی بۆ خوا، کاتێك خودا منداڵەکانی پێ دەبەخشێت، عبدالمطلب تیر و پشك دەکات تا بزانێت کامیان بکاتە قوربانی، ئەو کات ناوی یەکێکیان دەردەچێت و کە ناوی عبدالله بوو، بەڵام نە باوکی و نە براکانی عبدالله حەزیان نەدەکرد عبدالله سەر ببڕدرێت، بۆیە تا سێ جار تیر و پشکیان کردەوە کەچی هەر ناوی عبدالله دەردەچوو، دواتر چوونە لای زانایەك و بە پێی

[1] - هەمان سەرچاوە، لاپەڕە (32-37).
[2] - ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (18).

قسەی بڕیاریاندا لە جیاتی عبداللە سەد وشتر سەر ببڕن، بەمە عبداللە ڕزگاری بوو، عبداللە کوڕێکی جوان و باڵابەرز بوو، هەرچی خەڵك بوو حەزیان لە جوانی عبداللە بوو، عبداللە کچێکی هێنا و بوو بە هاوسەری کە ناوی ئامینە بوو، ئامینەش کچێکی هێدی و جوان و ژیر بوو، بنەماڵەیەکی ناسراو و ڕێك و پێکی هەبوو.[1]

عبدالمطلب لە لایەن خواوە بیری زەمزەمی پێ بەخشرا، ئەو کەسێکی ناسراو و ناوداری نێو مەککە بوو و هەمووان ڕێزیان لێ دەگرت.[2]

جارێك عبداللە دەچێت بۆ بازرگانی و لە ڕێگادا دەمرێت،[3] کەچی پاش ماوەیەکی کەم لە دوای مردنی ئامینەی خێزانی منداڵێکی دەبێت و هەمووان پێی دڵخۆش بوون، عبدالمطلب لە خۆشیدا کەنیزەکێکی ئازاد کرد و ناوی منداڵەکەی نا (محمد) واتا سوپاسکراو،[4] ئەو محمدەیش پێغەمبەری ئازیزی ئێمە بوو کە لەگەڵ لە دایك بوونیدا بڕیاری گۆڕانی مرۆڤایەتی داو کەوتە کار، پێغەمبەرێك کە باوکی خۆی نەبینی و بە بێ برا و خوشك دونیای بینی و هاتە دونیا، ئەو ڕۆژەش ناسراوە بە ڕۆژی لە دایك بوونی پێغەمبەر محمد(ﷺ).

تێبینی: پێش ئەوەی پێغەمبەر(ﷺ) لە دایك بێت کەسێکی ستەمکار بەناوی ئەبرەهە بینایەکی دروست کرد لە ناوچەی خۆی لە جیاتی کەعبە و فیلی زۆری کۆکردەوە و لەگەڵ سوپایەکدا و هات بۆ لەناوبردنی و ڕووخاندنی، کەعبەی پیرۆز، بەڵام خوای گەورە کۆمەڵێك باڵندەی بۆ ناردن کە بەردی بچووکیان پێ بوو و لە ئاسمانەوە بەردەکانیان

1- عەبدولعەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (40–43).
2- ابن الاثیر: الکامل في التأریخ، بەرگی بەکەم، لاپەڕە (615).
3- ابن هشام، السیرة النبویة، لاپەڕە (153).
4- حبیب محمد سعید: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (107).

فرێ دا بەسەر فیل و سەربازەکاندا و سوپاکەی ئەبرهە لە ناوچوو خوای گەورە کەعبەی پاراست لە دەستی ئەو خراپەکارانە.[1]

پرسیار: چ سورەتێك باسی ڕووداوەکەی ئەبرهە دەکات؟

وەڵام: سورەتی (الفیل).

پرسیار: پێغەمبەر(ﷺ) لە چ ڕۆژێکدا لە دایك بوو؟

وەڵام: لە ڕۆژی دوو شەممە لە 12ی مانگی ربیع الاول لە دایك بوو.

پرسیار: بۆچی خوای گەورە نەیهێشت پێغەمبەر(ﷺ) باوکی ببینێت و پێش ئەوەی لە دایك بێت مرد؟

وەڵام: بۆ ئەوەی هەر لە منداڵیەوە فێری خۆڕاگری و مەردایەتی بێت و تەنها پشتی بە خوا ببەستێت.

[1]- ابن هشام، السیرة النبویة، لاپەڕە (63-73).

ژیانی منداڵی پێغەمبەر (ﷺ)

لەو سەردەمەدا وا باو بووە منداڵ دەنێردرایە لادێ تا زمانی پاراو بێت و لە ئاو و هەوایەکی خۆش و پاکدا گەورە بێت شارەزایی بار و دۆخی ژیانی لادێ ببێت تا دواتر بتوانێت کەسێکی لێهاتوو بێت.

پێغەمبەر کە لە لای باپیرەی و لەگەڵ دایکی ژیانی بەسەر دەبرد، لە لایەن باپیرەیەوە نێردرا بۆ لادێ تا لەوێ گەورە ببێت، ئەمەش لەو کاتەدا بوو کە هێشتا پێغەمبەر شیری دەخوارد و زۆر منداڵ بوو.

عبدالمطلب پێغەمبەری دایە دەست خێزانێکی هەژاری نێو لادێ کە ناوی ئەو ژنە حەلیمە بوو.[1]

پرسیار: حەلیمە واتای چیە؟

وەڵام: بە واتای نەرم و نیان و هێدی و خاوەن سۆز دێت ئەمەش بۆ ئەوەی ڕەفتاری پێغەمبەر(ﷺ) لە دواتردا بەو جۆرە بێت، حەلیمە لەگەڵ مێردەکەی و منداڵەکانیدا چوون بە لای مەککەدا، ئەوان گوێ درێژێکی بێ توانا و خاو و خلیچکیان هەبوو و لە هاو ڕێگاکانیان دواکەوتبوون، بەڵام نەیاندەزانی ئەو دواکەوتنە هۆکاری بەختەوەر بوونیانە و خوای گەورە یارمەتیان دەدات، ئەوان کاتێك پێغەمبەریان برد بۆ لای خۆیان گوێ درێژەکەیان بە هێز و بە پەلە بوو، کەوتنە پێش هاوڕێکانیان، هاوڕێکانیشیان بە سەرسوڕمانەوە سەیریان دەکردن.[2]

پرسیار: چ سوودێك وەردەگرین لەم ڕووداوەدا؟

---

[1] ـ محمد مەلا فائق: ژیانی پێغەمبەری خوا (ﷺ)، لاپەڕە (17).
[2] ـ عەبدولعەزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (58-61).

وەڵام: لەم ڕووداوەدا فێری ئەوە دەبین کە هەندێ شت هەیە لای ئێمە باش و خۆش نیە، بەڵام لای خوای گەورە باشە و سوودی هەیە بۆ ئێمە، چونکە حەلیمە و مێرد و منداڵەکانی حەزیان نەدەکرد دوا بکەون، کەچی خوای گەورە بە هۆی ئەو دواکەوتنەوە پێغەمبەری دانە دەست کە بە پەلە خوای گەورە ژیانی خۆش کردن و وای کرد لە هەژاری ڕزگاریان ببێت.

هەروەك فێری ئەوە دەبین کە هەرگیز بێ هیوا نەبین لە خوای گەورە، چونکە خوای گەورە هەمیشە ئاگای لە ئێمەیە تەنانەت کاتێك ئێمە دەخەوین و ئاگامان لە خۆمان نیە، خوای گەورە ناخەوێت و ئاگای لە ئێمەیە.

بەڵێ!.. حەلیمە پێغەمبەری بردەوە لەگەڵ خۆیدا بۆ لادێ، لەوێ ئەرکی شیرپێدان و گەورەکردن و پەروەردەکردنی پێغەمبەری گرتە ئەستۆی خۆی، کاتێك بینی بەهۆی پێغەمبەرەوە لە هەژاری ڕزگاریان بووە و مانگاکانیان شیریان زیاتر بووە و گوێ درێژەکەیان بەهێز بووە و خۆراکیان زۆر بووە حەزی دەکرد زیاتر گرنگی بە پێغەمبەر بدات بۆیە دەیویست شیری هەردوو مەمکی بدات بە پێغەمبەر، بەڵام پێغەمبەر تەنها بەشەکەی خۆی دەخوارد و دوای ئەوە هیچی نەدەخوارد.[1]

پرسیار: چ وانەیەك فێر دەبین لەم ڕەفتاری پێغەمبەردا؟

وەڵام: فێر دەبین تەنها بەشی خۆمان بخۆین و بەشی زیاتر نەخۆین، چونکە خەڵکی تریش وەك ئێمە مرۆڤن و گوناهە بەشەکەیان بخۆین.

ئەگەریش گەورەکانمان ویستیان بەشی برا و خوشك و هاوڕێکانمان بدەن بە ئێمە، نابێت ئێمە لەم کارە قبووڵ بکەین و دەبێت لە بەشی خۆمان زیاتر نەبەین.

[1] ـ عەبدولعەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (47–48).

* ڕووداوێکی گرنگ:

ڕۆژێکیان پێغەمبەر لەگەڵ منداڵەکانی حەلیمەدا کە برای شیری پێغەمبەر بوون چوون بۆ دەرەوە بۆ لەوەڕاندنی ئاژەڵەکان، لەوێ کەوتنە گاڵتە و یاری کردن لە ناکاو دوو کەسی گەورەی جلوبەرگ سپی کە قاپێکی زێڕینیان پێ بوو هاتن و پێغەمبەریان گرت و سنگیان هەڵدڕی، منداڵەکان تەواو ترسان و ڕەنگیان گۆڕا و بە پەلە ڕایان کردەوە بۆ ماڵ و هەواڵیان دا بە دایکیان، کە دوو پیاو پێغەمبەریان کوشت و حەلیمەش بە پەلە ڕای کردە دەرێ و چوو بۆ لای پێغەمبەر سەیر دەکات پێغەمبەر چاك بووەتەوە، بەلاّم ترساوە و ڕەنگی زەرد بووە و بێ تاقەت دیارە، بۆیە حەلیمە زانی ئەو ڕووداوە ڕاستە، حەلیمە ترساو بڕیاریدا پێغەمبەر بباتەوە بۆ لای باپیرەی و دایکی لە ترسی ئەوەی شتێکی بەسەر نەیەت.[1] بەمە پێغەمبەر لە ژیانی لادێ و گوندەوە چوویەوە بۆ ژیانی قەرەباڵغی و شار و لە برا شیریەکانی دووركەوتەوە.

پرسیار: ئەو دوو کەسە کێ بوون سنگی پێغەمبەریان هەڵدڕی؟ ئەی بۆچی وایان کرد؟

وەلاّم: ئەو دوو کەسە دوو فریشتەی میهرەبانی خوای گەورە بوون، ئەوان هاتن تا چی پیسی و خراپە هەیە لە دڵی پێغەمبەردا لایبەن و لە جیاتیدا چاکەیان دانا و دڵی پێغەمبەریان لە قاپێکی زێڕیندا شۆرد.

لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت کە:

1- فریشتەکان ئێمەیان خۆش دەوێت و چاکەی ئێمەیان دەوێت نەوەك خراپە.

---

[1] - حبیب محمد سعید: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (123-128).

2- ئەبێت هەوڵ بدەین خراپەکانی ناو دڵمان بگۆڕین بۆ چاکە، ئەویش بەوە دەبێت کە لە جیاتی قسەی خراپ قسەی چاك بڵێین و لە جیاتی کاری خراپ کاری چاك بکەین.

3-

* گەشت و سەفەری پێغەمبەر لەگەڵ دایکیدا:

پاش ئەوەی پێغەمبەر گەڕایەوە بۆ لای دایکی و باپیری، بڕیار بوو لەگەڵ دایکیدا بچن بۆ سەفەر بۆ لای خاڵ و خزمانی دایکی بۆیە کەوتنە ڕێ و لەگەڵ دایکیدا سەردانی خزم و کەسوکاریان کرد ماوەیەك لە لای ئەوان بوون، پێغەمبەر لەوێ لەگەڵ دایکیدا بوو و لێی جودا نەدەبوویەوە.[1]

پرسیار: چی فێر دەبین لەم گەشتەی پێغەمبەر لەگەڵ دایکیدا؟

وەڵام:

1- فێر دەبین کە سەردانی خزم و کەس و کار ئەرکی سەر شانمانە و دەبێت هەموومان بچین بۆ سەردانی خزم و کەسوکاری دایك و باوکمان.

2- نابێت بڵێین خزمەکانمان دوورن و نەچین، بەڵکو دەبێت هەر بچین بۆ لایان.

3- دەبێت هەمیشە لەگەڵ دایك و باوکماندا بین، چونکە ئەوان ئاگایان لە ئێمە دەبێت، هەروەها ئەوان ئێمەیان خۆش دەوێت، بۆیە دەبێت ئێمەیش ئەوانمان خۆش بوێت.

[1] د.علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (53).

ڕووداوێکی دڵتەزێن:

کاتێك پێغەمبەر لەگەڵ دایکیدا دەگەڕانەوە بەرەو شاری مەککە بۆ ماڵی خۆیان، لە ڕێگەی نێوان مەدینە و مەککەدا دایکی پێغەمبەر(ﷺ) دەمرێت و پێغەمبەریش بە تەنها لەو ڕێگەدا دەمێنێتەوە خەڵکی دەیبەنەوە ماڵەوە ئەمجا کە سەیری ماڵەوە دەکات نە باوك و نە دایك و نە خوشك و نە برای تێدا نیە و بە تاقی تەنها ماوەتەوە لە ماڵەکەدا و باپیری لەگەڵیدا دەبێت.[1]

وانە و ئەزموونەکانی ئەم ڕووداوە:

1- لەم ڕووداوەدا فێر بووین کە مردن هەمیشە لە ڕێگەدایە و کەس نازانێت کەی دەمرێت، بۆیە دەبێت هەمیشە کردەوەی چاك کۆ بکەینەوە تا ئامادە بین بۆ مردن تەنانەت ئەگەر لە خۆشترین کاتدا بێت، چونکە دایکی پێغەمبەر لە سەفەردا مرد.

2- نابێت ئێمە بە مردنی کەس و کارمان بێ هیوا بین و واز بهێنین چونکە پێغەمبەر(ﷺ) زۆربەی کەس و کاری مردن، کەچی وازی نەهێنا تا ئەم ئاینەی گەیاند.

3- با کەس و کار و خزم و دایك و باوکیشمان بمرن، ئێمە هەر بێ کەس نین، چونکە ئێمە خوای گەورەمان لەگەڵدایە کە هەرگیز نامرێت و لە دایك و باوك و کەس و کارمان زیاتر ئێمەی خۆش دەوێت و بۆ ئێمە باشترە.

[1] ـ محمد مەلا فائق: ژیانی پێغەمبەری خوا(ﷺ)، لاپەڕە (24-27).

ژیان لەگەڵ باپیریدا

پێغەمبەر ئەمجارەیان لەگەڵ باپیریدا ژیان دەباتە سەر ئەو کوڕێکی ژیر و هێدی و لەسەر خۆ بوو، هەمیشە هەوڵی دەدا بە جۆرێك یارمەتی باپیرەی بدات، چونکە باپیرەی پیر و پەککەوتە و بێ توانا بوو، بۆیە بڕیاری دا بچێت بۆ کاری شوانەیی و لە بەرامبەردا پارەی بدەنێ تا خەرجی خۆی و باپیرەی پێ پەیدا بکات.[1]

ئەو ڕۆژانەی دەچوو بۆ ئیش و شوانیی دەکرد مەڕ و ماڵاتی خەڵکی شاری مەککەی دەلەوەڕاند، ئەمە خواستی خوای گەورەی لەسەر بوو، چونکە کاری شوانیی چەند سوود و ئەزموونێکی هەیە، لەوانە:

1- لە شوانیدا فێری نەترسی و ئازایەتی دەبیت: چونکە لەگەڵ ئەو هەموو ئاژەڵانەدا دەچیت بە دەشت و کێودا و ناترسیت لە ئاژەڵی دڕندە و دز و جەردە و ناحەز و هەوڵ دەدەیت ئاژەڵەکان بە ساغی ببەیت و بهێنیتەوە.

2- هەروەها فێری خۆڕاگری دەبیت: چونکە لە شوانیدا ئاژەڵەکان دێن و دەچن، تۆش دەچیت لەگەڵیاندا و کۆیان دەکەیتەوە و واز ناهێنیت یان ئاژەڵێك نەخۆش دەکەوێت یان دوور دەکەوێتەوە یان لاسارە کەچی شوانەکە خۆڕاگرە.

3- فێری سۆز و میهرەبانی دەبیت: چونکە تۆ پارێزگاری لە ئاژەڵەکان دەکەیت و خۆشت دەوێن و لە زیان و نەخۆشی و شتدا ئاگاداریان دەبیت، ئەی دەبێت چەندە مرۆڤەکانت خۆش بوێت؟! دەبێت ببیتە مایەی کامەرانی مرۆڤەکان.

---

[1] ـ حبیب محمد سعید: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (132).

4- لە شوانیەوە فێر دەبیت خۆت نان و خۆراکی خۆت بەدەست بهێنیت، لای خـەڵك داوا نەکەیت، بەڵکو بتوانیت ئیش بکەیت و بەرهەم بهێنیت، چونکە هەر کەسە و شتێکی کەم بەرهەم بهێنێت، بە هەموویانەوە شتێکی زۆریان دەبێت.

5- هەرچی پێغەمبەرانی تریش هەن کاری شوانیان کردووە، بۆیە پێغەمبەریش(ﷺ) کە کۆتایی پێغەمبەرانە دەبێت ئەو ئیشە بکات.[1]

خوای گەورە پێغەمبەر دەپارێزێت

کاتێك باپیرەی پێغەمبەر مرد، پێغەمبەر چوو بۆ لای ابو طـالیبـی مـامی کـە ئـەویش پیاوێکی پیرو لاواز و کەم دەست بوو بۆیە کاری شوانەیی دەکرد.

کاتێك پێغەمبەر شوانی دەکرد، هیچ کات بتی نە پەرستوە، بەڵکو لە شاخ و دەشت و بیاباندا بیری لەوە دەکردەوە کە دەبێ کێ ئـەم جیهانـە گـەورەی بـەم جوانیـە دروسـت کردبێت؟ کێ ئەستێرەکانی ڕاوەستاندوە و ڕووناکی پـێ بەخشـیون؟ کـێ ئـەم مـرۆڤ و ئاژەڵ و گیا و درەختانەی بـەدی هێنـاوە؟ پێغەمبـەر بـیری لـەم پرسـیارانە دەکـردەوە حـەزی دەکـرد خـوا بناسـێت، جارێکیـان پێغەمبـەر لەگـەڵ هاوڕێکەیـدا کـە سـەرقاڵی لەوەڕانـدن بـوون دەنگـی دەهـۆڵ و گـۆرانی و شـایی بیسـت لـە شـاردا، بۆیـە داوای لـە هاوڕێکەی کرد تا یارمەتی بدات ئەمشەو ئەو بە لای ئاژەڵەکانەوە بێت و پێغەمبەر بچێت بۆ ئەو ئاهەنگە و گوێ لە گۆرانی و دەهۆڵ بگرێت و سەیری شاییەکە بکات، بەڵام کاتێك چوو خوای گەورە پاراستی لەو تاوانە و وای لە پێغەمبەر کرد، کـە خـەوی لێ بکـەوێت و ئەو گوناهە نەکات و تا بەیانی بێدار نەبوویەوە.

[1] - د.علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (55).

کاتێك شەوی دووەم هات، ویستی دووبارە بچێتەوە کەچی هەندی خوای گەورە پاراستی و خەوی لێ کەوت و گوێی لێ نەگرت سەیری نەکرد تا بەیانی بێدار نەبوویەوە کە بەیانی لە خەو هەستا زانی کە ئەوە کارێکی باش نیە گوێ بگرێت لە گۆرانی خراپ و شاییەك سەیر بکات کە خراپەی تێدا بێت، بۆیە بڕیاری دا نەچێت بۆ هیچ شاییەکی خراپ مەگەر شاییەك کە باش و ڕێك و پێك بێت.[1]

پرسیار: گرنگترین وانە و سوودەکانی ئەم باسە بژمێرە

وەڵام: لەم باسی خەو لێکەوتنی پێغەمبەردا ئەم وانانە فێر دەبین:

1- خوای گەورە هەمیشە ئاگاداری ئێمەیە و حەز ناکات خراپە بکەین، بۆیە پێغەمبەری خەواند تا خراپە نەکات و گوێ لە شتی خراپ نەگرێت و سەیری شتی خراپ نەکات.

2- خوای گەورە پێغەمبەری پاراست، چونکە پێغەمبەر دەبێتە مامۆستای مرۆڤایەتی جا دەبێت کەسێك کە چاکە فێری خەڵکی دەکات، خۆی خراپە نەکات و چاك بێت.

3- ئەگەر هاوڕێیەکمان ویستی کارێکی خراپ بکات ئەبێت ئێمە نەهێڵین و بە قسەی جوان و بەبێ توڕەیی فێری بکەین کە ئەو کارە خراپە نەکات.

4- نابێت ئەگەر گەورەکانمان کاری خراپەیان کرد، ئێمەش وەك ئەوان بکەین.

پرسیار: باپیرەی پێغەمبەر کەی مرد و دواتر پێغەمبەر لای کێ بوو؟

[1]- عەبدولعەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (53-54).

وەڵام: باپیرەی پێغەمبەر کاتێك مرد، کە پێغەمبەر (8) ساڵان بوو دوای ئەویش چوو بۆ لای ئەبو طالیبی مامی کە زۆر پێغەمبەری خۆش دەویست.[1]

پێغەمبەر(ﷺ) کاری بازرگانی فێر دەبێت

کاتێك محمد سەرقاڵی شوانی بوو ئەبو طالیبی مامی حەزی کرد محمد فێری ئیشێکی باشتر بکات کە بریتیە لە بازرگانی.

پرسیار: بازرگانی چ سوودێکی هەیە؟

وەڵام: لە کاری بازرگانیدا ئەم سوودانە دەست دەکەوێت:

1- کاری بازرگانی پارە و دەستکەوتێکی زیاتری تێدایە و زۆرتر دەوڵەمەند دەبیت.

2- لە بازرگانیدا دەچیت بۆ شوێنەکانی تر و خەڵکی تر دەبینیت شارەزایان دەبیت و دەتوانیت چ قسەیەکی باشت پێیە بیکەیت بۆیان.

3- ئەوشتومەك و پێویستیانەی لە وڵات و شارەکەتدا نین تۆ لە ڕێگەی بازرگانیەوە دەیهێنیت بۆیان چی شتی زیادەش هەیە دەیبەی بۆ شوێنەکانی تر کە ئەو شتەیان نیە، بەوە هەردوو لا یارمەتی یەکتر دەدەن، ئەبو طالیب دەستی پێغەمبەری گرت و لەگەڵ کاروانێکی بازرگانی مەککەدا چوو بەرەو بازرگانی کردن، ئەبو طالیب لە مەککەدا قسەی دەکرد بۆ پێغەمبەر و هەندێ شتی فێر دەکرد و هەمیشە لەگەڵیدا بوو و لێی دوور نەدەکەوتەوە.

---

[1] ـ ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (162).

کاتێك چوون بۆ لای پیاوێکی مەسیحی کە ناسراو بە بوحەیرا، سەرقاڵی پەرستنی خوای گەورە بوو، بوحەیرا ئەو کاروانە بازرگانیەی بینی بڕیاریدا هەموویان دەعوەت بکات و لای ئەو نان بخۆن و قسەیان لەگەڵدا بکات.[1]

پرسیار: بۆچی بوحەیرا بڕیاریدا دەعوەتیان بکات؟

وەڵام: چونکە کاتێك سەیری کاروانەکەی دەکرد هەر لە دوورەوە بینی کە پەڵە هەورێك بە سەریانەوە سێبەریان بۆ دەکات و لەگەڵیاندا دێت، بوحەیرا سەری لەمە سوڕما و وتی ئەمە ڕووداوێکی سەرسووڕهێنەرە و دەبێت بزانم بۆچی وایە؟ کاتێك کاروانەکە هاتن بوحەیرا هەموویانی دەعوەت کردن نانی بۆ ئامادە کردن بەڵام ئەو بە دوای کەسێکدا دەگەڕا کە لە ناو ئەواندا نەبوو ئەو کەسەیش پێغەمبەر بوو بوحەیرا پرسیاری کرد: کەستان ماوە نەهاتبێت بۆ نان خواردن؟ ئەوانیش وتیان کەسمان نەماوە جگە لە منداڵێکی بچووك کە دامان ناوە لەلای ئاژەڵ و شتومەکەکانمان بێت.

بوحەیرا بە پەلە بڕیاریدا ئەو کوڕە ببینێت، کاتێك پێغەمبەری بینی یەکسەر زانی کە ئەو پێغەمبەرە ئەو پێغەمبەرەیە کە خوای گەورە باسی دەکات بۆیە ئەبو طالیبی بانگ کرد و لە پەنایەکدا و بە نهێنی پێی وت: ئەو منداڵە جوان بپارێزە، ئەو لە داهاتوودا دەبێتە گەورەی مرۆڤایەتی، لەگەڵ خۆشتدا مەیبە بۆ ئەم بازرگانیە، چونکە لەوێ ڕۆمەکان دەیناسنەوە و دەیکوژن، بەڵکو بیبەوە بۆماڵەوە و بە جوانی ئاگاداری بکە و وریای بە.

---

[1] ـ ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (122–128).

ئەبو طالیبیش بە گوێی بوحەیرای کرد و پێغەمبەری بردەوە بۆ ماڵەوە و زیاتر وریای دەبوو،[1] سوودی ئەم ڕووداوە:

1- لەم ڕووداوەوە فێر دەبین دەبێت خۆمان یان برا یان منداڵەکانمان بپارێزین لە دەستی دوژمنانی ئیسلام و نەهێڵین زیانمان پێ بگەیەنن، چونکە ئەوان ڕقیان لە ئێمەیە.

2- ئەگەر ئێمە چاک بین و ڕاستگۆ بین لەگەڵ خوادا، ئەوا خوای گەورە دەمانپارێزێت.

پێغەمبەر (ﷺ) فێری جەنگ دەبێت

هۆزەکەی پێغەمبەر، کە هۆزی قورەیش بوو لەگەڵ هۆزێکی تردا کە ناوی (هەوازن) بوو، تاوانی جەنگەکەش لە ئەستۆی هەوەزاندا بوون، واتا خەتاکە هی هەوازن بوو.

لەم جەنگەدا پێغەمبەر بەشداری کرد و، یارمەتی مامەکانی خۆی دەدا و تیری دەدا بە دەستیانەوە، پێغەمبەر لەو کاتەدا (15) ساڵان بوو، لەم جەنگەدا پێغەمبەر بەشداری کرد و هەوڵی خۆی دا و کۆمەڵێك شتی زۆر فێر بوو لە بارەی جەنگەوە.[2]

چی تێگەیشتی لە ڕووداوی ئەم جەنگەدا؟

1- تێگەیشتم ئەگەر جەنگ لە نێوان دوو لادا کرا دەبێت من لایەنی حەق و ڕاستەکە هەڵبژێرم، ئایا خزمەکانی خۆم بێت یان بێگانە بێت، ئەگەر دوو کەس جەنگیان کرد کامەیان ڕاست و حەق بوون پشتگیری ئەوەیان دەکەم.

---

[1] - عەبدولعەزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (73-74).
[2] - محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (46).

2- جەنگ مرۆڤەکان فێری نەترسی و ئازایەتی دەکات، تۆڵەسەندنەوەیە لە ستەمکاران.

3- لە جەنگدا دەبێت گوێڕایەڵی گەورەتر لە خۆت بیت و لە خۆتەوە هەموو شتێك نەکەیت.

هاوپەیمانێتی (فضول)

پاش ئەوەی پێغەمبەر لە جەنگی (فوجار)دا فێری جەنگ بوو، خوای گەورە ویستی وانەیەکی تری فێر بکات، ئەویش ئەوە بوو کە گەورەی هۆزەکان کۆبوونەوە لەسەر ئەوەی یەك بگرن بۆ پشتگیری کردنی ستەم لێکراوان و هەژاران، هەروەها پێکەوە دژایەتی ستەم کاران بکەن، لەم هاوپەیمانێتیەدا پێغەمبەریش بەشدار بوو.[1]

لەمەوە فێر دەبین کە:

1- پێویستە دژایەتی ستەمکار بکەین و پاڵپشتی هەژاران و بێکەسان بین.

2- هەر کارێك سوودی خەڵکی تێدابێت و خراپ نەبێت، ئێمەیش تێیدا بەشدار بین.

3- خوای گەورە ستەمکاری خۆش ناوێت، بۆیە دەبێت ئێمەش خۆشمان نەوێت.

پرسیار:

1- ئایا تا ئێستا هەوڵت داوە یارمەتی هەژار و ستەم لێکراوێك بدەیت؟

2- ئایا لە دەوروبەرتدا کەسی ستەمکارت دیوە؟

3- چ کارێك بکەیت باشە بۆ ئەوەی نەهێڵیت ستەمت لێ بکرێت؟

[1] ـ ابن كثير، البداية والنهاية، بەرگی یەکەم، بەشی دووەم، لاپەڕە (332-335).

بەڵێ منداڵانی ئازیز، هەمیشە ستەمکار دەبێتە مایەی لەناوبردنی ژیانی ئاسایی و کامەرانی، ئەگەر هاتوو ئێمە لەسەری بێدەنگ بین و هەوڵ نەدەین ستەمکار بشکێنین، ئەوا کەسی ستەمکار زاڵ دەبێت بە سەرماندا و بە پێی ئارەزووی خۆی چی دەوێت دەیکات، ستەمکار ماڵی خەڵك دەبات، منداڵان دەکوژێت و خانووەکان وێران دەکات و شت گران دەکات و پیاوان دەکوژێت و یان لێیان دەدات، بەڵام ئەگەر هەموومان پێکەوە لە دژی ڕابوەستین، ئەو کات هیچی پێ ناکرێت و ئێمەش ڕزگارمان دەبێت.

بازرگانیی پێغەمبەر(ﷺ) بۆ خەدیجە

پێغەمبەر کوڕێکی گەنج و ڕێك و پێك بوو، ئەو ڕاستگۆ و دەستپاك بوو، خەڵکی بە (صادق الامین) ڕاستگۆی دەستپاك بانگیان دەکرد، هەرچی خەڵك بوو خۆشیان دەویست و متمانەیان پێی بوو، خەدیجە کە کچی خوەیلید بوو، خزمی پێغەمبەر بوو ئەو ژنە پێشتر شووی کردبوو، بەڵام ئێستا بێ مێردە و ماڵ و سامانێکی زۆری بۆ ماوەتەوە، خەدیجە کە بیستبووی پێغەمبەر بەو جۆرە دەست پاك و ڕاستگۆیە و خەڵکی متمانەیان پێی هەیە، داوای لە پێغەمبەر کرد تا کاری بازرگانی بۆ بکات و لە بەرامبەردا بڕێك پارە بدات بە پێغەمبەر.

پێغەمبەریش بەمە ڕازی بوو کە ئەو کاتە کاری بازرگانی دەکرد بۆ خەدیجە ئەو هەر دەم دەست پاك بوو لە کارەکەیدا بۆ خەدیجە و هەوڵی دەدا زیانمەند نەبێت لە کارەکەیدا، بەم جۆرە بەردەوام لە قازانج کردندا بوو.[1]

[1] ـ د.علی محمد الصلابی: السيرة النبوية، لاپەڕە (62).

پەند و ئامۆژگاری

1- دەبێت ئێمەی موسڵمان بەتاڵ نەبین و کار بکەین، ئیتر هەر ئیشێك بێت بەڵام دەبێت ئیشەکە سوودمەند بێت نەوەك ئیشێکی حەرام و خراپ.

2- ئەگەر ڕاستگۆ و دەست پاك بین، خەڵك متمانەی هەبێت پێمان، ئەو کات کارمان بۆ دەبێت و خەڵك حەز دەکات ئیشی بۆ بکەین چونکە درۆی لەگەڵدا ناکەین.

3- ئیشکردن بۆ ژن بێت یان بۆ پیاو دەبێت بە شێوازێکی ڕێك و پێك بێت.

پرسیار: بۆچی خەدیجە پێغەمبەری هەڵبژارد بۆ کاری بازرگانی؟

وەڵام: چونکە:

1- پێغەمبەر پێشتر شارەزای کاری بازرگانی بووبوو.

2- پێغەمبەر دەست پاك و ڕاستگۆ بوو، بەڵام خەڵکی تر بە گشتی ناپاك بوون.

3- پێغەمبەر کوڕێکی گەنج بوو دەیتوانی بە باشی ئیشەکان ببات بە ڕێوە.

4- خوای گەورە وای کرد لە خەدیجە ئەو کارە تا ژیانی پێغەمبەر خۆش بێت، پێغەمبەر ماوەیەکی زۆر ئەو ئیشەی دەکرد بۆ خەدیجە و هیچ ناپاکیەکی لەگەڵدا نەنواند، بۆیە خەدیجە بڕیارێکی تازەی دا بۆ پێغەمبەر.

*ژن هێنانی پێغەمبەر(ﷺ)

ئەو بڕیارە تازەیەی کە خەدیجە دای بۆ پێغەمبەر، ئەوە بوو داوای لە پێغەمبەر کرد تا ببێتە هاوسەری ژیانی و بێتە داوای خەدیجە، کاتێك پێغەمبەر ئەمەی بیست، داواکەی خەدیجەی قبووڵ کرد و بڕیاریدا بچێتە داوای، بۆ ئەمەش خزمان و نزیکانی خۆی نارد بۆ ئەو کارە.

بەڵام باوکی خەدیجە ڕازی نەبوو بەو کارە و حەزی دەکرد خەدیجە شووی پێ نەکات، چونکە ئەو دەیووت پێغەمبەر دایك و باوکی نیە و، هەروەها دەیوت پێغەمبەر کوڕێکی هەژارە و ماڵ و، سامانی زۆری نیە وەك خەدیجە بەڵام خەدیجە ،بە هەر چۆن بێت باوکی خۆی ڕازی کرد و، پێغەمبەر لە تەمەنی25 ساڵیدا خەدیجەی هێنا کە تەمەنی خەدیجە لە تەمەنی پێغەمبەر زیاتر بوو.[1]

هەندێك دەڵێن خەدیجە 29 ساڵ بووە و هەندێکیش دەڵێن 40 ساڵ بووە.

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر داواکەی خەدیجەی قبووڵ کرد؟

وەڵام: چونکە خەدیجە:

1- ژنێکی زیرەك و تێگەیشتوو بوو و لە ژیاندا ئاقڵانە دەژیا.

2- خەدیجە ژنێکی ڕێك و پێك و بە ڕەوشت بوو کە ئەمەش لای پێغەمبەر گرنگ بوو.

3- خەدیجە لە بواری داراییەوە یارمەتی پێغەمبەری دابوو بەوەی هەڵیبژارد بۆ کاری بازرگانی ئاکار و ڕەفتاری جوان وا دەکات کە هەمیشە ئێمە لەلای خەڵکی ژیر و

---

[1] ـ محمد مەلا فائق: ژیانی پێغەمبەری خوا (ﷺ)، لاپەڕە (37-39).

عاقڵ و خۆشەویست بن و ڕێزمان بگرن، بەڵێ... جاری واش هەیە کەسانی نەفام و بێ عەقڵ ڕێزمان ناگرن و بە شێوازێکی کەم سەیرمان دەکەن، وەك چۆن باوکی خەدیجە نەفامانە پێغەمبەری بە دڵ نەبوو تا ببێتە هاوسەری کچەکەی، بەڵام کەسانی ژیر و تێگەیشتووی وەك خەدیجە دەزانن کێیان خۆش بوویت!

خەدیجە و پێغەمبەر بە خۆشی و کامەرانی ژیانیان بەسەر دەبرد و یەکتریان خۆش دەویست، ئەوان لە کارەکانیاندا ڕاوێژیان دەکرد بە یەکتر و گوێیان دەگرت لە قسەی یەکتر، شەڕ و ناخۆشی نەبوو لە نێوانیاندا و ڕێزی یەکتریان دەگرت، چونکە ئەگەر مرۆڤەکان ژیر و عاقڵ بن پێکەوە دەگونجێن و لە یەکتر تێدەگەن، بەڵام ئەوانەی تەنها پارە و دونیا و سەیارە و شتیان دەوێت، دواتر لەسەر شتی بچووکتر دەیکەن بە ناخۆشی، چونکە ئەوان عەقڵ و ژیری و خۆشەویستیان هەڵنەبژاردووە.

پێغەمبەر و خەدیجە چەند منداڵێکیان دەبێت کە ئەمانەن:

1- کوڕەکانی کە ناویان: قاسم و عبدالله بوو، ئەم دوانە هەر بە منداڵی مردن، کاتێك مردن پێغەمبەر (ﷺ) دەیگرتنە باوەش و فرمێسکی دەڕژاند بۆیان و دەگریا بۆیان، ئاخۆ باوك منداڵی زۆر خۆش دەوێت، زیاتر لەوەی منداڵ باوکی خۆش دەوێت.

2- کچەکانی کە ناویان: زەینەب و ڕوقیە و ام کلثوم و فاطمة بوو، کچەکانی مانەوەو موسڵمان بوون و کۆچیان کرد بۆ مەدینە و شوویان کرد و بە ڕێك و پێکی ژیان.[1]

---

[1] ـ د.علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (62-63).

*گرنگترین پەندەکانی ئەم باسە

1- مردن لە ڕێگەی هەمووماندایە و گەورە و بچووکی لا نیە، کاتێك مردن هات بیر لەوە ناکاتەوە کە ئەمە بچووکە و ئەوە پیرە، بەڵکو کێ ناوی نووسرابێت بۆ مردن دەبێت بمرێت و تاکە ساتێك پاش و پێشی نیە لە مەرگدا، وەك دەبینین پێغەمبەر کە بە تەمەنە نامرێت کەچی کوڕەکانی کە بچووکن دەمرن.

2- گریان بۆ مردووەکانمان شتێکی ئاساییە، هەر کەسێك نزیکێکی بمرێت و خۆشی بوێت بۆی دەگری، بەڵام نابێت گریانەکە وا بێت دەنگی بەرز بێتەوە و قیژ و قاژ بکات و بدات لە خۆی، چونکە خوا ڕقیەتی لەو کارە ناپەسەندە.

دووبارە دەبینین پێغەمبەر کەسانێکی تری دەمرن کە کوڕە خۆشەویستەکانی بوون، پێشتر یەکەمجار باوکی مرد و پاشان دایکی مرد ئنجا باپیری مرد ئێستاش کوڕەکانی دەمرن و بەجێی دەهێڵن، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) خۆی ڕادەگرێت و ڕازیە بە ئیشی خوای گەورە.

پرسیار: ئەی خەدیجە چی کرد بە مردنی کوڕەکانی؟

وەڵام: خەدیجەش لە پێغەمبەری مێردیەوە فێری خۆڕاگری و ڕەوشت بەرزی بووبوو کارێکی ناڕەوا و ناشیرینی وای نەکرد کە ببێتە مایەی ئابڕوو چوونی، پێویستە ئێمەیش ئەگەر کەسێکی نزیکمان مرد بەدەنگی نزم بۆ خۆمان بگرین، نەوەك هاوار و قاو و قیژ بکەین و دەنگمان دنیا بگرێتەوە و خۆمان بکێشین بە خاکدا و بدەین لە خۆمان، چونکە ئەوە ڕەفتاری موسڵمان نیە و پێغەمبەری خوایش (ﷺ) ئەو کارەی نەکردووە و خوایش پێی ڕازی نیە.

بنیادنانەوەی کەعبە

کەعبە ئەوماڵەیە لە شاری مەککەدا کە ئێمەی موسڵمان لە هەموو لایەکی جیهانەوە ڕووی تێ دەکەین و کڕنووش دەبەین بۆ خوا بەرەو ڕووی ئەو ماڵە، ئەو ماڵە ماڵی خوای گەورەیە، بەڵام وا تێنەگەین خوا لەو ماڵەیە، بەڵکو خوای گەورە لە هەموو شوێنێکیدا ئاگای لە ئێمەیە.

کاتێك پێغەمبەر گەیشتە تەمەنی 35 ساڵ، خەڵکی مەککە ویستیان کەعبە بڕوخێنن و هەمتر بە جوانی و سەر لە نوێ دروستی بکەنەوە، بەڵام خەڵکەکە ترسیان هەبوو لەوەی بیڕوخێنن و دەیانوت ئەگەر بێتوو ئێمە کەعبە بڕوخێنین ئەوا خوای گەورە لە ناومان دەبات و ڕوومان ڕەش دەکات، یەکێك لەوانە ناوی (وەلیدی کوڕی موغیرە) بوو، وتی من دەست دەکەم بە ڕووخاندنی کەعبە، خۆ ئێمە دەمانەوێت هەمتر بە تازەیی دروستی بکەینەوە، نامانەوێت بیڕوخێنین و وازی لێ بێنین، ئینجا وەلید کەوتە ڕووخانی کەعبە و هەمووان چاوەڕێ بوون، ئەگەر خوا وەلید لە ناو ببات ئەوا دەستکاری کەعبە ناکەن، بەڵام ئەگەر خوا هیچی لێ نەکرد، ئەوا ئەوانیش دەست دەکەن بە ڕووخاندنی کەعبە و دوایی پێکەوە دروستی دەکەنەوە، خوای گەورە هیچی نەکرد بە وەلید و خەڵکەکەش خۆشی دایگرتن و کەوتنە ڕووخانی کەعبە و سەر لە نوێ دروستیان کردەوە، هەموو هۆزو خێڵەکان لەم کارەدا بەشداریان کرد، ئەو کات هاتە سەر بەردە ڕەشەکە، هەموو هۆزێك دەیوت دەبێت من بەردە ڕەشەکە بخەمەوە شوێنی خۆی خەریك بوو لەسەر ئەمە جەنگ بەرپا دەبوو لە نێوانیاندا، دواتر کەوتنە قسەکردن و ڕێککەوتن لەسەر ئەوەی هەر کەس بێت بۆ لایان بیکەن بە دەمڕاست و دادوەری ئەو کێشەیە تا ئەو چارەسەرێکیان بۆ بدۆزێتەوە، هەموو سەیریان دەکرد تا بزانن کێ یەکەم کەس دێت بۆ لایان، کاتێك سەیریان کرد لە دوورەوە کەسێك دێت، کە لێی ورد بوونەوە

دیتیان(محمد)ە، هەموویان ڕازی بوون و وتیان(محمد) ڕاستگۆ و دەست پاکە و ئێمە ڕازین ئەو ببێتە دادوەر لە نێوانماندا تا ئەم کێشەیەمان چارەسەر بکات، کاتێك باسی کێشەکەیان کرد بۆ (محمد) و داوایان کرد قسەی لەسەر بکات، پێغەمبەر عەباکەی خۆی هێنا و ڕای خست و بەردەکەی خستە سەر عەباکە، پاشان داوای کرد هەر هۆزێك لایەکی عەباکە بگرن و بەرزی بکەنەوە و خۆیشی لە سەرەوە بەردە ڕەشەکەی گرت و خستیەوە شوێنی خۆی و کێشەکەی چارەسەر کرد.[1]

پرسیار: بۆچی بەردە ڕەشەکە ئەوەندە گرنگ بوو لایان؟

وەڵام: چونکە ئەو بەردە ڕەشە بەردی بەهەشت بووە و پێغەمبەر ئادەم (علیە السلام) کاتێك هاتۆتە سەر زەوی ئەو بەردەی هێناوە لەگەڵ خۆیدا، بەردەکە یەکەمجار زۆر سپی بووە، بەڵام دوایی بە هۆی گوناه و تاوانی خەڵکەوە ڕەش بووەتەوە، کاتێ دەچیت بۆ حەجی ماڵی خوا، دەبێت ئەو بەردە ڕەشە ماچ بکەیت.

* پەند و ئامۆژگاریەکان:

1- ئەگەر ویستمان ئیشێکی چاك بکەین با نەترسین، چونکە خوای گەورە پێی خۆشە ئێمەی بەندەی خوا ئیشی باش بکەین و حەز ناکات خراپەکاری بکەین.

2- ئێمە دەبێت هەموو شتێکمان لەبەر خاتری خوا خۆش بوێت، ئەو بەردە ڕەشە ئەگەر لەبەر خاتری خوا و پێغەمبەرەکەی(ﷺ) نەبێت ئێمە وەك بەردی تر سەیری دەکەین، بەڵام لەبەر ئەوەی پێغەمبەر(ﷺ) خۆشی ویستووە و ماچی کردووە، بۆیە

[1] محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (47).

ئێمەیش خۆشمان دەوێت و ماچی دەکەین، دوای ئەم ڕووداوە جۆربەجۆرانە، بەرەبەرە پەیامی خوایی خۆی دەنواند بۆ پێغەمبەر و هەواڵیان پێ دەدا کە تۆی ئەی پێغەمبەر بەم زووانە دەبیتە پێغەمبەری هەموو مرۆڤایەتی و دەبێت پەیام و فەرمایشی خوای گەورەیان پێ بگەیەنیت، لەم کارەیشدا نابێت واز بهێنین و خوا ئاگاداری تۆیە و بەڵێن بێت سەرت بخەین، بەڵێ لەمەودوا دەچینە سەر ژیانی پێغەمبەرایەتی پێغەمبەر و لە جیاتی ناوی (محمد) دەڵێین: پێغەمبەری ئازیزمان محمد(ﷺ).

پرسیارەکانی بەشی یەکەم

1- پێغەمبەر ناوی خۆی و باوك و دایكی چیە؟ لە كام ڕۆژدا لە دایك بووە.

2- بۆچی خوای گەورە هەر بەمنداڵی دایكی پێغەمبەری مراندو خوشك و برای نەدا بەپێغەمبەر؟

3- پێغەمبەر دوای دایكی لە لای كێ بوو؟ سەرقاڵی چی بوو؟

4- گرنگترین ڕەوشتەكانی پێغەمبەر بژمێرە لە منداڵیدا.

5- پێغەمبەر چۆن فێری شوانی بوو؟ سوودی شوانی چی بوو؟

6- پێغەمبەر چۆن فێری بازرگانی بوو؟ سوودی بازرگانی چی بوو؟

7- پێغەمبەر چۆن فێری جەنگ بوو؟ چ سوودێكی لێ وەرگرت؟

8- پێغەمبەر لە کام هاوپەیمانێتیدا بەشداری کرد و بۆچی ئەو هاوپەیمانێتیە بەسترا؟

9- خەڵکی مەککە سەرقاڵی چ کاروبارێك بوون؟

10- خێزانی پێغەمبەر ناوی چی بوو و چۆن هێنای؟

11- بوحەیرا کێ بوو؟ چ سوودێکی هەبوو بۆ پێغەمبەر؟

12- بۆچی پێغەمبەر بە منداڵی نێردرا بۆ لادێ؟

13- بۆچی خەدیجە پێغەمبەری هەڵبژارد بۆ کاری بازرگانی کردن؟

14- ناوی منداڵەکانی پێغەمبەر بژمێرە و دواتر چییان بەسەر هات؟

15- پێغەمبەر لە چ تەمەنێکدا ژنی هێنا؟ دەتوانیت باسی ژن هێنانەکەی بکەیت؟

16- کەعبە کوێیە؟ موسڵمانان بۆچی خۆشیان دەوێت؟ کێ دروستی کرد؟

17- بۆچی خەڵکی مەککە ویستیان کەعبە بڕوخێنن؟

18- پێغەمبەر چۆن چارەسەری کێشەکەی نێوان خەڵکی مەککەی کرد لەسەر بەردە ڕەشەکە؟

19- ئەبرەهە کێ بوو؟ ویستی چی بکات؟ خوای گەورە چی پێ کرد؟

20- کێ شیری دەدا بە پێغەمبەر؟ دوایی چی کرد بە پێغەمبەر؟

بەشی دووەم

دابەزينی سروش (وەحی) بۆ پێغەمبەر (ﷺ)

پێغەمبەر (ﷺ) ماوەيەك پێش ئەوەی ببێت بە پێغەمبەر، چەند جۆرە گۆڕانێكی بينی لە ژيانی خۆيدا، كە ئەوانە ئامارەی پێشتر بوون بۆ پێغەمبەرايەتی محمد(ﷺ).

يەكەمجار خەو بينين بوو، پێغەمبەر(ﷺ) خەوی دەبينی و خەوەكەی بەڕاست و دروست دەهاتە دی و هيچ جۆرە ناڕاستيەكی تيێدا نەبوو، دواتر پێغەمبەر حەزی دەكرد ماوەيەك بە تەنها بێت و لە چۆڵەوانيدا بژيت، بۆ ئەوەش لە ساڵێكدا مانگێك دەچوو بۆ ئەشكەوتێكی دەوروبەری مەككە پێی دەوترا ئەشكەوتی (حراء)،[1] پێغەمبەر(ﷺ) لەوێدا بيری لەوە دەكردەوە كە ناكرێت ئەم دنيا و ژيانە هەر وا بڕوات بە ڕێوە و گەورە و دروستكەر و سەرپەرشتكارێكی نەبێت، بەڵێ پێغەمبەر بە دوای خوادا دەگەڕا، كاتێك پێغەمبەر تەمەنی چل ساڵان بوو، لە مانگی ڕەمەزاندا چوو بۆ ئەشكەوتی حراء.

لەوێ كەوتە ڕاز و نياز و بير كردنەوە، ئەشكەوتێك دوور لە شار بوو، چۆڵ بوو كەسی تێدا نەبوو، ئەشكەوتەكە تاريك بوو چونكە شەو داهاتبوو دنيا تاريكی كردبوو.

لەو كاتەدا فريشتەيەكی خوا هات و بە توندی باوەشی كرد بە پێغەمبەردا و پێغەمبەری گوشی، خەريك بوو پێغەمبەر ئێسكەكانی بشكێت هێندە توند فريشتەكە گرتبوويە خۆ، پێغەمبەر(ﷺ) تەواو ترس و بيم دايگرت و نەيدەزانی چی بكات و دەستەوسان وەستابوو.[2]

[1] - ابن اسحاق، الاسيرة النبوية: لاپەڕە (168).

[2] - عبدالعزيز پارەزانی: ژيانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (107).

فریشتەکە پێی وت بخوێنە (إقرأ)، پێغەمبەر فەرمووی: مـن خوێنـدەوار نـیم و نـازانم بخوێنم، ئاخۆ پێغەمبەر فێری خوێندن نەکرابوو، فریشتەکە دووبارەی کردەوە (بخوێنە) و پێغەمبەریش(ﷺ) هەمان وەڵامی دانەوە، تا سێ جار ئەم شتە دووبارە بوویـەوە ئـەو کات فریشتەکە ئەم ئایەتەی قورئانی بەسەردا خوێندەوە و فێری کرد ﴿اقـرأ باسـم ربـك الـذي خلـق﴾.[1] واتـا: بـە نـاوی ئـەو پـەروەردگارەوە بخوێنـە کـە دروسـتی کـردووی و خوڵقێنەرە.

ئینجا فریشتەکە بە پێغەمبەری ڕاگەیاند کە خوای گەورە تۆی کردووە بە پێغەمبەر و دەبێت پەیامی خوا بگەیەنیت بە مرۆڤایەتی.[2]

پرسیار: ئەو فریشتەی هات بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) ناوی چی بوو؟

وەڵام: ئەو فریشتەیە ناوی (جوبرەئیل) بوو کە چووە بۆ لای هەموو پێغەمبەرانی تـر و پەیامی خوای گەورەی گەیاندووە پێیان.[3]

پرسیار: یەکەم ئایەتی قورئانی کە دابەزی بۆ سەر پێغەمبەر (ﷺ) کام ئایەت بوو؟

وەڵام: یەکەم ئایەت ئایەتی ﴿اقرأ باسم ربك الذي خلق﴾ بوو.

* پەند و ئامۆژگاری:

1- پێویستە موسڵمان هەمیشە بیری خوای گـەورە بکاتـەوە و جارجارێك بـە تـەنها دابنیشێت و سوپاسی خوا بکات و لە خوای گەورە بپاڕێتەوە.

---

[1] - محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (59).
[2] - د. حسن ابراهیم حسن: تأریخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (68).
[3] - ابن هشام، السیره النبویه، لاپەڕە (216).

2- ئەرکی سەر شانمانە وەك چۆن نوێژ دەکەین، بەو جۆرەیش زانست فێر بین، چونکە خوای گەورە فەرمانی پێ کردووین فێری زانست ببین، بۆیە هەر کەس خۆی فێری زانست نەکات ئەوا بە گوێڕایەڵی خوای نەکردووە.

3- خوای گەورە هەمیشە ئاگاداری ئێمەیە و قسەی خۆی دەنێرێت بۆمان(قورئانی پیرۆز).

4- پێویستە هەرچی زانستێکمان وەرگرت، فێری خەڵکی تری بکەین، تا بە گوێی فەرمایشتی خوا بکەن و نەهێڵین خەڵك نەزان و نەخوێندەوار بن.

5- هەر کەس فێری زانست ببێت، ئەوا فەرمانی خوای گەورەی بە جێهێناوەو، بەهەشت شوێنیەتی، بەڵام بە مەرجێك زانستێکی چاك وەربگرێت و لە قسەی خوا لانەدات.

پرسیار: ئەی دوای ئەو ڕووداوە پێغەمبەر(ﷺ) چی کرد؟

وەڵام: دوای ئەو ڕووداوە پێغەمبەر (ﷺ) بە پەلە گەڕایەوە بۆماڵەوە و چوویە ژوورەوە و زۆر ترسابوو، داوای کرد لە خەدیجەی خێزانی کە بەتانی بدات بە سەریدا و دای بپۆشێت، چونکە پێغەمبەر گیان(ﷺ) لەرز و تا دایگرتبوو وای دەزانی ئەو ڕووداوە زیانی پێ دەگەیەنێت ،خەدیجەش بە گوێی پێغەمبەر(ﷺ)ی کرد و دای پۆشی و دڵنەوایی پێغەمبەری دەدایەوە و پێی دەوت تۆ هیچ زیانت لێ ناکەوێت چونکە تۆ میهرەبان و ڕووخۆش و بەسۆز و بە ڕەحم بوویت لەگەڵ خەڵکدا و خراپەت نەبووە.[1]

[1] ـ ابن الاثير: الكامل في التأريخ، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (648).

دواتر کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) ماوەیەك لە ناو جێگەدا کەوت، خەدیجە بە پەلە چوو بۆ لای ئامۆزایەکی کە ناوی (وەرەقەی کوڕی نەوفەل) بوو، لەوێ باس و خواسەکەی باسکرد بۆ وەرەقە، ئەویش بە خەدیجەی وت مەترسە و برۆ پێغەمبەر بێنە بۆ لام با قسەی لەگەڵدا بکەم و لە نزیکەوە ببینم، خەدیجەش بڕیاریدا پێغەمبەر(ﷺ) ببات بۆ لای وەرەقە و پێکەوە چوون بۆ لای، لەوێ پێغەمبەر(ﷺ) باس و ڕووداوەکەی بۆ گێرایەوە، وەرەقەیش پێی وت کە تۆ بوویت بە پێغەمبەری خوا و ترست نەبێت، ئەو فریشتەیەش لە لای خواوە هاتووە بۆ لات، دەبێت تۆ لەمەودوا خەڵك بانگ بکەیت بۆ لای ئاینی خوا و فێری ئیسلامیان بکەیت، بەڵام خەڵکی لە دژت ڕادەوەستن و ڕقیان دەکەوێت لێت، بۆیە دەبێت خۆت ڕابگریت و واز نەهێنیت تا ئەو کاتەی سەردەکەویت، پێغەمبەر(ﷺ) سەری سوڕما لەو قسەیە، بەڵام باوەڕی پێی هەبوو و لەگەڵ خەدیجەدا گەڕانەوە بۆ ماڵەوە بڕیاریدا دەست پێ بکات.[1]

پرسیار: بۆچی خەدیجە وەرەقەی هەڵبژارد تا پێغەمبەر(ﷺ) ببات بۆ لای؟

وەڵام: چونکە وەرەقە کەسێکی خوێندەوارو زیرەك بوو، ئەو شارەزای ئاینەکانی تر بوو، دەیزانی لە ئایینەکانی تر چۆن باسی پێغەمبەرایەتی کراوە.

پرسیار: بۆچی خەڵك ڕقیان دەکەوێت لە پێغەمبەر(ﷺ) کەچی پێشتر خۆشیان دەویست؟

وەڵام: چونکە کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) باسی ئیسلامیان بۆ بکات، شەیتان خەڵکەکە هان دەدات تا ڕقیان لێ بکەوێت، هەروەها خەڵکەکە حەزیان لە کاری خراپە و پیسی و

---

[1]- ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (3-4).

بەدڕەفتاری بوو، پێغەمبەریش(ﷺ) پێی فەرموون کە لە جیاتی خراپە چاکە بکەن، بۆیە ڕقیان کەوت لە پێغەمبەر(ﷺ).

*** پەند و ئامۆژگاری:**

1- هەر کارێکمان کرد ڕووداوێك ڕوویدا دەبێت ڕاوێژ بکەین بە کەسانی دۆست و ژیرو خۆشەویستمان وەك دایك و باوك و مامە و خاڵ و پوور و خوشك و برا و ژن و کەسانی تری باش، وەك چۆن پێغەمبەر (ﷺ) قسەی کرد بۆ خەدیجەی خێزانی و ئاگاداری کردەوە لە ڕووداوەکە.

2- دەبێت کارە گرنگ و ڕووداوە گرنگەکانمان لای هەموو کەسێك باس نەکەین و بزانین کێ شارەزایە بچین بۆ لای ئەو وەك چۆن خەدیجە چوو بۆ لای وەرەقەی کوڕی نەوفەل کە کەسێکی شارەزا و زانا بوو لەو بوارەدا.

3- کاتێك دەمانەوێت کێشە و گرفتێك چارەسەر بکەین، دەبێت بە وردی و بە جوانی ڕووداوەکە باس بکەین و درۆی تێدا نەکەین تا کەسی شارەزا بزانن ڕووداوەکە چۆن بووە و چارەسەری دروستمان بۆ بڵێن.

4- ئەگەر خەڵکی لەسەر ئاینی ئیسلام ڕقی لێمان کەوت و دژایەتی کردین نابێت ئێمە بترسین و واز بهێنین، چونکە ئێمە خوای گەورە یارمەتیمان دەدات.

پرسیار: ئایا وەرەقەی کوڕی نەوفەل خۆی موسڵمان بوو؟

وەڵام: بەڵێ وەرەقەی کوڕی نەوفەل کەسێکی چاك بوو پێغەمبەر (ﷺ) لەو بارەیەوە دەفەرمووێت وەرەقە لە بەهەشتدایە و قسەی پێ نەڵێن.[1]

[1] ـ د. على محمد محمد الصلابى، السيرة النبوية، لاپەڕە (81).

5- ئەگەر تووشی ڕووداوێك بووین و ترساین، نابێت بەردەوام لە جێگەدا بکەوین و لە ماڵەوە نەیەینە دەرەوە و بترسین، وەك چۆن دەبینین پێغەمبەر (ﷺ) دوای ئەوە لە جێگەدا هاتە دەرەوە و ترسی نەما و دەهات و دەچوو قسەی دەکرد بۆ خەڵك و هەوڵی دەدا باسی ئیسلامیان بۆ بکات، خوای گەورە دواتر ئایەتی تری دابەزاند بۆ پێغەمبەر(ﷺ) و پێی فەرموو: ﴿یاأیها المدثر قم فأنذر﴾، ئەی ئەوەی خۆت داپۆشیوە و لە جێگەدایت هەستە و خەڵکی بێدار بکەرەوە و ئاینی ئیسلامیان پێ گەیەنە.

پەند و ئامۆژگاری

خوای گەورە هەموو جارێك ئایەتی دادەبەزاند بۆ سەر پێغەمبەر (ﷺ) تا پێغەمبەر(ﷺ) فێر بکات کە خوای گەورە ئەو لە بیر ناکات و هەمیشە ئاگای لێیەتی، هەروەها بۆ ئەوەی پێغەمبەر (ﷺ) بەردەوام ئاینی خوا بگەیەنێت بەو خەڵکە و نەوەستێت، بۆیە دەبێت ئێمەیش وەك پێغەمبەر (ﷺ) بکەین و بەردەوام زانست وەربگرین و قورئان بخوێنینەوە و لای مامۆستاکەمان واتای فێر ببین و بە گوێی قورئان بکەین دوایش خەڵکی تر فێر بکەین بە تایبەت خزمانی خۆمان.

بانگەواز بە نهێنی

دوای ئەوە پێغەمبەر(ﷺ) دەستی کرد بە بانگەواز بە نهێنی بۆ ئاینی ئیسلام.

پرسیار: بانگەوازی نهێنی واتای چیە و چەندێك بەردەوام بوو؟

وەڵام: بانگەوازی نهێنی واتا بانگکردنی خەڵك بە نهێنی بۆ ئاینی ئیسلام، واتا متمانەت بە کێ بوو، بچیت بۆ لای و بە نهێنی کە کەس پێتان نەزانێت باسی ئاینی ئیسلامی بۆ بکەیت تا موسڵمان بێت، ئەم بانگەوازە نزیکەی سێ ساڵی خایاند.[1]

موسڵمان بوونی ماڵی پێغەمبەر (ﷺ)

لە ماڵی پێغەمبەردا(ﷺ) خەدیجەی خێزانی یەکەم کەس بوو لە نێو ئافرەتاندا کە موسڵمان بوو، خەدیجە کاتێك ڕاستگۆی و دەست پاکی پێغەمبەر(ﷺ)ی بینی هەروەها بەهۆی خۆشەویستی زۆری بۆ پێغەمبەر(ﷺ) باوەڕی هێنا بەئاینی ئیسلام و موسڵمان بوو، پاشان کچەکانی پێغەمبەر(ﷺ) یەك یەك موسڵمان بوون بەو هۆکارەی ئاکاری جوان و هەڵوێستی بڵندی ئاینداری دایك و باوکی خۆیان دەبینی و ڕازی بوون لێیان.[2]

پەند و ئامۆژگاری

1- پێویستە ئاکار و ڕەفتارمان هێندە جوان و بڵند بێت، هەمووان ڕازی بن بە ڕەفتارمان، بە تایبەت ماڵەوەمان و خزمانمان تا بە هۆی ئەو ڕەفتارە جوانانەمانەوە لەئاینی ئیسلام تێبگەن و ئەوانیش وەك ئێمە بکەن.

2- پێویستە کەسی موسڵمان پێش ئەوەی قسەی چاك و خێر بکات بۆ خەڵکی تر و یارمەتیان بدات، دەبێت یارمەتی ماڵەوەی خۆی و نزیکەکانی بدات و قسەی چاکیان بۆ بکات، وەك چۆن پێغەمبەر(ﷺ) یەکەمجار ماڵەکەی خۆی فێر کرد.

---

[1] - محمد سعيد رمضان البوطي: فقه السيرة النبوية، لاپەڕە (68).

[2] - د. على محمد محمد الصلابى، السيرة النبوية، لاپەڕە (86-87).

موسڵمانبونی (عەلی کوڕی ئەبو تالیب)

پرسیار: عەلی کێ بوو؟ چ پەیوەندیەکی هەبوو بە پێغەمبەرەوە ؟

وەڵام: عەلی کوڕی ئەبو تالیب بوو، ئەو ئامۆزای پێغەمبەر (ﷺ) بوو، کەسێکی کەم تەمەن بوو، واتا منداڵ بوو، لەبەر ئەوەی ئەبو تالیب پیر بوو نەیدەتوانی سەرپەرشتی منداڵەکانی خۆی بکات، بۆیە پێغەمبەر (ﷺ) عەلی هێنایە لای خۆی و ئەرکی بەخێوکردن و سەرپەرشتی کردنی گرتە ئەستۆی خۆی،[1] عەلی کاتێك زانی بە ئاینی ئیسلام، یەکسەر موسڵمان بوو[2] بۆیە یەکەم منداڵ کە موسڵمان بوو عەلی بوو.

پەند و ئامۆژگاری

1- پێویستە ئێمەیش وەك پێغەمبەر(ﷺ)بەوەفا بین بەرامبەر بە خزم و کەسەکانمان و ئەگەر کەسێك چاکەیەکی لەگەڵدا کردین، ئێمەیش هەوڵ بدەین چاکەی لەگەڵدا بکەینەوە، وەك چۆن پێغەمبەر(ﷺ) چاکەی کردەوە لەگەڵ ئەبو تالیبی مامیدا.

2- موسڵمان بوون بە گەورەیی و بچووکی نیە، بەڵکو بەوەیە کێ زووتر موسڵمان دەبێت، عەلی کوڕی ئەبو تالیبیش کە موسڵمان بوو لە پێش زۆربەی زۆری گەورەکانەوە موسڵمان بوو، منداڵانی ئازیزیش دەبێت بزانن کە تەنها پیاوە گەورەکان کاری چاکە ناکەن، بەڵکو ئەمڕۆیش منداڵان دەتوانن یارمەتی دەووبەر بدەن و کاری چاکە بکەن و پێش گەورەکان بکەون.

---

[1] ـ عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەری، لاپەڕە (66).

[2] ـ د. حامد احمد الطاهر: حیاة الصحابة للاطفال، لاپەڕە(82).

3- پێویستە یارمەتی خزمەکانمان بدەین و چی کارێکی چاکمان پێ دەکرێت بۆیان بکەین، دەبینین پێغەمبەر(ﷺ) یارمەتی خزمەکانی خۆی دەدا و سەردانی دەکردن.

پرسیار: ئایا ئەبو تالیبی باوکی عەلی کە مامی پێغەمبەر(ﷺ) بوو موسڵمان بوو؟

وەڵام: نەخێر ئەبو تالیب موسڵمان نەبوو، بەڵام پشتگیری پێغەمبەر(ﷺ)ی دەکرد.

موسڵمانبوونی (ئەبو بەکری صدیق)

ئەبو بەکر هاوڕێی گیانی بە گیانی و خۆشەویستی پێغەمبەر(ﷺ) بوو ئەو هەر لە سەرەتاوە کەسێکی ڕێك و پێك و بە ئاگا بوو و حەزی بە هاوڕێیەتی پێغەمبەر(ﷺ) بوو، ئەبو بەکر کەسێکی ناسراوی مەککە و دەوڵەمەندیش بوو، کاتێك ئەبو بەکر هەواڵی ئەوەی بیست کە ئاینی ئیسلام دابەزیوە، یەکسەر موسڵمان بوو، بوو بە یەکێك لەو کەسانەی کە بانگەوازی دەکرد بۆ ئیسلام چەندین کەس لەسەر دەستی ئەبو بەکر موسڵمان بوون، لە نێو گەورە و پیاوەکاندا ئەبو بەکر یەکەم کەس بوو کە باوەڕی هێنا بە پێغەمبەر(ﷺ).[1]

پرسیار: بۆچی بە ئەبو بەکریان دەوت صدیق (ڕاستگۆ)؟

وەڵام: لەبەر ئەوەی ئەبو بەکر زۆر باوەڕی هەبوو بە پێغەمبەر(ﷺ) و هەرچیەك فەرموودەی پێغەمبەر(ﷺ) بوایە دەیوت ڕاست دەکات و هیچ گومانێکی نەبوو لە ڕاستی فەرموودەکانی.

پرسیار: کێ هەواڵی هاتنی ئاینی ئیسلامی گەیاند بە ئەبو بەکر؟

---

[1] ـ ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (30).

وەڵام: ئەو کەسەی ئەو هەواڵەی دا بە ئەبو بەکر، خودی پێغەمبەر(ﷺ) بوو کە چوو بۆ لای ئەبو بەکری هاوڕێی دێرینی و لەبەر ئەوەی متمانەی تەواوی هەبوو بە ئەبو بەکر، بڕیاری دا ئەو هەواڵەی پێ بدات، ئەبو بەکریش یەکسەر باوەڕی پێ هێنا.

پەند و ئامۆژگاری

1- ئەگەر ماتمانەمان بە هەر هاوڕێیەکی چاکمان هەبوو، با نهێنی و گرفت و باسەکانمان لای ئەو باس بکەین، چونکە هاوڕێی چاکی بە متمانە دەتوانێت یارمەتیت بدات.

2- ئەگەر موسڵمان دەوڵەمەند بێت، دەتوانێت ماڵ و سامانەکەی لە ڕێگەی خێر و چاکەدا بەکار بهێنێت، بەڵام کەسی هەژار ناتوانێت یارمەتی خەڵکی هەژار بدات بە پارە، بۆیە موسڵمان دەبێت هەوڵ بدات لە ڕێگەی حەڵاڵەوە و بەو جۆرەی خوا پێی خۆشە ماڵ و سامان بە دەست بخات.

3- کە فەرموودەیەکمان بیست، کە وترا ئەمە فەرموودەی دروستی پێغەمبەر(ﷺ)ە دەبێت بەبێ بیرکردنەوە و دوودڵی یەکسەر باوەڕی پێ بکەین وە بە ڕاست و دروستی بزانین، چونکە پێغەمبەر(ﷺ) لە خۆیەوە قسە ناکات بەڵکو ئەو پەیامی خوای گەورەی پێیە.

4- ئەگەر قسە یان فەرموودەیەکمان وەرگرت، دەبێت هەوڵ بدەین یەکسەر بیگەیەنین بە کەسانی تری جێ متمانە، تا ئەوانیش لێی سوودمەند بن و ئێمەیش خێرمان بۆ بنووسرێت.

پرسیار: دوای موسڵمان بوونی ئەم کەسانە چی ڕوویدا؟

وەڵام: دوای ئەوە هەریەك لەوانەی موسڵمان بووبوون هەوڵیان دەدا کەسێکی تر موسڵمان بکەن و ئاینی خوای پێ بگەیەنن، ئەبو بەکر لە دوای پێغەمبەر(ﷺ) یەکەم کەس بوو کە کەسێکی زۆر لەسەر دەستی ئەو موسڵمان بوون، بەمە ڕێژەی موسڵمانەکان زیادی کرد و ژمارەیان زۆر بوو، ئیتر نەیاندەتوانی بە ئاسانی بە یەکتر بگەن و پێغەمبەر(ﷺ) ببینن و گوێ بیستی فەرموودەکانی بن.

پرسیار: پێغەمبەر(ﷺ) چ چارەسەرێکی دۆزیەوە بۆ ئەو گرفتە؟

وەڵام: پێغەمبەر(ﷺ) بۆ ئەوەی ئەو گرفتە چارەسەر بکات و هەموویان بتوانن پێکەوە کۆ ببنەوە و یەکتری ببینن، بڕیاریدا ماڵێك هەڵبژێرێت تا هەمویان تێیدا کۆ ببنەوە، بۆ ئەوەش پێغەمبەر(ﷺ) ماڵی (ئەرقەمی کوڕی ئەرقەمی) هەڵبژارد تا موسڵمانان بە نهێنی بێ باوەڕان تیایدا کۆببنەوە و بتوانن پێغەمبەر(ﷺ) ببینن تا باسی ئیسلامیان بۆ بکات.[1]

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) ماڵی ئەرقەمی کوڕی ئەرقەمی هەڵبژارد؟

وەڵام: پێغەمبەر(ﷺ) لەبەر ئەم هۆکارانە ماڵی ئەرقەمی کوڕی ئەرقەمی هەڵبژارد:

1- لەبەر ئەوەی ئەرقەمی کوڕی ئەرقەمی هەڵبژارد خۆی وەك موسڵمان نیشان نەدابوو، بۆیە هیچ کەس گومانی نەدەبرد موسڵمانان لەوێ کۆببنەوە و گفت و گۆ بکەن، خۆ ئەرقەم خۆی موسڵمان بوو، بەڵام لە لای بێ باوەڕان خۆی بە موسڵمان نیشان نەدەدا و کەس نەیدەزانی ئەرقەم چی دەکات و موسڵمان بووە.

---

[1]- محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (65).

2- ئەرقەم لە هۆزێك بوو کە دژی هۆزی هاشمیەکان بوو، واتا ئەگەریش بێ باوەڕان بیانزانیایە کە ئەرقەم موسڵمان بووە و موسڵمانان دەچنە ماڵەکەی نەیاندەتوانی هێرش بکەنە سەری و ماڵەکەی وێران بکەن و موسڵمانان بکوژن، چونکە ئەگەر ئەوەیان بکردایە جەنگ لە نێوان هەردوو هۆزەکەدا ڕووی دەدا.

3- ئەرقەم تەمەنی زۆر نەبوو، ئەو 16 ساڵان بوو، بۆیە کەس گومانی نەدەچوو بۆ ئەوەی کەسێکی بچووکی وا بتوانێت کارێکی وا گەورە بکات.

4- ماڵی ئەرقەم لە دەرەوەی شاردا بوو، موسڵمانەکانیش بە شەودا دەچوون بۆ ئەوێ، ئیتر بۆیە شوێنەکەیان نادیار بوو بۆ بێباوەڕان و لەوێ بەبێ خەم کۆدەبوونەوە.[1]

پەند و ئامۆژگاری

1- لێرەوە فێری ئەوە دەبین کە هاوەڵان چەندە گوێڕایەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بوون و کەسیان لاساری نیشان نەدەدا و بڵێ با ماڵێکی تر یان لە شوێنێکی تر بێت، بەڵکو یەکسەر هەموویان ڕازی بوون و ئامادە بوون بە شەوو ڕۆژ لەخزمەتی فەرموودەکانیدا بن.

2- ئەبێت کاتێك ئیشێك دەکەین لە خۆمانەوە دەست پێ نەکەین، بەڵکو دەبێت بیری لێ بکەینەوە و بزانین چۆن باشە وا بکەین، هەروەك چۆن پێغەمبەر(ﷺ) لە کارەکانیدا ورد دەبوویەوە و سەیری دەکرد چۆن زۆر باشە بەو شێوازەی دەکرد.

3- هۆزایەتی یان نەتەوایەتی گرنگ نیە لە ئاییندا، بەڵکو گرنگ ئەوەیە موسڵمان بین، براکانی ئێمە ئەوانەن کە موسڵمانن دەبینین پێغەمبەر(ﷺ) سەر بە هاشمیەکانە، ئەرقەمەیش سەر بە مەخزومیەکانە ئەم دوو هۆزە دژی یەکتر بوون، کەچی

---

[1] - د. علی محمد محمد الصلابی، السيرة النبوية، لاپەڕە (99).

پێغەمبەر(ﷺ) و ئەرقەم یەکتریان زۆر خۆش دەویست و هیچ گوێیان نەدەدا بە دوژمنایەتی هۆزەکانیان چونکە ئەو هۆزانە لەسەر شتێکی ناڕاست و بێ بنەما جەنگیان دەکرد و هیچ کامێکیان نەچووبوونە ناو ئیسلامەوە.

پێغەمبەر (ﷺ) چ وانەیەکی فێری هاوەڵان کرد؟

پێغەمبەر(ﷺ) کاتێك وانەیەکی فێری هاوەڵان دەکرد و لە ماڵی ئەرقەم کۆی دەکردنەوە، چەند وانەیەکی گرنگی فێر دەکردن، گرنگترینیان ئەمانە بوون:

1- باوەڕبوون بە خوای گەورە و پشت بەستن بە خوا: پێغەمبەر(ﷺ) فێری دەکردن کە تەنها خوایەك ئەم ئاسمان و زەوی و شتانەی دروست کردووە و دەیانپارێزێت، تەنها(الله)یە، خودا مرۆڤەکان دروست دەکات و گیانیان بە بەردا دەکات و ڕۆزیان دەدات هەروەها ئاینی خۆی دەنێرێت بۆیان تا وەری بگرن و گومڕا نەبن، جا هەر کەسێك باوەڕی هێنا بەو ئاینە ئەاو خوای گەورەی لە پشتە و خوای گەورە دەیپارێزێت یان ئەوەیە خوای گەورە سەری دەخات بەسەر بێ باوەڕاندا و لە دوارۆژیشدا دەیخاتە بەهەشتی بەرینەوە، یان ئەوەیە خوای گەورە شەهیدی پێ دەبەخشێت و بە دەستی بێ باوەڕان دەکوژرێت، ئەو کات خوای گەورە یەکسەر دەیباتەوە بۆ لای خۆی و چی دەوێت بۆی دەکات و لە بەهەشتدا شوێنێکی بۆ دادەنێت، خوای گەورە موسڵمانانی خۆش دەوێت و لە گوناهەکانیان خۆش دەبێت.

2- خۆشەویستی موسڵمانان بۆ خوا و پێغەمبەر(ﷺ): موسڵمانان لە وانەکان ئەوە فێر دەبوون کە خوای گەورە و پێغەمبەر(ﷺ)یان لە هەموو کەس زیاتر خۆش بوێت، چونکە تەنها ئەوە سوودیان پێ دەگەیەنێت، هەر کەسێك خوا و پێغەمبەری خۆش

بوێت، لە ڕۆژی دوایی لەگەڵ ئەواندایە، هەر کەسیش ڕقی بێت لە خوا و پێغەمبەر(ﷺ) ئەوا دۆزەخ شوێنیەتی، بەڵکو دەبێت موسڵمان خوا و پێغەمبەری لە دایك و باوکی و برا و خوشکی و خۆیشی زیاتر خۆش بوێت، نەوەك دایك و باوکی یان خۆی زیاتر خۆش بوێت چونکە ئەوە تاوانە.

3- پێغەمبەر(ﷺ) فێری دەکردن کە هیچ کەس ناتوانێت سوود و زیان بگەیەنێت بە کەس، مەگەر بە فەرمانی پەروەردگار نەبێت، بێباوەڕانیش ناتوانن زیان بگەیەنن بە موسڵمانان مەگەر خوای گەورە بیەوێت موسڵمانان تاقی بکاتەوە تا بزانێت کامیان واز لە ئیسلام دینێت و کامیان هەر موسڵمانە.

4- خۆڕاگری: دەبێت موسڵمان لەبەردەم سەختی و ناخۆشیەکانی ژیاندا خۆڕاگر بێت، ماندوو نەبێت و واز نەهێنێت، چونکە ئێمە کاتێك لەم دنیایە دەژین خوای گەورە تاقیمان دەکاتەوە تا بزانێت کاممان خۆڕاگرین و واز ناهێنین، ئەگەر هاتوو پارەمان نەبوو یان نان نەبوو بیخۆین یان دەوڵەمەند نەبووین ئەبێت نەچین دزی و تاوان بکەین یان ئازاری دایك و باوکمان بدەین و نەڵێین هەر دەبێت خەرجی و پارەمان بدەنێ و خۆراکی خۆشمان دەوێت، چونکە ئەگەر دایك و باوکمان نەیانبوو ئەوا دەبێت ئێمەیش لەگەڵ ئەواندا خۆڕاگر بین و بڵێین دایە گیان بابە گیان خوای گەورە تاقیمان دەکاتەوە، دەبێت ئێمە واز نەهێنین، ئەگەر بێباوەڕان ئازارمان بدەن دەبێت هەر واز نەهێنین و بڵێین ئێمە موسڵمانین.

5- دڵسۆزی: پێغەمبەر(ﷺ) لەوانەکانیدا هاوەڵانی فێری ئەوە دەکرد کە دڵسۆز بن و کەمتەرخەمی نەنوێنن، هەرچی کارێکیان پێ دەکرێت بیکەن، بەڵام نابێت کاتێك کارێکی چاك دەکەن لەبەر ئەوە بیکەن کە خەڵك پێیان بڵێ ئێوە چاکن، چونکە ئەوە

سزاکەی دۆزەخە، بەڵکو دەبێت تەنها لەبەر خوا ئیشی چاك بکەین و چاوەڕێ نەبین کەس پێمان بڵێ دەستت خۆش یان تۆ چاکیت، چونکە ئێمە بۆ خوا ئیش دەکەین و پاداشتیش لەو وەردەگرین.

6- کاری چاکە کردن وانەیەکی تر بوو کە پێغەمبەر(ﷺ) فێری هاوەڵانی دەکرد، دەبێت موسڵمان هەمیشە کاری چاکە بکات و نەچێت بە لای خراپەدا، چونکە چاکەکردن لای خوا خۆشەویستمان دەکات و پاداشتی ڕۆژی دوایی هەیە کە بەهەشتە، جگە لەوەی لە دنیا خۆمان سوودی لێ دەبینین بەڵام تاوانکردن مایەی زەرەر و زیانی دنیامانە و خوای گەورەش ئەڕەنجێت لێمان و ڕقی لێمان دەکەوێت، ئەگەر خراپەیەکمان کرد ئەبێت بە پەلە تەوبە بکەین و بڵێین خوایە گیان ئەمجارە ئەو تاوانە دووبارە ناکەمەوە و چاکە دەکەم، هەر کەسێك چاکە بکات لە لای خوای گەورە بە چاکە بۆی دەنووسرێت لە دەفتەری تایبەتدا ناوی دەنووسرێت کە ئەو کەسە چاکەی کردووە و دەبێت لە ڕۆژی دواییدا بچێتە بەهەشت، چونکە خوای گەورەو پێغەمبەر(ﷺ) خۆشیان دەوێت.

7- دوعاکردن و پاڕانەوە لە خوای گەورە و میهرەبان: موسڵمان دەبێت هەر شتێکی ویست داوا لە خوای گەورە بکات تاکو پێی ببەخشێت، ئەگەر حەزی کرد فێری زانست بێت، دەبێت بچێتە لای مامۆستایەك فێری زانست بێت و خۆی کتێب بخوێنێتەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەبێت داوا بکات لە خوای گەورە تا یارمەتی بدات زانستەکە فێر بێت، ئەگەر نا ئەو کات پاداشتمان لای خوا نابێت، چونکە هەموو شتێك هی خوایە، موسڵمان دەتوانێت لە هەموو کاتێکدا داوا لە خوا بکات و کەس ناتوانێت ڕێگەی لێ بگرێت، چونکە خوای گەورە دەنگی دەبیستێت ئەگەر بە دەنگی زۆر نزمیش قسە بکات هەتا زۆریش داوا بکەی خوای گەورە زیاتر تۆی خۆش دەوێت، خوای گەورە زۆر حەز دەکات گوێ

بگرێت لە دوعا و نزای منداڵان و ستەم لێکراوان کاتێک منداڵێک دوعا دەکات خوای گەورە بە جوانی گوێی لێ دەگرێت و ئەو منداڵەی زۆر زۆر خۆش دەوێت.

8- خوێندنەوە و خوێندەواری: پێغەمبەر(ﷺ) موسڵمانانی فێر دەکرد کە با هەمیشە سەرقاڵی خوێندن و زانست بن، چونکە وڵات و جیهانی ئیسلامی تەنها بە زانست پێش دەکەوێت، خوای گەورە زۆر ئەو کەسانەی خۆش دەوێت کە فێری زانست دەبن، هەرچی فریشتەی خوا هەیە دوعا دەکەن بۆ ئەو کەسانەی دەگەڕێن بە دوای زانستدا و دواتر خەڵکی تریش فێر دەکەن.

9- ڕاستگۆیی و قسە جوانی: پێغەمبەر(ﷺ) فێری دەکردن کە هەرگیز نابێت موسڵمان درۆ بکات، بەڵکو دەبێت ڕاستگۆ بێت، چونکە خوای گەورە هەرگیز حەز ناکات درۆزن ببینێت، پێغەمبەر(ﷺ)یش ڕقیەتی لە درۆزن، هەروەها دەبێت جنێو و قسەی ناشرین و غەیبەت نەکەین و قسەی جوان بکەین.

10- پێغەمبەر(ﷺ) موسڵمانانی فێر دەکرد کە هەمیشە پشتگیری حەق و ڕاستی بکەن، تەنانەت ئەگەر برا و خوشکیان خراپ بوون، نابێت پشتگیریان بکەن، بەڵێ ڕۆڵە ئازیزەکانی ئیسلام و موسڵمانان، پێغەمبەر (ﷺ) موسڵمانانی فێری ئەم ڕەوشتانە دەکرد، جا کامتان خوا و پێغەمبەری خۆش دەوێت با ئەم وانانە فێر ببێت و جێبەجێیان بکات تا خۆشەویست بێت لە لای خوای گەورە و پێغەمبەر(ﷺ) و لە قیامەتدا بچێتە بەهەشت.

پرسیارەکانی بەشی دووەم

1- سروش (وەحی) چیە و کێ هێنانی بۆ پێغەمبەر (ﷺ)؟

2- پێغەمبەر (ﷺ) بۆچی دەچوو بۆ ئەشکەوتی (حراء)؟

3- خەدیجە چی کرد بە پێغەمبەر (ﷺ) و دوایی بردی بۆ لای کێ؟

4- بۆچی خەدیجە وەرەقەی کوڕی نەوفەلی هەڵبژارد تا بچێت بۆ لای؟

5- یەکەم ئایەتی قورئان کە دابەزی چی بوو؟ چ فەرمانێکی تێدایە بۆ موسڵمانان؟

6- پێغەمبەر (ﷺ) چی کرد کاتێك فریشتەکە لە ئەشکەوت هات بۆ لای؟

7- بانگەوازی نهێنی واتای چیە؟ چ سوودێکی هەیە؟

8- یەکەم ئافرەت کێ بوو کە موسڵمان بوو؟ چۆن موسڵمان بوو؟

9- یەکەم پیاو کێ بوو کە موسڵمان بوو؟ چۆن موسڵمان بوو؟

10- یەکەم منداڵ کێ بوو کە موسڵمان بوو؟ چی پێغەمبەر (ﷺ) بوو؟

11- ئەرقەم کێ بوو؟ بۆچی پێغەمبەر (ﷺ) ئەوی هەڵبژارد؟

12- دەتوانیت باسی ئەو وانانە بکەیت کە پێغەمبەر (ﷺ) فێری موسڵمانانی کردن؟

13- بۆچی پێغەمبەر (ﷺ) عەلی کوڕی ئەبو تالیبی هێنا بۆ لای خۆی؟

14- بۆچی بە ئەبو بەکریان دەوت ڕاستگۆ (صدیق)؟

15- کاتێك موسڵمانەکان زۆر بوون پێغەمبەر (ﷺ) چی کرد؟

بەشی سێیەم

بانگەوازی ئاشکرا

پاش ئەوەی پێغەمبەر و هاوەڵان بە نهێنی سەرقاڵی بەجێگەیاندنی، ئیسلام و بانگەوازی نهێنی بوون لە نێو خەڵکدا و بێباوەڕان نەیاندەبیست موسڵمانان بە ئاشکرا باسی ئیسلام و یەکتاپەرستی بکەن و خەڵك بانگ بکەن بۆ ئایینی ئیسلام، خوای گەورە دوای ئەوە فەرمانی کرد بە پێغەمبەر(ﷺ) و موسڵمانان لەمەودوا بە ئاشگرا و لەبەر چاوی خەڵك بانگەواز بکەن بۆ ئایینی ئیسلام و واز بهێنن لە بانگەوازی نهێنی،[1] پێغەمبەر(ﷺ) بۆ جێبەجێکردنی فەرمانی خوای گەورە کەوتە ڕێ بۆ ناو خەڵك و چوویە سەر بەرزاییەك کە لە هەموو خەڵکەکە بەرزتر بوو، پێغەمبەر(ﷺ) هاواری کرد بە ناو خەڵکدا و بانگی کردن تا هەموویان کۆببنەوە و گوێی لێ بگرن، خەڵکەکەش کە ئەوەیان بیست کۆبوونەوە و کەوتنە کوێ لێ گرتنی.[2]

پرسیار: بۆچی خەڵکەکە هەموویان کۆبوونەوە تا گوێ بگرن لە پێغەمبەر(ﷺ)؟

وەڵام: چونکە هەموویان متمانەیان هەوبوو بە پێغەمبەر(ﷺ) و ڕێزی زۆریان دەگرت، چونکە پێغەمبەر(ﷺ) کەسایەتیەکی گەورەی هەبوو لە لای خەڵك بە گشتی، بۆیە ئامادە بوون کۆببنەوە، کاتێك خەڵکەکە هەموویان کۆبوونەوە پێغەمبەر(ﷺ) کەوتە قسەکردن بۆیان و پێی فەرموون: ئێستا ئەگەر من بڵێم خەڵکێکی زۆر لە پشتەوە دێن و بەرەو ئێرە ئایا ئێوە بڕوام پێ دەکەن؟ خەڵکەکە وتیان: ئێمە هیچ درۆیەکمان لە تۆ نەبیستووە و تۆ هەمیشە ڕاستگۆ بوویت بۆیە هەرچیەك بڵێیت باوەڕت پێ دەکەین.

---

[1]- ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (187).

[2]- عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (68).

پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: دەی باوەڕم پێ بکەن من پێغەمبەری خودام و خوای گەورە منی ناردووە تا ئێوە فێری ئیسلام بکەم و فەرمایشتی خواتان پێ بگەیەنم،[1] کەچی هەموویان کەوتنە ژاوەژاو و دەمە قاڵە و دوودڵی ڕووی تێ کردن، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) چاوەڕێی دەکرد تا بزانێت چی دەکەن، لەو کاتەدا مامێکی پێغەمبەر(ﷺ) کە زۆر خراپ و نەزان بوو کەوتە گاڵتەکردن بە پێغەمبەر(ﷺ)، بەمە خەڵکەکەی تریش باوەڕیان نەهێنا بە پێغەمبەر(ﷺ) و کەوتنە گاڵتە پێ کردنی.[2]

پرسیار: ئەو مامەی پێغەمبەر(ﷺ) ناوی چی بوو؟

وەڵام: ئەو مامەی پێغەمبەر(ﷺ) ناوی (ئەبو لەهەب) بوو[3] کە بە پێغەمبەر(ﷺ)ی دەوت: دەستت بشکێت خوای گەورەیش ئایەتی دابەزاندە خوارەوە و فەرمووی: ﴿**تبت يدا أبي لهب وتب**...﴾.[4] واتا: دەستی ئەبو لەهەب بشکێت و ئەو قوڕ بە سەر وماڵ کاول بێت.

پەند و ئامۆژگاری

1- پێویستە خوای گەورە هەرچیمان پێ بفەرمووێت ئێمە وا بکەین، نەوەك بە خواست و ئارەزووی خۆمان بجووڵێینەوە، ئەگەر خوا فەرموویەتی بە نهێنی بانگەواز بکەن دەبێت بە نهێنی بانگەواز بکەین، ئەگەریش فەرمووی بە ئاشکرا دەبێت یەکسەر گوێڕایەڵی بین.

---

[1] - محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە(70).
[2] - عبدالعزيز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، (122).
[3] - ابن الاثير: الكامل في التأريخ، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (660).
[4] - ابن تيمية: مجموعة الفتاوى، بەرگی هەشتەم، لاپەڕە (612).

2- پێغەمبەر(ﷺ) کەوتە هەوڵی ئەوەی خەڵکەکە کۆبکاتەوە تا هەموویان گوێی لێ بگرن و بزانن ئەو چیان پێ دەڵێت، نەوەک بچێت یەک یەک بیانگرێت و قسەیان بۆ بکات، بۆیە ئێمەیش کاتێک دەمانەوێت قسەی چاک بکەین دەبێت هەوڵ بدەین خەڵکێکی زۆر گوێمان لێ بگرن تا لێی سوودمەند بن.

3- کاتێک دەمانەوێت شتێک فێری کەسێک یان خەڵکی زۆر بکەین، نابێت تەنها قسەی بۆ بکەین بەڵکو دەبێت بە کردار بۆی بخەینە ڕوو و نموونەی جوان و ڕوونی بۆ بهێنینەوە، وەک چۆن پێغەمبەر(ﷺ) بە کرداری چوویە سەر بەرزاییەکە و نموونەی بۆ هێنانەوە تا بە جوانی لێی تێ بگەن و گوێی لێ بگەن.

4- موسڵمان بوون و باوەڕداری بە خزمایەتی نیە، واتا ئەگەر کەسێکمان بینی زۆر موسڵمان و چاک بوو، ئیتر نابێت وا بزانین خزم و کەس و کارەکەشی چاک و باوەڕدارن، وەک دەبینین پێغەمبەر(ﷺ) خۆی چەندە چاک و باوەڕدارە کەچی مامی زۆر خراپ بوو کەوتە گاڵتەکردن بە پێغەمبەر(ﷺ) و باوەڕی نەهێنا بە ئیسلام، هەروەها پێغەمبەر ئیبراهیم خۆی زۆر باش بووە کەچی باوکی بتی دروست دەکرد، هەروەها پێغەمبەر نوح (علیە السلام) زۆر باش بوو کەچی کوڕەکەی بێ باوەڕ و خراپەکار بوو، بۆیە ئەگەر ئێمەیش خزمی خراپمان هەبوو، دەبێت هەر بەردەوام بین لە موسڵمانیدا.

پرسیار: جیاوازی چیە لە نێوان ئەبو تالیب و ئەبو لەهەب؟

وەڵام: ئەبو تالیب و ئەبو لەهەب هەردووکیان مامی پێغەمبەر(ﷺ) بوون، هەردووکیشیان بێ باوەڕ بوون، ئەبو لەهەب گاڵتەی دەکرد بە پێغەمبەر(ﷺ) و دژی ئاینی ئیسلام بوو دەیویست ئازاری موسڵمانان بدات، بەڵام ئەبو تالیب پێغەمبەر(ﷺ)ی خۆش دەویست و پشتگیری دەکرد و نەیدەهێشت بێباوەڕەکان ئازاری بدەن یان

بیکوژن[1] جا با بزانین هەندێ جار هەیە کەسێك بێباوەڕە، بەڵام زیانی نیە بۆ باوەڕداران و موسڵمانان.

ئازاردانی موسڵمانان

بێ باوەڕان کاتێك زانیان بە موسڵمان بوونی ئەو خەڵکە کەوتنە دژایەتی کردن و ئازاردانیان، بۆ ئەمەش هەموو ڕێگەیەکیان دەگرتەبەر، ئەوان کاتێك موسڵمانێکیان دەدی، هەرچیان پێ بکرایە لە ڕووی دەیانکرد و جۆرەها سووکایەتیان پێ دەکرد تا وای لێ بکەن واز لە ئیسلام بهێنێت.[2]

پرسیار: بۆچی بێباوەڕان موسڵمان نەدەبوون و ئازاری موسڵمانانیان دەدا؟

وەڵام: بێباوەڕان لەبەر ئەم هۆکارانە موسڵمان نەدەبوون:

1- ئەوان دەیانویست چیان دەوێ بیکەن، هەر لە تاوان و خراپە و داوێن پیسی و ستەم و هەر کارێکی تر، بەڵام ئیسلام ڕێگەی نەدەدا ئەو کارانە بکەن بەڵکو دەبێت ئەوان تەنها ئەو ئیشانە بکەن کە ئاینی ئیسلام فێریان دەکات.

2- ئەوان هەستی نەتەوەپەرستیان هەبوو و ڕەگەز پەرستانە بیریان دەکردەوە، ئەوان دەیانوت دەبێت هۆزی ئێمە ئیسلام بگرێتەخۆ، یان ئیسلام بەس بۆ عەرەب بێت، یان دەبێت ئیسلام گوێڕاەیڵی خواستەکانی عەرەب بێت و ڕێگەیان لێ نەگرێت تا ئێمە حەز بە چی دەکەین بیکەن، بەڵام ئیسلام بەمە ڕازی نەبوو، بەڵکو دەیوت ئاینی خوا بۆ هەموو مرۆڤایەتیە و نەتەوەکان هەموویان وەك یەك وان و تاوان و خراپەیش حەرامە بۆ هەموو کەسێك.

---

[1]- ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (152).
[2]- د. حسن ابراهیم حسن: تأریخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (70-74).

3– ئەوان دەیان وت دەبێت ئێمە تێکەڵ نەبین لەگەڵ خەڵکی هەژاردا، بەڵکو دەبێت و ئاین و بەرنامەی دەوڵەمەندەکان جیاواز بێت لە بەرنامەی کەسە هەژارەکان.

4– ئەوان نەزانانە بیریان دەکردەوە و ئامادە نەبوون عەقڵ و هۆشی خۆیان بەکار بێنن تا بزانن ئاینی ئیسلام سوودی هەیە بۆیان یان زیانی هەیە، هەروەها بێباوەڕان هەمیشە لە ئازاردانی موسڵماناندا بوون تا بتوانن موسڵمانان بگێڕنەوە بۆ نەزانی و بێ باوەڕی، واتا ئامانجی ئەوان تەنها ئەوە بوو موسڵمانان بکەنەوە بە بێ باوەڕ و ئاینی ئیسلام لەناوبەرن.

پرسیار: ئایا بێ باوەڕەکان دەتوانن ئاینی ئیسلام لەناو بەرن؟

وەڵام: نەخێر، هەرگیز بێباوەڕان ناتوانن ئاینی ئیسلام لە ناو بەرن، چونەك خاوی گەورە ڕێگەیان پێ نادات، ئەوەتا زیاتر لە 1400ساڵە نەیانتوانیوە لە ناوی بەرن.

پەند و ئامۆژگاری

1– دەبێت ئێمەی موسڵمان چاوەڕێی ئەوە بکەین هەر کاتێك کەم و لاوازین، بێ باوەڕان ئازارمان بدەن، بەڵام نابێت ئێمە ماندوو بین و نابێت واز بهێنین، بەڵکو دەبێت هەموو هەوڵێکی خۆمان بدەین تا سەر بکەوین بە سەریاندا و بەرنامەی خوای گەورە جێبەجێ بکەین.

2– هەموو ئامانجی بێ باوەڕان لە ناوبردنی ئیسلام و موسڵمانانە، بۆیە دەبێت پێیان هەڵنەخەڵەتێین و ڕێگە نەدەین ئەو کارە ناپەسەندە بکەن، خوای گەورەش یارمەتیمان دەدات.

پرسیار: بێ باوەڕان دژایەتی چییان دەکرد؟

وەڵام: بێ باوەڕان دژایەتی ئەمانەیان دەکرد:

1- خوای گەورە.

2- پێغەمبەر(ﷺ).

3- قورئانی پیرۆز.

4- موسڵمانان.[1]

1- خوای گەورە:

بێباوەڕان لە دژایەتی خوای گەورە هەستان بە قسە وتن بە خوای گەورە و گاڵتەیان دەهات لە خوای گەورە، ئەوان دەیان وت کە خوای گەورە هەیە، بەڵام دەیان وت خوای ئێمە و خوای موسڵمانەکان جیاوازە، ئەوان بتیان دەپەرست و دەیان وت بتەکان نزیکمان دەکەنەوە لە خوای گەورەن بێباوەڕەکان دەیان وت بە موسڵمانەکان ئێوە ڕۆژێك خوای ئێمە بپەرستن با ئێمەش ڕۆژێك خوای ئێوە دەپەرستین.

پرسیار: بۆچی بێباوەڕان وایان دەوت بە موسڵمانان؟

وەڵام: بۆ ئەوەی:

1- موسڵمانەکان دژایەتیان نەمێنێت لەگەڵ بێباوەڕاندا.

[1]- د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاثةرِة (122-128).

2- تا بتوانن موسڵمانەکان وا لێ بکەن خوای گەورە و بتەکانی ئەوان وەك یەك سەیر بکەنن ئەگەریش موسڵمانەکان ڕازی بن بەوە ئەو کات هەڵدەگەڕێنەوە و دەبنەوە بە بێ باوەڕ.

پرسیار: ئەی خوای گەورە چی فەرموو بە موسڵمانان؟

وەڵام: خوای گەورە بە موسڵمانانی فەرموو کە بەوە ڕازی نەبن و پێیان بڵێن ئاینی خۆتان بۆ خۆتان و ئاینی خۆمان بۆ خۆمان و ئێمەش وەك ئێوە ناکەین.

پرسیار: خوای گەورە لە کام سوڕەتی قورئاندا ئەمە دەفەرمووێت؟

وەڵام: خوای گەورە لە سوڕەتی(الکافرون)دا دەفەرمووێت: ﴿**قل یا أیها الکافرون**...﴾.[1]

تێبینی: داوا بکە لە مامۆستاکەت واتای ئەم سوڕەتەت بۆ بکات یان لە کتێبێکدا کە واتای کردووەن واتاکەی بە جوانی بخوێنەوە.

دژایەتی کردنی پێغەمبەر(ﷺ):

بێباوەڕەکان دوای خوای گەورە کەوتنە دژایەتی کردنی پێغەمبەر(ﷺ) و گاڵتەیان پێ دەکرد و قسەی ناڕەوایان پێ دەوت، ئەوان پێیان دەوت: درۆزن، شێت، جادووگەر، شاعیر، کاهین...، بەڵام لە هەموو جارێکدا خۆیان دەکەوتنەوە بە درۆ و نەیاندەتوانی بیسەلمێنن، هەروەها ئەوان بە شێوەی جەستەیش ئازاری پێغەمبەر(ﷺ)یان دەدا، بۆ ئەمە کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) نوێژی کرد و چوویە سوجدە، بێباوەڕەکان پیسی وشتریان هێنا و کردیان بەسەر سەری پیرۆزی پێغەمبەر(ﷺ)دا و گاڵتەیان پێ دەکرد، تا

[1] ـ قورئانی پیرۆز، سوڕەتی الکافرون، لاپەڕە (612).

فاتیمەی کچی پێغەمبەر(ﷺ) هات و تورەه بوو و لایبرد و کەوتە گریان، هەروەها لە ڕێگەکەیدا بەرد و دار و دڕك و چاڵیان هەڵدەکەند تا ئازاری پێغەمبەر(ﷺ) بدەن و ناچاری بکەن واز بهێنێت و بە گوێی ئەوان بکات.[1]

پرسیار: حەز دەکەیت تۆ لە خۆشیدا بیت و پێغەمبەر(ﷺ) ئازار بدرێت؟

دژایەتی کردنی قورئان:

هەروەها بێباوەڕان دژایەتی قورئانیان دەکرد و دەیان وت هەمووی درۆیە و قسەی گێلانەیە و هیچی ڕاست نیە، کەچی کاتێك دەیانبیست بێدەنگ دەبوون و هیچیان بۆ نەدەکرا و دەوەستان، ئەوان هەوڵیان دا شتێك بنووسن لە قورئان باشتر بێت یان وەك ئەو بێت کەچی نەیانتوانی.

دژایەتی کردنی موسڵمانان:

پاش ئەمانە بێباوەڕان دەهاتن دژایەتی موسڵمانانیشیان دەکرد و ئازاریان دەدان و گاڵتەیان پێ دەکردن، پشت بە خوا دواتر چەند نموونەیەك باس دەکەین و پەند و ئامۆژگاریان پێ وەردەگرین.

پرسیار: ئەی بۆچی خوای گەورە فەرمانی کرد کە جەنگ نەکەن؟

وەڵام: چونکە:

---

[1] ـ ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (260 تا دواتر).

1- موسڵمانان ژمارەیان کەم بوو هەروەها تازە دامەزراو بوون و نەدەکرا بەبێ ئەوەی ژمارەیان زۆر بێت و بڵاو ببنەوە جەنگ بکەن، چونکە هێشتا ئەوان چەکیشیان پێ نەبوو، ئیتر چۆن جەنگ بکەن؟

2- بۆ ئەوەی بیسەلمێنن کە موسڵمانان خۆڕاگرن و ئەوان ئاژاوەگێڕ نین، بەڵام هەر دەبێت دواتر تۆڵەی خۆیان بسەننەوە.[1]

پرسیار: بۆچی خوای گەورە موسڵمانانی ڕزگار نەکرد لەو ئازار و ئەشکەنجەیە؟

وەڵام: خوای گەورە دەیتوانی موسڵمانان ڕزگار بکات، بەڵام لەبەر ئەم هۆکارانە ڕزگاری نەکردن:

1- خوای گەورە ویستی موسڵمانەکان تاقی بکاتەوە تا بزانێت کامیان خۆڕاگرە و کامیان لاوازە و خۆی ناگرێت، ئەوەی خۆڕاگرە و لەسەر ئاینی ئیسلام و گوێڕایەڵی خوا و پێغەمبەر(ﷺ) بەردەوامە، ئەو کەسە پاداشتەکەی بەهەشتە و لای خوایە، هەر کەسیش خۆی نەگرێت و هەڵگەڕێتەوە بێتە بێباوەڕ، وەك بێباوەڕان دەچێتە دۆزەخ، واتا خوای گەورە ویستی پاك و پیس و خۆڕاگر و لاواز جیا بکاتەوە.

2- تا موسڵمانان دەروونی خۆیان ڕا بهێنن لەسەر هەموو بارودۆخێکی سەخت و ناخۆش، نەوەك ئەگەر لەسەر خۆشی و کامەرانی بژیت و دواتر تووشی سەختیەك بن خۆیان ڕانەگرن و واز بهێنن یان لە ناو بچن.

[1] - محمد قطب، چۆن بانگەوازی خەڵك بکەین.

3- تا مرۆڤەکان بە گشتی خراپە و دڕندەیی و ستەمەی بێباوەڕانیان بۆ دەربکەوێت، چونکە ئەو بێباوەڕانە هەمیشە ئازاری موسڵمانیان دەدا، کەچی کاتێك موسڵمانەکان سەرکەوتن ئازاری بێباوەڕەکانیان نەدەدا و تۆڵەی خۆیان لێ نەسەندنەوە.

4- خوای گەورە موسڵمانانی ڕزگارنەکرد لەو ماوەیەدا، تا پلە و پایەیان بەرز ببێتەوە و خوای گەورە پاداشتی زۆریان بۆ دابنێت، چونکە هەر موسڵمانێك لە دنیا تووشی ئازار و ناڕەحەتی ببێت خوای گەورە لە جیاتی ئەوەدا چاکەی بۆ دەنووسێت و پاداشتی خێری دەداتەوە کە بەهەشتی بەرین و هەمیشەییە.[1]

پرسیار: ئایا بێباوەڕان سوودیان بینی لە ئازاردانی موسڵماناندا؟

وەڵام: نەخێر، موسڵمانان هەرگیز وازیان نەدەهێنا و ڕۆژبەڕۆژ زیاتر دەبوون بۆیە بێباوەڕان لە جیاتی ئەوەی موسڵمانان کەم بکەنەوە کەچی زیادیان دەکرد، هەروەها جیهان بە گشتی کاتێك ئەو کارە توند و تیژانەی عەرەبە بێباوەڕەکانیان بینی لێیان بێزار بوون و پایەی عەرەبە بێباوەڕەکان لە لایان دایەزی، چونکە هەر کەسێك دژایەتی خوا و پێغەمبەر(ﷺ) و ئیسلام بکات هەر دەبێت ڕۆژێك لە ڕۆژان سەری شۆڕ بکات و لە ناو بچێت، ئەگەریش بێباوەڕ ماوەیەك دەسەڵاتی هەبێت، با دڵی خۆی خۆش نەکات چونکە خوای گەورە دەیەوێت تاوانیان زیاتر ببێت و بەشیان نەمێنێت و بیانخاتە دۆزەخەوە.

---

[1] ـ محمد قطب، چەمکانێ کە دەبێت ڕاست بکرێنەوە.

چەند نموونەیەکی ئازاردانی موسڵمانان

با لێرەدا چەند نموونەیەك بخەینە ڕوو لەو نموونانەی کە بێباوەڕان ئازاری موسڵمانانیان دەدا:

1. ئەبو بەکری صدیق:

ئەبو بەکر هاوەڵی بەڕێزی پێغەمبەر(ﷺ) بوو، پێغەمبەر(ﷺ) ئەوی زۆر خۆش دەویست و هەمیشه حەزی دەکرد لەگەڵیدا بێت. جارێکیان بێباوەڕان گوێیان لە ئەبو بەکر بوو کە باسی ئیسلامی دەکرد و پێغەمبەریش(ﷺ) لە لای ئەبو بەکردا بوو، بێباوەڕەکان بە پەله کۆبوونەوە و بڕیاریاندا ئازار و ئەشکەنجەی ئەبو بەکر بدەن تا جارێکی تر باسی ئیسلامەتی نەکات، بۆیە بە دار و نەعل و شەق و زلله کەوتنە ئازاردانی ئەو هاوەڵە ئازیزە و دەم و چاویان پڕکرد لە خوێن و ئازارێکی زۆریان دا تا لە هۆشی خۆی چوو، لەو کاتەدا هەندێ کەس کە لە هۆزی (بەنو قەیم) بوون ئەبو بەکریان خستە بەتانیەکەوە و بردیانەوە بۆ ماڵی خۆی و بێزار بوون لەو هەڵوێستە ناشرینە و وتیان ئەگەر ئەبو بەکر بمرێت، دڵنیا بن تۆڵەتان لێ دەسونینەوە، ئەبو بەکر بە هۆشدا هاتەوە و خەڵکەکە هەواڵیان دەپرسی ئەبو بەکر یەکسەر وتی کوا پێغەمبەر(ﷺ)؟ چی بەسەر هاتووە؟ حاڵی چۆنە؟ ئەو هاوەڵە ئازیزە بیری لای ئازارەکانی خۆی نەبوو، بەڵکو بیری لای پێغەمبەر(ﷺ) بوو هەواڵی ئەوی دەپرسی، پاشان خەڵکەکە چوون و تەنها دایکی مایەوە لە لای، ئەو کات ئەبو بەکر زۆر تکای کرد لە دایکی تا هەواڵی پێغەمبەر(ﷺ)ی بۆ وەربگرێت، دایکیشی چوو بۆ لای ژنێکی موسڵمان کە ئەبو بەکریش و پێغەمبەر(ﷺ)یشی دەناسی پرسیاری کرد تا بزانێت بارودۆخی پێغەمبەر(ﷺ) چۆنە؟ چونکە ئەبو بەکر تەواو لە بیری ئەودایە، بەڵام ژنەکە کە ناوی دایکی جەمیل بوو، وتی

من نە ئەبو بەکر دەناسم و نە پێغەمبەر دەناسم، بەڵام ئەگەر حەز دەکەیت دێم بۆ لای کوڕەکەت بزانم چیەتی؟ کاتێك چوو بۆ لای ئەبو بوکر زۆر بێتاقەت بوو و خەریك بوو بگری و وتی یاخوا دەستیان بشکێت بۆچی وایان لێ کردیت؟ ئەویش وتی: دایکی جەمیل ئەی پێغەمبەر(ﷺ) بارودۆخی چۆنە؟ دایکی جەمیلیش بە سووکی بە ئەبو بەکری وت: ئاخۆ دایکت لێرەیە ناکرێت بزانێت، ئەبو بەکر پێی وت: خەم مەخۆ، دایکم خراپ نیە و گوێی پێ مەدە، ئەو ژنێکی باشە و شت ناگێڕێتەوە، دایکی جەمیلیش وتی: پێغەمبەر(ﷺ) زۆر باش و لەش ساغە و لە ماڵی ئەرقەمە، ئەبو بەکریش وتی: سوێند بە خوا تا پێغەمبەر(ﷺ) نەبینم نە نان دەخۆم و نە ئاو دەخۆمەوە، بۆیە چاوەڕوانیان کرد تا بارودۆخەکە هێور بوویەوە ئەو کات دایکی جەمیل و دایکی ئەبو بەکر هەر یەکەیان لایەکی ئەبو بەکریان گرت و بردیان بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ).

یەکسەر پێغەمبەر(ﷺ) باوەشی پیا کرد و ماچی کرد موسڵمانەکانیش باوەشیان پیاکرد، پێغەمبەر(ﷺ) سەیری ئەبو بەکری کرد و فەرمووی: ئەبو بەکر، ئەبو بەکریش وتی: بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا بە دایك و باوکەوە بە قوربانت بم، من ئازارێکی وام نیە ئەمە دایکمە و زۆر لەگەڵم چاکە، دوعای بۆ بکە با موسڵمان بێت و پێی بڵێ با موسڵمان بێت، پێغەمبەریش(ﷺ) دوعای بۆ کرد و پێی فەرموو با موسڵمان بێت، بەمە دایکی ئەبو بەکریش موسڵمان بوو و ژمارەی موسڵمانەکان زیادی کرد.[1]

پرسیار: بۆچی ئەبو بەکر داوای کرد لە پێغەمبەر(ﷺ) تا دوعای چاکە بکات بۆ دایکی؟

[1] ـ د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (147).

وەڵام: چونکە دایکی ئەبو بەکر زۆر چاك بوو لەگەڵ ئەبو بەکردا و خزمەتی دەکرد ئەبو بەکریش ئەوی خۆش دەویست، بۆیە حەزی نەکرد بچێتە دۆزەخەوە.

* پەند و ئامۆژگاری:

1- دەبێت ئێمە لە هەموو کاتێکدا هەوڵ بدەین باسی ئیسلام بکەین و نەترسین لە بێباوەڕان.

2- دەبێت ئێمە پێغەمبەر(ﷺ)ممان لە خۆمان خۆشتر بوێت و حەز بکەین هەمیشە پێغەمبەر(ﷺ) ببینین، ئەویش بەوەی دوعا بکەین خوای گەورە لە دنیادا بە خەوی خۆش نیشانمان بدات و ئێمەیش بە گوێی فەرموودەکانی بکەین، لە ڕۆژی دواییشدا بچینە خزمەتی پێغەمبەری ئازیزمان(ﷺ) و لە لایدا دابنیشین و قسەی لەگەڵدا بکەین.

3- دەبێت ئەو شتانەی زۆر گرنگن لای هەموو کەس باسیان نەکەین و ئەو شتانەی نهێنین، وەك دەبینین دایکی جەمیل بە دایکی ئەبو بەکری نەوت کە پێغەمبەر(ﷺ) لە کوێیە و چی دەکات، بەڵکو خۆی بێ ئاگا کرد تا شوێنەکە دەرنەکەوێت.

4- دەبێت ئیشەکانمان لە کاتی خۆیاندا بکەین، نەوەك هەر لە خۆوە چیمان ویست یەکسەر دەست پێ بکەین، سەیرکەن ئەبو بەکر نەچوو بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) تا خەڵکەکە چوون و بارودۆخەکە ئاسایی بوویەوە و کەمێك لەش ساغ بوویەوە و ئەو کات چوو.

2ـ بێباوەڕان دەیانەوێت پێغەمبەر (ﷺ) پەشیمان بکەنەوە:

هەموو جارێك بێباوەڕان کۆدەبوونەوە و پێکەوە قسەیان دەکرد تا بزانن چی بکەن کە بتوانن پێغەمبەر (ﷺ) پاشگەز بکەنەوە و وازی پێ بهێنن، ئەمجارەیان پلانێکی تازەیان دانا و چوون بۆ لای ئەبو تالیبی مامی پێغەمبەر (ﷺ) و داوایان کرد تا ئەبو تالیب تکا بکات لە پێغەمبەرﷺ تا واز بهێنێت ئەوان وتیان چەندە پارە و ماڵ و سامانی دەوێت دەیدەینێ، چەندە ژن و کچی دەوێت پێی دەدەین، دەیکەین بە گەورەی خۆمان بەڵام با واز بهێنێت لەم کارەی.[1]

پرسیار: بۆچی بێباوەڕان چوون بۆ لای ئەبو تالیبی مامی پێغەمبەر (ﷺ)؟

بێباوەڕان نەچوون بۆ لای مام و خزمەکانی تری پێغەمبەر(ﷺ) ئەوان چوون بۆ لای ئەبو تالیب، چونکە دەیانزانی پێغەمبەر(ﷺ) ئەبو تالیبی خۆش دەوێت و گوێی بۆ دەگرێت، چونکە پێغەمبەر(ﷺ) هەر لە منداڵیەوە هەر لە لای ئەبو تالیب بووە، کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) هاتەوە بۆ ماڵەوە، ئەبو تالیب پێی وت پێغەمبەر گیان برازای شیرینم، گەورەکانی قورەیش و مەککە هاتوون بۆ لام و داوام لێ دەکەن بە تۆ بڵێم واز بهێنیت لەم کارەت و چی شتێکت دەوێت ئەوان پێت دەدەن.

پێغەمبەریش(ﷺ) فەرمووی: مامە گیان سوێند بە خوا ئەگەر خۆر و مانگ بخەنە دەستی ڕاست و چەپم، من واز ناهێنم لەم کارە و بانگەواز دەکەم بۆ ئیسلام، یان دەبێت لەم ڕێگەیەدا شەهید ببم یان دەبێت سەربکەوم و دینی خوا سەربخەم، ئەبو تالیبیش وتی: دەی باشە کوڕم بەردەوام بە منیش پشتگیریت دەکەم.[2]

---

[1] ـ عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، (135).
[2] ـ ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (196).

پەند و ئامۆژگاری

1– بێباوەڕان هەرگیز واز لە موسڵمانان ناهێنن و هەر جارە و پلان و تەڵەکەیەك دەنێنەوە بۆ موسڵمان تا لە خشتەی بەرن و بیبەن بەرەو گومڕایی بە تایبەت ئەوان زۆر گرنگی دەدەن بە پارە و یە ژن و بە کچ، چونکە مرۆڤ زوو بە پارە هەڵدەخەڵەتێت، کوڕ و کچیش زوو بە یەکتر هەڵدەخەڵەتێن و تووشی تاوان دەبن.

2– نابێت لەبەردەم خزم و کەس و کارماندا ڕووگیر بین و واز بهێنین، بۆ نموونە ئەگەر مام یان خاڵێکمان وتی نوێژ مەکە و بۆ خۆت دانیشە، نابێت بە گوێی بکەین، بەڵام دەبێت بە ڕێزەوە وەڵامی بدەینەوە و تووڕە نەبین.

3ـ ئازاردانی عەممار و شەهیدکردنی دایك و باوکی:

عەممار کوڕی یاسر بوو، دایکیشی ناوی سومەییە بوو، ئەوان لە بنەڕەتدا خەڵکی یەمەن بوون و هاتبوونە مەککە، واتا لە مەککەدا خزم و کەس و کاریان نەبوو، کاتێك عەممار زانی ئاینی ئیسلام هاتووە موسڵمان بوو دوای ماوەیەکی کەمیش دایك و باوکیشی موسڵمان بوون، بەمە خێزانێکی موسڵمانیان پێك هێنا، کاتێك بێباوەڕەکان بەمەیان زانی تەواو توڕە بوون و هەرسێکیان گرتن و کەوتنە ئازار و ئەشکەنجە دانیان، لەوانە لە هاوینی گەرم دەیانخستنە سەر زەوی تا خۆر لێیان بدات و ئازاریان پێ بگات، دوایی بە قامچی و بە دار لێیان دەدان و ڕایاندەکێشان بەسەر زەویدا و نان و ئاویان پێ نەدەدان، پێغەمبەر(ﷺ) کاتێك ئەمەی بینی زۆر بیتاقەت بوو، ئینجا پێی فەرموون: ئەی ماڵ و خێزانی یاسر (واتا هەرسێکیان) خۆتان ڕابگرن چونکە بەهەشت چاوەڕێتانە، بۆیە ئەوان دڵیان خۆش بوو و زیاتر خۆیان ڕادەگرت و وازیان نەدەهێنا لە ئیسلام، ئەبو

جەهل کەسێکی پیس و بێباوەڕ بوو هات بۆ لای سومەیە و وتی تۆ حەزت لە جوانی پێغەمبەر کردووە، بۆیە موسڵمان بوویت، ئەویش تورە بوو و تفێکی کردە ناو چاوی ئەبو جەهل، ئەبو جەهلیش سومەییەی کوشت، بەمە یەکەم شەهیدی ئیسلام ژنێك بوو بە ناوی سومەییە، یاسری باوکی عەممایش هێندە سزا درا تا لە ژێر ئازاری سزادا کۆچی دوایی کرد.

سەرەی عەممار هات ئەوان وتیان ئەگەر قسە نەڵێیت بە پێغەمبەر ئەوا وەك دایك و باوکت تۆ دەکوژین، ئەویش بە ناچاری قسەی وت بە پێغەمبەر(ﷺ) دوایی کە ئازاد بوو بە گریانەوە چوو بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) و وتی ناچاریان کردم قسەت پێ بڵێم، بەڵام بە خوا لە دڵەوە حەزم نەکرد قسەت پێ بڵێم، پێغەمبەریش (ﷺ) بە پێی فەرمانی خوای گەورە پێی فەرموو ئەگەر کەسێك زۆری لێکرا تا کوفر بکات یان قسە بڵێت ئەگەر لە دڵەوە حەز نەکات ئەوا قەیناکات با نەیکوژن و کوفرەکە بکات یان قسە بڵێت بە هەر کەسێك ئەوان دەیڵێن، بەڵام نابێت لە دڵەوە حەز بکات بەڵکو بڵێ خوایە گیان من ناچارم ئەگەر نا هەر موسڵمانم و حەز ناکەم کوفر بکەم.[1]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- موسڵمانێتی بە کوڕ و کچ و ژن و پیاو نیە، بەڵکو گرنگ ئەوەیە کێ زیاتر موسڵمانە، چونکە سومەییە ژن بوو، کەچی یەکەم شەهیدی ئیسلام بوو.

2- ئەگەر زۆرمان لێکرا تا کوفر بکەین و زانیمان ئەگەر کوفر نەکەین ئەوا دەمانکوژن، ئەو کات خوای گەورە ڕێگەمان پێ دەدات بەڵام دەبێت لە دڵەوە حەز نەکەین.

[1] ـ خالد محمد خالد: هاوەڵانی دەوری پێغەمبەر، لاپەڕە(235-241) .

3- ئەبێت ئامادەبین دایك و باوك و خوشك و براشمان لە ڕێگەی خوای گەورەدا شەهید بن، نەوەك ئەگەر هەڕەشەیەكمان لێكرا واز هبێنین لە دینداری.

پرسیار: ئایا عەممار گوناهبار بوو كاتێك قسەی وت بە پێغەمبەر(ﷺ)؟

وەڵام: نەخێر، گوناهبار نەبوو چونكە لە دڵەوە حەزی نەدەكرد و پێغەمبەر(ﷺ)ی خۆش دەویست.

4. بیلالی حەبەشی:

بیلال هاوەڵێكی خۆشەویست و بەڕیزی پێغەمبەر(ﷺ) بوو، ئەو كۆیلە بوو، واتا بێباوەڕان بە پارە دەیان كڕی و ئیشیان پێ دەكرد تا مردن و نەیدەتوانی هیچ شتێك بكات، مەگەر بە ئارەزوو و فەرمانی ئەوان نەبێت، چونكە كۆیلەی ئەوان بوو، بیلال بە نهێنی و بەبێ ئەوەی بێباوەڕەكان ئاگادار بن موسڵمان بوو، جا كاتێك بێ باوەڕەكان بەمەیان زانی كەوتنە ئازاردانی بیلال و بە پەت ڕایان دەكێشا بەسەر زەویدا و بە گەرمای نیوەڕۆی هاویندا لەسەر زەوی ڕایان دەكێشا و بەردی گەرم و گەورەیان دەخستە سەر سكی و دەیان وت دەبێت بێ باوەڕبیت ئینجا وازت لێ دەهێنین، بەڵام بیلال وازی نەدەهێنا و دەیوت: (خوا تەنهابە، خوا یەكە) (أحد، أحد).[1]

ڕۆژێكیان ئەبو بەكر چوو بە لای بیلالدا، كاتێك بینی بیلال چەند ئازاری دەدرێت، بیلالی كڕی و دواتر بیلالی ئازاد كرد، بەمە بیلال ڕزگاری بوو لەو ئازارە.[2]

[1]- ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (283).
[2]- د. حامد احمد الطاهر: حياة الصحابة للاطفال، لاپەڕە (265) .

* پەند و ئامۆژگاری:

1- لە ئیسلامدا هەژاری و دەوڵەمەندی و ڕەش و سپی جیاوازیان نیە، مەگەر تەنها جیاوازیان لەوەدا هەبێت کە کامیان زیاتر چاکە دەکات و لە خوای گەورە دەترسێت.

2- ئەگەر پارە و سامانمان هەبوو، دەبێت یارمەتی برا وخوشکە موسڵمانەکانمان بدەین و قەرزەکانیان بدەینەوە و لە سەختی ڕزگاریان بکەین.

5ـ خەبباب کوڕی ئەرەت:

خەبباب منداڵێکی بچووك بوو لەگەڵ دایك و باوکیدا دەژیا، کاتێك جەنگ ڕوویدا دایك و باوکی کوژران و خەببابیش برا بۆ مەککە تا لەوێ بیفرۆشن بە خەڵکی ئەوێ، لەوێ ژنێك خەببابی کڕی تا ئیشی بۆ بکات و پارەکەی بدات بەو، ئەو ژنە خەببابی برد بۆ لای ئاسنگەرێك تا ئیشی بۆ بکات، خەبباب لەوێ فێری ئیشی ئاسن و دروستکردنی شمشێر بوو و ئیشی دەکرد و پارەکەی دەبردەوە بۆ ژنەکە، جارێکیان ئەبو بەکر هات بۆ لای خەبباب و باسی ئاینی ئیسلامی بۆ کرد، تا ئەوەی خەبباب دڵی چوویە سەر ئاینی ئیسلام و موسڵمان بوو.[1]

کاتێك خەڵکی بەو شتەیان زانی و خەبەریان بردەوە بۆ ژنەکە کە خەبباب موسڵمان بووە ژنەکە کەوتە ئازاردانی خەبباب، ئەو ئاسنی گەرم دەکرد و دەیدا لە دەست و قاچ و سەر و پشتی خەبباب، هەروەها سکڵی گەرم دەکرد و بە پشت خەببابی دەخستە سەر تا هەموو لەشی خەبباب دەکەوتە قرچەقرچ و دەسوتا و خەبباب هاواری دەکرد، بەڵام خەبباب وازی نەهێنا و هەموو جارێك نزای خێری دەکرد و لە خوا دەپاڕایەوە،

[1] ـ عبدالرحمن رعفت الباشا: صور من حياة الصحابة، لاپەڕە.

خوای گەورەش تۆڵەی خەببابی کردەوە و ژنەکەی تووشی نەخۆشی کرد، کاتێك ژنەکە چوو بۆ لای دکتۆر تا چارەسەری بکات، دکتۆر پێی وت: دەبێت هەموو ڕۆژێك ئاسن گەرم بکەیت و بیدەیت لە سەری خۆت، ئیتر هەموو ڕۆژێك ژنەکە دەیوت بە خەبباب وەرە ئاسنەکە گەرم بکە و بیدە لە سەرم، ئەو کات ژنەکە قیژ و قاوی دەکرد و دەگریا و خەببابیش سەیری دەکرد و پێدەکەنی.[1]

پەند و ئامۆژگاری

1- هەر کەسێك ستەم بکات ئەوا خوای گەورە سزای دەدات و تۆڵەی لێ دەسێنێتەوە، ئیتر زوو بێت یان درنگ وەك چۆن تۆڵەی خەببابی سەندەوە لە ژنەکە.

2- خوای گەورە دوعاکانمان دەبیستێت و گیرایان دەکات، بەڵام نابێت ئێمە پەلە بکەین، بەڵێ منداڵە ئازیز و خۆشەویستەکان، سەیرکەن موسڵمانەکانی سەردەمی پێغەمبەر(ﷺ) چەندە ئازار و ناڕەحەتیان چەشتووە، تا ئاینی ئیسلامیان پاراست و سەریان خست و گەیاندیان بە ئێمە، دەی با ئێمەیش ڕێزیان لێ بگرین و دوعای چاکەیان بۆ بکەین و سوود وەرگرین لەو ژیانە پاك و چاکەیان.

[1] عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، (148).

* پیلانەکانی بێباوەڕان هەڵدەوەشێنەوە:

بێباوەڕان لە نێو خەڵکیدا ئەوەیان بڵاودەکردەوە، کە پێغەمبەر(ﷺ) شێت بووە و کەسێکی ناتەواوە، ئیتر هەر کەسێك بهاتایە بۆ مەککە، یەکسەر دەچوو بۆ لای و پێیان دەوت کە کەسێك هەیە ناوی پێغەمبەرە و شێت بووە و لە خۆیەوە قسە دەکات، بۆیە بڕوای پێ نەکەنن یەکێك لەو کەسانەی هات، ناوی (ضماد) زیمادی ئەزدی بوو، ئەو پزیشکی چارەسەرکردنی نەخۆشی شێتی بوو، واتا هەر کەس شێت بووایە دەیانبرد بۆ لای ئەو تا یان چارەسەری بکات یان قسەیەکی لەسەر بکات، جا کاتێك زیماد بیستی، کە پێغەمبەر ناوێك لە مەککەدا شێت بووە، وتی من دەچم بۆ لای بزانم شێتە یان نا، ئەگەر شێت بووە با چارەسەرێکی بکەم، ئەگەر نا ئەگەر شێت نەبووە بزانم چی دەڵێت کە ئەم خەڵکە پێی دەڵێن شێت، کاتێك چوو بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) پێی وت ئەی پێغەمبەر وەرە چەندین کەس لەسەر دەستی من شفایان بۆ هاتووە، چونکە خوای گەورە بە هۆی منەوە شفای زۆر کەسی داوە، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) دەستی کرد بە وتاردان و کورتە وتارێکی بۆ دا. زیماد بەمە سەرسام بوو داوای کرد پێغەمبەر(ﷺ) وتارەکەی بۆ دووبارە بکاتەوە، کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) دووبارەی کردەوە، زیماد تەواو سەرسام بوو و وتی: من کاهین و شاعیر و جادوکەرەکانم بیستووە، بەڵام قسەی لەم جۆرەم نەبیستووە.

دواتر پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی دەستت بێنە و موسڵمان ببە، ئەویش دەستی هێنا و موسڵمان بوو، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی هەوڵ دەدەیت خەڵکی ناوچەکەیشت موسڵمان بکەیت؟ وتی بەڵێ بەڵێن دەدەم هەوڵ بدەم، بەمە لە جیاتی ئەوەی بێباوەڕان بتوانن

پێغەمبەر(ﷺ) پاشگەز بکەنەوە، کەچی زیماد و خەڵکی ناوچەکەیشی زیادیان کرد بۆ لای موسڵمانان و بێباوەڕان سەرشۆڕ بوون.[1]

پرسیار: بۆچی بێباوەڕان داوایان لە زیماد کرد بچێت بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)؟

وەڵام: چونکە زیماد خۆی پزیشك بوو بۆ چارەسەری شێتی، ئەوانیش ویستیان وا نیشان بدەن، کە پێغەمبەر(ﷺ) شێتە، بۆ ئەوەی لای خەڵکی بڵێن پێغەمبەر شێتە و پزیشکی شێتی چووە بۆ لای تا چارەسەری بکات.

* پەند و ئامۆژگاری:

1- لێرەوە درۆزنی و بێ شەرمی بێ باوەڕانمان بۆ دەردەکەوێت کە چەندە درۆزن بوون، ئەوان پێشتر بە پێغەمبەر(ﷺ)یان دەوت ڕاستگۆی دەست پاك، کەچی ئێستا پێی دەڵێت، ئەوان پێغەمبەر(ﷺ) یان دەکردە دادپەروەری خۆیان لە کێشەکاندا، کەچی ئێستا پزیشکی شێتی بۆ دەهێنن تا بڵێن شێت بووە، ئەوان پارە و سامان و ئەمانەتەکانی خۆیان دەبرد بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) تا بیانپارێزێت بۆیان، کەچی لە لاوە پێیان دەوت پێغەمبەر شێت و بێ عەقڵە، بە ڕاستی شەرمەزاریە مرۆڤ بەو جۆرە بێ ئابڕوو و درۆزن و نەفام بێت.

2- هەر چەندێك بێباوەڕان هەوڵ بدەن زیان بگەیەنن بە ئاینی خوای گەورە و موسڵمانان زیانەکە دەگەڕێتەوە بۆ خۆیان و خۆیان زیانمەند دەبن ئەوەتا ئەوان دەیانەوێت ژمارەی خۆیان زۆر بکەن و ژمارەی موسڵمانان کەم بکەن و زیماد دەنێرن تا

---

[1]- ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (42).

پێغەمبەر(ﷺ) پەشیمان بکاتەوە و ئابڕووی پێغەمبەر(ﷺ) بەرن، کەچی خۆیان ئابڕوویان چوو و ژمارەی موسڵمانەکان زیادی کرد، بەڵکو زیماد بە هەموو خەڵکی وت بێباوەڕان درۆ دەکەن و پێغەمبەر شێت نیە بەڵکو پێغەمبەری خوایە.

3- پێویستە کاتێك قسە دەکەین بۆ کەسی بەرامبەر، بە جۆرێك قسە بکەین کە بتوانین سەرنجی ڕابکێشین بۆ لای خۆمان، ئەویش بەوەی ئایەتە بەتامەکانی قورئان و فەرموودە شیرینەکانی پێغەمبەر(ﷺ)ی بۆ بڵێین تا بزانێت لە ئیسلامدا چەندە جوانی و خۆشی و زانست هەیە، بەڵکو بەو هۆیەوە موسڵمان ببێت.

4- کاتێك دەمانەوێت کەسێك فێری ئیسلام بکەین، یان قسەیەکی جوانی فێر بکەین، دەبێت فێری ئەوەی بکەین باسی بکات بۆ کەسانی تر و پێی بڵێین ئەم قسانە بکە بۆ کەسان و خزمانی خۆت و بۆ هەر کەسێکی تر کە دەیناسێت.

پرسیار: بۆچی خەڵك فێر بکەین تا قسە بکەن بۆ خەڵکی تر؟

وەڵام: دەبێت قسە بکەین بۆ خەڵکی و ئەوانیش باسی بکەن بۆ کەسانی تر، تا بە زووی و بە پەلە ئاینی خوا و کرداری جوان بڵاوببێتەوە و کەسانی تریش بێ بەش نەبن لەو کارە جوانە یان لەو قسە چاکە، چونکە ئەوانیش وەك ئێمە مرۆڤن و دەبێت حەز بکەین چاکە بکەن تا بتوانن چاکەیان زۆر بکەن و بچنە بەهەشت.

ئابلۆقەدانی موسڵمانان

بێ باوەڕان هەردەم وازیان نەدەهێنا لە هەوڵی ئازاردان و لە ناوبردنی موسڵمانان، سەرەتا ڕێگەی قسەکردنیان گرتەبەر تا بە قسە پەشیمانیان بکەنەوە، پاشان کەوتنە گاڵتە پێکردنیان تا وایان لێ بکەن واز بهێنن، دواتر ڕێگەی ئازاردانیان گرتەبەر و بە هەموو شێوەیەك ئازاری موسڵمانیان دەدا، هەروەك چەند نموونەیەکمان لێ خوێندەوە.

ئەمجارەیان بێباوەڕان کەوتنە دانانی پلانێکی تر بۆ موسڵمانان تا بتوانن لەم ڕێگەیەوە سەربکەون بە سەریاندا ئەویش بریتی بوو لە گەمارۆدانی ئابووری و کۆمەڵایەتی، بێ باوەڕان لە نێوان خۆیاندا کۆبوونەوە و بڕیاریاندا کە نابێت هیچ کەس کڕین و فرۆشتن بکات لەگەڵ موسڵماناندا و نابێت کەسیش تێکەڵیان بکات، بۆ ئەمەش هەموویان ئیمزای ئەم بڕیارەیان کرد و پێی ڕازی بوون، موسڵمانەکان بە ناچاری چوونە شیوێك کە پێی دەڵێن شیوی ئەبو تالیب).[1]

پرسیار: بارودۆخی موسڵمانەکان لەو ناوچەیەدا چی بوو؟

وەڵام: موسڵمانەکان لە وێ زۆر بە ستەم لێکراوی و هەژاری دەژیان، ئەوان نانیان نەبوو بیخۆن، لە گەرما و سەرمادا لەوێ بۆ خۆیان دادەنیشتن و کەس تێکەڵی نە دەکردن، بەڵێ منداڵان و جگەرگۆشە ئازیزەکان، بڕوانن بێ باوەڕان چەند خراپ و ستەمکارن، ئامادەن لەماڵی خۆیان بژین و هەموجۆرە خۆراك و نانێك بخۆن و جلی جوان بکەنە بەری خۆیان و، بە دڵی خۆیان بگەڕێن و خۆیان بپارێزن لە سەرما و گەرما

[1] ـ ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (198).

کەچی دەبێت موسڵمانان برسی بن و منداڵی بچووکی موسڵمانەکان نان نەبێت بخوات و هەموویان دووچاری گەرما و سەرما بن و تا سێ ساڵی تەواو لەو بارودۆخەدا بژین.[1]

موسڵمانەکان هێندە برسیان بوو هیچ نەبوو تا بیخۆن، بە ناچاری گەڵای دار و درەختیان دەخوارد هەندێ جار پێست و شکی ئاژەڵیان دەخوارد کە لەوێدا کەوتبوو،[2] بێ باوەڕان ڕێگەیان نەدەدا کە هیچ کەس تێکەڵیان بێت، ژنیان لێ نەهێنن و ڕێگەش نەدەن کەس بچێت بۆ لایان هەر کەسیش بچێت بۆ لایان یان یارمەتیان بدات یان تەنانەت قسەیان لەگەڵدا بکات ئەوا سزا دەدرێت و لەگەڵ ئەویشدا تێکەڵی ناکەن،[3] ئەبو تالیبیش لەو ماوەیەدا بە نهێنی یارمەتی موسڵمانانی دەدا بەوەی کەسانێکی دانا تا بەشەودا و بە نهێنی شت بەرن بۆ موسڵمانان، هەرچەندە خۆراکەکە زۆر کەم بوو، بەم جۆرە هەندێ کەس بە نهێنی و بەبێ ئەوەی بێ باوەڕەکان بزانن کەوتنە یارمەتی دانی موسڵمانەکان و کەمێك شتیان بۆ بردن، بەڵام بەشی نەدەکردن.[4]

موسڵمانەکان زۆرجار بێ ئومێد و بێ تاقەت دەبوون و دەچوون بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ)و داوایان لێدەکرد یان دوعایان بۆ بکات یان شتێکیان بۆ بکات کە ڕزگاریان ببێت چونکە ئیتر توانا و خۆڕاگریان نەماوە و تەواو بێزار بوون، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) پێی فەرموون دەبێت ئێوە خۆڕاگر بن و واز نەهێنن چونکە پاداشتی ئێوە بەهەشتە، مەگەر نازانن موسڵمانەکانی زوو و سەردەمی پێغەمبەرەکانی تر لە ئێوە خۆڕاگرتر بوون، ئەوان بە مشار لەت دەکران کەچی وازیان نەدەهێنا، ئێوە بۆچی هێندە پەلە دەکەن و بێزار بوون.

1- محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (90).
2- د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاثةرة (183).
3- ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە(201).
4- عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (91).

خوای گەورە چارەسەر دەنێرێت

لەو کاتەدا موسڵمانان بێ هیوا بوون و وایان دەزانی ئیتر ڕزگاریان نابێت، خوای گەورە دڵی چەند کەسێك لە بێ باوەڕەکانی گۆڕی تا قبووڵی ئەو کارە نەکەن و پێکەوە ڕێککەون تا موسڵمانەکان لەو بارودۆخە سەختە ڕزگار بکەن، چونکە ئەوان هەستی مرۆڤایەتیان لە لا پەیدا بووبوو، خۆ موسڵمانیش نەبوون، هەموویان بە شەودا پێکەوە کۆبوونەوە و بڕیاریاندا یەك بگرن بۆ هەڵوەشاندنەوەی ئەو بڕیارە و ڕێگە نەدەن کەس و کارە موسڵمانەکانیان لەبەر چاویاندا لە برسێتیدا بمرن، کاتێك بەیانی هات یەکێك لەوانە ناوی(زوهەیر) بوو چوو بە دەوری کەعبەدا سوڕایەوە و دوایی هاواری کرد خەڵکینە چۆن دەبێت ئێمە نان بخۆین و جل و بەرگی جوان لەبەر بکەین، کەچی ئەوان هیچیان نەبێت و لە برسێتیدا بمرن و کەس نەچێت بۆ لایان، ئینجا وتی سوێند بە خوا من ئەمە قبووڵ ناکەم، ئەبو جەهلیش وتی: تۆ درۆزنی و دەبێت قبووڵی بکەیت، بەڵام ئەوانی تریش وتیان زوهەیر ڕاست دەکات و تۆ درۆ دەکەیت، ئەی ئەبو جەهل ئێمە ڕازی نین بەو ڕێککەوتننامە و قبووڵمان نیە، کاتێك چوون سەیری نووسینی ڕێککەوتنەکە بکەن دەبینن هەمووی لە ناو چووە و مێروولە خواردوویەتی جگە لە ناوی (الله) نەبێت کە تیایدا بوو، بەمە موسڵمانەکان ڕزگاریان بوو و چوونەوە بۆ مەککە و لە ماڵ و شوێنی خۆیان دانیشتن.[1]

پرسیار: چی وای کرد لەو هێندە بێ باوەڕە تا ڕازی نەبن بەو ستەمە؟

---

[1] ـ ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (42).

وەڵام: یەکەمجار خوای گەورە وای لێ کردن و ویستی موسڵمانان ڕزگار بکات، پاشان هەستی مرۆڤایەتی وای لێ کردن بەوە ڕازی نەبن چونکە هەر کەس مرۆڤ بێت ئەوە قبووڵ ناکات.

* پەند و ئامۆژگاری:

1- بێ باوەڕان ناتوانن بە پارە و سامان و ژن و ژنخوازی و شتی تر موسڵمان پاشگەز بکەنەوە، بەڵکو موسڵمان ئامادەیە نان نەخوات بەڵام نەبێت بە بێ باوەڕ.

2- دەبێت ئێمە ئەو دڵسۆزی و مەردایەتیەی (ئەبو تالیب)مان لە بیر نەچێت کە چەندە باش بوون لەگەڵ موسڵماناندا، واتا مەرج نیە هەر کەس بێ باوەڕ و کافر بێت ئیتر خراپ بێت، بەڵکو هەندێ بێ باوەڕ هەن زیانیان نیە بۆ موسڵمانان و چاکن لەگەڵیاندا، بەڵام زۆربەی بێ باوەڕان خراپن.

3- دەبێت ژیانی موسڵمانانی پێشوو و هاوەڵان بخوێنینەوە و بزانین چەندە خۆڕاگر بوون، تا ئێمەیش هێندەی ئەوان هەوڵ بدەین خۆڕاگر بین چونکە کاتێك موسڵمانەکان ماندوو بوون، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: دەبێت وەك موسڵمانانی پێشوو خۆڕاگر بن.

4- هەندێ شت هەیە ئێمە نایزانین و بەس خوا دەیزانێت، جا ئەگەر ئێمە لەگەڵ خوای گەورەدا ڕاست بکەین و خۆمان ڕابگرین، خوای گەورە ڕزگارمان دەکات، تەنانەت وا دەکات بێ باوەڕ و دوژمنەکانمان ماندوو بن و واز بهێنن.

5- خوای گەورە موعجیزەیەکی تری نیشاندا کە بریتی بوو لەوەی هەموو لاپەڕەکە لەناو چووبوو جگە لە ناوەکەی خوای گەورە کە نووسرابوو (بەناوی خوا).

پرسیار: موعجیزە واتای چیە؟

وەڵام: موعجیزە واتا ئیشێك یان شتێك كە لە توانای مرۆڤێكدا نەبێت بیكات و تەنها خوا دەتوانێت بیكات.

بەڵێ منداڵانی ئازیز، كاتێك ژیانی ئەم هاوەڵانە دەخوێنینەوە بۆمان دەركەوێت چەندە ڕاستگۆ بوون و لە هیچ كاتێكدا پێغەمبەر(ﷺ)یان بەجێ نەهێشتووە، خۆ ئەمڕۆ پێغەمبەر(ﷺ) نەماوە، بەڵام فەرموودە شیرینەكانی نەماون و دەبێت فەرموودەكانی بەجێ نەهێڵین و بیان خوێنینەوە.

پرسیارەكانی بەشی سێیەم

1- پێغەمبەر(ﷺ) چۆن دەستی كرد بە بانگەوازی ئاشكرا؟

2- خەڵكەكە چیان كرد لە بەرامبەر بانگەوازی ئاشكرا؟

3- ئەبو لەهەب چی وت بە پێغەمبەر و خوای گەورە چی فەرموو بە ئەو؟

4- بۆچی بێ باوەڕەكان موسڵمان نەدەبوون؟

5- ئایا بێ باوەڕان دەتوانن موسڵمانان لەناو بەرن؟

6- دژایەتی كردنی بێ باوەڕان بۆ كێ بوو؟

7- بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) و موسڵمانان جەنگیان نەدەكرد لەگەڵ بێ باوەڕان؟

8- بۆچی خوای گەورە موسڵمانانی ڕزگار نەكرد لەو سەختیانە؟

9- ئایا بێ باوەڕان سوودیان بینی لە ئازاردانی موسڵمانان؟

10- پەند و ئامۆژگاری چی وەردەگرین لە ئازاردانی ئەبو بەکری صدیق؟

11- خوای گەورە چۆن تۆڵەی خەبابی سەندەوە؟

12- بێ باوەڕان ویستیان چۆن پێغەمبەر(ﷺ) پاشگەز بکەنەوە؟

13- یەکەم شەهیدی ئیسلام کێ بوو؟

14- خوای گەورە چۆن بیلالی حەبەشی ڕزگار کرد؟

15- زیماد کێ بوو؟ بۆچی هات بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ)؟ دوایی چی بەسەر هات؟

16- موسڵمانەکان چەند ساڵ ئابلۆقە دران؟ لەسەر چی ئابلۆقە دران؟

17- خوای گەورە چۆن ڕزگاری کردن؟

18- ئەبو تالیب لەو ئابلۆقەدانەدا چۆن یارمەتی موسڵمانانی دا؟

19- چ پەند و ئامۆژگاریەك فێر دەبین لە ڕووداوی ئابلۆقەدانی موسڵماناندا؟

بەشی چوارەم

کۆچکردن

موسوڵمانان لە دوای ئەوەی خوای گەورە ڕزگاری کردن، چاوەڕێ بوون بزانن ژیانیان بەرەو کوێ دەچێت. ئایا ژیانیان خۆش دەبێت و بێ باوەڕەکان وازیان لێ دەهێنن؟ نەخێر بەڵکو دووبارە دووچاری سەختی و ناڕەحەتی و ئازاردان دەبوونەوە. بۆیە ئەمجارە پێغەمبەر(ﷺ) بڕیارێکی نوێ ی دا بۆ موسوڵمانان کە ئەویش بریتی بوو لە بڕیاری کۆچکردنی موسوڵمانان بۆ حەبەشە.[1]

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاریدا موسوڵمانان کۆچ بکەن؟

وەڵام: چونکە بێ باوەڕەکان بەردەوام موسوڵمانانیان ئازار دەدا و وازیان لێ نەدەهێنان.

پرسیار: کۆچ کردن واتای چی یە؟

وەڵام: کۆچکردن واتا بەجێ هێشتنی ماڵ و شار و ناوچەی خۆت بچیت بۆ شوێنێکی تر بژیت.

*کۆچ کردن بۆ حەبەشە:-

پرسیار: موسوڵمانان بۆچی ویستیان کۆچ بکەن بۆ حەبەشە؟

وەڵام:

1- چونکە پێغەمبەر(ﷺ) پێ ی فەرموو بوون دەبێت بچن بۆ حەبەشە.

---

[1] ـ ابن اسحاق: السیرة النبویة, لاپەڕە (214).

2- بۆ ئەوەی لەگەڵ خۆیاندا ئاینی ئیسلام ببەن بۆ ئەو ناوچەیە و لەوێوە بڵاوی بکەنەوە بە ناوچەکانی تردا. چونکە بێ باوەڕەکان نەیاندەهێشت لە مەککە بە ئازادی ئاینی ئیسلام بڵاو بکەنەوە و بهێنرێن بۆ ناوچەکانی تری جیهان.[1]

3- تا لە حەبەشەدا کەمێك بحەسێنەوە و دوور بکەونەوە لە ئازار و ئەشکەنجە.

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) لە هەموو ناوچەکاندا حەبەشەی هەڵبژارد؟

وەڵام: چونکە

1- حەبەشە پادشایەکی چاکی دادپەروەری تێدا بوو کە ڕێزی موسوڵمانانی دەگرت.

2- لە حەبەشە ئاینی مەسیح بڵاو بوو بوویەوە کە لە هەموو ئاینەکانی تری ئەو کاتە ڕاستتر بوو.

3- خەڵکی حەبەشە لەگەڵ بێ باوەڕەکانی مەککە دا دژایەتییان هەبوو.[2]

پادشای حەبەشە کە پێ ی دەوترا(نەجاشی) پادشایەکی بەڕێز و دادپەروەر و چاك بوو کە ڕێگەی نەدەدا لە وڵاتەکەیدا ستەم بکرێت و خەڵکی لە خۆشیدا بوون.[3]

موسوڵمانەکان کە دە(10) پیاو و چوار ئافرەت بوون کە وتنە ڕێ بۆ حەبەشە و هەوڵیان دا بێ باوەڕان پێیان نەزانن، ئەوان بەردەوام چوون و هەوڵیان دەدا بە نهێنی و بە خۆ شاردنەوە بچن تا گەیشتنە حەبەشە.[4]

---

[1]- د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية, لاپەڕە (191).
[2]- د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية, لاپەڕە (193).
[3]- ابن اسحاق: السيرة النبوية, لاپەڕە(214).
[4]- محمود شاكر: خاتم الانبياء و المرسلين. لاپەڕە(103-106).

لەو ماوەیەدا لە مەککە چەندین کەس موسوڵمان بوون، لەوانە(هەمزەی کوڕی عبدالمطلب کە مامی پێغەمبەر(ﷺ)) بوو.(حەمزە) یەکێك بوو لە ئازاو پاڵەوانەکانی مەککە کە لەگەڵ موسوڵمان بوونیدا موسوڵمانان بەهێز بوون و بێ باوەڕەکان دەترسان ئازاری زۆری موسوڵمانان بدەن– بەڵکو بە کەمی ئازاریان دەدان.[1]

دوای ئەویش (عومەری کوڕی خەطاب) موسوڵمان بوو کە وەك (حەمزە) بەهێز بوو کەس زاتی نەبوو لە قسەی لابدات یان دژایەتی(عومەر) بکات.[2]

پرسیار: عومەری کوڕی خەطاب چۆن موسوڵمان بوو؟

وەڵام: عومەری کوڕی خەطاب کەسێکی پاڵەوان بوو لەناو قوڕەیشدا. ئەو سەرەتا زۆر ستەمکار بوو. عومەر کە بە زیندوویی کچەکەی خۆی خستە ناو چاڵ و خۆڵی دا بەسەریدا و خنکاندی. هەروەها ئازاری زۆری موسوڵمانانی دەدا. ڕۆژێکیان زۆر توڕە بوو ویستی بچێت پێغەمبەر(ﷺ) بکوژێت بەڵام نەچوو بیستی خوشکەکەی عومەر موسوڵمان بووە بۆیە وتی با لە پێشەوە بچم بۆ خوشکەکەی خۆم. کاتێك دەچوو بۆ ماڵی خوشکەکەی دەبینێت قورئان دەخوێنێ لەگەڵ مێردەکەی و مامۆستاکەیدا. عومەر بە توندی زللەیەکی دا لە خوشکەکەی و دەمی پڕ کرد لە خوێن دای لە مێردەکەی خوشکەکەیشی پاشان کەمێك سەیری کردوو دڵی پڕ بوو وە پەشیمان بوو کە بۆچی دای لە خوشکەکەی خۆی. عومەر داوای کرد کە قورئانەکەی پێ بدەن تا بیخوێنێ بەڵام ئەوان پێیان وت: تۆ پیاوی پیسی. دەبێ خۆت بشۆیی و باوەڕ بێنی پاشان قورئانەکەت دەدەینە دەست. چونکە بێ باوەڕ نابێت قورئان بگرێتە دەست. عومەریش بە گوێ ی

---

[1] ـ عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (148).
[2] ـ عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (86).

کردن و دوای قورئان خوێندن چووە سەر ئیسلام چوو بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) تا لەسەر دەستی پێغەمبەر(ﷺ) موسوڵمان بێت.

لەوێ حەمزە کە عومەری بینی وای زانی هاتووە تا پێغەمبەر(ﷺ) بکوژێت وتی سوێند بە خوا هەر شتێ بکات دەیکوژم بەڵام کاتێ عومەر هات موسوڵمان بوو. پاشان عومەر چوو لەناو بێ باوەڕەکاندا هاواری کرد کە من موسوڵمان بووم بەوە موسوڵمانان بەهێز بوون دووبارە ژمارەیان زیادی کرد.[1]

پەند و ئامۆژگاری

1- هەر کاتێ کەسانی بەهێز موسوڵمان بن ئەوا خوای گەورە دەیانکاتە هۆکاری سەرخستنی موسوڵمان و سەری بێ باوەڕانی پێ شۆڕ دەکات.

2- خوای گەورە دوو پاڵەوانی مەککەی موسوڵمان کرد تا بێ باوەڕان زاتیان نەبێ ستەم بکەن.

3- قورئانی پیرۆز زۆر پاك و چاکە و نابێ هەموو کەس دەستکاری بکات. بەڵکو دەبێت قورئان بە تەنها بدەین بە دەست موسوڵمانانەوە.

4- قورئانی پیرۆز هێندە خۆشە و واتای بەهێزە هەرکەسێ بیخوێنێتەوە کەمێك عەقڵی هەبێت یەکسەر موسوڵمان دەبێت، بەڵام هەرکەس بێ عەقڵ و گومڕا بێت. ئەگەر هەموو قورئانیش بخوێنێتەوە هەر موسوڵمان نابێت و بێ باوەڕە.

[1]- د. علي محمد الصلابي: سيرة عمر بن الخطاب, لاپەڕە (21-22-23).

5- خوای گەورە ئەو کەسانە دەپارێزێ کە زۆر زانا و زیرەك و ئیماندار و لە خوا ترسن. وەك ئەوەی عومەر کەچوو بۆ کوشتنی پێغەمبەر(ﷺ) خوای گەورە وای لێکرد موسوڵمان بێت و دەست و دەم و چاوی پێغەمبەر(ﷺ) ماچ بکات.

پرسیار: ئەی موسوڵمانەکانی ناو حەبەشە چیان بەسەر هات؟

وەڵام: کاتێك موسوڵمانان هەواڵی بارودۆخی موسوڵمانانی ناو مەککەیان بیست بڕیاریان دا بچنەوە بۆ مەککە و بۆلای پێغەمبەر(ﷺ).[1]

* کۆچی دووەم بۆ حەبەشە :

کاتێ موسوڵمانان گەڕانەوە بۆ مەککە و بێ باوەڕەکان ئازاری زۆریان دانەوە. پێغەمبەر(ﷺ) فرمانی دا تا بچنەوە بۆ حەبەشە ئەمجارەیان بێ باوەڕەکان ئازاری زۆری موسوڵمانانیان دا تا نەهێڵن بچن بۆ حەبەشە چونکە بیستبوویان کە لە حەبەشەدا نەجاشی ڕێزی زۆریان دەگرێت و هیچ ئازارێکیان نادات و ناهێڵێت گەورەکانی مەککەش دەستیان بگاتە لایان.[2]

پرسیار: ژمارەی ئەو موسوڵمانانە چەند بوون کە بۆ جاری دووەم کۆچیان کرد بۆ حەبەشە؟

وەڵام: ژمارەی موسوڵمانان لە جاری دووەمدا هەشتاو سێ (83) موسوڵمان بوون، ئەمە جگە لەو منداڵانەی کە لەگەڵ خۆیاندا بردنیان بۆ حەبەشە.[3]

[1]- ابن كثير: البداية و النهاية, بەرگی دووەم, بەشی سێیەم, لاپەرە (93).
[2]- ابن الاثير: الكامل في التاريخ, بەرگی یەکەم, لاپەرە(675).
[3]- د. حسن ابراهيم حسن: تاريخ الاسلام, بةرطي يةكةم, لاثةرة (73).

قوڕەیش هەوڵی گەڕانەوەی موسوڵمانان دەدەن:

کاتێك قوڕەیشیەکان بینیان موسوڵمانان گەیشتن حەبەشە و لەوێ لە خۆشیدا بۆ خۆیان دەژین و هیچ کەسێك نیە ئازار و ئەشکەنجەیان بدات کەوتنە کۆبوونەوە لەنێوان خۆیاندا. بڕیاریاندا وەفدێك بنێرن بۆ لای پاشای حەبەشە تا داوای لێ بکەن ئەو موسوڵمانانەیان بیدەنەوە دەست وەفدەکە و بێباوەڕەکان کۆمەڵێك دیاری و خەڵاتی زۆر و جوانیان برد لەگەڵ خۆیاندا بۆ نەجاشی ویستیان وای لێ بکەن ڕازی بێت موسوڵمانەکانیان بداتەوە دەست ئەوان چوون بۆ لای نەجاشی و دیاریان پێشکەش کردوو داوایان لێ کرد ئەو کەسانەی ڕایان کردووە بۆ وڵاتەکەی بیانداتەوە بە گەورەکانی مەککە. ئەوان وتیان ئەو کەسانە تاوانبارن لە مەککەدا ئاژاوەیان ناوەتەوە ڕایان کردووە بۆ لای تۆ بەڵام نەجاشی بە قسەکانیان هەڵنەخەڵەتا و ناردنی بەشوێن موسوڵمانەکاندا کاتێك قسەی کرد لەگەڵ موسوڵمانەکاندا و گوێی گرت لە قسەی موسوڵمانەکان سەیری کرد موسوڵمانەکان ئاژاوە گێڕ نین و چاکن. بەڵکو بێ باوەڕەکانی مەککە ئاژاوە گێڕ و خراپن و ستەمیان کردووە لە موسوڵمانانی بێ تاوان.[1]

نەجاشی کاتێك ئەو بارەی موسوڵمانانی بینی بڕیاری دا موسوڵمان بێت و باوەڕ بهێنێت بە پێغەمبەرایەتی موحەمەد(ﷺ) بەڵام ئەوە بە نهێنی موسوڵمان بوو. بە ئاشکرا ڕای نەگەیاند کە موسوڵمان بوو.[2]

پرسیار: بۆچی نەجاشی بە ئاشکرا نەیوت کەمن موسوڵمان بووم؟

---

[1] ـ ابن هشام: السيرة النبوية, لاثةرة(293).
[2] ـ محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين, لاثةرة(117-120).

وەڵام: چونکە ئەگەر بە ئاشکرا بیوتایە. ئەوا خەڵکەکەی لێی هەڵدەگەڕانەوە. ئەویشیان لادەبرد موسوڵمانەکانیشیان دەدایەوە دەست پیاوەکانی مەککە. پێغەمبەر(ﷺ) شایەتی دەدات کە نەجاشی موسوڵمان بووە. چونکە کاتێ نەجاشی مرد پێغەمبەر(ﷺ) لە دوورەوە نوێژی مردووی کرد لەسەر نەجاشی و دووعای خێری کرد بۆ نەجاشی،[1] ئێمەش وەك پێغەمبەر(ﷺ) دوعای خێر دەکەین بۆ نەجاشی و دەڵێین خوایە گیان بیخەیتە بەهەشت.

پەند و ئامۆژگاری

1- دووبارە دەبینین هەموو جارێك بێ باوەڕان كۆ دەبنەوە تا پیلان دابنێن بۆ لەناو بردنی موسوڵمانان یان وا بکەن کە موسوڵمانان زیاد نەکەن و سەرنەکەون کەچی هەموو جارێ تیایدا خۆیان سەرشۆڕ دەبن و موسوڵمانەکان سەردەکەون بەڵام بێ باوەڕەکان ژێر نابن هەمتر دەست پێ دەکەنەوە. خوای گەورەش سەر شۆڕیان دەکات.

2- نابێت لە خۆمانەوە بڕیار بدەین ئەگەر هاتوو کەسێك هات بۆ لامان و قسەیەکی کرد وتی ئەو کەسە وایە و وایە. نابێ ئێمەش یەکسەر باوەڕی پێ بکەین بەڵکو دەبێت بڕۆین پرسیاری بکەین بزانین ڕاستەکەی چۆنە هەروەك سەیر دەکەین کاتێك بێ باوەڕان باسی موسوڵمانەکانیان کرد بۆ نەجاشی نەجاشی باوەڕی پێ نەکردن و ناردی بەشوێن موسوڵمانەکاندا تا بزانێت ئەو قسەی پیاوەکان دەڵێن ڕاستە یان درۆیە.

3- دەبێت موسوڵمان کاتێ گفتوگۆ دەکات لەگەڵ کەسێکدا ڕاستی و دروستی بڵێت نەوەك لەبەر ئەوەی دوژمنەکانی ڕازی بکات قسەی ناڕاست بکات یان ئەو قسانە

---

[1]- د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية, لاپەڕە(200).

بشارێتەوە کە دەبێت بیکات. چونکە موسوڵمانەکان چی ڕاست بوو باسیان کرد بۆ نەجاشی.

4- بۆمان دەردەکەوێت کە دروستە موسوڵمان ماڵ و شار و وڵات و نیشتیمانی خۆی بەجێ بهێڵێ ئەگەر ستەمکاران ستەمیان لێ کرد و نەیتوانی بە خۆشی بژێت.

5- ئەگەر کەسێکی موسوڵمان بزانێ ئەگەر خەڵکی تر بزانن ئەو موسوڵمان بووە دەیکوژن. ئەوا دەتوانێت پێیان نەڵێ موسوڵمان بووم. بە نهێنی نوێژ بکات و ڕۆژوو بگرێت.

6- دەبێ ئێمە هەرکەسێکمان خۆش بوێت موسوڵمان بێت. دوعای خێری بۆ بکەین چونکە پێغەمبەر(ﷺ) نەجاشی خۆش ویست و دوعای خێری بۆ کرد.

پرسیار: بۆچی بێ باوەڕان دەیانویست موسوڵمانان نەچن بۆ حەبەشە؟

وەڵام: چونکە بێ باوەڕان دەترسان ئەگەر موسوڵمانان بچن بۆ حەبەشە لەوێوە ئایینی ئیسلام بڵاو بکەنەوە بۆ ناوچەکانی تر چونکە ئەوان دەیانزانی موسوڵمان بچێت بۆ هەر ناوچەیەك دەتوانێت باسی ئایینی ئیسلام بکات ئایینی ئیسلامیش هێندە چاك و جوانە خەڵکەکە بیبیستن زوو وەریدەگرن. هەروەك چۆن خەڵکێکی زۆر لە مەککەدا موسوڵمان بوون.

* غەمباری پێغەمبەر (ﷺ):

لەو ماوەیەدا کە موسوڵمانان تازە ڕزگاریان بوو بوو لە ئابلوقەدان و هەندێکیان چوو بوون بۆ حەبەشە و خۆشییان بوو، پێغەمبەر(ﷺ) توشی دەردەسەری یەك هات کە دڵی پیرۆزی غەمبار کرد و جارێکی تر پێغەمبەر گیانمان بێ ناز کەوت لەو ماوەیەدا دوو کەسی نزیك و خۆشەویستی پێغەمبەر(ﷺ) مردن کە هەردووکیان زۆر پاڵپشتی پێغەمبەر(ﷺ) یان دەکرد و یارمەتییان دەدا لە کارەکەیدا. ئەو دوو کەسەش ئەبو تالیبی مامی پێغەمبەر(ﷺ) و خەدیجەی ژنی پێغەمبەر(ﷺ) بوون کاتێ ئەو دووانە مردن پێغەمبەر(ﷺ) تەواو بێ تاقەت بوو و خەفەتی پێ دەخوارد چونکە ئەو دووانە هەمیشە لە دەوری پێغەمبەر بوون و دڵنەواییان دەدایەوە.

پرسیار: ئەبو تالیب چۆن مرد؟ ئایا ئەبو تالیب باوەڕی هێنا؟

وەڵام: ئەبو تالیب تەمەنی زۆر بوو بوو پیر بوو. جا کاتێ کەوتە سەرە مەرگەوە خەریك بوو بمرێ. خزم و کەس و هاوڕێکانی لە دەوری کۆبوونەوە. پێغەمبەر(ﷺ) زۆر دەیوت:– مامە گیان تەنها بڵێ (لا إله إلا الله) با لە ڕۆژی دواییدا شایەتیت بۆ بدەم بەڵام ئەبو تالیب دەبوت:– ڕۆڵە گیان ئەگەر لەبەر قسە و بۆڵە بۆڵی قوڕەیش نەبوایە هەر دەموت لەو کاتەدا بێ باوەڕان لە دەوروپشتیدا بوون و زوو زوو پێیان دەوت هەڵنەخەڵتێ ی بە قسەکانی محمەد و واز نەهێنی لە ئایینی باو و باپیرانت. بۆیە ئەبو تالیب تا مرد باوەڕی نەهێنا و بە بێ باوەڕی مرد و پێغەمبەر(ﷺ) زۆر خەفەتی بۆ خوارد.[1] پێغەمبەر(ﷺ) داوای کرد لە خوا تا لە ئەبو تالیب خۆش بێت بەڵام خوای

---

[1] ابن کثیر: البدایة و النهایة, بەرگی(2), بەشی (3), لاپەڕە(89).

گەورە بە پێغەمبەر(ﷺ) ی فەرموو: کە لێی خۆش نابێت بەڵام سوکترین سزای دەدات لە ڕۆژی دواییدا.[1]

پرسیار: سوکترین سزا چیە لە ڕۆژی دواییدا؟

وەڵام: پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرمووێت سوکترین سزای ڕۆژی دوایی ئەوەیە کە جووتێ نەعل دەکەیتە پێت و سەرت لە گەرمیدا دەکوڵێت واتە ئەبو تالیب هەرچەندە چاك بوو لەبەر ئەوەی کە باوەڕی نەهێنا بە ئایینی ئیسلام و نوێژی نەدەکرد و ڕۆژووی نەدەگرت، دەبێ بەو جۆرە سزا بدرێت.[2]

پرسیار: ئەی خەدیجەی خێزانی پێغەمبەر(ﷺ) چۆن کۆچی دوایی کرد؟

وەڵام: خەدیجە خوای لێ ڕازی بێت لە دوای مردنی ئەبو تالیبی مامی پێغەمبەر(ﷺ) ئەویش مرد و پێغەمبەر(ﷺ) بە تەنها مایەوە، تەنها خوای هەبوو کە پاڵپشت و داڵدەی بێت و لە تەنگانە و سەختیدا دڵنەوایی بدات.[3]

پەند و ئامۆژگاری

1- ئێمەی موسڵمان دەبێت چاوەڕێ بین دوچاری ناڕەحەتی و سەختی ژیان ببین و کەس و کار و خزم و نزیکەکانیشمان بمرن، دەبێت ئێمە لەو کاتەدا سوپاسی خوای گەورە بکەین، چونکە هەموومان دەگەڕێینەوە بۆ لای خوای گەورە و دەبێت بمرین، پێغەمبەر(ﷺ)یش دایك و باوك و باپیرە و مام و ژن و کوڕەکانی مردن، کەچی خۆڕاگر بوو و سوپاسی خوای گەورەی دەکرد و وازی نەدەهێنا لە ئاینی ئیسلام.

[1]- إبن إسحاق: السيرة النبوية, لاپەڕە (266-269).
[2]- ابن تيمية: المجموعة الفتاوى, بەرگی یەکەم, لاپەڕە (89).
[3]- ابن تيمية: المجموعة الفتاوى, بەرگی یەکەم, لاپەڕە (90).

2- هاوڕێی خراپ دەبێتە مایەی زیان و بەدبەختی دنیا و دوارۆژ، هاوڕێی خراپ مرۆڤ فێری تاوان و هەڵە و خراپە دەکات، ئەو لە سەرەتاوە وەك کەسێکی چاك خۆی نیشان دەدات کەچی دوایی هاوڕێکەشی فێری خراپە دەکات، ئەبو تالیب چاکەی زۆری دەکرد، بەڵام هاوڕێ خراپەکانی هەموو جارێك پەشیمانیان دەکردەوە و نەیان دەهێشت موسڵمان ببێت، تەنانەت لەکاتی سەرەمەرگیشدا وازیان لێ نەدەهێنا و تەنانەت نەیان دەهێشت بڵێت (لا إله إلا الله).

3- هەر کەس چاکەمان لەگەڵدا بکات دەبێت لەبیرمان نەچێت، هەر کەسیش ئێمەی خۆش ویست و لەگەڵمان باش بوو، ئێمەش دەبێت خۆشمان بووێت و لەگەڵیدا چاك بین، وەك چۆن ئەبو تالیب لەگەڵ پێغەمبەر(ﷺ)دا چاك بوو، پێغەمبەریش ئەوی خۆش دەویست و حەزی دەکرد موسڵمان بێت تا بچێتە بەهەشت.

4- دەبێت ئێمە خۆمان بپارێزین لە سزای سەختی دۆزەخ، چونکە سزای دۆزەخ زۆر سەختە و ئەگەر بچینە دۆزەخەوە خۆشی و کامەرانی نابینین و هەمیشە ئازار و ناڕەحەتی دەچێژین وەك دەبینین سووکترین سزای دۆزەخ ئەگەر ئەوەندە سەخت و ناڕەحەت بێت، دەبێت سزای سەختی دۆزەخ چۆن بێت، بۆیە با هەموو جارێك نزای خێر بکەین و لە خوای گەورە بپاڕێینەوە بمانپارێزێت لە دۆزەخ و بمانخاتە بەهەشتی بەرینەوە.

پێغەمبەر(ﷺ) دەچێت بۆ تائیف (طائیف):

پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاریدا ئاینی ئیسلام بڵاو بکاتەوە و بە هەموو شوێنێکدا، هەروەها دەیویست ئاینەکەی تەنها لە مەککەدا نەبێت چونکە ئەو ئاینە بۆ هەموو جیهان و مرۆڤایەتیە، پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاریدا بڕێت بۆ تائیف کە شارێکە لە دەوروبەری مەککەدا، کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) چوو بۆ ئەوێ تا باسی ئاینی ئیسلامیان بۆ بکات، خەڵکەکە گوێیان بۆ گرت، بەڵام دوای ئەوە کەوتنە گاڵتەکردن بە پێغەمبەر(ﷺ) و منداڵەکانیان کۆکردەوە پێیان وتن بەردبارانی پێغەمبەر بکەن.[1]

منداڵەکانیش نەیان دەزانی ئەوە گوناهە، بۆیە دەکەوتنە بەرد وەشاندن بۆ پێغەمبەر(ﷺ)، ئازاری پێغەمبەر (ﷺ)یان دەدا، هەر چۆن بێت نەزانە ئەگەر ئاینی ئیسلام فێری شتی نەکات، ئەو منداڵانەش فێری نوێژ و قورئان و دوعا و چاکەکردن نەبووبوون، بۆیە بەردیان دەوەشاند بۆ پێغەمبەر(ﷺ) و دەست و قاچی پێغەمبەر(ﷺ) خوێناوی بوو و ئازارێکی زۆری پێ دەگەیشت.[2]

پرسیار: ئایا ئەو منداڵانە تاوانبارن، کە پێغەمبەر(ﷺ)یان بەردباران کرد؟

وەڵام: ئەو گەورانە تاوانبارن کە منداڵەکانیان هاندا کە پێغەمبەر(ﷺ) بەرد باران بکەن. پاشان پێغەمبەر(ﷺ) دەیویست بگەڕێتەوە بۆ مەککە، لە ڕێگەدا لە لای باخێکدا لایدا، یەکێك لە هاوەڵە بەڕزەکانیشی لەگەڵدا بوو کە ئەویش دەم و چاو و دەستی خوێناوی بووبوو، چونکە ئەو خۆی دەدایە بەر بەردەکان تا بەردەکان بەر

[1]- عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (171).
[2]- عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (95).

پێغەمبەر(ﷺ) نەکەون، کاتێك لای باخەکەدا دانیشت خاوەنی باخەکە سەیری کردن و دڵی پڕ بوو بۆیە کەمێك میوەی بۆ هێنان، بەڵام خۆی موسڵمان نەبوو.[1]

لەو کاتەدا فریشتەکانی خوای گەورە دابەزین بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) و پێیان فەرموو ئەگەر تۆ ڕازیت با ئەو دوو شاخە بدەین بە یەکدا تا هەموو تائیف لەناو بەرین، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) ڕازی نەبوو، فەرمووی ئەوانە هەژار و نەزانن ئەگەر بیانزانیبایە وایان نەدەکرد، خوایە گیان بەڵکو منداڵەکانی ئەمانە باش بن و دوابی باوەڕ بهێنن.[2] ئەگەر بهاتایە پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانی بکردایە بە لەناوبردنی شاری تائیف ئەوا هەموو خەڵکەکەی لەناو دەچوون، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) مرۆڤەکانی خۆش دەوێت حەز ناکات کەس بچێتە دۆزەخەوە و هەموویان بچنە بەهەشتەوە، بەڵام هەندێ مرۆڤ هەن خۆیان حەز ناکەن بچنە بەهەشتەوە و تاوان دەکەن و دەچنە دۆزەخ، دواتر پێغەمبەر(ﷺ)و هاوەڵە بەڕێزەکەی گەڕانەوە بۆ مەککە، لەوێ بێباوەڕەکان زۆر خۆشیان بوو کە پێغەمبەر(ﷺ) نەیتوانیوە موسڵمانیان بکات و کەوتنە گاڵتەکردن بە پێغەمبەر(ﷺ)و پێی پێ دەکەنین و ئازاری پێغەمبەر(ﷺ)یان دەدا.[3]

تێبینی: کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) لە ڕێگەی گەڕانەوەدا بوو بۆ مەککە، ئەو کاتە کۆمەڵێك جنۆکە هاتن بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) و باوەڕیان پێ هێنا و موسڵمان بوون بڕیاریاندا بچن بۆ لای جنۆکەکانی تر و باسی ئاینی پیرۆزی ئیسلامیان بۆ بکەن.[4]

پرسیار: جنۆکە کێن؟

---

1 - محمود شاكر: خاتم الانبياء و المرسلين. لاپەڕە(143).
2 - ابن هشام: السيرة النبوية, لاپەڕە(365–366).
3 - د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية, لاپەڕە (214).
4 - عبدالعزيز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ρ), لاپەڕە (180).

وەڵام: جنۆکە دروستکراوی خوای گەورەن کە لە ئاگر دروست کراون ئێمەی مرۆڤ ئەوان نابینین بەڵام ئەوان ئێمە دەبینن، ئەوانیش موسڵمان و کافریان هەیە.[1]

پەند و ئامۆژگاری

1- پێویستە ئێمەی موسڵمان بچینە هەر شوێنێك باسی ئاینی ئیسلام بکەین، ئەگەر چووین بۆ شارێکی تر بۆ لای خزمێکمان یان بۆ لای کەسێك دەبێت قسەی چاکیان بۆ بکەین و نەترسین لەوەی خەڵك گاڵتەمان پێ بکەن، چونکە خوای گەورە لەگەڵمانە.

2- زۆر جار کەسە گەورەکان ئەگەر خراپ و ستەمکار بن منداڵەکان فێری گوناهو خراپە دەکەن، بۆیە دەبێت مناڵی ژیر و عاقڵ گوێ نەگرێت لەهەموو کەسێکی گەورە، بەڵکو دەبێت بزانێت کامیان باوەڕدار و چاکەکارە، گوێ لەوەیان بگرێت، چونکە گەورەی چاك منداڵ فێری کاری چاکە و پیاوەتی دەکات.

3- دەبێت ئێمە زۆر خۆڕاگر و بەسۆز بین و ئەگەر کەسێك خراپەیەکی لەگەڵدا کردین نابێت یەکسەر لێی بدەین و دوعای خراپی لێ بکەین، بەڵکو دەبێت خۆڕاگر بین و دوعا بکەین و بڵێین خوایە ڕێگای ڕاستی نیشان بدەیت، چونکە پێغەمبەر(ﷺ) دوعای خێری بۆ بێباوەڕەکانی تائیف کرد تا خوای گەورە ڕێگای ڕاستیان نیشان بدات.

4- دەبێت ئێمە ڕێزی زانا و موسڵمانە چاکەکان بگرین هەروەك ئەو پیاوەی ڕێزی پێغەمبەر(ﷺ)ی گرت و میوەی بۆ برد.

[1] ـ محمد رمضان البوطي: فقه السيرة النبوية، لاپەڕە (104).

ڕووداوی ئیسرا و میعراج

ڕووداوی ئیسرا و میعراج بریتیە لەوەی پێغەمبەر(ﷺ) لەگەڵ فریشتەی خوادا چوو بۆ قودس و لەوێشەوە چوو بۆ ئاسمان بۆ لای خوای گەورە.

پێغەمبەر(ﷺ) لەماڵەوەدا بوو کە جوبرائیل هات بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) و پێی فەرموو دەبێت بێت لەگەڵمدا تا بچین بۆ قودس و لەوێوە بچین بۆ لای خوای گەورە.[1] جوبرائیل و پێغەمبەر(ﷺ) بە تەنها نەچوون، بەڵکو فریشتەیەکیشیان لەگەڵدا بوو کە باڵی هەبوو، پێغەمبەر(ﷺ) سواری ئەو فریشتەیە بووبوو ناوی ئەو فریشتە بەڕێزە (بوراق) بوو کە پێغەمبەر(ﷺ)ی برد بۆ قودس و لەوێوە بۆ ئاسمان.

پرسیار: قەدس کوێیە؟ بۆچی شوێنێکی گرنگ و بە نرخە؟

وەڵام: قودس شوێنێکە لە فەلەستین کە یەکەمجار ئەوێ قیبلەی موسڵمانان بووە، گۆڕستانی زۆربەی پێغەمبەران لە قودس دایە، هیچ کەس ناتوانێت بچێت بۆ ئاسمان تەنها لەسەر قودسی پیرۆزەوە نەبێت، بەڵام ئێستا داگیرکەرە جوولەکەکان قودسیان گرتووە و موسڵمانان چاوەڕێن بتوانن ڕزگاری بکەنەوە، پێغەمبەر(ﷺ) لە قودسدا نوێژی کرد لەسەر پێغەمبەران و لەوێوە بەڕێکەوت بەرەو ئاسمان کە جوبرائیلیش لەگەڵیدا بوو، کاتێک پێغەمبەر(ﷺ) دەچوو بەرەو ئاسمان کۆمەڵێک شتی سەرسوڕهێنەری بینی کە جوبرائیل باسی ئەو شتە سەرسوڕهێنەرانەی بۆ کرد.[2]

لەو ڕووداوانە:

---

[1] - ابن كثير: البداية و النهاية, بەرگی یەکەم, بەشی یەکەم, لاپەڕە (65).

[2] - ابن اسحاق: السيرة النبوية, لاپەڕە (309).

1- جوبرەئیل قاپێك شیر و قاپێك عارەقی هێنا بۆ پێغەمبەر(ﷺ) و فەرمووی یەكێكیان هەڵبژێرە، پێغەمبەر(ﷺ)یش شیرەكەی هەڵبژارد، جوبرەئیل فەرمووی كارەكەت ڕاست بوو.

2- جوبرەئیل هەموو پێغەمبەرەكانی یەك یەك نیشانی پێغەمبەر(ﷺ) دا، سەرەتا بردی بۆ لای ئادەم[1] و پێی وت ئەوە باوكە گەورەتە، جوبرەئیل و پێغەمبەر(ﷺ) هەردووكیان سەلامیان لێ كرد و، كە هەمتر چوونە سەر گەیشتن بە هەردوو پێغەمبەر(یحی و عیسا) (سەلامی خوایان لەسەر بێت) سەلامیان لێ كردن و ئەوانیش وەڵامیان دانەوە و وتیان سەلام لە برای چاك و ڕێك و پێكمان. دواتر بە هەمان شێوە هارون و موسا و ئیبراهیم و پێغەمبەرەكانی تری بینین، پاشان جوبرەئیل چەند نموونەیەكی بەهەشتی نیشانی پێغەمبەر(ﷺ) دا.[2]

3- خوای گەورە لەو شەوەدا بە پێغەمبەر(ﷺ)ی فەرموو دەبێت موسڵمانان لە ڕۆژێكدا(50) نوێژ بكەن، بەڵام كاتێك پێغەمبەر(ﷺ) پێغەمبەر موسای بینی موسا (سەلامی خوای لەسەر بێت) پێی وت: ئەی پێغەمبەر(ﷺ) موسڵمانان ناتوانن ئەوەندە نوێژ بكەن، بڵێ بە خوای گەورە با كەمی بكاتەوە بۆتان، پێغەمبەر(ﷺ)یش ئەوەندە چوویەوە بۆ لای خوای گەورە تا (50) نوێژەكەی كرد بە (5) نوێژ، خوای گەورە بە پێغەمبەر(ﷺ)ی فەرموو: من لە قسەی خۆم پاشگەز نابمەوە، ئێوە (5) نوێژم بۆ بكەن بەڵام پاداشتی(50) نوێژتان بۆ دەنووسم.[3]

---

[1] - د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية, لاپەڕە (224-225).
[2] - ابن كثير: البداية و النهاية, بەرگی دووەم, بەشی سێیەم, لاپەڕە (125).
[3] - عبدالعزيز عەلائەدين مستەفا: ژيان و ڕەوشتی پێغەمبەر, لاپەڕە (99).

4- پێغەمبەر(ﷺ) کۆمەڵێك خەڵکی زۆری بینی کە سزا دەدران کاتێك پرسیاری کرد لە جوبرەئیل بۆچی سزا دەدرێن؟ جوبرەئیل فەرمووی لەبەر ئەوەی هەر یەکێکیان تاوانێکیان کردووە، یەکێکیان غەیبەتی کردووە، یەکێکیان داوێن پیسی کردووە، یەکێکیان پارەی حەرامی خواردووە، ئەوانی تریش گوناهی تریان کردووە، هەروەها پێغەمبەر (ﷺ) دۆزەخی بینی و سەیری کرد زۆربەی ئافرەتانن.[1]

پاشان پێغەمبەر (ﷺ) زیاتر چوویە دەرەوە لەوێ لەگەڵ خوای گەورەدا قسەی کرد ئینجا دوایی هاتەوە بۆ مەککە و لەوێ ئەم ڕووداوەی باس کرد بۆ خەڵکەکە، کەچی خەڵکەکە هەموو گاڵتەیان پێ دەکرد و موسڵمانانیش خەریك بوو باوەڕی پێ نەکەن، تا ئەوەی وتیان ئەبو بەکر سەیرکە پێغەمبەر چی دەڵێت؟ ئەبو بەکر وتی چی دەڵێت؟ وتیان پێغەمبەر دەڵێت ئەمشەو چووم بۆ ئاسمان و گەڕاومەتەوە، ئەبو بەکر وتی: دەی ڕاست دەکات ئەوە پێغەمبەری خوایە، بۆیە ناوی ئەبو بەکر نرا بە ئەبو بەکری ڕاستگۆ، چونکە یەکسەر باوەڕی کرد بەو قسەیە.[2]

هەروەها پێغەمبەر(ﷺ) بە بێباوەڕەکانی فەرموو ئەمشەو کۆمەڵێك کەسم بینی کە ئاژەڵیان پێ بوو هاتن بەرەو ئێرە، بڕۆن سەیرکەن ئێستا لەو شوێنەدان، کاتێك چوون سەیریان کرد بینیان پێغەمبەر(ﷺ) ڕاست دەکات، بەڵام هێندە کەللە شەق و نەزان بوون هەر باوەڕیان نەهێنا.[3]

---

[1]- ابن هشام: السيرة النبوية, لاپەڕە(355).
[2]- رواه مسلم.
[3]- ابن هشام: السيرة النبوية, لاپەڕە(348).

* پەند و ئامۆژگاری:

1- خوای گەورە هەمیشە پاڵپشتی پێغەمبەر(ﷺ) دەکات و دڵنەوایی دەداتەوە، با کەس و کاری پێغەمبەر(ﷺ) مردبن، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) خۆشەویستێکی هەیە کە هەرگیز نامرێت کە ئەویش خوای گەورە و میهرەبانە کە پێغەمبەر(ﷺ)ی خۆش دەوێت، وەك چۆن بەرزی کردەوە بۆ ئاسمان بۆ لای خۆی.

2- پێغەمبەر(ﷺ) لەو گەشتەیدا کە بە شەو کردی زانیاریەکی زۆری وەرگرت و کۆمەڵێك شتی بینی کە دواتر باسی کرد بۆ موسڵمانان ئەوانیش گێڕاویانەتەوە بۆ ئێمە تا ئێمەش سوود وەربگرین لەو زانیاریانە.

3- خوای گەورە ئێمەی زۆر خۆش دەوێت و نایەوێت ئێمە زۆر ماندوو بین، بەڵكو پەنجا نوێژی بۆ کردین بە پێنج نوێژ کەچی چاکە و خێری پەنجا نوێژەکەمان بۆ دەنووسێت، وەك ئەوەی کرێکارێك لە جیاتی 50 سەعات پێنج سەعات ئیش بکات بەڵام دوایی پارەی پەنجا سەعاتەکە وەربگرێت.

4- پێغەمبەری ئازیزمان پێغەمبەر(ﷺ) و هەموو پێغەمبەرەکانی تریش ئێمەیان خۆش دەوێت وەك دەبینین پێغەمبەر موسا (سەلامی خوای لەسەر بێت) لە بیری ئێمەدا بووە بە پێغەمبەر(ﷺ)ی فەرموو ئەوە بۆ موسڵمانان سەختە بڕۆ با خوای گەورە کەمی بکاتەوە.

5- ئەگەر دوو شتیان خستە بەر دەستمان وتیان یەکێکیان هەڵبژێرە دەبێت ئێمە چاکەکە هەڵبژێرین و بیر بکەینەوە و بزانین کامیان چاك و حەڵاڵە.

6- دەبێت هەر شتێك کە پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی ئێمە یەکسەر باوەڕی پێ بکەین، نەوەك گومانمان هەبێت لێی چونکە کاتێك بە ئەبو بەکری صدیقیان وت:

پێغەمبەر وتوویەتی من ئەمشەو چووم بۆ ئاسمان و هاتوومەتەوە، ئەبو بەکر هیچ گومانێکی نەبوو یەکسەر وتی پێغەمبەر(ﷺ) ڕاست دەکات.

7- بێباوەڕان زۆر نەفام و لاسارن و بە هیچ شتێك باوەڕ ناكەن تەنانەت ئەگەر بەڵگەی ڕاست و دروستیشیان بۆ بهێنینەوە، وەك چۆن پێغەمبەر(ﷺ) بەڵگەی بۆ هێنانەوە كە بڕۆن خەڵكەكە و ئاژەڵەكان ببینن، كاتێك چوون بینیان ڕاستە، كەچی باوەڕیان نەهێنا و لە جیاتی ئەوەدا وتیان پێغەمبەر جادووكەرە و بە سیحر و جادوو ئەو شتانەی زانیووە.

* پێغەمبەر (ﷺ) دەچێت بۆ لای هۆزەكان:

پێغەمبەر(ﷺ)بڕیاریدا بچێت بۆ لای هۆزەكان، تا یەكێك لەو هۆزانە پشتگیری بكەن و نەهێڵن بێباوەڕانی تر ئازاری بدەن و دژایەتی بكەن، بەڵام ئەو هۆزانە هەموویان كەوتنە بەرپەرچدانەوەی پێغەمبەر(ﷺ) و ئامادە نەبوون پشتگیری بكەن، ئەبو جەهل و ئەبو لەهەب (لەعنەتی خوایان لێ بێت) هەمیشە گاڵتەیان دەكرد بە پێغەمبەر(ﷺ) و نەیان دەهێشت هیچ كەسێك یارمەتی پێغەمبەر(ﷺ) بدات و پەشیمانیان دەكردەوە، پێغەمبەر(ﷺ)یش بە تاریكی شەودا دەچوو بۆ لای هۆزەكان تا ئەبو جەهل و ئەبو لەهەب پێی نەزانن، هەروەها لەگەڵ خۆیدا هاوەڵانی وەك ئەبو بەكر و عەلی دەبردن.[1]

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) لەگەڵ خۆیدا هاوەڵانی دەبرد و دەچوو بۆ لای هۆزەكان؟

[1] ـ د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية, لاپەڕە (226).

وەڵام: بۆ ئەوەی هۆزەکان وا نەزانن پێغەمبەر(ﷺ) خۆی تەنهایە و قسەی لەگەڵ بکەن لە کۆتاییدا پێغەمبەر(ﷺ) سەرکەوت و توانی پاڵپشتی هەبێت و بێباوەڕانیش نەیان توانی ڕێی لێ بگرن.

* پەند و ئامۆژگاری:

1- پێغەمبەر(ﷺ) داوای یارمەتی لە هۆزەکان کرد تا ئەوەی بێباوەڕەکان تەواو ئازاریان دەدا و نەیان دەهێشت بانگەواز بکات بۆ ئاینی ئیسلام بۆیە پێغەمبەر(ﷺ) کە داوای لە کۆمەڵێك هۆز کرد تا یارمەتی بدەن بانگەواز بکات بۆ ئاینی ئیسلام.

2- دەبێت کاتێك ئیشێکی گرنگ دەکەین بە نهێنی بیکەین و نەهێڵین دوژمنانمان پێمان بزانن تا ئیشەکەمان تێك نەدەن بە تایبەت لە شەودا کە خەڵك خەوتووە یان ماندوون یان تاریکە

3- نابێت خۆمان تەنها بین لە گەشت و سەیران و ڕۆیشتنماندا، چونکە ئەو کات خەڵکی وا دەزانن تەنهاین و دوژمنان هەوڵ دەدەن زیانمان پێ بگەیەنن، بەڵکو چاك وایە چەند کەسێك پێکەوە بچین بۆ شوێن و یەکێکمان بکەین بە سەرکردەی ئەوانی ترمان چی وت بە گوێی بکەین، پێغەمبەر(ﷺ) ئەبو بەکر و عەلی دەبردن لەگەڵ خۆیدا تا تەنها نەبێت و خەڵکی وا نەزانن خۆی تەنهایە.

پرسیار: گرنگترین ئەو هۆزانە کێ بوون؟

وەڵام: گرنگترین ئەو هۆزانە هۆزی (بەنی عامر) و (بەنی شەیبان) بوون.[1]

[1]- ابن الاثير: الكامل في التاريخ, بەرگی یەکەم, لاپەڕە(685-688).

* موسڵمان بوونی چەند کەسێکی مەدینە:

مەککە لەبەر ئەوەی کەعبەی تێدا بوو، ساڵانە خەڵك دەچوو بۆ مەککە بۆ سەردانی کەعبە، خەڵکی لە هەموو ناوچەیەکەوە ڕوویان دەکردە ئەوێ، یەکێك لەو ناوچانەش مەدینە بوو، مەدینە شارێکی دووری مەککەیە و شارەکە پڕە لە دارخورما و چوار دەوری بەردەڵان و بەرز و نزمیە، ناوچەکە ناوچەیەکی بە پیت و دەوڵەمەندە و خەڵکی سەرقاڵی کشتوکاڵ بوون، لەو شارەدا ئاینی جۆربەجۆر هەبوو، بەڵام جوولەکەکان لە هەموویان زیاتر شانازیان دەکرد بە خۆیانەوە و دەیان وت بەم زووانە پێغەمبەرێك دێت کە سەر بە ئێمەیە.

پێغەمبەر(ﷺ) دەچوو بۆ لای ئەو کەسانەی دەهاتن بۆ سەردانی کەعبە باسی ئاینی ئیسلامی بۆ دەکردن هانی دەدان تا باوەڕ بهێنن بەو ئاینە و موسڵمان بن، بەڵام بێباوەڕەکان هەر لە دوورەوە لەسەر ڕێ ڕادەوەستان و هەر کەس دەهات دەیان وت پیاوێك هەیە ناوی پێغەمبەرە، ئەو پیاوە شێت و نەزانە و گوێی لێ نەگرن، کاتێك هەندێ کەسی ناو مەدینە هاتن بۆ ئەوێ و هەواڵی پێغەمبەر(ﷺ)یان بیست وتیان دەچین بۆ لای بزانین چی دەڵێت کاتێك چوون بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) و قسەیان لەگەڵدا کرد دڵیان چوویە سەر ئیسلام و باوەڕیان هێنا بە پێغەمبەر(ﷺ) پێکەوە لە تاریکی شەودا کۆبوونەوە و بڕیاریان دا بە پێغەمبەر(ﷺ) کە ئاینی ئیسلام بە جوانی وەربگرن و جێبەجێی بکەن و بە خەڵکی تری شارەکەیشیان بڵێن هەروەها بڕیاریان دا کە ساڵێکی تریش بێنەوە خزمەت پێغەمبەر(ﷺ)، بەڵام ئەم کارەیان بە نهێنی کرد و نەیانهێشت بێباوەڕان پێیان بزانن، ئەمە پێی دەوترێت بەڵێنی یەکەمی عەقەبە.[1]

[1] ـ محمود شاکر: خاتم الانبیاء و المرسلین. لاپەڕە(145-149).

پرسیار: ژمارەی ئەو کەسانە چەند بوو کە لە یەکەم بەڵێندا ئامادەبوون؟

وەڵام: ژمارەی ئەو کەسانە دوانزە کەس بوو کە خەزرەجیەکان و ئەوس بوون.[1]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- نابێت ئێمەی موسڵمان بە هیچ جۆرێك واز بهێنین لە بانگەواز و هەر کەسێك بناسین کە بزانین گوێ دەگرێت، دەبێت قسەی چاکی بۆ بکەین تا سوودی لێ وەربگرێت.

2- ئەگەر بێباوەڕەکان درۆ بکەن و قسەی بێتام و ناشرینمان پێ بڵێن و لای خەڵك وا نیشان بدەن کە ئێمە خراپین، ئەوا خوای گەورە بە درۆیان دەخاتەوە و ئێمە سەردەخات.

پرسیار: ئەی لە مەدینە چی فێر دەبوون؟

وەڵام: لە مەدینەدا لە لای هاوەڵێکی پێغەمبەر(ﷺ) ئاینی ئیسلام فێر دەبوون کە پێغەمبەر(ﷺ) ناردبووی لەگەڵیاندا، ناوی (موصعەب) بوو.[2]

* بەڵێنی دووەمی عەقەبە:

ئەو شەش کەسە بەڕێزە دوای ئەوەی لەگەڵ پێغەمبەر(ﷺ)دا کەوتنە قسە و لەسەر دەستی ئەو موسڵمان بوون و گەڕانەوە بۆ شارەکەی خۆیان لەوێ کەوتنە بانگەواز کردن بۆ ئاینی ئیسلام و خەڵکیان بانگ دەکرد تا موسڵمان بن، ئەوان دەیان ویست پێشی جوولەکە بدەنەوە و زووتر ئەوان موسڵمان بن، ئەوان هەر زوو ڕقیان لە دار و بەرد و بت

---

[1] - عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر, لاپەڕە (109).
[2] - ابن هشام: السیرە النبویە, لاپەڕە(373).

پەرستی بوو، چونکە هیچ سوودێکی نەبوو، ئەمجارەیان کە ساڵی داهاتوو هاتەوە ژمارەی موسڵمانەکانی مەدینە زیادی کرد و تێکەڵ بوون لەگەڵ هەردوو هۆزی ئەوس و خەزرەج، ئەو دوو هۆزە زۆر دژی یەکتر بوون، هەمیشە پێکەوە دژی یەکتر جەنگیان دەکرد، بەڵام بە هۆی ئیسلامەوە بوون بە دۆستی یەکتر.

ئەمجارەیان موسڵمانەکان زۆر بوون و ژمارەی پیاوەکان (70) کەس بوو ئەوان لە دۆڵی عەقەبەدا چاوەڕوانی پێغەمبەر(ﷺ) دەکرد و لەوێ لەگەڵیدا دانیشتن و لەوێ بڕیار و بەڵێنیان دا تا لە خۆشی و ناخۆشی و سەختی و ئاسایش و لە هەموو کاتێکدا لەگەڵ پێغەمبەر(ﷺ) دا بن و واز نەهێنن لە ئایینەکەی، هەوڵ بدەن ئاینی ئیسلام سەر بخەن، ئەوان بەڵێنیان دا پێغەمبەر(ﷺ) لە خۆیان و ماڵ و سامانیان زیاتر بپارێزن، دوایی بە دڵێکی فراوانەوە و بە خۆشی ئەوەی پێغەمبەر(ﷺ)یان بینیوە بڕیاریان دا بگەڕێنەوە بۆ مەدینە.[1]

ئەو کات چوونەوە بۆ مەدینە و دەستیان کرد بە بانگەواز کردن بۆ ئاینی خوا و ڕۆژ بە ڕۆژ ژمارەیان زیادی کرد تا ئەوەی زۆربەی خەڵکی مەدینە خەریك بوو موسڵمان دەبوون.

* پەند و ئامۆژگاری:

کاتێك بەڵێن دەدەین، قسەیەك دەکەین، دەبێت خاوەنی قسەکە بین و وازی لێ نەهێنین و لەسەری بەردەوام بین، نەوەك بەڵێنەکەمان واز لێ بهێنین و وا بزانین گوناه نیە، سەیرکەن ئەو موسڵمانانەی مەدینە چۆن وازیان نەهێنا لە بەڵێنەکەیان و بەردەوام هەوڵی خۆیان دەدا و ژمارەیان زۆر زۆر دەبوو، ساڵی داهاتوو هاتنەوە خزمەت

[1]- د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية, لاپەڕە (240).

پێغەمبەر(ﷺ) و پێیان ڕگەیاند کە پێغەمبەر(ﷺ)یان لە خۆیان و لە دایك و باوك و هەموو شتێك زیاتر خۆش دەوێت.

* کۆچکردنی موسڵمانان بۆ مەدینە :

پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاری دا کە هەموو موسڵمانان مەککە بەجێ بهێڵن و بچن بۆ مەدینە، ئەو کات مەدینە ناوی (یەسریب) (يثرب) بوو، لەوێ موسڵمانانی مەدینە چاوەڕێ بوون موسڵمانەکان بچن بۆ لایان تا ڕێزیان بگرن.

موسڵمانەکانی مەککە بە فەرمانی پێغەمبەر(ﷺ) کەوتنە کۆچکردن بۆ مەدینە، ئەوان بە نهێنی و بە دەستە دەستە دەچوون، واتا هەموویان بە یەکجار نەدەچوون، بەڵکو پێنج شەش کەسیان بە شەو پێکەوە بە نهێنی دەچوون.[1]

پرسیار: بۆچی موسڵمانان هەموویان بە یەکەوە نەدەچوون؟

وەڵام: چونکە ئەگەر بێباوەڕەکان بیان زانیایە موسڵمانەکان هەموویان بە یەکەوە کۆچ دەکەن دەچوون بۆیان و لێیان دەدان و دەیانکوشتن.

پرسیار: کام هاوەڵ بوو بەبێ ترسان و بە ئاشکرا کۆچی کرد بۆ مەدینە؟

وەڵام: ئەو هاوەڵە بەڕێزە و پاڵەوانە ناوی عومەری کوڕی خەتاب بوو، ئەو چوو بە ناو بازاڕ و لە ناو خەڵکە بێباوەڕەکەدا هاواری کرد وا من دەچم بۆ مەدینە کێ هەیە بیەوێت منداڵەکانی بێ باوك بن با بێت و ڕێگەم لێ بگرێت منیش دەیکوژم.[2]

پرسیار: هاوەڵەکان بۆچی کۆچیان کرد بۆ مەدینە؟

---

[1] ـ ابن الاثير: الكامل في التاريخ, بەرگی یەکەم, لاپەڕە(692).
[2] ـ عبدالعزيز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ), لاپەڕە (197).

وەڵام:

1- چونکە پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانی پێکردبوون، پێغەمبەر(ﷺ)یش هەر فەرمانێکی بکردایە موسڵمانەکان یەکسەر جێبەجێیان دەکرد.

2- چونکە بێباوەڕەکان لە مەککە زۆر ئازاریان دەدان.

3- چونکە موسڵمانەکانی مەدینە ئەوانیان زۆر خۆش دەویست و بەڵێنیان دابوو بیانپارێزن.

پرسیار: ئایا موسڵمانەکان منداڵەکانیان دەبرد لەگەڵ خۆیاندا؟

وەڵام: بەڵێ، موسڵمانەکان منداڵەکانی خۆیان دەبرد لەگەڵ خۆیاندا تا لە لای بێباوەڕەکان نەبن، موسڵمانەکان لە ڕێگەدا تووشی جۆرەها ناڕەحەتی و سەختی و برسێتی دەبوون، چونکە ئەوان ڕێگەکەیان دوور بوو، هەروەها ناوچەکە هەمووی بیابان بوو، بیابانیش ئاوی تێدا نیە و ڕەشەبای زۆرە سەختی زۆری لەخۆ گرتووە.

منداڵەکانیان تینوو بوون و ئاو نەبوو بیخۆن، دەیان وت: بابە گیان، دایە گیان بۆچی دەچین بۆ ئەوێ؟ ئەوانیش دەیان وت: ڕۆڵەگیان لە ماڵی خۆمان بێباوەڕەکان ناهێڵن بژین و ئازارمان دەدەن، بۆیە دەچین بۆ مەدینە تا کەس ئازارمان نەدات.

بێباوەڕەکان بەوەش وازیان نەهێنا، کە لە ماڵی خۆیان دەریان دەکردن، بەڵکو ڕێگەیان پێ دەگرتن نەیان دەهێشت بەخواستی خۆیان بچن، ئەوان منداڵەکانیان دەسەند لە دایك و باوکیان یان پارەیان لێ دەسەندن یان ئاژەڵەکانیان دەبردن، ئەو کات دەیان وت دەی ئێستا بڕۆن.

نموونە/ ژنێك هەبوو ناوی دایكی سەلەمە بوو، ئەم ژنە مێردەكەی ناوی باوكی سەلەمە بوو و منداڵێكیان هەبوو، ئەم دایك و باوك و منداڵە هەموویان موسڵمان بوون، كاتێك پێغەمبەر(ﷺ) پێی فەرموون بڕۆن بۆ مەدینە با لێرە بێباوەڕ و كەسە خراپەكان ئەوەندە ئازار و ئەشكەنجەتان نەدەن، ئەوانیش كەوتنە ڕێ تا بچن، بەڵام لە ڕێگەدا بێباوەڕەكان ڕێگەیان پێ گرتن و منداڵەكەیان برد و ژنەكەشیان گرت و كردیانە بەندیخانە، ئیتر باوكی هەژاریش خۆی بە تەنها كۆچی كرد و چوو بۆ مەدینە، بەردەوام دایكی بیری دەكردەوە لە منداڵەكەی و بۆی دەگریا، باوكیش بیری دەكردەوە منداڵەكەی و ژنەكەی لە كوێ بن و چیان بەسەر بێت، ئایا بێباوەڕەكان نەیان كوشتوون؟ منداڵەكەش هەمیشە دەگریا بۆ دایك و باوكی و بیری دەكردن، ئەگەر بیوتایە بمبەن بۆ لای دایك و باوكم بە توندی لێیان دەدا و دەیان وت نابێت بچیت، دایك و باوكی تۆ خراپ و شێتن و تۆ دەبێت لای ئێمە بیت، ئەوان تا یەك ساڵی تەواو ژن و منداڵەكەیان بەر نەدا، ئیتر دوایی بەریان دان دایكی سەلەمە كە بەر بوو یەكسەر كەوتەڕێ تا بچێت بۆ مەدینە لە ڕێگەدا پیاوێكی تووش بوو لە بێباوەڕەكان دایكی سەلەمە ترسا كە ڕێگەی پێ بگرێت، بەڵام پیاوەكە كە ناوی عوسمانی كوڕی تەلحە بوو وتی: من وەك ئەوان نیم و نامەوێت تۆ بە تەنها بچیت بەم بیابانە سەختەدا چونكە تۆ ژنیت، من دێم لەگەڵتدا و دەتبەم بۆ ئەوێ، من خۆم موسڵمان نیم،[1] بەڵام ئەمەم پێ باشە ئینجا دایكی سەلەمەش چوو بۆ مەدینە، بەڵام ئەوەندەی نەبرد باوكی سەلەمە مرد و دایكی سەلەمە و منداڵەكەی بە تەنها مانەوە، ئینجا پێغەمبەر(ﷺ) چوویە داوای دایكی سەلەمە و بوو بە ژنی پێغەمبەر(ﷺ).[2]

1- د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية, لاپەڕە (126).
2- د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية, لاپەڕە (253-256).

* پەند و ئامۆژگاری:

1- ئەگەر بێباوەڕان لە خزم و کەس و کار و دایك و باوکمان جیامان بکەنەوە، نابێت ئێمە واز بهێنین لە ئاینەکەمان بەڵکو دەبێت خۆمان ڕابگرین وەك ئەو منداڵە ئازیزەی کە بێباوەڕەکان دووریان خستەوە لە دایك و باوکی خۆی.

2- بۆمان دەردەکەوێت کە بێباوەڕان چەند پیس و خراپ و ستەمکارن، ئەوان تەنانەت ستەم دەکەن لە منداڵیش، ئەوان ژنیش دەکەنە بەندینخانە.

3- نابێت بڵێین هەموو بێباوەڕێك خراپ و پیسی تەواوە و هیچ چاکەیەکی نیە، بەڵکو هەیانە چاکەی هەیە و وەك ئەوان خراپ نیە، هەروەك عوسمانی کوڕی تەلحە و ئەبو تالیب و چەندینی تر کە لە مەککەدا بوون.

نموونە/ کوڕێك هەبوو ناوی سوهەیب بوو، ئەم کوڕە بە بچووکی لە جەنگدا گیرا و برا بۆ بازاڕ و فرۆشرا، پیاوێك سوهەیبی کڕی کە ناوی عبداللە کوڕی جودعان بوو، پاشان ئەو پیاوە سوهەیبی ئازاد کرد، دواتر سوهەیب موسڵمان بوو و کەوتە ئیشکردن و پارە و سامانی کۆکردەوە بۆ خۆی تا ئەوەی ویستی کۆچ بکات بۆ مەدینە و بگات بە موسڵمانانی تر، بەڵام لە ڕێگەدا بێباوەڕەکان ڕێگەیان پێ گرت و وتیان: ئەی سوهەیب، تۆ منداڵ بوویت هاتیە لای ئێمە، ئێمە تۆمان بە پارە کڕی، دواتر ئازادمان کردی، لە شاری ئێمەدا ئیشت کرد تا پارەت کۆکردەوە و ماڵ و خانووت کڕی و ئاژەڵ و ئەسپ و وشترت کڕی بۆ خۆت، ئێستا دەتەوێت هەموو ئەو شتانە بەریت کە لە لای ئێمە دەستت کەوتووە، یان دەبێت نەچیت یان دەبێت کەل و پەل و پارە و سامان و هەرچیەکت هەیە بیگێڕیتەوە بۆ ئێمە، سوهەیب پێی وتن: ئەگەر هەرچی شتم هەیە بیدەم بە ئێوە ئەو کاتە وازم لێ دەهێنن من بچم بۆ مەدینە ئەم شارە بەجێ بهێڵم بۆ ئێوە؟ ئەوانیشس

وتیان بەڵێ هەموو شتەکانت بەجێ بهێڵە بۆ ئێمە و بڕۆ، سوهەیب هەموو شتەکانی دا بەوان و بە تەنها بەبێ ئەوەی هیچ بەرێت لەگەڵ خۆیدات بەڕێکەوت بەرەو مەدینە تا بچێت بۆ لای برا موسڵمانەکانی، چونکە سوهەیب پێی خۆش بوو هیچی نەبێت بەڵام لە ژێر دەستی بێباوەڕەکاندا نەبێت و بەگوێی فەرمانی پێغەمبەر(ﷺ) بکات کە بریتی بوو لە کۆچکردن بۆ مەدینە.[1]

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) خۆی لە پێش موسڵمانەکانەوە نەچوو بۆ مەدینە؟

وەڵام: پێغەمبەر(ﷺ) لە دوای هەموو موسڵمانەکانەوە چوو بۆ مەدینە بۆ ئەوەی لە پێشدا هەموو موسڵمانەکان لە دەست بێباوەڕەکان ڕزگار بکات، ئەو کات کە هەموویان ڕزگاریان بوو و چوون بۆ مەدینە، پێغەمبەریش بچێت بۆ مەدینە.

* پەند و ئامۆژگاری:

1- باوەڕ بوون بە خوای گەورە و گوێڕایەڵی پێغەمبەر(ﷺ) لەهەموو شتێك گرنگتر و بەسوودترە تەنانەت لە پارە و سامان و ماڵیش، ئەگەر هاتوو وتیان دەبێت پارەکەت ببیت یان دەبێت بێباوەڕ بیت تۆ چی دەکەیت؟

سوهەیب کاتێك ئەوەیان پێ وت وتی ماڵ و سامان و هەموو شتێکم بۆ ئێوە بەڵام ئیمانەکەم بۆ خۆم دەبێت.

2- خوای گەورە هەرگیز کەسانی وا لەبیر ناکات و خۆشی دەوێن و پاداشتیان دەداتەوە.

[1]- ابن اسحاق: السيرة النبوية, لاپەڕە(282).

3- دەبێت ئێمەیش وەك پێغەمبەر(ﷺ) لە پێشەوە خەم و خەفەتی موسڵمانان بخۆین نەوەك خۆمان بیر بکەینەوە لە خۆمان و لە پێشەوە ڕابکەین بۆی دەبێت لە پێش خۆمانەوە موسڵمانانمان لەبیر بێت.

دوای ئەوە موسڵمانان چوون بۆ مەدینە، موسڵمانەکانی مەدینە زۆر چاك بوون لەگەڵ کۆچکەرە موسڵمانەکاندا، ئەوان هەر یەکێکیان و دەستی یەك دوو موسڵمانی کۆچکەری دەگرت و دەیبردەوە بۆ ماڵی خۆیان، و ڕێزی زۆری دەگرتن، ئەوان نانی ماڵی خۆیان دەکرد بە دوو بەشەوە، بەشێکیان دەدا بە موسڵمانە کۆچکەرەکان و بەشێکیان دەهێشتەوە بۆ خۆیان، ژوور و ماڵەکانیان دەبەش دەکردن نیوەیان دەدا بەوان و نیوەکەی تریشی بۆ خۆیان، باخ و بێستانیان دەکرد بە دوو بەشەوە نیوەی بۆ ئەوان و نیوەی بۆ خۆیان.

تەنانەت ئەگەر پیاوێك دوو ژنی هەبووایە ژنێکیانی تەڵاق دەدا و دەیدا بە برا موسڵمانە کۆچکردووەکەی، بەڕاستی بە تەواوەتی ڕێزیان دەگرتن بۆیە پێغەمبەر(ﷺ) یش زۆر موسڵمانەکانی مەدینەی خۆش دەویست و دوعای خێری بۆ دەکردن و دەیوت من لەگەڵ ئەوان دام.

پرسیارەکانی بەشی چوارەم

1- بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاریدا کۆچ بکات؟

2- موسڵمانەکان بۆچی کۆچیان کرد بۆ حەبەشە و نەچوون بۆ شوێنێکی تر؟

3- عومەری کوڕی خەتاب کێ بوو؟ چۆن موسڵمان بوو؟

4- قورەیش چیان کرد لە بەرامبەر موسڵمانەکانی حەبەشە؟

5- نەجاشی کێ بوو؟ بۆچی بە ئاشکرا نەیوت من موسڵمان بووم؟

6- ئەبو تالیب چۆن مرد؟ پێغەمبەر(ﷺ) بۆچی خەفەتی بۆ خوارد؟

7- چ پەند و ئامۆژگاریەك وەردەگرین لە مردنی ئەبو تالیبدا؟

8- پێغەمبەر(ﷺ) بۆچی چوو بۆ تائیف؟ لەوێ چی بەسەر هات؟

9- پێغەمبەر(ﷺ) کەی جنۆکەکانی بینی و چی وت لەگەڵیاندا؟

10- ڕووداوی ئیسڕا و میعراج واتای چیە؟

11- قودس کوێیە؟ بۆچی لە لای موسڵمانان پیرۆزە؟

12- پەند و ئامۆژگاری چی وەردەگرین لە ڕووداوی ئیسڕا و میعراج؟

13- بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) چوو بۆ لای هۆزەکان؟ بێباوەڕەکان چیان کرد؟

14- بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) کاتێك چوو بۆ لای هۆزەکان بە تەنها نەچوو؟

15- خەڵکی مەدینە چۆن موسڵمان بوون؟ چ پەیمانێکیان دا بە پێغەمبەر(ﷺ)؟

16- بۆچی هاوەڵەکان کۆچیان کرد بۆ مەدینە؟

17- بێباوەڕەکان چیان دەکرد لەگەڵ موسڵمانە کۆکچکەرەکاندا؟

18- بۆچی موسڵمانەکان هەموویان بە یەکەوە نەچوون بۆ مەدینە؟

19- چ پەند و ئامۆژگاریەك وەردەگرین لە ڕووداوەکەی سوهەیبدا؟

20- بۆچی پێغەمبەر (ﷺ) لە دوای هەموویانەوە کۆچی کرد بۆ مەدینە؟

21- موسڵمانەکانی مەدینە چۆن بوون لەگەڵ موسڵمانە کۆچ کەرەکاندا؟

بەشی پێنجەم

کۆچکردنی پێغەمبەر (ﷺ) بۆ مەدینە

پێغەمبەر(ﷺ) بەڵێنی دابوو بە موسڵمانان کە لە دواییدا خۆشی کۆچ دەکات بۆ مەدینە چونکە ئەو خۆی ویستی خۆی تاکە کەس بێت کە کۆچ دەکات کاتێك ئەو پێغەمبەرە ئازیزە کۆچی کرد بۆ مەدینە ناوچە بە شێوەیەکی تایبەت و جیهانیش بە شێوەیەکی گۆڕانی بەسەرداهات، چونکە پێغەمبەر (ﷺ) لەوێ چەند کارێکی گرنگی کردو، دەوڵەتی ئیسلامی دامەزراند.[1]

پلانی بێ باوەڕان بۆ کوشنی پێغەمبەر(ﷺ):

بێ باوەڕان دوای ئەوەی بینیان موسڵمانەکان ناوچەکانی مەککەیان بەجێ هێشتووە و ڕزگاریان بووە لە دەستی بێ باوەڕان، هەروەها کە زانیان پێغەمبەر(ﷺ) دەیەوێت کۆچ بکات، بڕیاریاندا پێغەمبەر(ﷺ) بکوژن، بەلام هیچکام لەوانە نەیوێرا ئەو ئیشە بکات، چونکە دەیان وت دوای هۆزەکەی پێغەمبەر(ﷺ) تۆڵەمان لێ دەسەننەوە، بۆیە ئەمجارە هەموویان بە یەکەوە بڕیارێکی تازەیان دا کە هەموویان ئامادە بوون جێبەجێی بکەن.[2]

پرسیار: ئەو بڕیارە چی بوو کە هەموویان دایان بۆ کوشتنی پێغەمبەر(ﷺ)؟

وەڵام: بێباوەڕان بڕیاریاندا لە هەموو هۆزێکدا گەنجێکی ئازا بهێنن و هەموویان کۆبکەنەوە و هەموویان بە یەکجار پێغەمبەر(ﷺ) بکوژن ئیتر بەمە دیار نیە کێ کوشتوویەتی، هۆزەکەی پێغەمبەر(ﷺ) ناتوانن تۆڵە بسێننەوە، خوای گەورە هەواڵی دا

---

[1] ـ عەبدولعەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر (ﷺ)، لاپەڕە (116).
[2] ـ حبیب محمد سعید: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (433).

بە پێغەمبەر(ﷺ) کە بێباوەڕان دەیانەوێت بیکوژن، بۆیە فەرمانی پێکرد تا کۆچ بکات بۆ مەدینە.[1]

بێباوەڕان سەرقاڵی خۆ ئامادەکردن بوون و خۆشیان بوو وایان دەزانی پێغەمبەر(ﷺ) پێی نەزانیون، کەچی پێغەمبەر(ﷺ) سەرقاڵی خۆ ئامادەکردن بوو تا کۆچ بکات بۆ مەدینە، شارە خۆشەویستەکەی خۆی بەجێ هێشت، هەرچەندە مەککەی خۆش دەویست بەڵام ناچار بوو بڕوات، پێغەمبەر(ﷺ) کاتێك دەیویست بڕوات، سەیری مەککەی کرد و دەیفەرموو ئەی شارەکەم سوێند بە خوا گەر بە زۆر دەریان نەکردمایە بەجێم نەدەهێشتی.[2]

پاشان پێغەمبەر(ﷺ) عەلی کوڕی ئەبو طالیبی لە شوێنی خۆی دانا و پێی فەرموو لە شوێنەکەی مندا بخەوە وە تۆ دوایی وەرە.[3]

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر (ﷺ) ئیمامی عەلی نەبرد لەگەڵ خۆیدا؟

وەڵام: چونکە هەندێ ئەمانەت و ڕاسپاردەی هەبوو کە بێباوەڕان دایان نابوو لە لای پێغەمبەر (ﷺ) دەبوایە ئیمامی عەلی بیانداتەوە دەستیان، چونکە پێغەمبەر (ﷺ) تەواو دەست پاك و ئەمانەت پارێز بوو.[4]

[1] ـ عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن (ﷺ)، لاپەڕە (202).
[2] ـ د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (271).
[3] ـ د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (37).
[4] ـ د. حامد محمد الطاهر: حیاة الصحابة للاطفال، لاپەڕە (87).

پاشان پێغەمبەر (ﷺ) چوو بە شوێن ئیمامی ئەبو بوکردا پێی فەرموو کە خۆی ئامادە بکات تا کۆچ بکەین بۆ مەدینە و ئەبو بەکریش زۆر زۆر پێی خۆش بوو دوو حوشتری ئامادەکردبوو تا هەر کات پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی کۆچ بکات.[1]

پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی دەبێت پارەی یەکێك لەو دوو حوشترەم لێ وەربگریت ئەگەرنا من نامەوێت، چونکە دەمەوێت بە پارەی خۆم وشترەکە بکرم، ئەبو بەکریش ڕازی بوو و هەردووکیان کەوتنە توند و تۆڵ کردنی ئاژەڵەکانیان، دوایی بە نهێنی و لە تاریکی شەودا کەوتنەڕێ،[2] تا هیچ کەس پێیان نەزانێت، بێباوەڕەکان کاتێك چوونە لای ماڵەکەی پێغەمبەر (ﷺ) و چوونە ژوورەوە ویستیان بە شمشێر یەکسەر بدەن لە سەری ئەو کەسەی لە جێگەکەدا خەوتووە، کە ئیمامی عەلی بوو، ئەوان وایان دەزانی کە پێغەمبەر(ﷺ)ە، بەڵام کاتێك سەریان بەرز کردەوە بینیان کە عەلی کوڕی ئەبو تالیبە،[3] بۆیە بڕیاریاندا نەیکوژن زانیان کە پێغەمبەر(ﷺ) چووە بۆ کۆچکردن و وتیان دەبێت بکەوینە شوێنی تا بیدۆزینەوە و بیکوژین، پێغەمبەر(ﷺ)و ئیمامی ئەبو بەکر بەردەوام دەچوون، کابرایەکیش کە شوان بوو دەچوو بە شوێن پێی وشترەکانیاندا بۆ ئەوەی شوێن پێیەکەیان دیار نەبێت و بێباوەڕان پێیان نەزانن.[4]

ئەبو بەکریش هەر جارە و لە لایەکەوە بوو جارێ لە لای ڕاست و جارێ لە لای چەپەوە جارێ لە پێشەوە و جارێ لە دواوە، چونکە دەیوت ئەگەر لە هەر لایەکەوە تیریان وەشاند بۆ پێغەمبەر(ﷺ) یان هێرشیان کردە سەر با بەر من بکەوێت و من

[1]- ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (417).
[2]- حبيب محمد سعيد: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (435).
[3]- ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (204).
[4]- د. حسن ابراهيم حسن: تأريخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (84).

بکوژرێم باشترە نەوەك پێغەمبەر(ﷺ)، واتا ئەبو بەکر پێغەمبەر(ﷺ)ی لە خۆی زیاتر خۆش دەویست.[1]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- بێباوەڕان هێندە خراپ و ستەمکارن نایەڵن موسڵمانان یان مرۆڤی هەژار و بێ تاوان لە ماڵی خۆیشیدا دانیشێت، هەروەها ناهێڵن لە وڵاتی خۆیشیدا بچێتە دەرەوە، بەڵکو دەیانەوێت بیکوژن و هەر پلانێکی بۆ دادەنێن تا بیکوژن.

2- بێباوەڕەکان نەفام و بێ عەقڵ بوون وایان دەزانی هیچ کەس نیە پێیان بزانێت بەڵام خوای گەورە پێی زانین و کارەکەی ئاشکرا کردن، هەواڵی دا بە پێغەمبەر(ﷺ) کە دەیانەوێت تۆ بکوژن، بۆیە کۆچ بکە بۆ مەدینە.

3- دەبینین کە پێغەمبەر(ﷺ) چەندە ئەمانەت پارێز بووە، ئەو کەسانەی دوژمنی بوون و دەیانویست بیکوژن ئەمانەتەکانی خۆیان دەدایە لای پێغەمبەر(ﷺ) و دەیانوت هەڵی گرە بۆمان، پێغەمبەر(ﷺ) کاتێك ویستی کۆچ بکات عەلی کوڕی ئەبو تالیبی دانا تا ئەمانەتەکانیان پێ بداتەوە، خۆ ئەوە ئەگەر کەسێکی تر بوایە دەیبردن بۆ خۆی و دەیوت ئەوان هاتوون من بکوژن، ئەی چۆن من ئەمانەتەکەیان بدەمەوە، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) پێی دانەوە.

4- پێویستە ئێمە شار و وڵاتی خۆمان زۆر خۆش بوێت و هەمیشە حەز بکەین لەوێدا بژین و ئاوەدانی بکەینەوە بەڵام ئەگەر ناچار بووین بەجێی بهێڵین، ئەوا دەبێت هەر

[1] - عەبدولعەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر (ﷺ)، لاپەڕە (119).

خۆشمان بوێت و لە بیرمان نەچێت کە ئـەوێ نیشـتیمانی ئێمەیـە وەك چـۆن پێغەمبـەر (ﷺ) مەککەی خۆش دەویست و بە ناچاری بەجێی هێشت.

5- منداڵانی ئازیز سەیری ئەم ئازایەتی و مەردایەتیەی عەلی کوڕی ئەبو تالیب بکەن کە چەندە مەردانە لە شوێنەکەی پێغەمبەر (ﷺ) خەوت و بە گوێی فـەرمانی پێغەمبـەر (ﷺ)ی کرد و ترسی نەبوو لەوەی کە بێباوەڕان بیکوژن.

6- دەبێت ئێمە بە پارەی خۆمان شت بکڕین داوا لـە خـەڵکی تـر نەکـەین، چـونکە پێغەمبەر (ﷺ) وشترەکەی بە پارەی خۆی کڕی و نەیهێشت ئەبو بەکر بۆی بکڕێت.

7- ئەگەر شتێکمان کرد بە نهێنی بیکەین و نەهێڵین خەڵکی پێمـان بزانێـت، بـەڵکو دەبێت تەنها خوای گەورە پێمان بزانێـت، پێغەمبـەر (ﷺ) و ئـەبو بـەکریش بـە شـەودا چوون بۆ ئەوەی کەس نەزانێت چوون بۆ کوێ.

*** پێغەمبەر(ﷺ) و ئەبو بەکر لە ئەشکەوتدا:**

کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) و ئەبو بەکر لە ڕێگەدا بوون بۆ مەدینە، گەیشت بە ئەشکەوتێك بۆیە بڕیاریاندا لەوێ بحەسێنەوە و خۆیان بشارنەوە تا ئەگەر بێباوەڕان گەیشـت پێیـان پێیان نەزانن.[1]

پرسیار: ئەو ئەشکەوتە ناوی چی بوو؟

وەڵام: ئەو ئەشکەوتە ناوی(ثور) بوو،[2] ئەوان لەوێ چاوەڕوانی کەسێکیان دەکـرد تـا خۆراکیـان بـۆ بهێنێـت چـونکە برسـیان بـوو، کاتێـك چـوونە ژوورەوە کۆترێـك هـات و

[1]- حبیب محمد سعید: ژیانی ئازیزمان، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (441).
[2]- ابن هشام: السیرة النبویة، لاپەڕە (418).

لەبەردەم ئەشکەوتەکەدا هێلانەیەکی دروست کرد، عەنکەبووتیش هات و تۆڕێکی دروستکرد لەبەردەم ئەشکەوتەکەدا تا بێباوەڕان وا بزانن کەس نەچووەتە ئەم ئەشکەوتە،[1] کاتێك بێباوەڕەکان گەیشتنە لای ئەشکەوتەکە سەیریان کرد ویستیان بچنە ناوی تا بزانن پێغەمبەر(ﷺ)ی تێدایە بەڵام یەکێکیان وتی کەس نەچووەتە ناو ئەمە چونکە ئەگەر کەس بچوایەتە ناوی ئەوا ئەم تۆڕ و هێلانەیە تێك دەچوون، بۆیە پێویست ناکات بچینە ناوی با بکەینە شوێنیان،[2] کاتێك ئەبو بەکر ئەوانی دەبینی ترس دایگرتبوو دەترسا بێنە ژوورەوە و پێیان بزانن بۆیە پێغەمبەر(ﷺ) پێی فەرموو مەترسە ئێمە خوامان لەگەڵدایە، دوایی بێباوەڕان چوون و ئەشکەوتەکەیان بەجێهێشت و خوای گەورەش هەردووکیانی پاراست فێری کردن کە با لەمەودا نەترسن.[3]

پرسیار: پێغەمبەر(ﷺ) و ئەبو بەکر لەوێ چاوەڕێی کێیان دەکرد؟

وەڵام: لەوێ چاوەڕێی پیاوێکیان دەکرد ناوی (عبداللە کوڕی ئورەیقن) بوو.[4]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- دەبێت پێغەمبەر(ﷺ) و خوای گەورە هەر فەرمانێکمان پێ بکەن ئێمە یەکسەر بیکەین چونکە بەرژەوەندی خۆمانی تێدایە، خوای گەورە چاکە و بەرژەوەندی ئێمەی دەوێت.

---

[1] ـ عەبدولعەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر (ﷺ)، لاپەڕە (120).
[2] ـ عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن (ﷺ)، لاپەڕە (204).
[3] ـ د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (272).
[4] ـ د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (270).

2– نابێت ئێمە بترسین، چونکە ئێمە موسڵمانین و خوای گەورەمان خۆش دەوێت و خوای گەورەش ئێمەی خۆش دەوێت و ئاگای لێمانە و دەمانپارێزێت: دەی ئەگەر خوای گەورە بمانپارێزێت ئیتر بۆچی هەر لە خۆمانەوە بترسین.

* ئوممو مەعبەد:

پێغەمبەر(ﷺ) لەگەڵ ئەبوبکر و عبدالله کوڕی ئەرەیقندا بەڕێ کەوتن بەرەو مەدینە لە ڕێگادا پێغەمبەر (ﷺ) گەیشت بە ژنێك کە ناوی ئوممو مەعبەد بوو.

پێغەمبەر(ﷺ) مەڕێکی بینی لای ئەو ژنە بە ژنەکەی فەرموو: ئوممو مەعبەد بۆچی ئەو مەڕە لەوێدایە؟ ئوممو مەعبەد وتی: ئەو مەڕە زۆر لاوازە و ناتوانێت بچێت بەڕێگەدا، بۆیە پیاوەکەم نەیبردووە بۆ لەوەڕ.

پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: شیری هەیە؟ وتی: نا، زۆر لاوازە، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: مۆڵەتم پێ دەدەی کە من بیدۆشم، دایك و باوکم بە قوربانت بێت، ئەگەر دەزانی شیری هەیە بیدۆشم، پێغەمبەر(ﷺ)یش دۆشی و (بسم الله الرحمن الرحيم)ی کرد و دوعای کرد و شیرێکی زۆری لێ پەیدابوو، پاشان دوو هاوڕێکەی تریشی تێریان لێ خواردەوە، پاشان قاپەکەی پڕکردەوە بۆ ژنەکەش پاشان پارەیان پێدا و ماڵ ئاواییان لێ کرد.

کاتێك مێردەکەی هاتەوە سەری سوڕما کە ئەو شیرە چیە لە ماڵیاندا: بۆیە وتی ژنەکە ئەو شیرە چیە لە ماڵماندا خۆ من لە ماڵەوە مەڕەکانم بەجێ نەهێشتووە، جگە لەوەیان کە هیچ شیری نیە، ئیتر ئەم شیرەت لە کوێ بوو؟ دایکی مەعبەد وتی نە بە خوا نەمهێنا، بەڵام پیاوێکی پیرۆز و بە بەرەکەت دای بە پاڵ ماڵماندا و ئەم مەڕەی دۆشی و شیری لێ هات، پیاوەکە وتی دایکی مەعبەد ئەو پیاوە شێوە و ڕوخساری چۆن بوو؟ دایکی مەعبەد کەوتە وەسفکردنی شێوە و ڕوخساری پێغەمبەر(ﷺ)، باوکی

مەعبەد (واتا پیاوەکە) وتی سوێند بە خوا ئەوە ئەو پیاوەیە کە لە مەککە دەرکەوتووە باسی دەکەن، خۆزگە دەبووم هاوڕێگەی.[1]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- کاتێك دەمانەوێت ئیش یان شتێك بکەین کە خاوەنی هەبێت دەبێت مۆڵەتی لێ وەربگرین و بڵێین مۆڵەت هەیە ئەوە بکەین؟ ئەگەر وتی بەڵێ ئەو کات دەستکاری دەکەین و ئەگەر وتی مۆڵەت نیە نابێت دڵمان برەنجێت نابێت بیکەینە دڵ ئێشەی نێوانمان.

2- دەبێت باوەڕمان هەبێت بە موعجیزەکانی پێغەمبەر (ﷺ).

* سوراقە دەیەوێت پێغەمبەر (ﷺ) بکوژێت:

بێباوەڕەکانی مەککە بە ناو خەڵکدا بانگەوازیان دەکرد هەر کەسێك پێغەمبەرمان بۆ بهێنێت بە زیندوویی بێت یان بە کوژراوی ئەوا سەد وشتری پێ دەدەین، سەد وشتریش زۆر گران بوو و هەر کەس هەیبوایە دەوڵەمەندێکی گەورە بوو ئەم قسە و باسە بە هەموو شوێنێکدا بڵاو بوویەوە و خەڵکێکی زۆر بەمەی زانی یەکێ لەو کەسانەی ئەمەی بیست ناوی سوراقە بوو کە پیاوێکی جەنگاوەری ئازا بوو ئەو دڵی چووبوویە سەر ئەو خەڵاتە گەورەیە بڕیاریدا پێغەمبەر(ﷺ) بگرێت، سوراقە دەڵێت من کاتێك ئەو هەواڵەم بیست پیاوێك هات بۆ لام وتی سوراقە من لە کەناری دەریاوە ڕەشاییەکم بینی کە پێ

[1]- ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (214).

دەچێت پێغەمبەر و هاوڕێکەی بێت منیش زانیم ئەوان بەڵام خۆم بێ ئاگا کرد و وتم ئەوان نین.

پرسیار: بۆچی سوراقە وتی ئەوان نین کەچی دەیزانی ئەوانن؟

وەڵام: چونکە سوراقە ویستی خۆی بچێت بە شوێنیاندا و بیانگرێت، سوراقە دەڵێت پاشان دوای ماوەیەك لە ناو خەڵکیدا هەستام و چووم بۆ ماڵەوە سواری ئەسپەکەم بووم کەوتمە شوێنی پێغەمبەر(ﷺ)، بەڵام کاتێك سوراقە کەوتە شوێنیان ئەسپەکەی چەقی بە زەویدا و نەیتوانی بڕوات دوایی هەستایەوە و هەمتر وای لێ هاتەوە و تا سێ جار ئەو کات بڕیاریدا واز بهێنێت و بە پێغەمبەر(ﷺ)ی وت: بێباوەڕان خەڵاتیان داناوە بۆ هەر کەسێك کە تۆ بگرێت یان تۆ بکوژێت سەد وشتری بکەنە خەڵات و دیاری پاشان وتم چیتان دەوێت با بتان دەمێ بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) هیچی لێ نەویست و تەنها فەرمووی لای کەس باسمان مەکە کە ئێمە لە کوێین با خەڵك پێمان نەزانێت، سوراقە پاش ئەوەی کە زانی پێغەمبەر(ﷺ) گەیشتە مەدینە کەوتە باسکردنی ئەم ڕووداوە و خەریك بوو خەڵکێکی زۆر بەم ڕووداوە سەرسوڕهێنەرەرە موسڵمان بن.[1]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- دەبێت هەمیشە لە بیرمان بێت خوای گەورە ئاگاداری ئێمەیە ئەگەر ئێمە گوێڕایەڵی خوا بکەین خوای گەورە دەمانپارێزێت و سەرمان دەخات.

2- بێباوەڕان وا دەزانن دەتوانن ڕێگە بگرن لە ئیشی خوای گەورە بەڵام ئەوان نەفامن و هیچ کات ناتوانن ئیشی خوای گەورە تێك بدەن.

---

[1]- ابن هشام: السیرة النبویة، لاپەڕە (420-422).

* هەندێ ڕووداوی تر لە کۆچکردنەکەدا:

لەو کۆچکردنەی پێغەمبەر(ﷺ) چەند ڕووداوێکی تر ڕوویدا کە ئەمانە هەندێکیانن:

1- دوو کەس دز بوون کە هەمیشە ڕێگەیان دەکرت بە خەڵك و دزیان لێ دەکردن و گاڵتەیان پێ دەکردن، ئەمانە بە سەرشۆڕکەران ناسرابوون کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) هەواڵی ئەوانی بیست، چوو بۆ لایان و فەرمووی موسڵمان ببنن ئەوانیش ڕازی بوون و موسڵمان بوون، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی ناوتان چیە؟ وتیان ناومان سەرشۆڕکەرانە، فەرمووی نەخێر ناوی ئێوە ڕێزگرانە، بەمە ئەوانیش وازیان هێنا لە دزی کردن و چوون بۆ مەدینە.[1]

2- زوبەیری کوڕی عەوام کە بازرگان بوو و لە ناو کاروانێکی بازرگانی هاتنەوە، جلوبەرگێکی جوانی سپی دا بە پێغەمبەر(ﷺ) و یەکێکیش بە ئەبو بەکر هەروەها یەکێکی تر لەو کەسانە کە ناوی تەلحەی کوڕی عوبەیدوڵا بوو گەیشت بە پێغەمبەر(ﷺ) و ئەبو بەکر، ئەو لە کاروانی بازرگانیدا گەڕابوویەوە و هەندێ جل و بەرگی پێشکەش کردن.[2]

3- پێغەمبەر(ﷺ)یش کاتێك چوو بەرەو مەدینە لە ڕێگەدا گەیشت بە کەسێك کە ناوی بورەیدە بوو، پێغەمبەر(ﷺ) پێی فەرموو بورەیدە موسڵمان ببە دواتر بورەیدە بوو بە یەکێك لە موسڵمانە زیرەك و ئازاکانی ناو موسڵمانان.[3]

---

[1] - د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (287).
[2] - د. حامد محمد الطاهر: حیاة الصحابة للاطفال، لاپەڕە (122).
[3] - د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (286).

* پەند و ئامۆژگاری:

1- ئێمە دەبێت قسەی چاك و خێر و ئامۆژگاریمان هەبێت بۆ هەموو کەسێك، نابێت بڵێین ئەمە دزە و ئەوە خراپە و ئەوە چیە، بەڵکو دەبێت قسەیان بۆ بکەین بەڵکو خوای گەورە بە هۆی ئێمەوە ڕێگەیان نیشان بدات و موسڵمان بن.

2- دەبێت ناوی ناشیرین نەنێین لە کەس و هەر کەس ناوەکەی خراپ و ناشرین بوو، دەبێت ناوەکەی بگۆڕین و ناوێکی خۆش و جوانی لێ بنێین.

3- ئەگەر جل و بەرگ یان هەر شتێکی ترمان هەبوو کە باش بێت دەبێت چەندە دەتوانین پێشکەشی بکەین بە موسڵمانان و مامۆستا ئاینی و چاکەکارەکان.

* موسڵمانانی مەدینە پێشوازی لە پێغەمبەر(ﷺ) دەکەن:

موسڵمانانی مەدینە هەر لەو کاتەوەی لە بەڵێنی یەکەمی عەقەبەوە لەگەڵ پێغەمبەر(ﷺ)دا دانیشتن و قسەیان کرد و باوەڕیان هێنا، هەمیشە تامەزرۆی دیداری پێغەمبەر(ﷺ) بوون و حەزیان دەکرد بە شەو و ڕۆژ لە خزمەتیدا بن ئەوان کەوتنە خزمەتکردنی هاوەڵەکانی پێغەمبەر(ﷺ)و گوێیان دەگرت لە فەرمان و فەرموودە پیرۆزەکانی پێغەمبەر(ﷺ).[1]

کاتێك موسڵمانانی مەدینە بیستیان کە پێغەمبەر(ﷺ) لە شاری مەککەوە دەرچووە بۆ مەدینە و دەیەوێت بچێت لەناو ئەواندا بژیت و بانگەوازیان ئەمان لە خۆشیان نەیاندەزانی چی بکەن هەموویان دەقیقە سەعاتیان دەژمارد تا پێغەمبەر(ﷺ) بگاتە

---

[1]- عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن (ﷺ)، لاپەڕە (209).

لایان هەموو ڕۆژێك لە بەیانیەوە تا ئێوارە چاوەڕێی هاتنی پێغەمبەر(ﷺ) بوون و لە بەرزاییەکانەوە و لەسەر درەختە بەرزەکانەوە سەیریان دەکرد بزانن پێغەمبەر(ﷺ) و ئەبو بەکری صدیق نەهاتن، لە شەویشدا خەو نەدەچووە چاویان تامەزرۆبوون تا پێغەمبەر(ﷺ) بگاتە لایان، بیریان دەکردەوە دەبێت ئێستا پێغەمبەری ئازیز لە کوێ بێت و چی بکات دەبێت چەندە ماندوو و برسی بێت؟ کەی دەگاتە ئێرە؟ کێی لەگەڵدایە؟

بەڵێ ئازیزان ئەوان بەردەوام پرسیاری زۆر دەهات بە مێشکیاندا هەردەم چاوەڕێی ئەو مژدە خۆشە بوون کە بڵێن پێغەمبەر(ﷺ) گەیشتە مەدینە کاتێك منداڵێك باوکی خۆی بۆ ماوەیەکی زۆر زۆر نابینێت زۆر بیری باوکی دەکات و حەز دەکات بیبینێت کاتێك باوکی هەواڵ دەنێرێت کە دەیەوێت بگەڕێتەوە بۆ لای منداڵە ئازیزەکەی ئیتر ئەو منداڵە لە خۆشیدا نازانێت چی بکات و خەوی لێ ناکەوێت، هەمیشە چاوەڕێی گەیشتنی باوکیەتی.

خەڵکی مەدینەیش زیاتر لە شەیدایی یان بۆ بینینی باوك و دایك و خۆشك و برا تامەزرۆی بینینی پێغەمبەری خۆشەویست محمد(ﷺ) بوون.

ڕۆژێکیان کاتێ چاوەڕێی هاتنی پێغەمبەر(ﷺ)یان دەکرد ئەوانەی لە بەرزاییەوە سەیریان دەکرد و چاوەڕێ بوون مژدە بدەن بەوانی تر.[1]

بینیان لە دوورەوە کەسانێك لەسەر وشترەوە دیارن، کاتێك نزیکتر بوونەوە، زانیان کە پێغەمبەر(ﷺ)و ئەبو بەکری صدیقن زانی ئەو ئازیز و خۆشەویستەمان بەرەو مەدینە دێت، خەریکە دەگات بۆیە بە دەنگی بەرز و بەوپەڕی خۆشیەوە هاواریان دەکرد ئەوەتا

[1] ـ عەبدولعەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر (ﷺ)، لاپەڕە (124).

پێغەمبەری ئازیزمان هات، موسڵمانان سەیرکەن وا پێغەمبەر(ﷺ)و ئەبو بەکر گەیشتن، ئیتر موسڵمانان لە خۆشیدا نەیاندەزانی چی بکەن، هەموویان بەپەلە چوون بەرەو ڕووی پێغەمبەر(ﷺ)و ئەبو بەیکر و خۆی دەگەیاند پێیان.

منداڵ و گەورە و ژن و پیاو و پیر و هەموویان بە یەکەوە دەچوون بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) دەفیان لێ دەدا و سروودیان دەوت.

کاتێك گەیشتن بە یەکتر سەلامیان کرد لە پێغەمبەر(ﷺ)و ئەبو بەکر و ئەوانیش سەلامیان لێ کردن و سوپاسی ئەو هەڵوێستە جوانەیان کردن.

موسڵمانەکانی مەدینە هەریەکیان دەیوت دەبێت، پێغەمبەر(ﷺ) لە ماڵی ئێمەدا بێت و لە لای ئێمە ئیسراحەت بکات ئیتر خەریك بوو بیکەن بە جەنگ، پێغەمبەر(ﷺ) هەمتر وەك جاران کە ئەو دادوەری کردن و فەرمووی وشترەکەم لای ماڵی کێ وەستا لەوێ دەبم و لەوێ دەحەسێمەوە.[1]

کاتێك وشترەکە کەوتەڕێ هەموویان دوعایان دەکرد خوایە گیان لە لای ماڵی ئێمە ڕابوەستێت تا پێغەمبەر گیان لە ماڵی ئێمەدا بێت، بەڵام وشترەکە لە لای ماڵی پیاوێك ڕاوەستا کە ناوی (ئەبو ئەیوب) باوکی ئەیوب بوو، ئەو کەسێکی دەوڵەمەند بوو، بەڵام لە خۆشیدا نەیدەزانی چی بکات، پێغەمبەر(ﷺ) چوو بۆ ماڵی ئەوان خانووەکەیان دووقات بوو، پێغەمبەر(ﷺ) لە قاتی خوارەوەدا بوو، باوکی ئەیوب و ژنەکەیشی لە قاتی سەرەوەدا بوون، کاتێك باوکی ئەیوب سەیری کرد سەربانەکە دڵۆپە دەکات ترسا پێغەمبەر(ﷺ) لە خەو هەستێت بۆیە یەکسەر بە جل و بەرگەکەی خۆی ئاوەکەی لابرد

---

[1] - ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (426).

و نەیهێشت دڵۆپە بکات،[1] بەڵێ ئەوەیە خۆشەویستی هاوەڵان بۆ پێغەمبەر(ﷺ)، بەم جۆرە پێغەمبەر(ﷺ)لە مەککەوە هاتە مەدینە و لەوێدا مایەوە تا ماوەیەکی زۆر کە(10) ساڵ بوو دوایی گەڕایەوە بۆ ئازادکردنی مەککە.

پرسیارەکانی بەشی پێنجەم

1- پێغەمبەر(ﷺ) کەی بڕیاریدا بچێت بۆ مەدینە؟ کێی لەگەڵ خۆیدا برد؟

2- بێباوەڕەکان چ پلانێکیان دانا بۆ کوشتنی پێغەمبەر(ﷺ)؟

3- بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) عەلی کوڕی ئەبو تالیبی نەبرد لەگەڵ خۆیدا؟

4- بۆچی ئەبو بەکر شوێنی خۆی دەگۆڕی بۆ ڕاست و چەپ و پێش و دواوە؟

5- ناوی ئەو ئەشکەوتە چی بوو کە پێغەمبەر(ﷺ) و ئەبو بەکر چوونە ناوی؟

6- بۆچی بێباوەڕەکان نەچوونە ناو ئەشکەوتی (ثور)؟

7- ئەبو بەکر بۆچی لە ئەشکەوتەکەدا دەترسا؟ ئەی پێغەمبەر(ﷺ) چی پێ فەرموو؟

8- دایکی مەعبەد کێ بوو؟ پێغەمبەر(ﷺ) چوو، چی کرد بۆی ؟

9- سوراقە بۆچی بە پیاوەکەی وت ئەوان پێغەمبەر و ئەبو بەکر نەبوون؟

10- سوراقە بۆچی کەوتە شوێن پێغەمبەر(ﷺ) و ئەبو بەکر؟

---

[1] ـ خالد محمد خالد: هاوەڵانی دەوری پێغەمبەر، لاپەڕە (149-154).

11- کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) دوو دزەکەی بینی چی کرد؟

12- (زوبەیر و طلحة) کێ بوون؟ چیان پێشکەش کرد بە پێغەمبەر(ﷺ)و ئەبو بەکر؟

13- موسڵمانەکانی مەدینە چۆن خۆیان ئامادەکرد بۆ پێشوازی پێغەمبەر(ﷺ)؟

14- پێغەمبەر(ﷺ) چۆن چارەسەری ناکۆکی هاوەڵەکانی کرد، کە لەماڵی کامیان بێت؟

15- ئەبو ئەیووب کێ بوو؟ چۆن پێشوازی کرد لە پێغەمبەر(ﷺ)؟

بەشی شەشەم

کارەکانی پێغەمبەر (ﷺ) لە مەدینەدا:

کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) چوو بۆ مەدینە، لەوێ چەند کارێکی گرنگی کرد تا ئەمڕۆش کاریگەری باشی هەیە لەسەر ژیان و هەڵسوکەوتی موسڵمانان، لەوانە:

1) دروستکردنی مزکەوت:

یەکەم ئیش کە پێغەمبەر(ﷺ) ئەنجامی دا ئەوە بوو کە لە مەدینەدا مزگەوتێکی دروست کرد تا ببێتە شوێنی نوێژکردن و کۆبوونەوە و بەڕێوەبردنی کاروباری موسڵمانان، پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاریدا وشترەکەی لە کوێ دابنیشێت، لەوێدا مزگەوتەکە دروست بکات،[1] وشترەکەیش لە شوێنێکدا وەستا دارخورمای تێدابوو و ئەو شوێنە هی دوو منداڵی هەتیوو بوو، پێغەمبەر(ﷺ) منداڵەکانی بانگ کرد و بڕیاریدا ئەو شوێنەیان لێ بکڕێت، هەرچەندە منداڵەکان وتیان نایفرۆشین و بە خەڵات دەیبەخشین، پێغەمبەر(ﷺ) بەمە ڕازی نەوبوو و فەرمووی بە کڕین بێ و پارەی پێدان.[2]

پاشان هەموویان دەستیان کرد بە دروستکردنی مزگەوتەکە و پێغەمبەریش(ﷺ) یارمەتی دەدان لە دروست کردنیدا و خشتی بە دەستە پیرۆزەکانی خۆی هەڵدەگرت.[3]

---

[1] - عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (211).
[2] - د. علی محمد محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (300).
[3] - محمد ملا فائق: ژیانی پێغەمبەری خوا، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (316).

ـ مزگەوتەکە چەند شوێنێکی تێدابوو کە ئەمانە بوون:

1- شوێنێك هەبوو کە تیایدا هەر کەس و بڕێك خورمایان بە خۆڕایی دادەنا بۆ ئەو کەسانەی کە هەمیشە سەرقاڵی پەرستش و زانست و جیهاد بوون، ئەو کەسانە پێیان دەوترا(سوففە)،[1] ئەبو هورەیرە کە فەرموودەی زۆری گێڕاوەتەوە یەکێکە لەو کەسانە.[2]

پرسیار: ئایا دەکرێت ئێمەش بچینە مزگەوت و ئیش نەکەین و هەمیشە لەوێ بین؟

وەڵام: نەخێر ناکرێت چونکە پێغەمبەر(ﷺ) پێی فەرموون کە نابێت کەنار بگرین و دەبێت ئیش بکەین، بەڵام ئەو کەسانەی زۆر دەچوونە بازاڕیش و زانست فێر دەبوون و دەچوون بۆ جیهاد و بەو شێوەیە کەنار بگرن.

2- ژوورەکانی پێغەمبەر(ﷺ) کە لە دەوری مزگەوتەکەدا بوون، پێغەمبەر(ﷺ) ماڵی لەو دەوروبەرەدا بوو تا نزیك بێت لە مزگەوت، بەڵام ژوور و خانووەکانی پێغەمبەر(ﷺ) گەورە و زانراو نەبوون، بەڵکو پێغەمبەر(ﷺ) بە شێوەیەکی سادە و ساکار خانووەکانی خۆی دروست دەکردن، نەوەك هاوەڵەکانی تری وابێت.[3]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- مزگەوت گرنگترین شتە کە دەبێت لە شار یان لە لادێ یان شوێنێکدا هەبێت چونکە مزگەوت ئەم سوودانەی هەیە بۆ موسڵمانان:

---

[1] ـ د. علی محمد محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (302).
[2] ـ د. علی محمد محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (303).
[3] ـ د. علی محمد محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (300-3001).

أ- موسڵمانان لەوێدا بەیەکەوە نوێژ دەکەن و پاداشتی نوێژەکەیان 24 جار زیاترە لەوەی کە بە تەنها بیکەن.

ب- موسڵمانان هەر گرفت و کێشەیەکیان هەبێت ئەوا دەچن بۆ مزگەوت و لەوێ هەوڵی چارەسەرکردنی دەدەن چونکە مزگەوت پیرۆزترین شوێنە.

ج- موسڵمانان هەموویان لەوێ پێکەوە کۆدەبنەوە قسە و گفت و گۆ دەکەن و یەکتر دەبینن خۆشەویستیان بۆ یەکتر زیاتر و چاك یەکتر دەناسن.

2- دەبینین پێغەمبەر (ﷺ) زۆر بە جوانی وەکو جاران دەبێتە دادوەری ئیشەکە.

3- دەبێت ئێمەی منداڵ ئەرکی گرنگ لە خۆ بگرین و هەوڵ بدەین بە مەردانە بجووڵێینەوە، سەیرکەن ئەو دوو منداڵەی کە شوێنەکە هی ئەوان بوو ویستیان ئەو شوێنە بە خەڵات بدەن بە پێغەمبەر(ﷺ) و موسڵمانان، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) خۆی بەوە ڕازی نەبوو پارەی پێدان لە جیاتی.

4- دەبێت خۆمان زۆر بپارێزین لە خواردنی ماڵی هەتیو، چونکە هەتیو باوکی نیە و کەسی نیە ئیشی بۆ بکات و پارە و خۆراکی بۆ بهێنێتەوە بەڵام ئەگەر تەنها سەردانیان بکەین جارێك لەوێ بین و شت ببەین لەگەڵ خۆماندا ئەوا قەیناکان و دەتوانین لە لای ئەو هەتیوە بین تا دڵی خۆش بکەین، پێغەمبەر(ﷺ) ئامادە نەبوو زەوی ئەو دوو هەتیوە ببات و پارەیان نەداتێ بەڵکو فەرمووی ئەگەر پارە وەرنەگرن زەویەکەمان ناوێت لێتان.

5- ئەگەر بینیمان کەسانێك هەن و هەوڵی فێربوونی زانست دەدەن، دەبێت هەرچۆنێك پێمان دەکرێت یارمەتیان بدەین، چونکە کەسی زانستخواز خوای گەورە و فریشتەکان ڕێزی لێ دەگرن و دەبێت ئێمەش ڕێزی لێ بگرین.

6- پێویستە هەوڵ بدەین نزیك مزگەوت بین تا بتوانین هەمیشە بچین بۆ مزگەوت و لەوێ لە خۆشیدا بین و پەرستشی خوای گەورە بکەین.

2) بانگدان لە مزگەوتدا:

پێغەمبەر(ﷺ) لەگەڵ هاوەڵەکانیدا کەوتە ڕاوێژ و گفتوگۆکردن لەسەر ئەوەی چۆن خەڵك ئاگادار بکەنەوە کاتی نوێژ هاتووە، چونکە ئەو کات هێشتا بانگ نەبوو، بۆیە دەبوایە بڕیان بکردایەتەوە کە چۆن بە خەڵك بڵێن، هەندێك وتیان وەك جوولەکە بکەین، هەندێك وتیان وەك مەسیحیەکان بکەین ئیتر هەر یەکێکیان شتێکی دەوت، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) ڕای هیچ کامیانی وەرنەگرت.[1]

یەکێك لە هاوەڵان کە ناوی عبدالله کوڕی زەید بوو، خەریك بوو خەوی لێ بکەوێت کەسێك هەندێ شتی فێرکرد کە بەو شێوازە خەڵك ئاگادار بکەنەوە.[2]

پرسیار: ئەو شێوازە چی بوو کە فێرکرا؟

وەڵام: ئەم شێوازەی بانگدانە بوو کە ئەمڕۆ ئێمە دەیڵێین و بەم شێوەیە بوو:

الله اکبر الله اکبر

الله اکبر الله اکبر

اشهد ان لا اله الا الله

اشهد ان لا اله الا الله

---

[1] - محمد ملا فائق: ژیانی پێغەمبەری خوا، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (325).

[2] - د. وهبة الزحيلي: الفقه الاسلامی وادلته، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (692).

اشهد ان محمدا رسول الله

اشهد ان محمدا رسول الله

حي على الصلاة

حي على الصلاة

حي على الفلاح

حي على الفلاح

الله اكبر الله اكبر

لا اله الا الله

پاشان عبدالله ئەمەی گێڕایەوە بۆ پێغەمبەر(ﷺ)، لەو کاتەدا عومەری کوڕی خەتابیش هات بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) و وتی منیش وەك عبدالله ئەو خەوەم بینی، بۆیە پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاریدا بەو شێوەیە بانگ بدرێت بە بیلالی فەرموو بڕۆ بانگ بدە.[1]

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) بە بیلالی فەرموو؟

وەڵام: چونکە بیلال دەنگی خۆش بوو.

[1]- ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (436).

3) برایەتی نێوان ئەوس و خەزرەج:

ئەوس و خەزرەج دوو هۆز بوون لە مەدینەدا، ئەو دوو هۆزە گەورەیە هەمیشە لە جەنگ و ململانێدا بوون، کوشتن و بڕین لە نێوانیاندا هەبوو هیچ کام حەزیان نەدەکرد یەکتر ببینن و دەیانویست یەکتری بکوژن، پێغەمبەر(ﷺ) کە هاتە مەدینە هەوڵی دا ئەو ناکۆکی و ململانێیە سەختە نەهێڵێت، چونکە ئەگەر وڵات ناکۆکی تێدا بێت ئەوا کەس ناتوانێت بە ئارامی و خۆشی بژیت بەتایبەت ئەوانەی موسڵمانان هەموویان برای یەکترن، ئەی چۆن دەوکرێت برا بکەوێتە کوشتنی براکەی پێغەمبەر(ﷺ) هەردوو هۆزەکەی کۆکردەوە و ڕێکی خستن و بەڵێنی لێ وەرگرتن کە ئیتر بە یەکەوە جەنگ نەکەن وە وەك برای یەکتر وابن بەمە جەنگ لە نێوانیاندا نەما و هەردوو لایان بە بێ غەمی لە ماڵی خۆیاندا خەوتن.[1]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- پێویستە لەسەر ئێمەی موسڵمانان کە بە هەموو شێوەیەك هەوڵ بدەین نێوانی براکانمان چاك بکەین ئەگەر بینیمان دوو موسڵمان بە یەکەوە قسە ناکەن یان دوو هاوڕێی تریشمان ئەگەر موسڵمانیش نەبن بە یەکەوە قسە ناکەن دەبێت هەوڵ بدەین ئاشتیان بکەینەوە و بەیەکەوە قسە بکەن، چونکە هەر کەس ئەو ئیشە بکات لای خوای گەورە پاداشتێکی زۆری دەست دەکەوێت.

---

[1] - حبیب محمد سعید: ژیانی ژیانی ئازیزمان، بەرگە یەکەم، لاپەڕە (498).

2- کوشتنی برا موسڵمانەکەت زۆر تاوانە، نابێت موسڵمان لە خۆیەوە جەنگ بکات، خوای گەورە دەفەرموویێت: هەر کەسێك بەبێ تاوان کەسێك بکوژێت ئەوا وەك ئەوە وایە هەر هەموو مرۆڤەکانی کوشتبێت، تەنانەت ئەگەر ئەو کەسە بێباوەڕیش بێت نابێت لە خۆمانەوە بیکوژین ئەگینا دەچینە دۆزەخ.

منداڵانی ئازیز نابێت کەستان لەگەڵ برا موسڵمانەکەیدا بکەوێتە عادزی و قسەی لەگەڵدا نەکات چونکە ئەوە تاوانە، نابێت لە سێ ڕۆژ زیاتر بێت، ئەگەر سێ ڕۆژ زیاتر بوو بەیەکەوە قسە نەکەن ئەوا هەردووکیان تاوانبارن و خوای گەورە لە تاوانەکەیان خۆش نابێت و کامیان زووتر ئاشت بێتەوە پاداشتی زیاتر بۆ ئەو کەسەیانە.

4) برایەتی نێوان کۆچبەرەکان و پشتیوانەکان:

پرسیار: کۆچکەرەکان کێ بوون؟ ئەی پشتیوانەکان کێ بوون؟

وەڵام: کۆچکەرەکان ئەو موسڵمانانە بوون کە لە مەککەوە کۆچیان کردبوو بۆ مەدینەو لەوێ نیشتەجێ بوون ئەوان بە فەرمانی پێغەمبەر(ﷺ) کۆچیان کردووە ماڵ و سامانی خۆیان بەجێهێشت و هاتن بۆ مەدینە، بەڵام پشتیوانەکان ئەو موسڵمانانە بوون کە خۆیان خەڵکی مەدینە بوون و هەر لە زووەوەماڵیان لەوێ بوو، ئەوان کەوتنە یارمەتی دانی موسڵمانە کۆچکەرەکان بۆیە پێیان دەوترێت پشتیوانەکان چونکە پشتیوانی هەموو موسڵمانێکی کەم دەستی مەککەیان دەکرد.[1]

پرسیار: پێغەمبەر(ﷺ) چۆن برایەتی خستە نێوان کۆچکەرەکان و پشتیوانەکان؟

[1] ـ محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (171).

وەڵام: پێغەمبەر(ﷺ) کەوتە باسکردنی برایەتی نێوان موسڵمانان و بە هەموویانی فەرموو ئا ئێوە برای یەکترن و نابێت کەستان دژی ئەوی ترتان بێت، هەر یەکەتان دەبێت یارمەتی براکەی ترتان بدەن و چیتان پێ دەکرێت بەو جۆرە کۆمەکیان بکەن، هەر موسڵمانێك دەوڵەمەندە یان نانی زۆری هەیە با یارمەتی براکەی تری بدات،[1] کچەکانتان بدەن بە موسڵمانە کۆچکەرەکان با ببن بە ژنیان ئەوانیش دەبێت رێزی کچەکانتان بگرن، هەمووتان بە یەکەوە ئیش بکەن، هەر کەستان یارمەتی برا موسڵمانەکەی بدات یان دینارێکی پێ بدات یان خورمایەك یان نانێك یان هەر شتی تری پێ بدات ئەوا خوای گەورە لە ڕۆژی دوایی و لە بەهەشتدا دە ئەوەندەی پێ دەدات، هەندێك جاریش خوای گەورە حەوت سەد ئەوەندەی تری پێ دەداتەوە، ئەگەر شتێکتان بەخشی ئەوا با شتەکە باش بێت، نەوەك کامە شت خراپە بڕۆن ئەوە ببەخشن بەڵکو بزانن خۆتان چیتان لا باشەو حەز بە چی دەکەن ئەوە ببەخشن بە موسڵمانانی تر،[2] موسڵمان دەبێت خۆی حەز لە چی دەکات حەز بکات برا موسڵمانەکەشی ئەو شتەی هەبێت، نابێت موسڵمانان فێڵ بکەن لە یەکتری، چونکە هەر کەس فێڵ بکات لە کەسێکی تر ئەوا خوای گەورە لە ڕۆژی دواییدا سزای دەدات.

5) نووسینی پەیماننامە یان بەڵێننامە:

پێغەمبەر(ﷺ) هەستا بە ئەنجامدانی کارێکی تری گرنگ کە بریتی بوو لە نووسین و بەستنی بەڵێننامەیەکی تەواو لە نێوان موسڵمانەکان و جوولەکەکان و خەڵکی شاری

---

[1] ـ عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەرە (213).
[2] ـ قورئانی پیرۆز: سورەتی البقرە، ئایەتی (267).

مەدینەدا، چونکە لە شاری مەدینەدا موسڵمان و جوولەکە و دووڕوویش هەبوون کە هەر یەکەیان کۆمەڵێك ئارەزوو و خواستیان هەبوو.[1]

پێغەمبەر(ﷺ) هەوڵیدا شتێك بنووسێت کە هەموویان پێی ڕازی بن و بەو هۆیەوە بتوانن شاری مەدینە بە پێی دەستوور و یاسا ببەن بە ڕێوە، چونکە ئەگەر وڵات یاسای تێدا نەبێت ئەوا سەختە بتوانن بە ئارامش و خۆشی بژین، سەیری ئەو وڵات و شوێنانە بکە کە یاسای تێدا بەکارنایەت دەبینیت خەڵکەکەی هەمیشە دەترسن و نازانن چی بکەن و شەڕ و کوشتاری تێدایە، پێغەمبەر(ﷺ) لەگەڵ هەموویاندا دەستوورێکی دانا بۆ شاری مەدینە،[2] کە تیایدا کۆمەڵێك خاڵی زۆری لەخۆ گرتبوو و هەموویان پێی ڕازی بوون و ئیمزایان کرد.

لەو دەستوورەدا بڕیار درا کە:

1- پێغەمبەر(ﷺ) گەورە و سەرکردەی شارەکە بێت، واتا ئەو فەرمان بدات.

2- دەبێت هەموویان بەرگری بکەن لە شاری مەدینە، واتا موسڵمان و جوولەکە و ئەوانی تریش هەموویان کاتێك هێرش کرایە سەر شارەکە دەبێت بەرگری لێ بکەن چونکە هەموویان خەڵکی ئەو شارەن.

3- هەر کێشە و گرفتێك دروست بوو، دەبێت بێن بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ)و لە لای ئەو کێشەکە چارەسەر بکەن، نەوەك هەر لە خۆیانەوە بڕیار بدەن.

4- هیچ کەس بۆی نیە لە خۆیەوە بڕیار بدات یان ئیشێك بکات مەگەر بێت بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ)و پرسی پێ بکات، چونکە پێغەمبەر(ﷺ) سەرکردەیە.

---

[1] ـ محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (166-167).
[2] ـ عبدالعزيز عەلائەدين مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (134-135).

5– جوولەکەکان دەتوانن بۆ خۆیان جوولەکە بن و بە پێی ئایینی خۆیان نوێژ بکەن و بجووڵێنەوە، نابێت هیچ کەسێکیش هێرشیان بکاتە سەر، واتا مرۆڤەکان سەربەستن چ ئایینێك هەڵدەبژێرن، نابێت ئێمە بە زۆر بیانکەین بە موسڵمان، بەڵام نابێت ڕێگەیان بدەین ئاژاوەگێڕی بکەن.[1]

پرسیار: سوودی ئەو دەستوورەی مەدینە چی بوو؟

وەڵام: ئەو دەستووره سوودەکەی ئەوە بوو کە هەموو خەڵکی شارەکەی یەکخست و نەیهێشت هەر کەسە و بۆ خۆی چی دەکات بیکات، هەروەها سوودی بۆ موسڵمانەکانی داهاتوویش هەبوو تا لەوێوە فێری دەستوور ببن، هەروەها پێغەمبەر(ﷺ) بە جیا دەستوورێکی نووسی بۆ موسڵمانەکان کە تیایدا پێی فەرموون نابێت هیچ کەس خوێنی هیچ کەسی تر بڕێژێت، هەروەها نابێت هیچ کەس یارمەتی دوژمنانی ئیسلام بدات دژ بە موسڵمانان، چونکە هەر کەس ئەو ئیشە بکات ئەوا لە ئیسلام دەچێتە دەرەوە، هەروەها نابێت هیچ موسڵمانێك ستەم لە هیچ کەسێك بکات، هەر کەسیش ستەم بکات لە موسڵمان بێت یان جوولەکە یان هەر کەسی تر ئەوا سزا دەدرێت، دەستوورەکە شتی زۆر زۆرتری تێدابوو، بەڵام ناکرێت لێرەدا باسیان بکرین.[2]

* پەند و ئامۆژگاری:

1– دەبێت ئێمە لە خۆمانەوە هیچ کارێك نەکەین، بەڵکو بزانین ئاینی ئیسلام چی دەفەرمووێت بەو جۆرە بکەین، دەبێت کاتێك کێشەیەك یان ئیشێك یان پرسیارێك دێتە

[1] ـ د. حسن إبراهيم حسن: تأريخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (86).
[2] ـ محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (173).

ڕێگەمان، بچین بۆ لای مامۆستایەکی ئاینی ئیسلام و لەوێ پرسیاری لێ بکەین ئەویش پێمان دەڵێت دەبێت وا بکەیت ئەو کات ئێمەش بە گوێی بکەین.

2- ئەگەر زانیمان لە وڵاتەکەمان یاسای ئیسلامی هەیە نابێت لەو یاسایە لابدەین و دەبێت بە گوێی بکەین ئەگەرنا گوناهبار دەبین.

3- نابێت ئێمە ستەم بکەین لە هیچ کەس تەنانەت نابێت ستەم لە جوولەکە و مەسیحی و ئەوانیش بکەین، چونکە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرمووێت: ئەوانیش بۆ خۆیان چۆن حەز دەکەن بژین و موسڵمان نەبن، ئێمە ناتوانین لە دنیادا سزایان بدەین، بەڵکو خوای گەورە سزای مرۆڤەکان دەدات، نابێت ئەگەر هاوڕێکەت جوولەکە یان مەسیحی بوو، بڵێیت لێت دەدەم، بەڵکو دەبێت ڕێزی لێ بگریت و هەقت نەبێت بە سەریەوە، بەڵام ڕێگەی پێ نەدەیت کاری خراپ بکات.

6) کاری جەنگی و سەربازی:

لە ئاینی ئیسلامدا زۆر باسی جەنگ کراوە، خوای گەورە فێری ئەم شتانەمان دەکات، کە دەبێت لە بارەی جەنگ کردنەوە بیزانین:

1- ئێمە دەبێت لەگەڵ کێدا بجەنگین؟

2- ئێمە دەبێ کەی بجەنگین؟

3- ئێمە بۆچی جەنگ دەکەین؟

4- دەبێت لە جەنگەکەدا چی بکەین؟

1- خوای گەورە فێرمان دەکات دەبێت لەگەڵ ئەو کەسانەدا جەنگ بکەین کە دژ بە ئاینی ئیسلام و وڵات و نیشتمان و ماڵ و سامانمانن و دەیانەوێت لەناومان ببەن یان دژایەتی موسڵمانان دەکەن.

2- خوای گەورە فێرمان دەکات دەبێت کاتێك جەنگ بکەین کە کاتی هاتبێت و توانامان هەبێت جەنگ بکەین، هەروەها سەرکردەیشمان هەبێت، نەوەك لە خۆمانەوە.

3- خوای گەورە فێرمان دەکات کە نابێت بۆ پارە یان بۆ شتی دنیایی یان بۆ خزمایەتی و عەشیرەتایەتی جەنگ بکەین، بەڵکو تەنها دەبێت جەنگ بکەین لە پێناوی خوای گەورەدا تا بتوانین ئاینی ئیسلام سەربخەین.

4- خوای گەورە فێرمان دەکات کە نابێت لە جەنگدا منداڵ و ژن و پیاوی پیر و کەسانی بێتاوان بکوژین، بەڵکو دەبێت تەنها ئەو کەسانە بکوژین کە دەیانەوێت ئێمە بکوژن و جەنگمان لەگەڵ دەکەن، هەروەها نابێت درەخت و شت ببڕینەوە و نابێت ماڵ و خانوو بڕوخێنین، نابێت ئاژەڵیش بکوژین، کەواتە هەر کەسێك جەنگ بکات دەبێت بەو جۆرە جەنگ بکات کە خوای گەورە فەرموویەتی، نەوەك لە خۆیەوە هەستێت دەست بکات بە جەنگ کردن.

پرسیار: ئامانج چیە لە جەنگکردن؟

وەڵام: لە ئاینی ئیسلامدا بۆیە جەنگ دەکرێت تا:

1- بتوانین ڕێگە بگرین لەوەی دوژمن بمانکوژێت، نەهێڵین دوژمن ستەممان لێ بکات.

2- تاوەکو ئاینی ئیسلام سەرخەین و ئاینی ئیسلام بلاوبکەنەوە.[1]

3- بۆ ئەوەی نیشتمانمان لەدەست دەژمنان بپارێزین.

پێغەمبەر(ﷺ) ئەم شتانەی فێری موسڵمانانی مەدینە کرد تا بزانن چۆن جەنگ بکەن، بە خەڵکی وت ئەگەر لەبەر پارە یان عەشیرەت و خزم جەنگ بکەن ئەوە گوناهە،[2] پێغەمبەر(ﷺ) بۆ ئەوەی بەرپەرچی خراپە و تاوانەکانی بێباوەڕان بداتەوە موسڵمانانی کۆکردەوە و فێری جەنگی دەکردن، یەکەمجار موسڵمانەکانی دابەش کرد بۆ چەند کۆمەڵێکی بچووک کە دەچوون بۆ گەڕاندنەوەی بێباوەڕان، ئەو کۆمەڵانە پێیان دەوترا (السرية) کە بێباوەڕانیان ڕاودەنا.

پرسیار: سریە واتای چیە؟ وە بۆچی دەبێت؟

وەڵام: سریە بریتیە لە کۆمەڵێك جەنگاوەری موسڵمان کە دەچن بۆ ڕاونانی بێباوەڕان تا نەهێڵن بێباوەڕان نەهێنە پێشەوە یان بجەنگن یان زیانیان پێ بگەیەنن، هەروەها پێغەمبەر(ﷺ) دەچوو لەگەڵیاندا چونکە ئەگەر پێغەمبەر(ﷺ) خۆی بچێت لەگەڵیاندا ئەوا پێی ناوترێت سریە، ژمارەی ئەو سریانەی پێغەمبەر(ﷺ) ناردنی بۆ دەوروبەر بریتی بوو لە هەشت سریە کە تیایدا جەنگێکی وا ڕووی نەدا،[3] بەڵکو تەنها ئامانج لەو سریانە ئەوە بوو کە:

1- بە بێباوەڕان نیشان بدەن کە موسڵمانان بێ ئاگا نین و ئاگایان لە خۆیانە و ڕێگە نادەن هێرشیان بکەنەسەر.

---

[1]- د. سحن إبراهيم حسن: تأريخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (89).
[2]- محمد قطب: چۆن بانگەوازی خەڵك بکەین، لاپەڕە.
[3]- د. علی محمد محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (355-365).

2- تا بەرپەرچی خراپە و زیانی بێباوەڕەکان بدەنەوە.

3- تا هەواڵی بێباوەڕەکان بزانن و بزانن بێباوەڕەکان سەرقاڵی چین.

4- بۆ ئەوەی موسڵمانان فێری جەنگ ببن، ڕابێن لەسەر کاری جەنگی.

پێغەمبەر(ﷺ) نەی دەویست لەو کاتەدا جەنگی گەورە بکات لەگەڵ بێباوەڕاندا، بەڵێ منداڵانی ئازیز: ئەمانە گرنگترین ئەو کارانە بوون کە پێغەمبەر(ﷺ) لە شاری مەدینەدا ئەنجامی دان و توانی شارەکە وا لێ بکات هەمووان حەزی پێ بکەن و بێباوەڕان زاتیان نەبێت هێرشی بکەنە سەر، هەروەها پێغەمبەر(ﷺ) تەنها ئەم کارانەی نەکرد، بەڵکو چەند کارێکی تریشی کرد کە باسمان نەکردن وەك ئەوەی موسڵمانانی فێری بەشەکانی ئاینی ئیسلام دەکرد، نەیدەهێشت جوولەکەکان ئاژاوەگێڕی بکەن ڕێگەی نەدا دووڕووەکان بکەونە خراپەکاری لەگەڵ چەندین کاری تردا کە دەتوانیت پرسیار بکەیت لە گەورەکان تا بۆت باس بکەن یان لە کتێبێکدا بیخوێنیتەوە.

پرسیارەکانی بەشی شەشەم

1- یەکەم ئیش چی بوو کە پێغەمبەر(ﷺ) کردی لە مەدینە؟

2- گرنگترین ئەو شوێنانە کوێ بوون کە لە پاڵ مزگەوتی مەدینەدا هەبوون؟

3- مزگەوت چ سوودێکی هەیە بۆ موسڵمانان؟

4- کام هاوەڵ بوو یەکەمجار فێری بانگدان بوو؟

5- شێوازی بانگدان چۆنە لە ئاینی ئیسلامدا؟

6- ئەوس و خەزرەج کێ بوون؟ پێغەمبەر(ﷺ) فێری چی کردن؟

7- کۆچکەرەکان کێ بوون؟ ئەی پشتیوانەکان کێ بوون؟

8- پێغەمبەر(ﷺ) چۆن برایەتی خستە نێوان کۆچکەرەکان و پشتیوانەکان؟

9- پێغەمبەر(ﷺ) بۆ یەکخستنی خەڵکی مەدینە چی کرد؟

10- سوودی دەستووری مەدینە چی بوو؟

11- چ پەند و ئامۆژگاریەك وەردەگرین لە دەستووری مەدینە؟

12- (سریە) واتای چیە؟ پێغەمبەر(ﷺ) بۆچی دەناردن؟

13- ئامانج چیە لە جەنگکردن لە ئیسلامدا؟

14- ئایا دروستە ئەگەر بێباوەڕێکمان بینی لە خۆمانەوە لێی بدەین؟

15- ژمارەی سریەکان چەند دانە بوو؟ ئایا جەنگیان تێدا دەکرا؟

بەشی حەوتەم

جەنگەکانی پێغەمبەر (ﷺ)

جەنگی بەدر

پێغەمبەر(ﷺ) کاتێك چوو بۆ مەدینە، هەندێ جەنگی ئەنجامدا لەگەڵ بێباوەڕەکانی مەککە و دەوروبەریدا و توانی سەرکەوتنی گەورە بەدەست بهێنێت.

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) جەنگی کرد لەگەڵ بێباوەڕەکانی مەککە و دەوروبەریدا؟

وەڵام: چونکە:

1- خوای گەورە مۆڵەتی پێدان تا جەنگ بکەن؟

2- بێباوەڕەکان کەوتنە ڕووخاندنی خانووی ئەو موسڵمانانەی کۆچیان کردبوو بۆ مەدینە و پارە و سامانەکانیانی بردن و ژن و منداڵەکانیان دەرکردن، بۆیە موسڵمانانیش ویستیان تۆڵەی خۆیان بسەننەوە لێیان.

* یەکەم: جەنگی بەدر:

پێغەمبەر(ﷺ) بیستی کە بێباوەڕەکانی مەککە کاروانێکی بازرگانیان بەڕێوەیە تا بچێتەوە بەرەو مەککە کە ئەبو سوفیان سەرکردایەتی ئەو کاروانەی دەکرد،[1] پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاریدا تۆڵەی موسڵمانان لە بێباوەڕەکان بسەنێتەوە و دەست بگرێت بەسەر کەلوپەل و پارەکەیاندا لە جیاتی ئەوەی کە بێباوەڕەکان بردوویانە،

[1] ـ عەبدول عەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشی پێغەمبەر، لاپەڕە (149).

پێغەمبەر(ﷺ) دوو هاوەڵی بەڕێزی ناردن تا بوانن کاروانەکە لە کوێوە و چی دەکەن و چەند کەسن، ئەوانیش چوون هەواڵیان وەرگرت و گەڕانەوە.[1] پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانی دەکرد بە هەندێ لە هاوەڵەکانی تا شمشێر و چەك هەڵبگرن و بچن لەگەڵ پێغەمبەر(ﷺ)دا بۆ لێدانی کاروانەکە، هەروەها پێغەمبەر (ﷺ) سەرکردەیەکی دانا لە جیاتی خۆیدا تا سەرپەرشتی کاروباری مەدینە بکات.[2]

پرسیار: ژمارەی ئەو هاوەڵانە چەند بوو کە لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) دا چوون؟

وەڵام: ژمارەی ئەو هاوەڵانە (314) سێ سەد و چواردە هاوەڵ بوو.[3]

دوو هاوەڵی بەڕێزی پێغەمبەر (ﷺ) هەبوون کە ویستیان بچن لەگەڵیاندا بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) ڕێگەی پێ نەدان.

پرسیار: ئەو دوو هاوەڵە کێ بوون؟ ئەی بۆچی پێغەمبەر (ﷺ) ڕێگەی پێ نەدان؟

وەڵام: ئەو دوو هاوەڵە ناویان (بەڕای کوڕی عازب) و (عبدالله کوڕی عومەر) بوو، پێغەمبەر(ﷺ) نەیهێشت بڕۆن،[4] لەبەر ئەوەی تەمەنیان بچووك بوو، واتا هێشتا منداڵ بوون.

هەر سێ موسڵمان و یەك وشتریان هەبوو، تەنانەت پێغەمبەر(ﷺ)یش خۆی بە تەنها وشتری نەبوو، بەڵکو دوو هاوەڵی تری لەگەڵدا بوو.

---

[1]- د. علی محمد الصلابی: السيرة النبوية، لاپەڕە (391).
[2]- محمود شاكر: خاتم الابياء والمرسلين، لاپەڕە (205).
[3]- ابو اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (317).
[4]- د. علی محمد الصلابی: السيرة النبوية، لاپەڕە (392).

کاتێك ئەبو سوفیان هەواڵی ئەوەی بیست کە پێغەمبەر(ﷺ) و موسڵمانەکان وا دێن تا لە کاروانەکەی ئەو بدەن و دەستی بەسەردا بگرن، یەکسەر ڕێگەکەی خۆی گۆڕی و چوو بەرەو کەناری دەریا و هەواڵی نارد بۆ خەڵکی مەککە و وتی: خەڵکینە وەرن وا پێغەمبەر و هاوەڵەکاتی هاتوون ماڵ و پارەکانتان ببەن.[1]

پرسیار: خەڵکی قورەیش کە هەواڵەیان بیست چییان کرد؟

وەڵام: خەڵکی قورەیش کە هەواڵەیان بیست تەواو تورە بوون و بڕیاریاندا بچن تا بە یەکجاری پێغەمبەر(ﷺ) و موسڵمانەکان لەناو بەرن، ئەبو سوفیان نامەیەکی تری نارد بۆ خەڵکی مەککە و وتی قەناکات مەیەن، وا کاروانەکە ڕزگاری بوو لە دەست موسڵمانەکان چونکە ڕێگاکەم گۆڕی، بەڵام خەڵکی مەککە وتیان هەر دەبێت بچین و جەنگ بکەین لەگەڵ موسڵمانەکاندا تا وایان لێ بکەین جارێکی تر نەوێرن هێرش بکەنە سەر بێباوەڕەکان.[2]

بێباوەڕەکان نزیکەی هەزار کەس بوون و گۆرانی بێژ و کچی سەماکەر و عارەق و شتیان هێنا لەگەڵ خۆیاندا وتیان تا موسڵمانەکان لە ناو نەبەین ناگەڕێینەوە، پێغەمبەر(ﷺ) کاتێك ڕاوێژی کرد بە هاوەڵەکانی کە ئایا جەنگ بکەین یان نا؟ موسڵمانەکان وتیان ئێمە ئامادەی جەنگین، ئەگەر فەرمانمان پێ بکەیت خۆمان بخەینە ناو دەریاوە ئەوا پیایدا تێدەپەڕین و خۆمانی تێ دەخەین،[3] بەمە پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاریدا جەنگ بکات لەگەڵ بێباوەڕەکاندا و کەوتنە ڕێ، کاتێك کە موسڵمانەکان گەیشتنە شوێنێك کە پێی دەوترێت (بەدر) لەوێ وەستان، یەکێك لە هاوەڵەکان وتی بە

[1] ـ د. حسن ابراهيم حسن: تأريخ الاسلامي، بەرگی، لاپەڕە (91).
[2] ـ محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (206).
[3] ـ ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (291).

پێغەمبەر(ﷺ) با هەموو بیرەکان پڕبکەینەوە و تەنها یەك بیریان بهێڵینەوە، ئیتر ئەو کاتە ئێمە ئاومان دەبێت و بێباوەڕەکان تینوویان دەبێت و بە ناچاری شکست دەهێنن، پێغەمبەر(ﷺ)یش بە گوێی هاوەڵەکەی کرد و فەرمانی کرد بیرەکان پڕ بکەنەوە جگە لە یەك دانەیان،[1] بەمە موسڵمانەکان بیر و ئاویان هەبوو، بێباوەڕەکانیش ئاویان نەبوو بیخۆنەوە.

موسڵمانەکان شوێنێکیان دروست کرد بۆ پێغەمبەر (ﷺ) و پێیان وت ئەی پێغەمبەری خوا تۆ لێرەبە و سەیری ئێمە بکە چی فەرمانێکت هەبوو پێمانی بڵێ یان ئەگەر هەڵەیەکمان کرد ئاگادارمان بکەرەوە، تۆ مەیەرە ناو جەنگەوە با بێباوەڕەکان نەتوانن تۆ شەهید بکەن، هەروەها موسڵمانەکان چەند پاسەوانێکیان دانا لە دەوری پێغەمبەر (ﷺ) تا بە چاکی بیپارێزن.[2]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- ئێمە دەتوانین تۆڵەی خۆمان بسەنینەوە لە ستەمکاران و بێباوەڕان ئەگەر هاتوو ڕۆژێك دەسەڵاتمان هەبوو یان توانیمان جەنگ بکەین، ئەوا دەتوانین تۆڵەی خۆمان بسەنینەوە، بەڵام نابێت ستەم بکەین.

2- نابێت منداڵانی بچووك جەنگ بکەن لە ڕاستیدا گوناهە منداڵان ببرێن بۆ جەنگ، چونکە منداڵ توانای نیە و لاوازە و زوو دەترسێت و دەکوژرێت، بۆیە نابێت بیانبەین بۆ جەنگ، پێغەمبەر(ﷺ)یش ڕێگەی نەدا بەو دوو هاوەڵە بەڕێزە منداڵە کە تا بچنە جەنگ کردنەوە.

---

[1] - د. علی محمد الصلابی: السيرة النبوية، لاپەڕە (397).
[2] - د. علی محمد الصلابی: السيرة النبوية، لاپەڕە (402).

3- منداڵانی ئازیز، منداڵی موسڵمان دەبێت ئازا و دلێر و نەترس بێت، دەبێت منداڵی موسڵمان نەترسێت و هەمیشە ئامادە بێت لە پێناو ئاینی پیرۆزی ئیسلام و خۆشەویستی پێغەمبەر(ﷺ)دا هەموو کارێك بکەن، سەیری ئەو دوو هاوەڵە منداڵە بکەن کە چەندە دلێر و نەترس و داوا دەکەن لە پێغەمبەر(ﷺ) تا مۆڵەتیان بدات بچنە جەنگ و جەنگ بکەن لەگەڵ بێباوەڕەکاندا، بەڵام نابێت بێ گوێی و لاساری بکەین، چونکە کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی پێیان ئێوە منداڵن و نابێت بێن بۆ جەنگ، بە گوێی پێغەمبەر(ﷺ)یان کرد و گەڕانەوە.

4- دەبێت ئێمە گەورە و سەرکردە و زاناکانمان بپارێزین لە دەستی دوژمنان ئیسلام و پاسەوانیان بکەین و نەهێڵین هیچ کەس دەستیان بۆ ببات و بیانکوژێت، سەیری هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەر(ﷺ) بکەن کە شوێنیان دروست کرد بۆ پێغەمبەر(ﷺ) ڕێگەیان نەدا هیچ بێباوەڕێك نزیکی ئەوێ ببێتەوە، بەڵکو پاسەوانیان بۆ دانا تا کەس نەتوانێت بیکوژێت.

* کاتی جەنگ کردنەکە:

شەو موسڵمانان خەوتن و ئیسراحەتی خۆیان کرد، پاشان کە بەیانی زوو هات، پێغەمبەر(ﷺ) هەموویانی کۆکردەوە و ڕێکی خستن، پێغەمبەر(ﷺ) ڕێك ڕایوەستاندن وەکو چۆن بۆ نوێژ بە ریز ڕادەوەستن،[1] پاشان پێغەمبەر(ﷺ) ڕمێکی پێ بوو کە ڕیزەکانی پێ ڕێك دەکرد، لەناو ڕیزەکاندا کەسێك هەبوو ناوی(سواد) بوو کە لار وەستابوو، پێغەمبەر(ﷺ) بە ڕمەکە پاڵی پێوەنا و فەرمووی: سواد ڕێك بوەستە، سواخێکی کرد و وتی ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) خۆ ئازارت دام، چۆن دەبێت پێغەمبەر

---

[1]- محمود شاکر: خاتم الابیاء والمرسلین، لاپەڕە (215).

وا بکات، پێغەمبەر(ﷺ)یش کراسەکەی خۆی لادا و فەرمووی هەقی خۆت بکەرەوە، بەڵام سواد بە پەلە چوو بەرەو لای پێغەمبەر(ﷺ)و ماچی کرد و وتی: ئەی پێغەمبەری ئازیز تەنها ویستم بەر تۆ بکەوم،[1] چونکە تەواو تۆم خۆش دەوێت، پێغەمبەر(ﷺ) کەوتە قسەکردن بۆیان و فەرمووی هەرکەس ئەمڕۆ بکوژرێت شەهیدەو دەچێتەوە بۆلای خوا بۆبەهەشت و، پاداشتێکی گەورەی لە لای خوای گەورە.[2]

هەروەها پێغەمبەر(ﷺ) پێی فەرموون کە نەترسن چونکە خوای گەورە یارمەتی موسڵمانان دەدات و فریشتە دەنێرێت تا یارمەتی موسڵمانان بدەن، هەروەك چۆن لە جەنگەکەدا خوای گەورە فریشتەی نارد بۆ یارمەتیدانیان.

پرسیار: شەهیدی واتای چیە؟

وەڵام: شەهید واتا کوژرانە لە ڕێگەی خوادا، هەر کەس شەهید بێت یەکسەر دەچێتە بەهەشت.

* پەند و ئامۆژگاری:

1- موسڵمان ڕێك و پێك بێت و هەمیشە بە جوانی ڕابوەستێت، بەڕێز و بەڕێکی بوەستێت سەیرکەن پێغەمبەر (ﷺ) تەنانەت لە جەنگیشدا ناهێڵێت موسڵمانان لار ڕابوەستن، بەڵکو ڕیزەکانیان ڕاست دەکات.

2- دەبێت ئێمەیش وەك موسڵمانانی زوو پێغەمبەر (ﷺ)مان خۆش بوێت.

---

[1]- ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (301).

[2]- عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (246).

3– دەبێت دادپەروەر بین و ئەگەر ستەمێکمان کرد لە کەسێك پێی بڵێین تۆڵەی خۆت بسەنەرەوە.

* دەست پیٚ کردنی جەنگەکە:

پێغەمبەر(ﷺ) کاتێك سوپای بە ڕیز و بەڕێك و پێکی ڕاوەستاندن کەوتە دوعا کردن و لە خوای گەورە پاڕایەوە تا موسڵمانان سەربخات، سەرەتای جەنگەکە وا دەستی پێکرد کە سیٚ کەس لە بێباوەڕەکان هاتنە ناو مەیدانەکە، سیٚ کەس لە موسڵمانەکانیش هاتنە ناو مەیدانەکەوە و بە یەکەوە جەنگیان کرد و موسڵمانەکان سەرکەوتن کە (حەمزە و عەلی و عوبەیدە) بوون، کاتێك بێباوەڕەکان بینیان موسڵمانەکان سەرکەوتن و هاوڕێکانیان کوژرانن تەاواو بێزار و توڕەبوون و دەستیان کرد بە هێرش بردن بۆ موسڵمانەکان، موسڵمانەکان بە دەنگی بەرز هاواریان دەکرد (ئەحەد، ئەحەد) پاشان موسڵمانەکان هێرشیان برد و شکستێکی گەورەیان تووشی بێباوەڕەکان کرد.[1]

خوای گەورەیش فریشتەی خۆی نارد بۆ یارمەتیدانی موسڵمانەکان و توانیان زۆرێك لە بێباوەڕەکان بکوژن،[2] یەکێك لە موسڵمانەکان ویستی بە شمشێر بدات لە بێباوەڕێك ، کەچی پێش ئەوەی لێی بدات بێباوەڕەکە کوژرا، دوایی کە پرسیاری کرد لە پێغەمبەر (ﷺ)، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: ڕاست دەکەیت ئەوە فریشتەکانی خوا بوون کە لە ئاسمانەوە هاتن و یارمەتی موسڵمانانیان دا،[3] دوایی کە جەنگەکە تەواو بوو، موسڵمانەکان سەرکەوتن، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی کرد کە شەهیدەکانی موسڵمانان هەر لەو شوێنەدا ئەسپەردە بکەن و نەیان شۆن و بە جل و بەرگی خۆیان بیانخەنە ناو گۆڕ و

---

[1]- عەبدول عەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشی پێغەمبەر، لاپەڕە (164).
[2]- ابن هشام: السيرة النبوية، لاەپڕە (542–545).
[3]- محمد رمضان البوطي: فقه السيرة النبوية، لاەپڕە (163).

نوێـژی مردوویـان لەسـەر نەکـەن.[1] ژمارەیـەکی زۆر لـە بێباوەڕەکـانیش کـوژران کـە ژمارەیـان (72) کـەس بـوو، هـەروەها (72) کەسیشـیان لێ بـە دیـل گـیرا، هاوکـات موسڵمانان دەستکەوتێکی زۆریان دەستکەوت کە دوایی پێغەمبەر(ﷺ) دابەشی کرد بـە سەریاندا.[2]

پرسیار: ئەی بێباوەڕەکان چییان کرد؟

وەڵام: بێباوەڕەکان کاتێك بینیان گەورە و سەرکردەکانیان کوژراون و موسـڵمانەکان بەهێزن، دەستیان کرد بە ڕاکردن بەرەو مەککە.

* کوژرانی ئەبو جەهل:

دوو منداڵی جوان و موسڵمان و ڕێك و پێك کە بە نهێنی هاتبوون بۆ جەنگ، چوون بۆ لای یەکێك لە هاوەڵەکان کە ناوی (عبدالرحمن کوڕی عەوف) بوو، پێیان وت خاڵۆ گیـان بێ زەحمەت (ئەبوو جەهل) مان نیشان بدە بـزانین کامەیـە و لـە کوێیـە، ئـەویش وتـی: کوڕە شیرینەکانم ئێوە ئیشتان چیە بە ئەبو جەهل؟ وتیان بیستوومانە کە ئەبوو جـەهل قسەی ناشیرینی وتووە بە پێغەمبەر (ﷺ) و سووکایەتی کردووە بەرامبەر بـە ئیسـلام، بۆیە دەبێـت ئـەو بێبـاوەڕە بکـوژین، عبـدالرحمن وتـی: کوڕەکـانم ئێـوە بچووکن چۆن دەتـوانن بیکـوژن؟ ئـەوانیش وتیـان تـۆ نیشـانمانی بـدە و هـیچ حـەقت نـەبێت دەبێـت بیکوژین، ئەویش ئەبو جەهلی پێ نیشاندان و ئەوانیش بە پەلە کەوتنەڕێ، دوو منداڵەکە بە پەلە گەیشتنە لای ئەبو جەهل و هەر یەکەیان بە شمشێرێك لێیان دا و کوشتیان.

---

[1] ـ د. علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (421–423).
[2] ـ ابن الاثیر: الکامل في التأریخ، بەرگی دووەمن لاپەڕە (24).

دوایی کە جەنگەکە تەواو بوو پێغەمبەر(ﷺ) چوویە سەر تەرمەکەی و سەیری کرد و فەرمووی: (ئەمە فیرعەونی ئەم ئومەتەیە)،[1] بەمە ئەو ئەبو جەهلەی قسەی دەوت بە پێغەمبەر(ﷺ) بە دەستی دوو منداڵی موسڵمان کوژرا.

* پەند و ئامۆژگاری:

1- دەبێت منداڵی موسڵمان بە غیرەت و ئازا و نەترس بێت هەرچیەکی پێ دەکرێت کە چاك بێت بیکات، نابێت منداڵ وا بزانێت هیچی پێ ناکرێت.

2- نابێت هەرگیز ڕێگە بدەین بە هیچ کەس قسە بڵێت بە پێغەمبەر(ﷺ)، چونکە دەبێت موسڵمان پێغەمبەری (ﷺ) لە خۆی زیاتر خۆش بوێت، واتا ئەگەر قسە وترا بە خۆت توورە بویت، دەبێت کە قسەیش وترا بە پێغەمبەر(ﷺ) دووبارە توورە بیت.

* هەڵوێستی موسڵمانان لەگەڵ گیراوەکاندا:

کاتێك موسڵمانەکان سەرکەوتن، ژمارەیەك لە بێباوەڕەکانیان بەدیل گرت، موسڵمانان نەیاندەزانی چییان پێ بکەن، ئایا بیانکوژن یان بیانهێڵنەوە، پێغەمبەر(ﷺ) کەوتە ڕاوێژکردن بە موسڵمانان و پرسیاری لێ کردن کە ئایا چی بکەین لەگەڵ دیلە موسڵمانەکاندا؟ ئەبو بەکری صدیق فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) با نەیانکوژین، چونکە ئەگەر بیانکوژین خەڵك وا دەزانێت دڕندە و توندڕەوین، بۆیە پێم باشە نەیانکوژین، بەڵکو ئەمە و خوای گەورە ڕێنموونیان بکات بۆ ڕێگەی ئیسلام، با لە جیاتی ئازادکردنیاندا شت وەربگرین لە کەس و کارەکەیان.

[1]- ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی سێیەم، لاپەڕە (321-322).

پاشان پێغەمبەر(ﷺ) ڕاوێژی کرد بە عومەری کوڕی خەتاب کە چی بکەن؟ عومەر وتی: ئەی پێغەمبەری خوا با هەموویان بکوژین، چونکە ئەوان جەنگیان کردووە لەگەڵ ئێمەدا و ویستوویانە ئێمە بکوژن، ئەگەر بیانکوژین ئیتر هیچ کەسێکی تر زاتی نابێت جارێکی تر هێرش بکاتە سەرمان.[1]

پرسیار: پێغەمبەر(ﷺ)بە گوێی قسەی کامیانی کرد؟

وەڵام: پێغەمبەر(ﷺ) بە گوێی ئەبو بەکری صدیق و ئەو هاوەڵانەی کرد کە وتیان با نەیانکوژین، بۆیە پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانی کرد کە هەر دیلێك بتوانێت دە منداڵە موسڵمان فێری خوێندەواری بکات ئەوا ئازاد دەکرێت هەر کەس نەیزانی با کەس و کاری بە پارە بیکڕنەوە.[2]

پرسیار: خوای گەورە قسەی کامیانی پێ باش بوو؟

وەڵام: خوای گەورە فەرمووی دەبوایە ئەو بێباوەڕانەتان بکوشتایە کە لە جەنگی بەدردا بە دیلتان گرتن، کاتێ عومەر چوو بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) و ئەبووبەکر، سەیر دەکات هەردووکیان دەگرین، عومەر وتی: بۆچی دەگرین؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: چونکە خوای گەورە قسەی تۆی پێ باش بوو، کەچی ئێمە بە گوێی تۆمان نەکرد،[3] ئەبوایە هەموو ئەوە بێباوەڕانەمان بکوشتایە.

لەو کاتی دیلیەی بێباوەڕەکاندا، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانی کرد بە موسڵمانان کە لەگەڵ بێباوەڕەکاندا باش بن و لێیان نەدەن و ڕێزیان بگرن و نانیان بدەنێ و نەهێڵن

---

[1] ـ د. على محمد الصلابى: السيرة النبوية، لاپەڕە (427).
[2] ـ محمود شاكر: خاتم الابياء والمرسلين، لاپەڕە (223).
[3] ـ عبدالعزيز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (258).

تینوو بن، کەس سووکایەتیان پێ نەکات و ئەگەر دەتوانن قسەی چاکیان بۆ بکەن بۆیە موسڵمانی وا هەبوو نانەکەی خۆی لەت دەکرد لەگەڵ دیلێکدا و نیوەی خۆی دەیخوارد و نیوەکەی تری دەدا بە دیلەکە.[1]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- موسڵمان نابێت لە خۆیەوە هەموو شتێك بکات، بەڵکو دەبێت ڕاوێژ بکات بەوانی تر، سەیرکەن پێغەمبەر(ﷺ) کە خۆی پێغەمبەرە کەچی ڕاوێژ دەکات بە موسڵمانان.

2- نابێت سۆز و ڕەحممان هەبێت بۆ هەموو بێباوەڕێك، بەڵکو ئەوانەی بێ دەنگن و جەنگمان لەگەڵدا ناکەن هەقمان نیە بە سەریانەوە، بەڵام ئەو بێباوەڕانەی جەنگمان لەگەڵدا دەکەن نابێت هیچ ڕەحمیان پێ بکەین.

3- دەبێت ئەگەر کارێکمان کرد کە وا نەبوو، خۆمان تەمێ بکەین و هەمتر نەیکەینەوە.

4- دەبێت ئێمە تەواو گوێڕایەڵی خوای گەورە و پێغەمبەر(ﷺ) ببین، تەنانەت ئەگەر فەرمانەکەیشمان بە دڵ نەبوو، هەر دەبێت بە گوێیان بکەین، چونکە ئەوان لە ئێمە زاناترن و چاکتر لە ئێمە دەزانن، بۆیە هاوەڵانی پێغەمبەر(ﷺ) کاتێك فەرمانیان پێ دەکرا ڕێزی دیلەکان بگرن، حەزیان نەدەکرد، بەڵام لەبەر ئەوەی فەرمانی خوا و پێغەمبەر(ﷺ) بوو جێبەجێیان دەکرد.

---

[1]- عەبدول عەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشی پێغەمبەر، لاپەڕە (167).

5- ئیسلام هەمیشە ئایینێکی پاك و گەورەیە، ئایینی ئیسلام تەنانەت ڕێزی ئەو دیلانە دەگرێت کە پێشتر ویستویانە موسڵمانان بکوژن.

6- نابێت هیچ کەس بە زۆر بکەین بە موسڵمان، سەیرکەن ئەو هەمووە دیلە لەبەر دەستی پێغەمبەر (ﷺ) موسڵماناندا بوون، کەچی پێغەمبەر (ﷺ) ئامادە نەبوو بە زۆر موسڵمانیان بکات، بەڵکو وازی لێ هێنان.

ئازیزم هەر کەسێك شتێك بکات و خۆی حەزی لێ نەکات، ئەوا ئەو ئیشە سەرکەوتوو نابێت، بەڵکو دەبێت خۆی تەواو حەزی لێ بکات.

* ئەنجامەکانی جەنگی بەدر:

1- لە ئەنجامی جەنگی بەدردا موسڵمانان سەرکەوتن و سام و شکۆیان زیادی کرد بە جۆرێك لە هەموو شوێنێکەوە دەنگ و باسی سەرکەوتنی موسڵمانەکان بڵاوبوویەوە و هەمووان بۆیان دەرکەوت کە موسڵمانانیش بە هێزن و دەتوانن بجەنگن، بێباوەڕەکان هێندە نەزان و نەفام بوون، کاتێك موسڵمانەکان لە مەککە جەنگیان نەدەکرد لەگەڵیاندا وایان دەزانی موسڵمانان ناتوانن جەنگ بکەن، بەڵام لە جەنگی بەدردا زانیان کە موسڵمانان زۆر لەوان بەهێزترن، منداڵانی ئازیز ئەگەر هاوڕێکەتان لەگەڵتان باش بوو جەنگی بەدر لەگەڵتاندا وانەزانن ناتوانێت جەنگتان لەگەڵدا بکات یان لەگەڵتاندا خراپ بێت، بەڵکو ئەو کەسە ڕێزتان دەگرێت، بۆیە ئێوەش دەبێت هەمیشە هەوڵ بدەن ڕێزی بگرن.

2- بێباوەڕەکانی مەککە زیانێکی گەورەیان لێکەوت و لە لای خەڵك ئابڕوویان چوو.

3- جەنگەکە بوو بە هۆی کوژرانی کۆمەڵێك لە بێباوەڕەکان و شەهید بوونی کۆمەڵێك لە موسڵمانەکان کە خوای گەورە بەڵێنی بەهەشتی پێدان.

* هەوڵی کوشتنی پێغەمبەر (ﷺ):

پاش ئەوەی بێباوەڕەکان تووشی ئەو شکستە گەورەیە بوون، نەیاندەزانی چۆن تۆڵەی خۆیان بسەننەوە و بڕیاریاندا پێغەمبەر (ﷺ) بکوژن.

ئەو کەسەی ویستی پێغەمبەر(ﷺ) بکوژێت ناوی (عومەیر) بوو کە داوای کرد لە یەکێك لە گەورەکانی قورەیش تا یارمەتی بدات، ئەو گەورەیەی قورەیش ناوی (سەفوان) بوو کە بڕیاریدا عومەیر چی بوێت ئەو پێی بدات تا پێغەمبەر(ﷺ) بکوژێت، عومەیر بە خۆی و شمشێرەکەیەوە چوو بەرەو مەدینە و چوو بۆ مزگەوت، عومەری کوڕی خەتاب کاتێك عومەیری بینی وتی: ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) ئەوە عومەیری خراپەکار و دوژمنی خوایە، بۆیە عومەر چوو شمشێرەکەی لەسەر ملی عومەیر دانا نەوەك زیان بگەیەنێت بە پێغەمبەر(ﷺ)، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی عومەر وازی لێ بهێنە، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی عومەیر بۆچی هاتوویت؟ عومەیر وتی هاتووم یەکێك لە دیلەکان ئازاد بکەم، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی نەخێر بۆ ئەوە نەهاتوویت، بەڵکو تۆ لەگەڵ سەفواندا قسەتان کردووە و هاتوویت من بکوژیت، عومەیر وتی تۆ چۆن زانیت؟ خۆ هیچ کەس ئاگای لەمە نەبوو جگە لە خۆمان، بۆیە عومەیر یەکسەر موسڵمان بوو و وازی هێنا لەو کارە خراپەی، ئینجا عومەیر چوویەوە بەرەو مەککە و چوو بۆ لای

سەفوان، سەفوان خۆشی بوو وای زانی عومەیر پێغەمبەر(ﷺ)ی کوشتووە، کەچی سەیری کرد عومەیر موسڵمان بووە، سەفوان زۆر بەوە تووڕە بوو.[1]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- هەر کەسێك دژ بە پێغەمبەر(ﷺ) و موسڵمانان پلانێك دابنێت ئەوا خوای گەورە پێی دەزانێت.

2- نابێت هەموو جارێك تووڕە ببین و هەر کەسێك هات بۆ لامان دەبێت ڕێزی بگرین، وەك پێغەمبەر(ﷺ) بە عومەری فەرموو واز بێنە لە عومەیر و ئازاری مەدە.

[1] د. علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (438-441).

پرسیارەکانی بەشی حەوتەم

1- بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) جەنگی کرد لەگەڵ بێباوەڕەکانی مەککە و مەدینە؟

2- کێ سەرکردایەتی کاروانی بێباوەڕانی دەکرد؟ ئەی چی کرد بە کاروانەکە؟

3- پێغەمبەر(ﷺ) کە هەواڵی هاتنی کاروانی بێباوەڕەکانی بیست چی کرد؟

4- پێغەمبەر(ﷺ) ڕێگەی نەدا دوو هاوەڵ بچن بۆ جەنگی بەدر ناویان چی بوو؟ بۆچی نەچوون؟

5- خەڵکی قورەیش کە بیستیان موسڵمانان هێرش دەکەن چییان کرد؟

6- موسڵمانان چیان کرد لە جەنگی بەدردا تا پێغەمبەر(ﷺ) بپارێزن؟

7- سواد کێ بوو؟ چی وت بە پێغەمبەر(ﷺ)؟

8- شەهید واتای چیە؟

9- جەنگی بەدر چۆن دەستی پێکرد؟ کێ تیایدا سەرکەوت؟

10- ئەبو جەهل کێ بوو؟ بە دەستی کێ کوژرا؟

11- چ پەند و ئامۆژگاریەك وەردەگریت لە هەڵوێستی موسڵمانان لەگەڵ دیلەکاندا؟

12- پێغەمبەر(ﷺ) کە ڕاوێژی کرد بە ئەبو بەکر و عومەر بە گوێی کامیـانی کرد؟ ئەی خوای گەورە کامیانی پێ ڕاست بوو؟

13- گرنگترین ئەنجامەکانی جەنگی بەدر بژمێرە ؟

14- عومەیر کێ بوو؟ لەگەڵ سەفواندا بڕیاری چیان دا؟

15- چ پەند و ئامۆژگاریەك وەردەگرین لە کوژرانی ئەبو جەهل؟

بەشی هەشتەم

جەنگی ئوحود

لە نێوان جەنگی بەدر و جەنگی ئوحوددا چەند ڕووداوێك ڕوویاندا کە ئەمانە گرنگترینیانن:

1- پێغەمبەر(ﷺ) هەستا بە ئەنجامدانی چەند جەنگێکی بچووك لەگەڵ بێباوەڕەکانی تردا، بەڵام جەنگەکان کوشتاری وایان تێدا ڕوونەدا، بەڵکو تەنها بریتی بوو لە ترساندنی دوژمنان و بێباوەڕان تا نەوێرن شاڵاو بەرنە سەر موسڵمانان، ئەو جەنگانە بە هۆی ئەوەوە بوو کە هەندێك لە هۆزەکان دەیانویست ناپاکی بنوێنن لەگەڵ موسڵماناندا، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) یەك یەك بەرپەرچی دانەوە، ئەو جەنگانە وەك مەشقی سەربازی وا بوون بۆ سەربازانی موسڵمانان.[1]

2- جەنگان لەگەڵ جوولەکەکانی (بەنو قەینوقاع)دا: جوولەکەکانی مەدینە لە چەند هۆزێکی سەرەکی پێکهاتبوون کە یەکێك لەوانە هۆزی (بەنو قەینوقاع) بوون کە لە دوای جەنگی بەدردا ئەو پەیمان و بەڵێنەیان هەڵوەشاندەوە کە بەستوویان لەگەڵ موسڵمانەکاندا و کەوتنە کاری ناپاکی و خیانەتکردن، ئەوان زۆر ڕقیان بوو کە موسڵمانەکان سەرکەوتن، بۆیە کەوتنە قسەوتن بە موسڵمانان و ویستیان بە هەر جۆرێك بێت کارێك بکەن کە زیان بگەیەنن بە موسڵمانان،[2] بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) ڕێگەی پێ نەدان و کەوتە کۆکردنەوەی موسڵمانەکان و چوو بەرەو ڕوویان تا ئەو هۆزە ناپاکە لەناوبەرێت و هەمووان فێر بکات کە ئەگەر کەسێك ناپاکی بکات ئەوا لێی دەدرێت و لەو

---

[1]- د. علی محمد الصلابی: السيرة النبوية، لاپەڕە (451-457).

[2]- محمود شاکر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (229-233).

ولآته دەردەکرێت،[1] ئەو جوولەکانە کەوتنە سوکایەتی کردن بە ئافرەتێکی موسڵمان، چونکە یەکێك لە ئافرەتە موسڵمانەکان چوو بۆ لای جوولەکەکان تا لەوێ شت بفرۆشێت، جوولەکەکان پێیان وتبوو دەبێت خۆت نیشان بدەیت بەڵام ئەو ڕازی نەبووبوو یەکێك لە جوولەکەکان لە پشتەوە جلی ئافرەتە موسڵمانەکەی بەرزکردەوە و لەشی دەرکەوت و جوولەکەکان کەوتنە گاڵتەپێکردن و پێکەنین بەو ئافرەتە موسڵمانە، لەو کاتەدا موسڵمانێك لەوێ بوو یەکسەر جوولەکەکەی کوشت، جوولەکەکانیش موسڵمانەکەیان کوشتەوە،[2] پێغەمبەریش (ρ) بڕیاریدا هەموویان بکوژێت و لەناویان بەرێت چونکە سوکایەتیان کردووە بە موسڵمانان.[3] بەڵام سەرۆکی دووڕووەکان کە ناوی (عبداللە کوڕی ئوبەی) بوو داوای کرد لە پێغەمبەر(ﷺ) تا نەیانکوژێت و ڕێگەیان پێ بدات تا لە شارەکە بچنە دەرەوە، هەرچەندە پێغەمبەر(ﷺ) حەزی نەدەکرد بەڵام بە گوێی کرد.[4]

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) بە گوێی ئەو پیاوە دووڕووەی کرد؟

وەڵام: بۆ ئەوەی دووبەرەکی و ئاژاوە نەکەوێتە شارەکەوە بەهۆی دووڕووەکانەوە، ئەو کات جوولەکەکان ماڵ و سامانی خۆیان بەجێ هێشت و لە شارەکە چوونە دەرەوە، هەموو خەڵکەکە کەوتنە نەفرین کردن لە جوولەکەکان تەنانەت دۆستەکانیشیان ڕقیان کەوت لێیان.

[1] - عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (259).
[2] - ابن هشام: السیرة النبویة، لاپەڕە (640).
[3] - ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (324).
[4] - محمد رمضان البوطي: فقه السیرة النبویة، لاپەڕە (171).

3- کوشتنی هەندێك لەو کەسە بەناوبانگانەی کە دژایەتی ئیسلام و پێغەمبەر(ﷺ) و موسڵمانانیان دەکرد، چونکە هەندێ کەس هەن نابێت هەرگیز لێیان خۆش بیت و دەبێت بیانکوژیت، ئەو کەسانە قسەیان دەوت بە ئیسلام و بە پێغەمبەر(ﷺ) شیعریان دەوت، بۆیە پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانی کرد بە موسڵمانان تا هەستن بە کوشتن و لەناو بردنی ئەو ناپیاوانە.[1]

4- پێغەمبەر(ﷺ) لەو ماوەیەدا چوویە داوای (حەفصەی کچی عومەر) و هێنای.[2]

5- هەروەها (عەلی کوڕی ئەبو تالیب) چوویە داوای (فاتیمەی کچی پێغەمبەر(ﷺ)) و هێنای، بەمە عەلی هەم ئامۆزای پێغەمبەر(ﷺ) هەم زاوای بوو.[3]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- نابێت هەرگیز ڕێگە بدەین بە دوژمنان کە ئاژاوە بنێنەوە و یەکسەر دەبێت بەرپەچی هێرشەکانیان بدەینەوە.

2- نابێت بە یەکجار هێرش بکەینە سەر هەموو دوژمنەکانمان، بەڵکو دەبێت یەك یەك.

3- هەر کەسێك سوکایەتی بکات بە موسڵمانان یان بیەوێت ئابڕووی ئافرەت ببات دەبێت لێی قبووڵ نەکەین و هێرشی بکەینە سەر.

ئازیزان سەیرکەن پێغەمبەر(ﷺ) ڕێگەی نەدا ئابڕووی یەك ئافرەتی موسڵمان ببرێت، ئەی ئەمڕۆ ئابڕووی هەزاران ئافرەتی موسڵمان نابرێت؟

---

[1] - د. علی محمد الصلابی: السيرة النبوية، لاپەڕە (458-467).
[2] - ابن قيم الجوزية: زاد المعاد في هدي خير العباد، بەرگی یەکەم، بەشی یەکەم، لاپەڕە (67).
[3] - د. علی محمد الصلابی: السيرة النبوية، لاپەڕە (467).

4- ئەگەر زانیمان ئیشێك بكەین دەبێتە هۆی ناكۆكی و ئاژاوە لە وڵاتدا دەبێت ئەو ئیشە نەكەین ئەگەریش پێمان ناخۆش بێت، وەك چۆن پێغەمبەر(ﷺ) ویستی جوولەكەكان بكوژرێن بەڵام كە زانی ئاژاوە دەنێتەوە بە ناچاری نەیكوشتن.

جەنگی ئوحود

جەنگی ئوحود ئەو جەنگە بوو لە نێوان موسڵمانەكان و بێباوەڕەكاندا ڕوویدا، لەم جەنگەدا موسڵكانەكان سكشتیان خوارد و بێباوەڕەكان سەركەوتن، ئەم جەنگە لە دوای جەنگی بەردا ڕوویدا كە پێشتر بێباوەڕەكان شكستیان خوارد، خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا بە جوانی باسی ئەو جەنگەمان بۆ دەكات، هەروەها باسی ئەوە دەكات بۆچی موسڵمانەكان شكستیان خوارد و سەرنەكەوتن.

* هۆكارەكانی جەنگەكە:

بێباوەڕەكان دوای ئەوەی لە جەنگی بەدردا شكستیان خوارد هەمیشە دەگەڕان بە دوای هەلێكدا تا تۆڵەی خۆیان بسەننەوە لە موسڵمانان و تا ئابڕووی خۆیان لە ناو خەڵكدا بگێڕنەوە هەریەك لەوان بە جۆرێك خۆی ئامادە دەكرد بۆ تۆڵە سەندنەوە، چونكە كەم كەس هەبوو كە خزم و كەس و كاری لەو جەنگەدا نەكوژرابێت یان بە دیل نەگیرابێت، هاوكات ئەو هێرشانەی كە موسڵمانەكان بەردەوام دەیانكردە سەر كاروانە بازرگانیەكانی بێباوەڕان وای لێ كردبوون كە زاتیان نەبێت كاروانی بازرگانی بڕوات بەو ڕێگەیەدا بەمە ئابووری و پارە و سامانیان دایە كزی،[1] جگە لەوە خەڵكی لە هەموو شوێنەكانەوە كەوتنە لۆمە و گاڵتەكردن بە بێباوەڕان و پێیان دەوتن ئەو موسڵمانە كەم

[1]- محمود شاكر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (239).

و هەژارانە توانیان ئێوە بشکێنن، بێباوەڕەکانیش زۆر خەفەتیان دەخوارد بەو قسانە و بڕیاریاندا تۆڵە بسەننەوە و واز نەهێنن،[1] بۆیە کەوتنە خۆئامادەکردن و چەکی زۆریان کۆکردەوە و سەربازەکانیشیان کۆکردەوە و مەشقیان پێ کردن تا ئامادە بن هێرش بکەنە سەر موسڵمانەکان.

پرسیار: ئایا موسڵمانەکان لەو کاتەدا چییان کرد؟

وەڵام: موسڵمانەکانیش لەو کاتەدا سەرقاڵی ئیش و خۆ بەهێزکردن بوون، ئەوان بێئاگا نەبوون لە هەوڵی بێباوەڕان، بەڵکو هەرچی هەواڵ بوو پێیان دەگەیشت.

پرسیار: موسڵمانەکان چۆن هەواڵیان پێ دەگەیشت؟

وەڵام: موسڵمانەکان لە ڕێگەی ئەو کەسانەوە هەواڵیان پێ دەگەیشت کە موسڵمان بوون و لە مەککەدا بوون کەس نەیدەزانی کە ئەوان موسڵمانن، پێغەمبەر(ﷺ)پێی فەرمووبوون بێباوەڕەکان ویستیان هەرچی بکەن هەواڵمان پێ بدەن.[2]

پاشان بێباوەڕەکان لە مەککە کەتنەڕێ بەرەو مەدینە بۆ تۆڵە سەندنەوە، پێغەمبەریش(ﷺ) بە وردی هەواڵی جووڵانەوەی بێباوەڕانی پێ دەگەیشت کە ژمارەیان چەندە و بۆ کوێ دەچن و لە کوێدان و دەیانەوێت چی بکەن و چی نەکەن، یەکێك لەو کەسانەی کە موسڵمان بوو بێباوەڕەکان پێیان نەدەزانی ناوی (عەباس) بوو کە مامی پێغەمبەر(ﷺ) بوو، عەباس بە نامە هەواڵی دەنارد بۆ پێغەمبەر(ﷺ) پێی دەوت کە

---

[1] - عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (181).
[2] - عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (274).

بێباوەڕەکـان لـە کوێـدان و بـەرەو ئـەوێ دێـن و ژمارەیـان ئەوەندەیـە، پاشـان پێغەمبەر(ﷺ) بۆ ئەوەی تەواو دڵنیا بێت کەسێکی نارد تا هەواڵ بزانێت.[1]

* مشتومڕی نێوان موسڵمانان:

موسڵمانەکان کەوتنە مشت و مڕ لەسەر ئەوەی ئایا لـە مەدینـەدا بمێننـەوە و لـەوێ جـەنگ بکـەن لەگـەڵ بێباوەڕەکانـدا، یـان بچـنە دەرەوەی شـار و لـەوێ بجـەنگن، پێغەمبەر(ﷺ) دەیفەرموو با لە مەدینەدا بین و چاوەڕێ بکەین تا بێباوەڕان دێن، کاتێك هاتن لێرە لێیان دەدەین، چونکە ئەو کات نزیکین لە شارەکە و هەرچیەکمان ویست زوو دەسـتمان دەکـەوێت و هـەموو خەڵکەکـەش یارمـەتیمان دەدات،[2] بـەڵام هەنـدێ لـە موسـڵمانەکان وتیـان ئـەی پێغەمبـەری خـوا(ﷺ) بـا بچینە دەرەوە جـەنگیان لەگەڵدا بکەین باشە، تا ئەوەی پێغەمبەر(ﷺ) بە نابەدڵی بەکوێی کردن و چوویەوە بۆ ماڵـەوە تا لەوێ جل و بەرگی جەنگ بکاتە بـەری، کاتێـك موسـڵمانەکان بینیـان پێغەمبـەر(ﷺ) حەز ناکات بچنە دەرەوە، وتیـان ئێمـە بۆچـی بـەو جـۆرە مشـت و مڕمـان کـرد لەگـەڵ پێغەمبەر(ﷺ)دا، با بڕۆین پێی بڵێین باشە لە ناو شارەکەدا دەمێنینەوە و لێـرە جـەنگ دەکەین، کاتێك چوون ئەوەیان وت بـە پێغەمبـەر(ﷺ)، پێغەمبـەر(ﷺ) پێـی فـەرموون ناکرێت، تازە بڕیار دراوە، هیچ پێغەمبەرێك جلی جەنگی نەکردووەتە بەر تا بچن بـە کـژ دوژمنانـدا و دوایـی ئـەو جلـە لاببـات تـا دوای جەنگەکـە،[3] موسـڵمانانیش کەوتنـە خـۆ ئامـادەکردن و خـۆ کۆکردنـەوە بـۆ جەنگەکـە، بەڕاسـتی ئـەو بـەگوێ نەکردنـەی

---

[1] - عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (181).
[2] - ابن الاثیر: الکامل في التأریخ، بەرگی دووەم، لاپەڕە (41).
[3] - ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (333).

پێغەمبەر(ﷺ) زیانێکی گەورەی دا لە موسڵمانەکان، چونکە نابێت قسە بکەین لە ڕووی قسەی پێغەمبەردا(ﷺ)، بەڵکو هەرچی وترا ئەمە فەرموودەی پێغەمبەرە(ﷺ) دەبێت یەکسەر بەگوێی بکەین و بێ دەنگ بین.

* سوپای موسڵمانان لە مەدینە دەچنە دەرەوە:

پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانی کرد بە موسڵمانەکان تا خۆیان ئامادە بکەن بۆ ئەوەی لە مەدینەدا بچنە دەرەوە بۆ جەنگ، کاتێك نیوەی شەو هات ئەو کات پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانی کرد تا بەڕێ بکەون و چوون تا گەیشتنە ناوچەیەك کە پێی دەوترێت (ئوحود) چونکە شاخی ئوحود لەوێدا بوو، موسڵمانەکان لەوێ وەستان،[1] هاوکات بێباوەڕەکانیش بەردەوام لە ڕێگەدا بوون و دەهاتن تا ئەوەی ئەوانیش گەیشتنە ناوچەکە و هەردوولا ئامادە بوون بۆ ئەوەی جەنگ بکەن،[2] لەناو موسڵمانەکاندا گرفتێکی سەخت ڕوویدا لە پێش ئەوەی بگەنە شوێنەکە، ئەویش ئەوە بوو کە سەرکردەی دووڕووەکان کە ناوی (عبدالله کوڕی ئوبەی) بوو هەستا بە پاشگەزبوونەوە لە جەنگەکە و وتی: ئێمە جەنگ ناکەین، بەمە هەرچی دووڕوو بوون لە جەنگەکە کشانەوە و گەڕانەوە بەرەو مەدینە، ئەمە وای کرد کە موسڵمانەکان دڵیان سارد ببێتەوە لە جەنگەکە و خەریك بوو زۆرێکیان واز بهێنن لە جەنگەکە،[3] هەرچەندە هەندێك لە موسڵمانەکان ویستیان دووڕووەکان بگەڕێننەوە بەڵام سەری نەگرت، لەو کاتەدا هەندێك لە جوولەکەکان هاتن تا یارمەتی موسڵمانەکان بدەن، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) ڕازی نەبوو، هەروەها هەندێك منداڵی موسڵمان هاتبوون بۆ جەنگ، پێغەمبەر(ﷺ) گێڕانیەوە و نەیهێشت لەو جەنگە بەشداری بکەن چونکە منداڵ نابێت بچێتە جەنگەوە، بەڵام چەند دانەیەکیان لەبەر ئەوەی باڵایان بەرز بوو،

---

[1] د. حسن ابراهيم حسن: تاريخ الاسلام، بەرگی دووەم، لاپەڕە (93).
[2] ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی دووەم، بەشی چوارەم، لاپەڕە (17).
[3] ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (653).

پێغەمبەر(ﷺ) ڕێگەی پێدان،[1] پاشان پێغەمبەر(ﷺ) کەوتە ڕێك کردنی سوپاکە و دابەشی کردن بەسەر شوێنەکاندا تا هەر یەکە و بە شێوەیەك جەنگ بکەن، کۆمەڵێك تیرهاوێژیشی دانا لەسەر بەرزاییەکە و فەرمووی ئەگەر ئێمە سەریش کەوتین نابێت ئێوە داببەزن تا خۆم پێتان نەڵێم،[2] کەچی دوایی بە گوێی پێغەمبەر(ﷺ)یان نەکرد و دابەزین کە بوو بە مایەی شکست خواردنی موسڵمانەکان و شەهید بوونی زۆرێکیان، بەم شێوازە موسڵمانەکان ئامادە بوون بۆ جەنگ کردن و چاوەڕێ بوون تا بێباوەڕەکانیش بێن و هێرش بەرن و جەنگەکە دەست پێ بکات، پێغەمبەریش(ﷺ) زوو زوو موسڵمانەکانی هان دەدا تا نەترسن و بە مەردانە خۆیان ئامادە بکەن بۆ جەنگ کردن.

* پەند و ئامۆژگاری:

1- نابێت لە جەنگێکدا یان لە کارێکدا سەرکەوتین ئیتر واز بهێنین و پاڵی لێ بدەینەوە و بڵێین تەواو ئێمە سەرکەوتین، بەڵکو دەبێت بزانین دوژمنەکانمان هەمیشە لە هەوڵی تۆڵە سەندنەوەدان. بۆیە دەبێت خۆمانی بۆ ئامادە بکەین.

2- ئەگەر بینیمان یان بیستمان یان هەر چۆنێك بێت زانیمان دوژمنان دەیانەوێت زیان بگەیەنن بە موسڵمانان دەبێت ئێمە هەواڵ بدەین بە موسڵمانەکان و ئاگاداریان بکەینەوە چونکە موسڵمانان برای ئێمەن.

3- نابێت هەرگیز قسە بکەین لە قسەی پێغەمبەردا(ﷺ) بەڵکو هەرچیەك فەرمایشت و فەرمانی خوای گەورە و پێغەمبەر(ﷺ) بوو یەکسەر دەبێت بە گوێیان بکەین و هیچ بیری لێ نەکەینەوە و دڵنیابین کە فەرمانەکەیان ڕاستە ئەگەرنا ئەگەر وا

[1] محمد سعيد رمضان البوطي: فقه السيرة النبوية، لاپەڕە (178).
[2] د. على محمد الصلابى: السيرة النبوية، لاپەڕە (481).

نەکەین دووچاری زیان دەبین، هەروەك چۆن موسڵمانەکان کاتێك لە جەنگی ئوحوددا بە گوێی پێغەمبەر(ﷺ)یان نەکرد تووشی زیان بوون کە ئێستا باسی دەکەین.

* دەست پێکردنی جەنگەکە:

جەنگەکە لە نێوان هەردوولادا دەستی پێکرد و جەنگێکی قورس بوو لە جەنگەکەدا سەرەتا موسڵمانان بە دلێرانە و ئازایەتی جەنگیان کرد و توانیان بێباوەڕەکان بشکێنن، بێباوەڕەکان کە زانیان تووشی شکست بوون دەستیان کرد بە ڕاکردن، بەڵام کاتێك تیرهاوێژە موسڵمانەکان ئەمەیان بینی ڕایان کردە خوارەوە تا دەسکەوت کۆبکەنەوە سەرکردەکەیان پێی وتن دامەبەزن، مەگەر پێغەمبەر(ﷺ) نەیفەرموو لە شوێنی خۆتاندا دامەبەزن تا خۆم فەرمانتان پێ نەکەم؟ کەچی ئەوان هەموو دابەزین،[1] یەکێك لە سەرکردەی بێباوەڕەکان کە ناوی خالیدی کوڕی وەلید بوو ئەمەی بینی بۆیە لە پشتەوە گەڕایەوە و بەرزاییەکانی گرت و لەو لایشەوە و بێباوەڕەکان گەڕانەوە بەمە موسڵمانەکان کەوتنە ناوەڕاستەوە، ئەملاولایان بێباوەڕەکان بوون، ئەمجارە جەنگەکە زۆر سەخت بوو تیایدا موسڵمانەکان شکستیان هێنا و موسڵمانێکی زۆر تیایدا شەهید بوون کە ژمارەیان 72 موسڵمان بوو کە لە ناو ئەو شەهیدانەدا حەمزەی مامی پێغەمبەر(ﷺ)ی تێدا بوو کە بە دەستی بێباوەڕەکان شەهید بوو.[2]

---

[1] عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (281–282).

[2]- محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (254–256).

ڕووداوەکانی ناو جەنگەکە

کاتێ: موسڵمانەکان لە جەنگەکەدا شکستیان خوارد یەکێك لە بێباوەڕەکان موسڵمانێکی کوشت کە شێوەی لە شێوەی پێغەمبەر(ﷺ) دەچوو ئیتر وای زانی پێغەمبەر(ﷺ)ی کوشتووە و هاواری کرد بەناو خەڵکەکەدا و وتی پێغەمبەرم کوشت، پێغەمبەر(ﷺ)یش کەوتبووە ناو چاڵێکەوە و دانی پیرۆزی خوێناوی بوو و بریندار بووبوو، موسڵمانەکانیش لە دەوروبەری نەبوون تا یارمەتی بدەن و ڕزگاری بکەن، موسڵمانەکان کاتێك ئەم هەواڵەیان بیست وایان زانی ڕاستە و تەواو خەفەتبار بوون و هەندێکیان شمشێرەکانیان فڕێدا و وازیان هێنا لە جەنگ و هەندێکیان ڕایان کرد و هەندێکی تریان وازیان نەهێنا و بەردەوام جەنگیان دەکرد،[1] یەکێك لە موسڵمانەکان کەوتە نزیك پێغەمبەر(ﷺ) سەیری کرد پێغەمبەر(ﷺ)ی بینی، ویستی هاوار بکات بەناو خەڵکەکەدا و بڵێت موسڵمانان پێغەمبەر(ﷺ) شەهید نەبووە و ماوە و لێرەیە وەرن بۆ لامان، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) پێی فەرموو بێ دەنگ بە.[2]

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) بەو هاوەڵەی فەرموو بێدەنگ بە؟

وەڵام: چونکە بێباوەڕەکان لەو شوێنەدا بوون و ئەگەر بیانزانیایە پێغەمبەر(ﷺ) شەهید نەبووە دەهاتن بۆی و هیچ موسڵمانێکیش نەدەبوو لە دەوروبەریدا تا بیانپارێزێت جگە لەو هاوەڵە، بۆیە پێغەمبەر(ﷺ) پێی فەرموو بێدەنگ بێت تا بێباوەڕەکان کەمێك بچنە ئەو لاوە.

---

[1]- عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (189).
[2]- د. علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (486).

عومەری کوڕی خەتاب توانی هێرشێکی توند بکاتە سەر بێباوەڕەکان و ڕاویان بنێت و دەست بگرێت بەسەر ناوچە بەرزەکاندان بەمە بێباوەڕەکان هیوایان نەما بە یەکجارەکی سەربکەون و زانیان ناتوانن بە تەواوەتی لەناویان ببەن، لەو کاتەدا جەنگەکە گەرم بوو، یەکێك لە بێباوەڕەکان کە پێی دەوترا (وەحشی) هەستا بە شەهیدکردنی حەمزەی مامی پێغەمبەر(ﷺ)، پێغەمبەر(ﷺ) زۆر خەفەتی خوارد بەوە و هەمیشە لە یادی نەدەچوو،[1] حەزی دەکرد ناوی منداڵ بنێت حەمزە،[2] هەروەها هاوەڵانی تری زۆریش شەهید بوون.

هاوکات چەند کەسێك لە جوولەکەکان کە پێشتر بەڵێنیان دابوو بە پێغەمبەر(ﷺ) بە پەلە کەوتنە خۆ و هاتن بۆ یارمەتی دانی موسڵمانەکان و جەنگیان کرد تا کوژران، لەو کاتەدا هەندێك لە موسڵمانەکان چوون بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) تا بەرگری لێ بکەن و بیگێڕنەوە بۆ بەرزاییەکە، یەکێك لەوانە ئافرەتێك بوو بە ناوی (نوسەیبەی کچی کەعب) کە زۆر ئازایانە جەنگی دەکرد بە شمشێر و بە تیر و کەوان بەردەوام دەجەنگا تا ڕێگە نەدات بێباوەڕان زیان بگەیەنن بە پێغەمبەر(ﷺ).[3]

یەکێکی تر لەوانە (ئەبو دەجانە) بوو، یەکێکی تریان ناوی (تەلحە) بوو کە هێندە تیری وەشاند تا چەند کەوانێکی شکاند، پێغەمبەر(ﷺ) زۆری خۆش دەویست و دوعای بۆ دەکرد،[4] هەرچەندە بێباوەڕەکان دەچوونە پێشەوە ئەو هاوەڵانە بە تیر و بە ڕم دووریان دەخستنەوە، تا ئەوەی هەر چۆنێك بێت پێغەمبەر(ﷺ)یان گێڕایەوە بۆ بەرزاییەکان.

---

[1]- ابن قیم الجوزیة: صفة الصفوة، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (150-151).
[2]- د. علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەڕە (490).
[3]- محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (257).
[4]- عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (286-287).

بێباوەڕەکان بە دەنگی بەرز وتیان ئەوە تۆڵەی بەدرمان کردەوە و سەرکەوتین، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی کوژراوەکانی ئێوە لە دۆزەخدان، بەڵام کوژراوەکانی ئێمە لە بەهەشتدان،[1] پاشان کە بێباوەڕەکان چوون پێغەمبەر(ﷺ) چوویە خوارەوە تا سەردانی کوژراوەکان بکات و بیان نێژێت لەوێ، حەمزەی بینی کە سنگی لەت کرابوو، پێغەمبەر(ﷺ) زۆری خەفەت پێ خوارد، پاشان فەرمووی دوودوو بیانخەنە گۆڕەوە، کامیان قورئانی زۆر لەبەر بوو ئەوەیان پێش بخەن، ئینجا پێغەمبەر (ﷺ) دەستە پیرۆزەکانی بەرز کردەوە و کەوتە دوعاکردن بۆ شەهیدەکان،[2] بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) نەیهێشت موسڵمانەکان بە شکست خواردوویی بگەڕێنەوە، بەڵکو موسڵمانەکانی کۆکردەوە و چەند هێرشێکی کردەوە سەر بێباوەڕەکان لە ناوچە جیاوازەکانەوە کە بێباوەڕەکان ترس دایگرتنەوە زانیان هێشتا موسڵمانەکان توانایان ماوە، هەروەها موسڵمانەکانیش خۆشیەك دایگرتنەوە و تۆزێك ورەیان پەیدا کردەوە.[3]

پێغەمبەر(ﷺ) نەکەوتە تۆڕە بوون و قسە وتن بەو هاوەڵانەی کە لاساریان نواند و شوێنە بەرزەکانیان بەجێهێشت کە بویە مایەی شکست خواردنی موسڵمانەکان، بەڵکو کەوتە ئامۆژگاری کردنی موسڵمانەکان تا جارێکی تر لە خۆیانەوە ئیشی خۆ بەخۆ نەکەن.[4]

موسڵمانەکانی مەدینەیش زۆر خەفەتیان خوارد بەو هەواڵە و زۆر بیریان لای پێغەمبەر(ﷺ) بوو، ئەوان کاتێك هەواڵی شەهیدبوونی برا و خوشك و کوڕ و مێرد و خزمیان دەبیست زۆر خەفەتیان نەبوو، بەڵکو خەفەتیان بۆ پێغەمبەر(ﷺ) دەخوارد و

[1] - عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و رەشتی پێغەمبەر، لاپەرە (191
[2] - ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی چوارەم، لاپەرە (44).
[3] - ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەرە (348-350).
[4] - د. علی محمد الصلابی: السیرة النبویة، لاپەرە (520).

یەکسەر دەیان وت هەواڵی پێغەمبەر(ﷺ)ممان پێ بدەن بزانین حاڵی باشە؟ ئینجا پێغەمبەر(ﷺ) سەیرێکی ئوحودی کرد و فەرمووی ئوحود شاخێکە ئێمەی خۆش دەوێت و ئێمەیش ئەومان خۆش دەوێت، پاشان گەڕایەوە بەرەو مەدینە.[1]

ئەنجامی جەنگەکە

لە ئەنجامی ئەو جەنگەدا کە کرا بێباوەڕەکان نەیان توانی جۆرە سەرکەوتنێك بەدەست بهێنن و تۆڵەی بەدر بسێننەوە و ژمارەیەکی زۆری موسڵمانەکان شەهید بوون، هەروەها موسڵمانەکان توانیان توانای خۆیان بگێڕنەوە بەوەی دوای جەنگەکە چەند هێرشێکیان کردە سەر بێباوەڕەکان و توانیان دووریان بخەنەوە، هەروەها ئەوە بوو بە ئەزموونێك بۆ موسڵمانەکان تا جارێکی تر لە فەرمانی خوا و پێغەمبەر (ﷺ) لا نەدەن.[2]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- ئەگەر گوێڕایەڵی فەرمانی خوای گەورە و پێغەمبەر(ﷺ) بین ئەوا لە هەموو کاتێکدا سەرکەوتوو دەبین، موسڵمانەکان لە جەنگی ئوحوددا کاتێك لە سەرەتاوە گوێڕایەڵی فەرمانی پێغەمبەر(ﷺ) بوون سەرکەوتن، بەڵام لە دواییدا کاتێك لە فەرمانی پێغەمبەر(ﷺ) لایاندا و لە بەرزاییەکان دابەزین، موسڵمانەکان شکستیان خوارد.

2- نابێت ئەگەر بێباوەڕەکان هەواڵێکیان بڵاوکردەوە یان قسەیەکیان کرد یەکسەر باوەڕیان پێ بکەین، چونکە کەسی بێباوەڕ لای ئاساییە درۆ بکات، بەڵام موسڵمان نابێت درۆ بکات، سەیرکەن کاتێك هەواڵیان بڵاوکردەوە کە پێغەمبەر(ﷺ)یان شەهید کردووە موسڵمانەکان باوەڕیان کرد کەچی وانەبوو درۆیان کرد.

---

[1]- د. علی محمد الصلابی: السيرة النبوية، لاپەڕە (522).
[2]- د. حسن ابراهيم حسن: تأريخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (93-96).

3- پێویستە بە دڵ و بە گیان پارێزگاری زانایان و سەرکردە ئایینیەکان بکەین و نەهێڵین بێباوەڕان زیانیان پێ بگەیەنن، بەڵکو خۆمان بدەینە بەردەمیان تا ئێمە بکوژرێین لە جیاتی ئەوان، چونکە ئێمە تەنها خۆمانین، بەڵام زانایان و سەرکردە موسڵمانەکان سوودیان بۆ هەموو موسڵمانان هەیە و ئەگەر شەهید بن زیان بە هەموو موسڵمانان دەکەوێت.

4- دەبێت سەرکردەکانیش خۆیان بە گەورە دانەنێن و خۆیان جیا نەکەنەوە بەڵکو دەبێت وەك پێغەمبەر(ﷺ) بکەن کە خۆی لە جەنگەکەدا بەشداری کرد و برینداریش بوو، نەوەك بچێت لە دوورەوە دابنیشێت و یان لە مەدینەدا بوایە و نەهاتایە بۆ جەنگەکە.

پرسیارەکانی بەشی هەشتەم

1- گرنگترین ئەو ڕووداوانە چی بوون کە لە نێوان جەنگی بەدر و ئوحوددا ڕوویاندا؟

2- بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) بە گوێی عبداللە کوڕی ئوبەی کرد و جوولەکەکانی نەکوشت؟

3- دەتوانیت بە کورتی باسی هۆکارەکانی جەنگی ئوحود بکەیت؟

4- کاتێك بێباوەڕەکان خۆیان ئامادەکرد بۆ جەنگ موسڵمانەکان چییان کرد؟

5- موسڵمانەکان چۆن هەواڵی بێباوەڕەکانیان دەزانی؟

6- ئەو کەسەی هەواڵی دەنارد بۆ پێغەمبەر(ﷺ) ناوی چی بوو؟

7- کاتێك موسڵمانەکان مشت و مڕیان دەکرد لەگەڵ پێغەمبەردا، پێغەمبەر(ﷺ) چی کرد؟

8- پێغەمبەر(ﷺ) و موسڵمانەکان لە مەدینە چوونە دەرەوە چوون بۆ کوێ؟

9- سەرەتای جەنگەکە چۆن دەستی پێکرد و کێ سەرکەوت؟

10- خالیدی کوڕی وەلید کێ بوو؟ ئەی چی کرد لە جەنگەکەدا؟

11- کاتێك هەواڵی شەهیدبوونی پێغەمبەر(ﷺ) گەیشت، موسڵمانەکان چیان کر؟

12- بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) نەیهێشت هاوەڵەکەی لای هەواڵ بدات پێغەمبەر(ﷺ) زیندووە؟

13- پێغەمبەر(ﷺ) چۆن وەڵامی بێباوەڕەکانی دایەوە کاتێك وتیان تۆڵەی بەدرمان سەندەوە؟

14- عومەری کوڕی خەتاب چۆن توانی ناوچە بەرزەکان بگێڕێتەوە؟

15- چ پەند و ئامۆژگاریەك وەردەگریت لە ڕووداوی جەنگی ئوحود؟

16- ئەنجامی جەنگەکە چی بوو؟

بەشی نۆیەم

لە جەنگی ئوحودەوە تا دوای جەنگی خەندەق

کاتێك جەنگی ئوحود تەواو بوو، بێباوەڕان لە هەموو شوێنێکەوە کەوتنە هەوڵی ئەوەی خۆیان کۆبکەنەوە تا موسڵمانان لە ناو بەرن، چونکە پێیان وابوو موسڵمانان تەواو لاواز بوون و ناتوانن ئیتر جەنگ بکەن،[1] کەچی نەیاندەزانی خوای گەورە دینی خۆی سەردەخات، هەر جارە و دەستەیەك سەری هەڵدەدا تا هێرش بکەنە سەر موسڵمانان، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) سوپای موسڵمانانی دەنارد بۆیان تا ڕێگە نەدات هیچ بکەن دژ بە موسڵمانان.[2]

* ڕووداوێکی دڵتەزێن:

ڕۆژێکیان پێغەمبەر(ﷺ) لە مزگەوتدا بوو، خەڵکی دوو هۆزی بێگانە و دوور هاتن بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) و سەلامیان کرد و دانیشتن، وتیان ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) لە ناو ئێمەدا موسڵمانێکی زۆر هەیە، جا داوات لێ دەکەین کۆمەڵێك لە هاوەڵە زاناکان بنێریت لەگەڵماندا تا لەوێ فێری کاروبار و زانیاریە ئیسلامیەکانمان بکەن، پێغەمبەر(ﷺ)یش دڵخۆش بوو، کۆمەڵێك موسڵمانی ناردن کە قورئانی باشیان دەزانی و شارەزایی زۆریان هەبوو لە ئاینی ئیسلامدا.

هەموویان پێکەوە کەوتنەڕێ، کەچی لە نیوەی ڕێگەدا خەڵکی هۆزەکان کە پێشتر هاتبوون بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) فێڵیان کرد و کەوتنە شەهیدکردنی موسڵمانەکان و

---

[1] ـ محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (263–268).
[2] ـ عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (91).

هەندێکی موسڵمانەکانیشیان فرۆشت بە بێباوەڕەکانی مەککە و ئەوانیش شەهیدیان کردن، کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) ئەم هەواڵەی بیست تەواو نیگەران بوو و خەفەت دایگرت.[1]

پرسیار: ژمارەی ئەو هاوەڵانە چەند بوون و کێ سەرکردەیان بوو؟

وەڵام: ژمارەی ئەو هاوەڵانە دە موسڵمان بوون و سەرکردەکەیان ناوی عاسم بوو.[2]

کاتێك بێباوەڕەکان کەوتنە کوشتنیان عاسم بە شمشێرەکەی جەنگی لەگەڵ کردن تا ئەوەی خەریك بوو شەهیدی بکەن، دوعای کرد خوایە گیان تەرمەکەم نەکەوێتە دەستی ئەوانە، کاتێك شەهیدیان کرد و ویستیان بڕۆن تەرمەکەی بهێنن، بەڵام خوای گەورە ڕێگەی پێ نەدان و تەرمەکەی شاردەوە.[3]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- نابێت متمانە بکەین بە هەموو کەسێك چونکە خەڵکی وا هەن زۆر خراپن.

2- خوای گەورە دوعای بەندەکانی خۆی وەردەگرێت بەڵام نابێت ئێمە پەلە بکەین و بڵێین بۆچی گیرای نەکرد، بەڵکو خوای گەورە خۆی چاکتر دەزانێت.

3- لێرەوە دەزانین کە پێغەمبەریش(ﷺ) غەیب نازانێت.

---

[1]- ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (371-372).

[2]- د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (533).

[3]- عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (298).

ژن هێنانی پێغەمبەر(ﷺ):

لەو ماوەیەدا پێغەمبەر(ﷺ) دوو ژنی هێنا، کە یەکێکیان ناوی دایکی سەلەمە بوو،[1] یەکێکی تریان ناوی زەینەب بوو، دایکی سەلەمە کە موسڵمان بوو لە مەککەوە ویستی کۆچ بکات بۆ مەدینە، کەچی بێباوەڕەکان خۆی و کوڕەکەیان گرت و بە جیا کردنیانە سجنەوە، باوکی سەلەمەیش کە مێردی دایکی سەلەمە بوو بە تەنها کۆچی کرد بۆ مەدینە، بەڵام لە دواییدا مرد و دایکی سەلەمە بێ مێر مایەوە.

باوکی سەلەمە دوعای کردبوو بۆ ژنەکەی وتبووی خوایە گیان ئەگەر من مردم پیاوێکی لە من باشتر و باوەڕدارتر ببەخشیت بەم ژنە، ئەوە بوو کە مرد دایکی سەلەمە دەیوت جا کێ هەیە لە باوکی سەلەمە چاکتر بێت، تا ئەوەی پێغەمبەر(ﷺ) چوویە داوای دایکی سەلەمە و هێنای.[2]

* لە دایک بوونی حەسەنی کوڕی عەلی:

لە ساڵی چوارەمی کۆچیدا حەسەنی کوڕی عەلی لە دایک بوو، پێغەمبەر(ﷺ) باپیرەی حەسەن بوو، حەسەن کوڕێکی زۆر ڕێك و پێك و باوەڕدار دەرچوو.

کاتێك حەسەن لە دایك بوو، باوکی ناوی نا (حەرب)، واتا: جەنگ، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) کاتێك هات بۆ ئەوێ ناوەکەی گۆڕی بۆ (حەسەن) واتا: چاك و باش، پاشان لە خۆشی ئەوەدا مەڕێکیان سەربڕی و دابەشیان کرد بە ناو خەڵکەکەدا.[3]

---

[1]- ابن قيم الجوزية: زاد المعاد في هدي خير العباد، بەرگی یەکەم، بەشی یەکەم، لاپەڕە (67).
[2]- د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (543-544).
[3]- د. علي محمد الصلابي: السيرة حسن بن علي بن ابي طالب، لاپەڕە (19-20).

پرسیار: حەسەن برایەکی هەبوو ناوی چی بوو؟

وەڵام: ناوی براکەی حەسەن بریتی بوو لە (حوسەین) کە دوایی شەهید کرا.

* پەند و ئامۆژگاری:

1- ژن هێنانی گەورەکانمان سونەتی پێغەمبەر(ﷺ)ە، نابێت ئێمەی منداڵ ڕقمان بێت ئەگەر گەورەکانمان ژنیان هێنا، بەڵکو دەبێت خۆشیمان بێت چونکە سونەتی پێغەمبەر(ﷺ)ە.

2- تا دەتوانین با دوعای خێر بکەین و دڵنیا بین خوا قبوولی دەکات، سەیرکەن کاتێك باوکی سەلەمە دوعای کرد بۆ دایکی سەلەمە خوای گەورە چۆن قبووڵی کرد.

3- پێویستە ناوی جوان و ڕێك و پێك بنێین لە منداڵەکانمان، نەوەك ناوی توند و خراپیان لێ بنێین، ئەگەریش منداڵێك ناوەکەی خراپ و ناشرین بوو دەبێت بیگۆڕین.

* زەید فێری زمانی جوولەکەکان دەبێت:

زەید هاوەڵێکی بەڕێز و بچووکی پێغەمبەر(ﷺ) بوو، هەر بە منداڵی چەند سورەتێکی قورئانی پیرۆزی لەبەر کردبوو، دایك و باوکی بردیان تا بکەوێتە خزمەتی پێغەمبەر(ﷺ)، زەید هەموو جارێك سەرقاڵی خزمەتکردنی پێغەمبەر(ﷺ) بوو و ئیشی بۆ دەکرد.[1]

[1] ـ عبدالرحمن رعفت الباشا: صور من حياة الصحابة.

پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانی کرد بە زەید کە فێری زمان و نوسینی جوولەکەکان ببێت، چونکە پێغەمبەر(ﷺ) دەترسا کاتێك ڕێککەوتن بکات لەگەڵ جوولەکەکاندا فێڵی لێ بکەن.[1]

زەیدی تازە پێگەیشتووی گورج و گۆڵ دەستی کرد بە فێربوون و لە ماوەی پانزە ڕۆژی تەواودا بە جوانی فێری زمان و نووسینی جوولەکەکان بوو و ئەو کات هاتەوە خزمەت پێغەمبەر(ﷺ) تا گوێڕایەڵی فەرمانی ئەو ئازیزە بێت.[2]

* دەرکردنی جوولەکەکانی بەنو (نضیر):

یەکێکی تر لە هۆزەکانی جوولەکەکان ناوی بەنو(نضیر) بوو، کەوتنە هەوڵێکی خراپ و دڕندانە دژ بە پێغەمبەر(ﷺ)و ویستیان شەهیدی بکەن، کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) چوو بۆ لایان تا ڕێککەوتنیان لەگەڵدا بکات، ئەوان پلانێکیان دانا کە کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) دانیشت، یەکێکیان بەدرێکی گەورە لە سەرەوە بخەنە خوارەوە بەسەر پێغەمبەر(ﷺ)دا و شەهیدی بکەن.[3]

بەڵام خوای گەورە ئاگاداری پێغەمبەر(ﷺ)ی کردەوە و پێغەمبەر(ﷺ) بە پەلە لەو شوێنە لاچوو و گەڕایەوە بۆ مەدینە و بڕیاریدا هێرشیان بکاتە سەر لەبەر ئەوەی پەیمانەکەیان شکاند، پێغەمبەر(ﷺ) کەوتە هەڕەشە کردن لە جوولەکەکان و پێی فەرموون تا بچن و ئەو شوێنە بەجێ بهێڵن ئەگەرنا هەموویان دەکوژێت، بەڵام عبدالله کوڕی ئوبەی سەرکردەی دوو ڕووەکان هەواڵی بۆ ناردن کە نەچن و دانیشن، چونکە هەموو دووڕووەکان یارمەتیان دەدەن.

---

[1] ـ خالد محمد خالد: هاوەڵانی دەوری پێغەمبەر، لاپەڕە(297–305).
[2] ـ عبدالرحمن رعفت الباشا: صور من حياة الصحابة.
[3] ـ محمد رمضان البوطي، فقه السيرة النبوية، لاپەڕە (190).

پێغەمبەر(ﷺ) گەمارۆی جوولەکەکانی دا و هەموویان خەریك بوو بمرن، تا ئەوەی سەرۆکی دووڕووەکان قسەی کرد لەگەڵیاندا و بڕیاریاندا بچنە دەرەوە، پێغەمبەر(ﷺ) ڕێگەی پێ دان بچنە دەرەوە و ئەو شوێنەیان بەجێ هێشت.[1]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- پێویستە منداڵی موسڵمان تا دەتوانێت قورئان فێر ببێت.

2- با تا دەتوانین بکەونە خزمەتکردنی زانایانی موسڵمان، وەك چۆن زەید خزمەتی پێغەمبەر(ﷺ)ی دەکرد.

3- پێویستە موسڵمان خۆی فێری زمانی تر بکات وەك: فارسی و عەرەبی و ئینگلیزی و تورکی و زمانەکانی تر.

* چەند جەنگێکی تری پێغەمبەر(ﷺ):

پێغەمبەر(ﷺ) چەند جەنگێکی تری کرد لەگەڵ دوژمنەکانیدا بەڵام زۆر گەورە و بەهێز نەبوون، یەکێك لەوانە ئەوە بوو کە چوو بۆ لێدانی ئەو هۆزە ناپاکانەی کە هەستان بە شەهیدکردنی موسڵمانەکان، پێغەمبەر(ﷺ) چوو لێیدان و دوژمنەکان ڕایان کرد بۆ شاخەکان و موسڵمانەکان سەرکەوتن،[2] پاشان پێغەمبەر(ﷺ) لەوە نەوەستا هەستا بە کۆکردنەوەی موسڵمانان و کەوتەڕێ بەرەو ناوچەی بەدر و لەوێ بە خۆی و سوپاکانیەوە وەستا.

---

[1]- ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی دووەم، بەشی چوارەم، لاپەڕە (9-86-87).
[2]- د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (562-570).

پرسیار: بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) چوو بۆ بەدر و لەوێ وەستا؟

وەڵام: چونکە بێباوەڕەکان بەڵێنیان دابوو لەو کاتەدا بێن بۆ بەدر و جەنگ بکەن لەگەڵ موسڵماناندا، کەچی بێباوەڕەکان پاشگەزبوونەوە و نەهاتن بۆ جەنگەکە و موسڵمانەکان سەرکەوتن، بێباوەڕەکان دڵیان چووبوویە سەر خۆشی و کامەرانی ئەو ساڵە و نەهاتن بۆ جەنگەکە، پێغەمبەر(ﷺ)یش سوپاسی خوای گەورەی کرد و لەگەڵ موسڵمانەکاندا بە سەرکەوتوویی گەڕانەوە.[1]

جەنگی سێیەمیان جەنگێکی ترسناك بوو کە ئەویش جەنگ کردن بوو لەگەڵ ئەو هۆزە خراپ و ستەمکارانەی لەسەر دەسەڵاتی ڕۆمە بەهێزەکان بوون، ئەو هۆزانە کەوتبوونە هێرش کردنە سەر کاروانە بازرگانیەکانی موسڵمانەکان و خۆیان ئامادە کرد تا بچن بەرەو مەدینە و ئەو ناوچانە داگیر بکەن.[2]

پێغەمبەر(ﷺ) سوپایەکی بەهێزی موسڵمانەکانی ئامادە کرد و کەوتنەڕێ بەرەو ئەوێ و هێرشی کردە سەریان و توانی سەرکەوێت بە سەریاندا، ئەمەش شتێکی سەخت بوو، چونکە هیچ کات عەرەب زاتیان نەبوو جەنگ بکەن لەگەڵ ڕۆمەکاندا، کەچی پێغەمبەر(ﷺ) هێرشی کردە سەریان و ڕێگەی پێ نەدان بکەونە ستەمکاری.[3]

---

[1]- ابن اثیر: الكامل في التأريخ، بەرگی دووەم، لاپەڕە (62).
[2]- محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (282).
[3]- د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (570).

* پەند و ئامۆژگاری:

1– هەر کەسێك ناپاکی بکات لە ڕووی موسڵماناندا، ئەوا دەبێت لێی بدرێت و ڕێگەی پیٚ نەدرێت.

2– نابێت موسڵمان بترسێت لە هەڕەشەی بێباوەڕان و پشت ببەستێت بە خوا.

3– هەرچەندە دەسەڵاتی ستەمکاران بەهێز بێت، بەڵام موسڵمان نابێت ئامادەبێت ستەمکار بەدڵی خۆی ستەم بکات لە خەڵك، بەڵکو دەبێت دەستی کەسی ستەم لێکراو بگرێت و سەری بخات بۆ لەناوبردنی ستەمکاران.

* جەنگی بەنی موستەلەق:

بەنی موستەلەق هۆزێك بوون لە هۆزی خوزاعە، ئەوان کەوتنە دژایەتی کردنی موسڵمانان و دژایەتیان لە ڕووی موسڵمانەکاندا، چونکە ئەو هۆزە لە کاتی جەنگەکاندا هەڵدەستان بە یارمەتیدانی بێباوەڕەکانی مەککە دژ بە موسڵمانەکان، هەروەها کەوتبوونە بڕینی ڕێگەی موسڵمانەکان، موسڵمانەکان نەیاندەتوانی بچن بەرەو مەککەی شوێنی جارانی خۆیان، جگە لەوەیش دەیانویست هێرش بکەنەسەر موسڵمانان، بۆیە پێغەمبەر(ﷺ) موسڵمانانی کۆکردەوە و هێرشی کردنە سەر و سەرکەوت بە سەریاندا و زۆرێکی لیٚ بەدیل گرتن.

ژنهێنانی پێغەمبەر(ﷺ):

پێغەمبەر(ﷺ) کاتێك سەرکەوت بەسەر ئەو هۆزانەدا، ئەوکات یەکێك لە کچەکانی ئەو هۆزەی هێنا کە ناوی جوەیریە بوو، کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) ئەو ژنەی هێنا هەستا بە ئازادکردنی نزیکەی دووسەد کەس لە دیلەکانی ئەو هۆزە تا ئەو هۆزە دڵیان بچێتە سەر ڕەفتاری جوانی موسڵمانان، دوایی بە هۆی ئەو ژنهێنانەوە هۆزەکە هەموویان موسڵمان بوون.[1]

* دووڕووەکان درۆ هەڵدەبەستن بۆ عائیشە(رضي الله عنها):

پێغەمبەر(ﷺ) لە هەر جەنگێکدا دەچوویە دەرەوە یەکێك لە خێزانەکانی خۆی دەبرد لەگەڵ خۆیدا تا لە جەنگەکەدا لەگەڵیاندا بێت، ئەمجارەیان عائیشەی برد لەگەڵ خۆیدا، عائیشە(رضی الله عنها) لەناو چوارچێوەکەیدا دادەنیشت لەسەر وشترێك کە بە پەردە داپۆشرابوو، لە ڕێگەدا عائیشە(رضی الله عنها) دابەزی، کەچی موسڵمانان وایان زانی سوار بۆتەوە و چوون عائیشە(رضی الله عنها) بەجێما، کاتێك عائیشە(رضی الله عنها) گەڕایەوە تا سوار بێت سەیری کرد بەجێ ماوە، بۆیە لەوێ دانیشت تا بێنەوە بەشوێنیدا، یەکێك لە پیاوە موسڵمانەکان لە دواوە بوو کە عائیشەی بینی سواری وشترەکەی کرد و بردیەوە بۆ لای موسڵمانەکان.[2]

بەڵام دووڕووەکان هەواڵیان بڵاو کردەوە، کە عائیشە(رضی الله عنها) و ئەو پیاوە پێکەوە کاری خراپەیان کردووە، ئیتر هەرچی خەڵك باسی ئەوەیان دەکرد، تا خوای

[1]- عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (211-212).
[2]- ابن هشام: السیرة النبویة، لاپەڕە (845-846).

گـەورە ئایـەتی دابەزانـد و فـەرمووی ئەوانـە درۆ دەکـەن و دەبێـت سـزا بـدرێن چـونکە عائیشە(رضی الله عنها) پاکە.[1]

* پەند و ئامۆژگاری:

دەبێت باوەڕ نەکەین بە قسەی ناو خەڵك کە لـە خۆیانـەوە دەیکـەن و بـڕۆین بـزانین وایە یان نا، نەوەك بیستمان بـاوەڕ بکـەین و بـڕۆین لـە لای خـەڵکی تـر باسـی بکـەین، چونکە ئەوە گوناهێکی گەورەیە.

* جەنگی خەندەق (ئەحزاب):

کاتێك پێغەمبەر (ﷺ) یەك یەك جوولەکەکانی لە مەدینەدا دەرکـرد بـە هـۆی ئـەوەی پەیمانەکەیان هەڵوەشاندەوە، جوولەکەکان بیریان لەوە دەکردەوە چۆن تۆڵـەی خۆیـان بسێننەوە، بۆیە بڕیاریاندا لە هەموو شـوێنەکانەوە سـەرباز کۆبکەنـەوە و هـەموویان بـە یەکەوە هێرش بکەنە سەر شاری مەدینە، جوولەکەکان چوون بۆ مەککە و لـەوێ پێیـان وتن ئێمەش یارمەتیتان دەدەین با پێکەوە هێرشێکی بەهێز بکەینە سەر موسڵمانەکان، بێباوەڕەکـانیش ڕازی بـوون، پاشـان جوولەکـەکان چـوون بـۆ لای هۆزێـك کـە پێیـان دەوترێت(غەتفان)، ئەم هۆزە ڕقیـان نـەبوو لـە موسـڵمانەکان، بـەڵام بۆیـە ئامـادەبوون جەنگ بکەن لەگەڵ موسڵمانەکاندا تـا پـارە و سـامانێکی زۆری موسـڵمانەکان ببـەن بـۆ خۆیان، پاشان جوولەکەکان پەیوەندیان کرد بەو جوولەکانەوە کـە لـە شـاری مەدینـەدا مابوونەوە و وایان کرد کاتێـك ئـەمان هێرشـیان کـرد ئـەوانیش یارمـەتیان بـدەن، بەمـە

[1]- د. حسن ابراهيم حسن: تأريخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (105).

خەڵكانێكی زۆر كۆبوونەوە تا هێرش بكەنە سەر موسڵمانان، ناوی ئەو جەنگەش بریتی بوو لە جەنگی (ئەحزاب).[1]

پرسیار: جەنگی ئەحزاب لەساڵی چەندی كۆچیدا ڕوودیدا؟

وەڵام: جەنگی ئەحزاب لە ساڵی 5 ی كۆچیدا ڕوودیدا.[2]

لەم كاتەدا پێغەمبەر(ﷺ) هەواڵی ئەم شتانەی بۆ دەهات و كەوتە خۆ ئامادەكردن بۆ بەرپەرچدانەوەی ئەو هێرشە و موسڵمانەكانی كۆكردەوە و ڕاوێژی پێ كردن، بێباوەڕەكان بەرێكەوتن بۆ مەدینە و بەردەوام نزیك دەبوونەوە، لەم كاتەدا پێغەمبەر(ﷺ)یش موسڵمانەكانی كۆكردەوە تا بە یەكەوە قسە بكەن لەسەر ئەوەی چۆن بەرپەرچی ئەو هێرشە بدەنەوە كە دێت بەرەو ڕوویان.

یەكێك لە هاوەڵە بەڕێزەكان كە ناوی سەلمان بوو و فارس بوو، وتی: ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) با لە چواردەوری شارەكەدا خەندەق لێ بدەین.[3]

پرسیار: خەندەق واتای چیە؟

وەڵام: خەندەق بە واتای چاڵی قووڵ و پان دێت كە بە دەوری شارەكەدا هەڵی بكەنن دوژمنان ناتوانن لە چاڵەكەوە بپەڕنەوە و بێنە ناویەوە.

---

[1]- عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (321-322).
[2]- ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (392).
[3]- خالد محمد خالد: هاوەڵانی دەوری پێغەمبەر، لاپەڕە(483).

* هەڵکەندنی خەندەقەکە:

پێغەمبەر(ﷺ) قسەکەی سەلمانی پێ باش بوون بۆیە موسڵمانەکانی دابەش کرد بەسەر ئیشەکەدا و دەستیان کرد بە هەڵکەندنی خەندەقەکە، پێغەمبەر(ﷺ)یش سەرپەرشتی دەکردن و خۆشی لەگەڵیاندا ئیشی دەکرد و دانەدەنیشت.[1]

ئەو کاتانە زۆر سەخت بوون چونکە ئاو و هەوا زۆر سارد بوو، موسڵمانەکانیش نانیان زۆر کەم بوو بۆ خواردن و هەموویان توشی برسێتیەکی زۆر بووبوون، هەر کاتێك موسڵمانێك زۆر ماندوو ببوایە بیویستایە واز بێنێت لە ئیشەکەی سەیری پێغەمبەر(ﷺ)ی دەکرد، کاتێك دەیبینی ئیش دەکات ئەمیش دەستی دەکردەوە بە ئیش کردن، هەروەها هەر کەس کارێکی گرنگی هەبووایە دەهات بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) موڵەتی وەردەگرت و دەچوو، بێباوەڕەکان و جوولەکەکان هاتن بینیان ڕێگە نیە بپەڕنەوە، ناچار لەو بەرەوە کەوتنە چاوەڕوانی، دووڕووەکانیش ترسان و وتیان ئێمە دەچینەوە ماڵەوە، ژن و منداڵە موسڵمانەکانیش بە یەکەوە لە شێوێنێکی باش بوون تا کەس نەتوانێت زیانیان پێ بگەیەنێت،[2] بەڵام جوولەکەکانی ناو مەدینە کەوتنە خۆ ئامادە کردن بۆ جەنگ دژ بە موسڵمانەکان، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) ڕێگەی لێ گرتن، بێباوەڕەکان خەریك بوو بێزار دەبوون و نەیاندەزانی چی بکەن،[3] پێغەمبەر(ﷺ)یش پلانێکی دانا بۆ دوژمنەکان کە توانی شکستیان پێ بهێنێت، ئەویش بریتی بوو لەوەی کە بە نهێنی سەرکردەکانی غەتفانی بانگ کرد و لەگەڵیاندا ڕێککەوتن کە ئەگەر بگەڕێنەوە و واز بهێنن لە جەنگ کردن دژ بە موسڵمانان، ئەوا پێغەمبەر(ﷺ) لە سێ

---

[1]- د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (593).

[2]- عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (324-325).

[3]- محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (300-301).

بەشی خورمای مەدینەدا بەشێکی دەدات بەوان، بەڵام دوایی هاوەڵەکان وتیان ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) با هیچیان پێ نەدەین و جەنگیان لەگەڵدا بکەین، پێغەمبەر(ﷺ)یش بە گوێی کردن، هەروەها یەکێك لەوانە موسڵمان بووبوو، بەڵام کەسیان پێیان نەزانی بوو، هات بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) و وتی ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) من موسڵمان بووم ئێستا چی بکەم؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: بڕۆ نێوانی ئەو بێباوەڕانە تێك بدە.

ئەویش چوو و نێوانی بێباوەڕەکانی تێکدا و هەموویان کەوتنە ڕق و کینە لە یەکتر، بەمە ئەو بێباوەڕانە توشی شکستیەکی گەورە بوون و ڕیزەکانیان ناکۆکی تێکەوت، پاشان خوای گەورە ڕەشەبایەکی توندی نارد بۆ سەر بێباوەڕەکان و دار و دیوار و چادر و هەموو شتەکانیان تێکچوو و نەیان زانی چۆن و لە کوێوە ڕابکەن، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی ئەمجارەیان سەرەی ئێمەیە هێرشیان بکەینە سەر بەمە بێاوەڕەکان هێرشەکەیان شکستی خوارد و خوای گەورە موسڵمانەکانی سەرخست و تێی گەیاندن کە سەرکەوتن لە لای خوای گەورەیە.[1]

پاشان پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاریدا تۆڵە بسێنێتەوە لەو جوولەکانەی لە مەدینەدا بوون و ناپاکیان کرد و کەوتنە یارمەتیدانی جوولەکەکانی تر و بێباوەڕەکان، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانی کرد بگیرێن و بە توندی سزای دان.[2]

---

[1] ـ ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (399–400).

[2] ـ ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی چوارەم، لاپەڕە (130–140).

ڕووداوەکەی (حذيفة):

حوزەیفە هاوەڵێکی خۆشەویستی پێغەمبەر(ﷺ) بوو، کاتێك هێشتا بێباوەڕەکان لە جەنگدا بوون لەگەڵ موسڵمانەکاندا، پێغەمبەر(ﷺ) ویستی هەواڵی بێباوەڕەکان بزانێت و بزانێت چی دەکەن، بۆیە ویستی کەسێك بنێرێت بۆ ناویان تا هەواڵ بهێنێت.

پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: کێ دەچێت هەواڵ بهێنێت لە ڕۆژی دواییدا لەگەڵ مندا دەبێت، بەڵام هەوا ئەوەندە سارد بوو و دنیا تاریك و ترسناك بوو، هیچ کەس نەبوو زاتی هەبێت بڵێت من و بڕوات، بۆیە ئەمجارەیان پێغەمبەر(ﷺ) بە حوزەیفەی فەرموو تۆ بڕۆ و هەواڵ وەربگرە بەڵام لە خۆتەوە پەن نەدەیت، ئەویش بە گوێی پێغەمبەر(ﷺ)ی کرد و چوو و بە دزیەوە چوویە ناویان و هەواڵی وەرگرت و گەڕایەوە بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) و هەواڵەکەی بۆ هێنا.

حوزەیفە دەڵێت کاتێك چووم سەرۆکی بێباوەڕەکان نزیك بوو لێمەوە و دەمتوانی بە تیرێك بیکوژم و ویستم بیکوژم، بەڵام کاتێك بیرم کردەوە لە فەرمانەکەی پێغەمبەر(ﷺ) کە بۆچی ناردوومی و چی پێ فەرمووم، وازم هێنا و نەمکوشت، کاتێك کە جەنگەکە تەواو بوو و موسڵمانەکان سەرکەوتن و جوولەکەکانیشیان لەناو بردن، ئەو کات دووڕووەکان لە ماڵیان هاتنە دەرەوە و نەیاندەزانی چی بکەن.[1]

[1]- د. علي محمد الصلابي: السيرة النبوية، لاپەڕە (607-608).

*** پەند و ئامۆژگاری:**

1- جوولەکە هیچ کات واز ناهێنن لە موسڵمانان و لە هەموو کات و شوێنێکدا هەوڵ دەدەن پیلان دابنێن بۆ لەناوبردنی موسڵمانان، ئەوان هەرجارە و ڕێگەیەك دەگرنەبەر، بەڵام هەرچی دەکەن لە کۆتاییدا سەرناکەون و خوا دەیانشکێنێت.

2- خەڵکانێك هەن تەنها حەزیان لە ماڵ و پارە و سامانە، کەچی بیر لەوە ناکەنەوە کە پارە و سامان تەنها لە دنیادایە و ڕۆژێك دێت دەمرن و چی پارە و سامانە بەجێی دەهێڵن، سەیری غەتفان بکە کە لەبەر پارە کەوتنە جەنگ کردن لەگەڵ موسڵماناندا.

3- ڕاوێژکردن بە دەوروبەر کارێکی زۆر گرنگە و ئیسلام بە پێویستی داناوە، خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت کە ڕاوێژ بە دەوروبەرەکەت بکە، سەیری پێغەمبەر(ﷺ) بکەن کە لە کاتی ئەو جەنگەدا ڕاوێژی کرد بە هاوەڵەکانی و گوێی لێ گرتن و بە گوێی قسەکەی سەلمانی فارسی کرد و خەندەقەکەیان هەڵکەند.

4- دەبێت کەسی سەرکردە یان مامۆستا یان زانایان خۆیان بە گەورە نەزانن و خۆیان جیانەکەنەوە لە خەڵکەکە و ئەوانیش وەك خەڵکەکە بژین و ئیشیان لەگەڵدا بکەن، چونکە موسڵمانان هەموویان برای یەکترن و مرۆڤەکانیش لەبەر دەم خوای گەورەدا هەموویان یەکسانن مەگەر لە پەرستشدا نەبێت، جا ئەگەر کەسێك خۆی بە گەورە بزانێت ئەوا خوای گەورە ئابڕووی دەبات و سزای دەدات، بەڵکو دەبێت هەموومان وەك پێغەمبەر(ﷺ) بکەین کە لەگەڵ موسڵمانەکاندا ئیشی دەکرد و چاڵی هەڵدەکەند، هەروەها وەك موسڵمانەکانی تر برسی بوو و نان نەبوو بیخوات مەگەر هەموویان بەیەکەوە.

5- جوولەکە هیچ کات بەڵێنی خۆیان نابەنە سەر و هەموو جارێك ناپاکی دەکەن، سەیرکە جوولەکەکانی مەدینە چۆن یەك یەك پەشیمان بوونەوە لەو پەیمانە کە پێشتر بەستبوویان لەگەڵ پێغەمبەر(ﷺ)دا، بەڵام خوای گەورە سزای سەختی دان.

6- دەبێت لە کارەکانماندا بە پێی فەرمانی خوای گەورە و پێغەمبەر(ﷺ) بکەین و هەرچی ئەوان ڕێگەمان پێ نەدەن لە خۆمانەوە نەیکەین.

7- تۆڵە سەندنەوە کارێکی پێویستە دژ بە دوژمنان، بەڵام ئەگەر موسڵمانێك هەڵەیەکی بچووکی کرد یان تەنانەت بێباوەڕیش بوو، بەڵام کەسێکی دوژمن نەبوو ئەوا دەبێت لێی ببوری، چونکە لێبووردن کارێکە خوا پێی خۆشە.

پرسیارەکانی بەشی نۆیەم

1- دوای جەنگی ئوحود بێباوەڕەکان چییان کرد؟

2- دەتوانیت باسی ئەو ڕووداوە دڵتەزێنە بکەیت کە لە دوای جەنگی ئوحوددا ڕوویدا؟

3- دایکی سەلەمە کێ بوو؟ چ پەیوەندیەکی هەبوو بە پێغەمبەرەوە؟

4- حەسەنی کوڕی کوڕی عەلی چی پێغەمبەر(ﷺ) بوو؟ کەی لە دایك بوو؟

5- بۆچی پێغەمبەر (ﷺ) ناوی حەربی گۆڕی بۆ حەسەن؟

6- زەید کێ بوو؟ پێغەمبەر(ﷺ) چ فەرمانێکی پێکرد؟

7- بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) جوولەکەکانی بەنو نەزیری دەرکرد لە مەدینە؟

8- بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) ماوەیەك دوای جەنگی ئوحود بە سەربازەوە چوو بۆ بەدر؟

9- بەنی موستەلەق کێ بوون؟ بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) جەنگی لەگەڵدا کردن؟

10- ئەو درۆیە چی بوو کە دووڕووەکان هەڵیان بەست بۆ عائیشە؟

11- جوولەکەکان کە لە مەدینە دەرکران چییان کرد بۆ لەناوبردنی موسڵمانان؟

12- جەنگی ئەحزاب لە ساڵی چەندی کۆچیدا ڕوویدا و کێ تیایدا سەرکەوت؟

13- پێغەمبەر(ﷺ) چی کرد تا ناکۆکی بخاتە نێوان بێباوەڕەکان؟

14- حوزەیفە کێ بوو؟ پێغەمبەر(ﷺ) چ فەرمانێکی پێ کرد؟

15- خەندەق واتای چیە؟ کێ وتی با خەندەق هەڵبکەنین؟

بەشی دەیەم

ڕێككەتننامە و ئازادكردنی مەككە

لە پێش ڕێككەوتننامەی حودەیبیەدا چەند ڕووداوێك ڕوویاندا كە بریتی بوون لە:

1- ژن هێنانی پێغەمبەر(ﷺ):

پێغەمبەر(ﷺ) لە دوای جەنگی خەندەق ژنێكی تری هێنا كە ناوی زەینەبی كچی جەحش بوو كە پێشتر ژنی هاوەڵێكی تر بوو، سەرەتا زەینەب لە لایەن زەیدەوە داواكرا، بەڵام دوایی ناكۆكی كەوتە نێوانیانەوە و زەید زەینەبی تەڵاق دا و لە یەكتر جیابوونەوە، ئەو كات پێغەمبەر(ﷺ) زەینەبی داوا كرد و هێنای.[1]

پرسیار: تەڵاق واتای چییە؟

وەڵام: تەڵاق واتای جیابوونەوەی ژن و مێردە لە یەكتری و ئەو ژن و مێردە بە یەكەوە ناژین.

كاتێك پێغەمبەر(ﷺ) زەینەبی هێنا لە ئاهەنگ و شاییەكەیدا چێشتێكی زۆری كردو خەڵكی زۆری دەعوەت كرد تا بێن لەوێ نان بخۆن و ئامادەی ئەو ئاهەنگە بن.[2]

2- چەند جەنگ و سریەیەك:

پێشتر وتمان سریە واتا ئەو جەنگانەی كە پێغەمبەر(ﷺ) خۆی نەچووە لەگەڵیاندا لە ماوەی نێوان جەنگی ئەحزاب و ڕێككەوتننامەی حودەیبیەدا چەند جەنگ و سریەیەك بەرپابوو بە پێی فەرمانی پێغەمبەر(ﷺ) كە بەم جۆرە باسیان دەكەین:[3]

---

[1]- خالد محمد خالد: هاوەڵانی دەوری پێغەمبەر، لاپەڕە(304).
[2]- د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (632).
[3]- محمود شاكر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (315-321).

پێغەمبەر(ﷺ) هێزەکانی دەنارد بۆ لێدانی سێ جۆرە هێزی سەرەکی:

أ- ئەو هێزانەی کە نزیك بوون و لە دەوروبەری ناوچەکەدا بوون و مەترسیان هەبوو بۆ سەر موسڵمانان، ئەو کات پێغەمبەر(ﷺ) هێزی دەنارد تا بچن و ئەو مەترسییە نەهێڵن، بە تایبەت هەندێك لەو هۆزانە هەمیشە دوژمنایەتی سەختیان هەبوو لەگەڵ موسڵمانەکاندا و دەیانویست موسڵمانەکان بکوژن.

ب- ئەو هۆزانەی دوور بوون و پاڵپشتیان هەبوو و دوژمنی موسڵمانان بوون و پلانیان دادەنا تا بە جۆرێك بدەن لە موسڵمانان.

ج- ئەو هۆزانەی یارمەتی بێباوەڕەکانیان دەدا بۆ لێدانی موسڵمانەکان و پارە و سەربازیان دەنارد بۆ بێباوەڕان تا موسڵمانەکانی پێ لەناوبەرن، پێغەمبەر (ﷺ)یش کەوتە لێدان و ترساندنیان و توانی ئەو مەترسیانە نەهێڵێت.

* ڕێککەوتننامەی حودەیبیە:

کاتێك مەترسی لەسەر دەوڵەتی ئیسلامی مەدینە نەما و پێغەمبەر(ﷺ) دوژمنەکانی دوورخستەوە لە موسڵمانان، شەوێکیان پێغەمبەر(ﷺ) خەوی بینی کە لە خەویدا چووە بۆ سەردانی ماڵی خوا کە پێی دەوترێت عەمرە.[1]

پرسیار: عەمرە واتای چیە؟

وەڵام: عەمرە بریتیە لە سەردانی ماڵی خوا (کەعبە) لە کاتی جگە لە مانگی چەژنی قورباندا.

---

[1] ـ عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، لاپەڕە (341).

پێغەمبەر(ﷺ) لە دوای ئەو خەوە بڕیاریدا لەگەڵ کۆمەڵێك لە هاوەڵەکانیدا بچێت بۆ مەککە و بۆ سەردانی ماڵی خوا و بەجێهێنانی عەمرە، بۆ ئەمەش موسڵمانانی ئاگادارکردەوە و پێی فەرموون خۆتان ئامادەبکەن تا بچن لەگەڵ پێغەمبەردا(ﷺ) ژمارەی موسڵمانان (1500) هەزار و پێنج سەد کەس بوون کە دایکی سەلەمەی خێزانی پێغەمبەر(ﷺ)یش لەو عەمرەیەدا بەشدار بوو، پێغەمبەر(ﷺ) عبداللە کوڕی ئوم مەکتومی دانا تا کاروباری مەدینە ببات بەڕێوە، هەروەها چەند کەسێکی نارد بۆ مەککە تا هەواڵی بێباوەڕەکان وەربگرن، پاشان پێغەمبەر(ﷺ)و موسڵمانان کەوتنەڕێ و چەکیان نەبرد جگە لە شمشێر،[1] لە ڕێگەدا کۆمەڵێك لە بێباوەڕەکان هاتن بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ)و پێیان وت بۆچی کەوتوونەتەڕێ؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: ئێمە بۆ جەنگ نەهاتووین بەڵکو تەنها دەمانەوێت سەردانی ماڵی خوا بکەین،[2] ئەوانیش چوونەوە و هەواڵەکەیان بردەوە بۆ بێباوەڕەکانی مەککە، بەڵام بێباوەڕەکان باوەڕیان پێ نەکردن و وتیان ئێوە دەتانەوێت فێڵ بکەن لە ئێمە و یارمەتی موسڵمانەکان بدەن،[3] بێباوەڕەکان هەر پێشتر کە بیستبوویان موسڵمانان دێن، هێزیان ئامادەکردبوو بۆ لێدانی موسڵمانان، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) نەیویست جەنگیان لەگەڵ بکات و ڕێگەی گۆڕی بۆ شوێنێکی تر و فەرمووی: قوڕ بەسەری قورەیشدا بۆ ئەوەی حەزیان لە جەنگە، چی دەبێت ئێمە بچین بۆ سەردانی ماڵی خوای گەورە و جەنگ نەکەین و بگەڕێینەوە.[4]

پاشان دوای ئەو هەوڵەی موسڵمانان بێباوەڕان چەند وەفدێکی تریان نارد بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) تا بزانن بۆچی هاتوون، لەگەڵ ئەوەشدا بە نهێنی هەندێ سەربازیان نارد

---

[1]- ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (454).
[2]- عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (243-244).
[3]- ابن الاثیر: الكامل في التأريخ، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (83).
[4]- ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی دووەم، بەشی چوارەم، لاپەڕە (186).

تا بدەن لە موسڵمانەکان، بەڵام چەند هاوەڵێکی بەڕێز هەستان بە لێدانیان و دەریان کردن، بەمە موسڵمانان هێزی خۆیان نیشان دایەوە.[1]

دوایی پێغەمبەر(ﷺ) عوسمانی کوڕی عەفانی نارد بۆ لای بێباوەڕەکان تا لەوێ قسەیان لەگەڵ بکات و پێکەوە ڕێك بکەون، بەڵام هەواڵ بەو جۆرە بڵاوبوویەوە کە بێباوەڕەکان عوسمانی کوڕی عەففانیان شەهید کردووە.[2]

پرسیار: عوسمانی کوڕی عەففان کێ بوو؟

وەڵام: عوسمانی کوڕی عەفان هاوەڵێکی بەڕێز و دەوڵەمەندی پێغەمبەر(ﷺ) بوو کە زۆر پارەی خەرج دەکرد لە پێناو ئیسلامدا و پێغەمبەر(ﷺ) مژدەی بەهەشتی پێدابوو.[3]

پرسیار: کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) بیستی عوسمانیان شەهید کردووە چی کرد؟

وەڵام: کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) ئەو هەواڵەی بیست تەواو تووڕە بوو و ویستی جەنگ بکات لەگەڵ بێباوەڕەکاندا و تۆڵەی عوسمان بسێنێتەوە، بۆ ئەمە هەموویان لە ژێر درەختێکدا کۆبوونەوە و هەموویان دەستیان خستە دەستی پێغەمبەر(ﷺ) و بەڵێنیان دا جەنگ بکەن لەگەڵ بێباوەڕاندا و تۆڵەی خوێنی عوسمان بسێننەوە.[4]

کاتێك بێباوەڕان ئەم هەواڵەیان بسیت تەواو ترسان و بە پەلە وەفدێکیان نارد بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ)و پێی بڵێن کە ئەوان عوسمانیان نەکوشتووە و عوسمان زیندووە، هەروەها بۆ ئەوەی ڕێك بکەون لەگەڵ پێغەمبەردا(ﷺ).[5]

---

[1]- ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (857).
[2]- د. حسن ابراهيم حسن: تأريخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (106).
[3]- د. حامد احمد الطاهر: حياة الصحابة للاطفال، لاپەڕە (59-81).
[4]- محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (326).
[5]- ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (461).

کاتێك بێباوەڕان هاتن تا ڕێککەوتن بکەن لەگەڵ پێغەمبەر(ﷺ)دا چوونە ناو چادرەکەی پێغەمبەر(ﷺ)و هەندێ لە هاوەڵان لەوێ بوون، ئیمامی عەلی لەسەر وەرەق دەقی نووسینەکەی دەنووسیەوە، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی بنووسە بسم الله الرحمن الرحیم، بەڵام بێباوەڕەکان وتیان دەبێت تەنها بنووسی بسم الله، پاشان فەرمووی بنووسە ڕێککەوتنی محمدی پێغەمبەری خوا، ئەوان وتیان نابێت بنووسی پێغەمبەری خوا چونکە ئێمە باوەڕمان نیە، عەلی حەزی نەکرد بەگوێیان بکات، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) بە گوێی کردن.[1]

دوایی دەقی ڕێککەوتننامەکە نوسرا کە بریتی بوو لەم خاڵە گرنگانە:

1- دەبێت بۆ ماوەی دە ساڵ جەنگ لە نێوان هەردوو لادا بوەستێنرێت.

2- هەر کەس لە بێباوەڕەکان موسڵمان ببێت دەبێت پێغەمبەر(ﷺ) بیگێڕێتەوە.

3- هەر موسڵمانێك ببێتە بێباوەڕ ئەوا موسڵمانەکان نایگێڕنەوە.

4- لە نێوان هیچ کامیاندا ناپاکی و دوژمنایەتی و دز و بڕی ڕوونەدات.

5- هەردوولا دەتوانن هاوپەیمانی ببەستن لەگەڵ هۆزەکانی تردا.

6- موسڵمانان ئەو ساڵە بگەڕێنەوە بۆ مەدینە و سەردانی ماڵی خوای گەورە نەکەن، بەڵام بۆ ساڵی داهاتوو پێغەمبەر(ﷺ)و موسڵمانان بۆیان هەیە بە بێ چەك و بە ئارامیشەوە سەردانی ماڵی خوای گەورە بکەن.[2]

---

[1]- ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی چوارەم، لاپەڕە (190).

[2]- د. حسن ابراهیم حسن: تأریخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (106-107).

پاشان پێغەمبەر(ﷺ) بێباوەڕەکانی بەڕێ کرد و فەرمانی کرد بە موسڵمانەکان تا قوربانیەکانیان بکەن بۆ خوای گەورە سەری خۆیان بتاشن.[1]

پرسیار: هەڵوێستی موسڵمانان چی بوو لەو بارودۆخەدا؟

وەڵام: موسڵمانان زۆر لەو هەڵوێستە ناڕازی بوون و وایان زانی سەرکەوتن بۆ بێباوەڕەکان بووە و موسڵمانان شکستیان هێناوە، بەڵام خۆی وا نەبوو.

پێغەمبەر(ﷺ) سەیری کرد موسڵمانان بە گوێی ناکەن و خەفەتبارن فەرمووی بە خێزانەکەی ئەوانە نەگبەتیان هاتووە و بە گوێم ناکەن، خێزانەکەشی بە ژیرانە وتی ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) ئەوانە خەفەتبارن جا تۆ خۆت دەست پێ بکە کاتێك ئەوان تۆیان بینی وەك تۆ دەکەن و بە گوێت دەکەن.

پێغەمبەریش(ﷺ) بە گوێی کرد و چوو لەبەر چاوی موسڵمانەکان دەستی پێکرد، موسڵمانەکانیش کە پێغەمبەر(ﷺ)یان بینی بە گوێیان کرد و دەستیان پێ کرد.[2]

دوایی پێغەمبەر(ﷺ) و موسڵمانەکان گەڕانەوە بەرەو مەدینە و جەنگ ڕووی نەدا، کاتێك چوونەوە بۆ مەدینە خوای گەورە ئایەتی پیرۆزی قورئانی دابەزاند کە ئێوە سەرکەوتوون و موسڵمانان با حەز نەکەن بەڵام خوای گەورە و پێغەمبەر(ﷺ) باشتر دەزانن، کاتێك موسڵمانانیش ئەمەیان بیست بێدەنگ بوون و دڵیان خۆش بوو و وتیان بە دڵنیاییەوە ئەمە سوودێکی باشی تێدا دەبێت.[3]

---

[1] - عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (254).
[2] - د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (680).
[3] - ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (464).

*** پەند و ئامۆژگاری:**

1- پێویستە ئەگەر بتوانین لەکاتی ئاهەنگدا چێشت بگێڕین، نابێت تەنها کەسی دەوڵەمەند بانگ بکەین، چونکە ئەوە تاوانە و خوای گەورە پێی ناخۆشە، بەڵکو دەبێت هەژار و فەقیرەکانیش بانگ بکەین و دەوڵەمەندەکانیش بانگ بکەین.

2- موسڵمان دەبێت لە جەنگ نەترسێت و هەر جەنگێك لە پێناو ئاییندا بێت ئامادەبێت بڕوات و دڵنیا بێت خوای گەورە ئاگای لێیەتی و یان سەردەکەوێت یان شەهیدی و بەهەشتە، دەی منداڵی موسڵمان ئەگەر دڵنیا بین باوك یان برا یان کەسمان یان خۆمان لەڕێگەی خوادا جەنگ بکەن یان سەردەکەون یان شەهید دەبن و دەچنە بەهەشت، ئیتر بۆچی خەفەت بچۆین و بترسین بەڵکو دەبێت خۆشیمان بێت و دوعایان بۆ بکەین.

3- خەو شتێکی گرنگە و ئەگەر یەکێکمان خەوێکی خۆشی بینی با بیگێڕێتەوە بۆ مامۆستایەکی زیرەك یان کەسێکی شارەزا تا بزانێت واتای ئەو خەوە خۆشە چیە؟

4- سەردانی ماڵی خوا کارێکی پیرۆزە و خێر و چاکەیەکی زۆر زۆری هەیە کە موسڵمان ناتوانێت خێرەکەی بزانێت مەگەر بەس خودا خۆی، هەروەها خوای گەورە لە هەر هەموو تاوانەکانی ئەو کەسە خۆش دەبێت و وەك ئەو وایە هیچ گوناهی نەکردبێت، دەبێت هەموو جارێك دوعا بکەین تا بتوانین سەردانی ماڵی پیرۆزی خوای گەورە بکەین.

5- دەبێت ئێمە و موسڵمانان لە پێش موسڵمانەکانی ترەوە بچین بۆ ماڵی خوا یان بۆ هەر ئیشێکی تری خێر، نەوەك بە موسڵمانان بڵێین ئێوە بڕۆن، کەچی خۆمان نەڕۆین و دابنیشین، بەڵکو وەك پێغەمبەر(ﷺ) بچین لەگەڵیاندا.

6- دەبێت تا دەکرێت خۆمان لە جەنگ و ئاژاوە بپارێزین و خۆمان دوور بخەینەوە وەك چۆن کە پێغەمبەر(ﷺ) کە زانی بێباوەڕەکان دێن بۆ جەنگ ڕێگەکەی گۆڕی تا جەنگ نەکەن، بەڵام ئەگەر هەر جەنگ هاتە ڕێت دەبێت پیاوانە جەنگ بکەیت.

7- نابێت موسڵمان بهێڵێت تۆڵەی موسڵمان بفەوتێت و دەبێت ڕێگە نەدات بە بێباوەڕان تا ستەم بکەن لە موسڵمانان، بەڵکو دەبێت هەوڵ بدەین تۆڵەی موسڵمانان بسێنینەوە.

8- هەر شتێك فەرمانی خوای گەورە و پێغەمبەر(ﷺ) بوو دەبێت زۆر بەپەلە گوێڕایەڵی بین و ڕقمان نەبێت، چونکە خوای گەورە و پێغەمبەر(ﷺ) لە ئێمە باشتر دەزانن.

ئەنجامی ڕێککەتننامەکە:

لەو ئەنجامەدا کە هەر دوولا گەڕانەوە، جێبەجێکردنی بڕیارەکە دەستی پێکرد.

ئەوەبوو چەند جارێك هەندێك لە بێباوەڕان موسڵمان دەبوون، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) دەیگێڕانەوە بۆیان ئەوانیش دەکەوتنە ئازاردانی ئەو موسڵمانانە.

جارێکیان کە ئافرەتێك موسڵمان بووبوو هاتبوو بۆ مەدینە، بێباوەڕەکان هاتن بە شوێنیدا، پێغەمبەر(ﷺ) ویستی بیگەڕێنێتەوە، بەڵام ئافرەتەکە وتی ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) من ئافرەتم ئەگەر بچمەوە سووکایەتیم پێ دەکەن و ئابڕووم دەبەن، بۆیە پێغەمبەر(ﷺ) ئەو ئافرەتەی نەگێڕایەوە و ئەوانیش چوونەوە بۆ مەککە.[1]

[1]- ابن الاثير: الكامل في التأريخ، بەرگی دووەم، لاپەڕە (86).

جارێکی تر کەسێکی تر لە بێباوەڕان موسڵمان بوو کە ناوی (ابو بصیر) بوو، بێباوەڕان هاتن بە شوێنیدا، پێغەمبەر(ﷺ) دایەوە پێیان و فەرمووی بەڵکو خوای گەورە ڕەحمت پێ بکات.

لە ڕێگەدا ئەبو بەصیر لەگەڵ دوو بێباوەڕەکەدا بوو، توانی بە پەلە خۆی ڕزگار بکات لێیان و ڕایکرد و چوو بۆ ناوچەیەکی جیاواز لەوێ بە موسڵمانی بۆ خۆی دانیشت، ئەو کات هەواڵی نارد بۆ پێغەمبەر(ﷺ) و فەرمووی خۆ ئێستا تۆ پەیمانەکەت هەڵنەوەشاندۆتەوە، من خۆم جەنگم لەگەڵدا کردوون ڕامکردووە بۆ ئەم ناوچەیە.[1]

دوایی یەك بە یەك بێباوەڕەکانی ناو مەککە موسڵمان دەبوون و ڕایان دەکرد بۆ لای ئەبو بەصیر و لەوێ ژمارەیان زیادی کرد و تەواو بەهێز بوون، ئەو موسڵمانانە هێرشیان دەکردە سەر کاروانە بازرگانیەکانی بێباوەڕەکان و زیانیان پێ دەگەیاندن و سەرکەوتن بە سەریاندا، ئەمەش تەواو بێباوەڕەکانی بێزار کردبوو و نەیان دەزانی چی بکەن تا ئەوەی لە کۆتاییدا بڕیاریاندا بچن بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) و داوا بکەن ڕێککەوتننامەکە هەڵوەشێننەوە.

پێغەمبەریش(ﷺ) ڕازی بوو ڕێککەوتنەکەیان لابرد، دوایی پێغەمبەر(ﷺ) هەواڵی نارد بۆ ئەبو بەصیر و موسڵمانەکانی تر تا بگەڕێنەوە بۆ مەدینە بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ)و موسڵمانەکان، ئەوانیش گەڕانەوە بەڵام ئەبو بەصیر کاتێك نامەکەی پێ گەیشت لە سەرەمەرگدا بوو و مرد، خوای گەورە لە تاوانەکانی خۆش بێت و بیخاتە بەهەشتی بەرین.[2]

---

[1]- عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (353-354).

[2]- محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (364).

جەنگی خەیبەر:

دوای ئەوەی پێغەمبەر(ﷺ) لە ڕێککەوتننامەی حودەیبیە گەڕایەوە بڕیاریدا جەنگ بکات لەگەڵ ئەو جوولەکانەی کە دژ بە موسڵمانەکان خەڵکیان کۆدەکردەوە و خۆیان و خەڵکی تر کەوتنە هێرش کردنەسەر موسڵمانەکان، بۆ ئەمە پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاریدا ئەو موسڵمانانە لەو جەنگەدا بەشداری بکەن کە لە ڕێککەوتننامەی حودەیبیە چووبوون لەگەڵ پێغەمبەر(ﷺ)دا، سەرکردەی بێباوەڕەکان هەواڵی دا بە جوولەکەکانی خەیبەر کە با ئاگایان لە خۆیان بێت چونکە موسڵمانەکان هێرشیان دەکەنەسەر، جوولەکەکانی مەدینەیش زۆر خەفەتیان خوارد بەوە و هەر کامێکیان قەرزی لای موسڵمانێك بوایە داوای قەرزەکەی خۆی دەکرد تا موسڵمانەکان پارەیان نەبێت بچن بۆ ئەو جەنگە، ژمارەی سەربازە موسڵمانەکان (1500) هەزار و پێنج سەد موسڵمان بوو کە بەڕێکەوتن بەرەو خەیبەر،[1] جوولەکەکانی خەیبەریش کەوتنە خۆئامادەکردن بۆ بەرگری کردن لەو هێرشە و داوای یارمەتیان کرد لە چواردەوریان، ئەو کات لەم لا و لەو لاوە یارمەتیان بۆ دەهات تا ژمارەی ئەوان بوو بە یانزە هەزار کەس،[2] موسڵمانەکان کەوتنە گەمارۆدانی ناوچەکە و چەند جارێك هێرشیان کرد، بەڵام سەرنەکەوتن و وازیان نەهێنا تا لە هێرشەکەیاندا سەرکەوتن و توانیان بەربەستەکانی بەردەمیان نەهێڵن و بەرەو پێشەوە بچن، کاتێك جوولەکەکان ئەمەیان بینی، داوایان لە موسڵمانەکان کرد تا ڕێککەوتن بکەن، پێغەمبەریش(ﷺ) ڕێککەوت لەگەڵیاندا لەسەر ئەوەی ئەو جوولەکانە ساڵانە نیوەی بەروبوومی خۆیان بدەن بە موسڵمانان، هەروەها پێغەمبەر(ﷺ) کەی بیەوێت

---

[1]- د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (696-699).
[2]- محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (335).

دەتوانێت لەو ناوچەیەدا دەریان بکات.[1] پاشان پێغەمبەر(ﷺ) هێرشی برد بەرەو ئەو ناوچانەی کە یارمەتی جوولەکەکانیان دابوو و ناچاری کردن داوای ڕێککەوتن بکەن، پێغەمبەریش(ﷺ) ڕێککەوت لەگەڵیاندا کە نیوەی بەرهەمیساڵانەیان بدەن بە موسڵمانەکان.[2]

* سەردانی ماڵی خوا:

لە دوای ڕێککەوتننامەی حودەیبییەدا بە پێی ڕێککەوتنەکە موسڵمانەکان هاتن بۆ سەردانی ماڵی خوا و ژمارەیان دوو هەزار کەس بوو، هەروەها دووسەد ئەسپ سواریان لەگەڵدا بوو لەگەڵ چەکدا، بێباوەڕەکان وتیان ئەی پێغەمبەر(ﷺ) تۆ دەتەوێت فێڵ بکەیت لە ئێمە؟ بۆچی چەکت هێناوە؟

پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی نایهێنین لەگەڵ خۆماندا.

کاتێك موسڵمانەکان چوونە ناو مەککەوە بێباوەڕەکان زۆر خەفەتیان دەخوارد بەوە، بۆیە چوون بۆ ناوچە شاخاویەکان و ناو شاریان بەجێهێشت بۆ ئەوەی موسڵمانەکان سەردانەکەی خۆیان بکەن و ئەمان نەیان بینن.

پێغەمبەر(ﷺ) دووسەد کەسی دانا لە لای چەکەکان بۆ ئەوەی نەهێڵن کەس فێڵ بکات لە موسڵمانان، ئینجا موسڵمانەکان لەگەڵ پێغەمبەر(ﷺ)دا سەردانی ماڵی خوایان تەواو کرد و گەڕانەوە و چەکەکانیان هەڵگرت و چوونەوە بەرەو مەدینە بێباوەڕەکانیش بە خەفەتباریەوە گەڕانەوە بۆ ناو مەککە.[3]

---

[1] - د. حسن ابراهیم حسن: تأریخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (113).
[2] - محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (338-341).
[3] ابن کثیر: البدایة والنهایة، بەرگی دووەم، بەشی چوارەم، لاپەڕە (255-261).

* بانگکردنی پاشا و سەرکردەکان بۆ ئیسلام:

پێغەمبەر(ﷺ)نامەی نارد بۆ کۆمەڵێك پاشا و سەرکردە و داوای لێ کردن موسڵمان بن و خەڵکی بانگ بکەن بۆ ئیسلام چونکە ئەگەر موسڵمان بن چیان هەیە بۆ خۆیان دەبێت و وەك خۆیان دەمێننەوە.

پێغەمبەر(ﷺ) نامەی نارد بۆ ئەمانە:

1- پاشای ڕۆم.

2- پاشای فارس.

3- پاشای بەحرەین.

4- پاشای حەبەشە.

5- فەرمانڕەوای میسر.

6- ناوچەی یەمامە.

7- غەساسینە.

8- هەردوو پاشاکەی عومان.

9- پاشای یەمەن.

کاتێك نامەکانیان پێ گەیشت جگە لە سیانیان:

1- پاشای ڕۆم کە ڕێزی نامەکەی گرت و دیاری نارد بۆ پێغەمبەر(ﷺ) بەڵام موسڵمان نەبوو.

2- غەساسینە موسڵمان نەبوو و هەڕەشەی کرد.

3- پاشای فارس نامەکەی پێغەمبەر(ﷺ)ی دڕاند.[1]

[1]- محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (350-351-352).

* موسڵمان بوونی عەمری کوڕی عاص:

عەمر کەسێکی بێباوەڕ و خراپ بوو لە هەرسێ جەنگی بەدر و ئوحود و خەندەقدا بەشداری کرد بە موسڵمانان، بەڵام تیایدا نەکوژرا و ڕزگاری بوو.

عەمر دەڵێت کاتێك بیستم موسڵمانان دێن بۆ سەردانی ماڵی خوا، وتم من ئەمەم لا عەیبە و ئەم وڵاتە بەجێ دێڵم، چەند کەسێکی تریش وەك منیان وت و پێیان وتم تۆ چی بڵێیت ئێمە بە گوێت دەکەین، منیش وتم با بچین بۆ لای پاشای حەبەشە و کۆمەڵێك دیاری بۆ ببەین و لەوێ بین نەوەك بکەوینە ژێر دەستی محمد و موسڵمانان، دوایی دیاریمان بۆ کۆکردەوە و کەوتینەڕێ، کاتێك گەیشتینە ئەوێ دەبینم نوێنەری موسڵمانان گەیشتۆتە لای نەجاشی و داوای لێ کرد موسڵمان ببێت، ئەویش موسڵمان بوو، منیش چوومە پێشەوە و کڕنووشم بۆ برد و ئەویش وەڵامی دامەوە و وتی دیاریت بۆ هێناوم؟ وتم: بەڵێ دیاریەکانم پێدا و ئەویش دڵخۆش بوو پێی.

پاشان وتم گەورەم ئەم نوێنەری موسڵمانانە دوژمنی ئێمەیە و بمدەرێ با بیکوژم، یەکسەر ئەو تووڕە بوو و زللەیەکی لێدام و لووتم پڕ بوو لە خوێن، وتم دەی باشە مەمدەرێ، نەجاشی وتی ئەی عەمر چۆن نوێنەری موسڵمانان دەدەم بە تۆ، باوەڕی پێ بهێنە و منیش باوەڕم هێنا بە ئیسلام و نەجاشی لووتی شۆردم، ئینجا چووم هاوڕێکانی خۆمم بەجێهێشت و وشترێکم کڕی و چووم بەرەو مەدینە، لە ڕێگەدا گەیشتم بە خالید و عوسمانی کوڕی تەلحە و بە یەکەوە چووین و موسڵمان بووین.[1]

[1] ـ هاوەڵانی دەوری پێغەمبەر (ﷺ): خالد محمد خالد، لاپەڕە (724).

* پەند و ئامۆژگاری:

1- موسڵمان کاتێك بەڵێنێکی دا بە کەسێك یان لەگەڵیدا ڕێککەوت دەبێت پەیمانەکەی خۆی بباتەسەر و لە بەڵێنی خۆی لانەدا، سەیرکەن پێغەمبەر(ﷺ) لەگەڵ بێباوەڕەکاندا ڕێککەوتنی بەستبوو، بەڵام ڕێککەوتنەکەی بردەسەر و نەیشکاند تا بێباوەڕەکان خۆیان داوایان کرد و ڕێککەوتنەکەیان شکاند.

2- ئازایەتی و پاڵەوانی ئەبو بەصیر بەڵگەیە بۆ موسڵمان کە خۆی ڕزگار بکات لە دەستی بێباوەڕ و ستەمکار و چاوەڕوان نەکات تا ئەوان چییان دەوێت بیکەن.

3- هەر کەسێك دژایەتیمان بکات و زیانمان پێ بگەیەنێت و واز نەهێنین.

4- سەردانی ماڵی خوا کارێکی پیرۆزە و هەمیشە دەبێت لە بیرمان بێت، نەوەك ئەگەر جارێك ڕێك نەکەوت بۆمان واز بهێنین، بەڵکو دەبێت هەمیشە هەوڵ بدەین.

5- دەبێت موسڵمان قسەی باش و ڕێگەی جوان فێری هەموو کەس بکات و نەڵێت ئەمە گەورەیە و ئەمە بچووکە، سەیرکەن پێغەمبەر(ﷺ) کە دەسەڵاتیشی زۆر گەورە نەبوو کەچی سەرکردە و پاشاکانی بانگ دەکرد بۆ ئیسلام.

* جەنگی مۆئتە:

لەو کاتەدا دەسەڵاتێکی بەهێز هەبوو، کە ناسرابوو بە دەسەڵاتی ڕۆمەکان، ئەو ڕۆمانە ئاینی مەسیحیان هەبوو، ئەوان هەندێ عەرەبیان بە کرێ گرتبوو تا ڕێگە بگرن لە هێرشی هێزە عەرەبە خێڵەکیەکانی ئەو دەوروبەرە.

ڕۆم دەیویست ئەو هۆزانە هێرش بکەنە سەر موسڵمانان و ڕێگە نەدەن موسڵمانان لەو ناوچەیەدا ئاینی ئیسلام بڵاوبکەنەوە و چواردە زانا و گەورەی ئیسلامیان شەهید کردن، بۆ ئەمە پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاریدا تۆڵەی ئەو موسڵمانانە بسێنێتەوە، بۆ ئەمەش سێ هەزار سەربازی ئامادەکرد کە سێ سەرکردەی دانا و فەرمووی کاتێك سەرکردەی یەکەم شەهید بوو با دووەمیان ببێ بە سەرکردە دوایی ئەوی تریان بەو جۆرە.

کاتێك عەرەبەکان ئەم هەواڵەیان بیست(50) سەربازیان نارد تا هەواڵ وەربگرن، بەڵام موسڵمانەکان هەموویان گرتن و کوشتنیان.

عەبەرەکان تەواو ترسان و داوای یارمەتیان کرد لە ڕۆمەکان، بەمە ژمارەی سەربازەکانیان گەیشتە(200) هەزار سەرباز.[1]

موسڵمانەکان و بێباوەڕەکان کەوتنە جەنگ کردن و موسڵمانەکان زۆر دلێرانە جەنگیان کرد، تا حەوت ڕۆژی ڕێك جەنگ بەردەوام بوو، لە ڕۆژی شەشەمدا سەرکردەی موسڵمانی یەکەم شەهید کرا و مامی پێغەمبەر(ﷺ) جەعفەر بوو بە سەرکردە و ئەویش شەهید بوو، دوایی یەك یەك سەرکردە دەگۆڕێت تا هەموویان سەرکردایەتیان دایە دەستی خالید جەنگ کرا تا شەو هات و جەنگەکە وەستێنرا، ئینجا خالید فێڵێکی کرد کە سەربازە ڕۆمیەکانی ترساند و توانی بە سەرکەوتووی و بە لێزانیەوە سەربازە موسڵمانەکان بگێڕێتەوە بۆ مەدینە و پێغەمبەر(ﷺ) زۆر بەمە دڵخۆش بوو.[2]

---

[1]- ابن الاثير: الكامل في التأريخ، بەرگی دووەم، لاپەڕە (111-112).

[2]- د. محمد عبدالقادر ابو فارس، الصراع مع الصليبيين، لاپەڕە (56-62).

* جەنگی ذاتوسەلاسل:

کاتێك ڕۆمەکان مەترسی موسڵمانەکانیان بۆ دەرکەوت ڕۆم بڕیاریاندا هێرش بکەنە سەر موسڵمانەکان و بە یەکجارەکی لەناویان بەرن، بۆ ئەمەش هۆزە عەرەبەکانیان هاندا و چەك و سەربازیان پێدان تا هێرش بکەنە سەر موسڵمانان، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) بە پەلە هێرشی کردنە سەر لە ڕێگەی نزیکەی (5000) موسڵمانەوە و لە کۆتاییدا توانیان دوژمنان ڕاوەدوو بنێن و مەترسیان نەهێڵن و بە سەرکەوتوویی بگەڕێنەوە.[1]

* ڕزگارکردنی مەککە:

کاتێك هاوپەیمانی بەسترا لە نێوان و موسڵمانان و هۆزەکاندا کەوتنە یارمەتیدانی هۆزەکانیان دژ بە هاوپەیمانەکانی پێغەمبەر(ﷺ) هاوپەیمانەکانیش چوون بۆ داوای یارمەتی لە پێغەمبەر(ﷺ).

پێغەمبەر(ﷺ)یش بڕیاریدا یارمەتیان بدات، بێباوەڕەکان نوێنەریان نارد تا داوا بکەن لە پێغەمبەر(ﷺ) یارمەتیان نەدات، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) وەڵامی نەدانەوە و بڕیاریدا هێرش بکاتە سەر مەککە و ئازادی بکات.

پێغەمبەر(ﷺ) سەربازێکی زۆرزۆری موسڵمانەکانی کۆکردەوە و کەوتنەڕێ بەرەو مەککە، کاتێك بێباوەڕەکان ئەمەیان بیست بە تەواوی ترسان و نەیان دەزانی چی بکەن، پێغەمبەر(ﷺ) و موسڵمانان گەمارۆی مەککەیان دا و دوای قسەکردن لەگەڵ بێباوەڕەکاندا بڕیار درا موسڵمانەکان بەبێ جەنگ بچنە مەککەوە، چونکە بێباوەڕەکان نەیان دەتوانی بەرگری بکەن دژ بە موسڵمانەکان.[2]

---

[1] ـ د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (744-748).

[2] ابن خیاط: تأریخ خلیفة ابن خیاط، لاپەڕە (41).

کاتێک موسڵمانەکان چوونە مەککەوە لە هەر چوار لاوە چوونە ژوورەوە و پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاریدا خەڵکەکە نەکوژێت و تۆڵەی موسڵمانان نەسێنێتەوە، بەڵام هەندێ کەسی زۆر پیس و خراپ هەبوو بڕیاریدا بیان کوژێت ئەگەریش بڵێن موسڵمان بووین.[1]

پاشان پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانی کرد بە ڕووخاندنی وە شکاندنی بتەکانی نێو کەعبە و کەعبە پاک کرایەوە و بیلال بانگی تیادادا، بەمە موسڵمانان مەککەیان ڕزگار کرد.[2]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- بێباوەڕان هەوڵ دەدەن بە هەر جۆرێک بێت موسڵمانان لەناو بەرن، لەگەڵ ئەوەشدا مەسیحی و جوولەکەیش وەک ئەوان دەیانەوێت ئاینی ئیسلام لەناو بەرن، بۆ ئەمەش هەموویان یارمەتی یەکتر دەدەن پێکەوە هێرش دەکەن.

2- نابێت بە شەهید بوونی هاورێ یان موسڵمانێک یان سەرکردەیەک ئێمە سارد ببینەوە، بەڵکو دەبێت بەردەوام بین و گوێمان نەبێت لە شەهیدی لە کاتی جەنگدا.

3- پێش ئەوەی دوژمن بیەوێت هێرش بکاتە سەرمان دەبێت ئێمە بەرپەرچی بدەینەوە.

4- ئەگەر هاوپەیمانیمان بەست لەگەڵ کەسێکدا دەبێت هاوپەیمانی حەق بکەین.

5- دەبێت لێبووردەییمان هەبێت، چونکە پێغەمبەر(ﷺ) لێبووردەیی هەبوو.

---

[1] عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لاپەڕە (397).

[2] عبدالعزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر، لاپەڕە (307).

پرسیارەکانی بەشی دەیەم

1- ئەو ڕووداوانە بژمێرە کە لە پێش ڕێککەوتننامەی حودەیبیەدا ڕوویاندا؟

2- عەمرە واتای چیە؟ بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاریدا عەمرە بکات؟

3- کاتێك بێباوەڕان بیستیان موسڵمانان دێن بۆ عەمرە چیان کرد؟

4- پێغەمبەر(ﷺ) لە ڕێگەدا چی کرد بۆ ئەوەی تووشی جەنگ نەبێت؟

5- بێباوەڕەکان چییان کرد بۆ لەناوبردنی موسڵمانەکان لە ڕێگەی عەمرەدا؟

6- کاتێك پێغەمبەر(ﷺ)بیستی کە بێباوەڕەکان عوسمانیان شەهید کردووە چی کرد؟

7- بێباوەڕەکان چیان کرد بە عوسمان؟ ئەی وەڵامیان چی بوو بۆ موسڵمانەکان؟

8- ئەو هاوەڵە کێ بوو کە دەقی ڕێککەوتننامەکەی دەنووسیەوە؟

9- خاڵەکانی ڕێککەوتننامەی حودەیبیە بژمێرە.

10- موسڵمانەکان هەڵسوکەوتیان چۆن بوو بەرامبەر بەو ڕێککەوتننامەیە؟

11- پێغەمبەر(ﷺ) چی کرد بۆ ئەوەی موسڵمانەکان بەگوێی بکەن؟

12- بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) ئافرەتە موسڵمانەکەی نەگێڕایەوە؟

13- ئەبو بەصیر کێ بوو؟ ئەی چی کرد؟

14- بێباوەڕەکان بۆچی ڕێککەوتننامەکەیان هەڵوەشاندەوە؟ بۆچی هەڵیان وەشاندەوە؟

15- بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) هێرشی کردە سەر خەیبەر؟

16- ئەنجامی جەنگی خەیبەر چی بوو؟

17- عەمری کوڕی عاص کێ بوو؟ بۆچی نەجاشی زللەیەکی لێدا؟

18- بۆچی جەنگی موئتە ڕوویدا؟ کێ لە جەنگەکەدا سەرکەوت؟

19- پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاریدا لە ئازادکردنی شاری مەککەدا چۆن بێت لەگەڵ خەڵکدا؟

20- جەنگی ذاتوسەلاسل چی بوو؟ کێ لە جەنگەکەدا سەرکەوت؟

بەشی یانزەهەم

لە دوای ئازادکردنی مەککە تا کۆچی دوایی پێغەمبەر (ﷺ)

جەنگی حونەین:

کاتێك موسڵمانان توانیان مەککە ئازاد بکەن هەندێ لە هۆزەکانی دەوروبەر تەواو ترسان و بڕیاریاندا پێش ئەوەی موسڵمانان هێرش بکەنەسەر ئەوان، بکەونە هێرش کردنە سەر موسڵمانان و لەناویان بەرن، ئەوان وتیان ئەگەر بکوژرێین باشترە لەوەی کە بچینە ژێر دەسەڵاتی موسڵمانان، ئەو دوو هۆزەش بریتی بوون لە هۆزی هەوەزان و سەقیف (ثقیف) کە خۆیان کۆکردەوە تا هەرچۆنیان کردووە شکست بهێنن بە موسڵمانان،[1] پێغەمبەر(ﷺ) هەواڵی ئەوانی زانی و بڕیاری هێرشی دا و موسڵمانێکی زۆری کۆکردەوە کە دوانزە هەزار موجاهید بوون.[2]

موسڵمانەکان کاتێك ژمارەی زۆری خۆیان بینی تەواو سەرسامی خۆیان بوون و وتیان ژمارەمان زۆرە و بە دڵنیاییەوە سەردەکەوین،[3] ئیتر بیریان چووبوو کە سەرکەوتن بە ژمارەی زۆر و کەم نیە، کاتێك جەنگی نێوان موسڵمانان و ئەو هۆزە بێباوەڕانە دەستی پێ کرد، موسڵمانان بەرەنگاری هێزی بێباوەڕەکان بوونەوە و نەیان توانی سەرکەون بەسەریاندا، بێباوەڕەکانیش دڵیان خۆش بوو وایان زانی سەرکەوتن بەسەر موسڵمانەکاندا.[4]

---

[1]- د. حسن ابراهيم حسن: تأريخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (116).
[2]- د. علی محمد محمد الصلابی، السيرة النبوية، لاپەڕە (780).
[3]- محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (376).
[4]- ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی دووەم، بەشی چوارەم، لاپەڕە (362-372).

بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) هەموو موسڵمانەکانی کۆکردەوە و نەیهێشت ڕابکەن و پێی ڕاگەیاندن کە لە خۆیان بایی نەبن و جیهاد بکەن، خوای گەورەش فریشتەی لە ئاسمانەوە نارد بۆ لای موسڵمانان تا یارمەتیان بدەن،[1] بەمە موسڵمانەکان جارێکی تر توانیان سەرکەون بە سەریاندا، پێغەمبەر(ﷺ) دەسکەوتەکانی جەنگی کۆکردەوە کە پێیان دەوترێت (الغنام)و دابەشی کرد بەسەر موسڵمانەکاندا، هەندێ لە بێباوەڕەکان خۆیان کۆکربوویەوە لە چەند شوێنێکدا بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) هێزی بۆ ناردن و لێیان دان و سەرکەوتن بەسەریاندا.[2]

هێرشکردنی بۆ تائیف:

پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاردیدا هێرش بکاتە سەر تائیف و ڕزگاری بکات لە دەستی بێباوەڕان، بۆ ئەوەی ئاینی ئیسلام بڵاوبکاتەوە لەو ناوچەیەدا.

بۆیە داوای کرد لە موسڵمانەکان تا خۆیان ئامادە بکەن، موسڵمانە پشتیوان و کۆچەرەکان و ئەوانەی مەککەیش کۆبوونەوە تا بچن لەگەڵ پێغەمبەر(ﷺ)دا و هەموو بە یەکەوە کەوتنەڕێ و توانیان بە ئاسانی سەرکەون بەسەر بێباوەڕەکانداو تائیف ڕزگار بکەن، لە ئازادکرنی تائیفدا جەنگ ڕووی نەدا کە کوشتنی تێدابێت، بەڵکو پێغەمبەر(ﷺ) پاش ئەوەی کە گەمارۆی دابوون گەڕایەوە و نزای خێری بۆ کردن تا خوای گەورە ڕێنموونیان بکات بۆ ئیسلام،[3] ئینجا پێغەمبەر(ﷺ) و موسڵمانان گەڕانەوە بۆ بیجرانە و لەوێ دەسکەوت کۆکرایەوە و پێغەمبەر(ﷺ) هەمووی دایە کۆچەران و

---

[1]- محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (377).
[2]- عبدالعزيز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، (409).
[3]- ابن خياط: تأريخ خليفة ابن خياط، لاپەڕە (42).

ئەوانەی مەککە، کاتێك پشتیوانەکانی مەدینە ئەمەیان بینی وتیان ئەی پێغەمبەری خـوا ئەی ئێمە چیمان بەر دەکەوێت؟

پێغەمبـەر(ﷺ) فـەرمووی دەسـکەوتتان دەوێـت بتـان دەمـێ یـان خـۆم لەگـەڵتادا بگەڕێمەوە و لەگەڵتاندا بم، سوێند بە خوا ئەگەر پشتیوانان بچن بـە شـیوێکدا و ئـەوانی تریش بچن بە شیوێکی تردا من لەگەڵ پشتیوانانددا دەبم، بەمە پشتیوانەکان ڕازی بـوون و وازیان هێنا،[1] لـەوێوە پێغەمبـەر (ﷺ) چـوویەوە بـۆ مەککـە بـۆ مەراسـیمی عـەمرەی پیرۆز و لەوێوە گەڕایەوە بەرەو شاری پیرۆزی مەدینە و سەرکردەیەکی لە شاری مەککە دانا و هاوەڵێکیشی دانا تا خەڵکی مەککە فێری ئیسلام بکات.[2]

پرسیار: ئەو هاوەڵە ناوی چی بوو؟

وەڵام: ئەو هاوەڵە ناوی مەعازی کوڕی جەبەل بوو.

پاش ئەوەی پێغەمبەر(ﷺ) گەڕایەوە مەدینە و چەند کۆمەڵێکی موجاهیدی نـارد بـۆ لێدانی ئەوانەی دوژمنی ئیسلام و موسڵمانانن، پێغەمبەر(ﷺ) عەلی کوڕی ئـەبی تـالیبی نارد تا بچن بۆ شکاندنی بتێك کە پێی دەوترا (فلس)، ئەویش لەگەڵ پـەنجا سواردا چوو لێیدان و سەرکەوت بەسەریاندا و بتەکەی شکاند و دەسکەوتی کۆکردەوە و گەڕایەوە بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) و موسڵمانان.

[1] ـ محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (380).
[2] ـ ابن الاثير: الكامل في التأريخ، بەرگی دووەم، لاپەڕە (141).

عەلی کوڕی ئەبی تالیب هەندێ لە ئافرەتانی ئەوێی بە دیل هێنایەوە بۆ مەدینە، یەکێك لەوانە ناوی (سفانە) بوو، پێغەمبەر(ﷺ) زۆر ڕێزی ئەو ئافرەتەی گرت، ئەوە وای کرد براکەی ئەو ئافرەتە موسڵمان ببێت.[1]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- دەبێت پێش ئەوەی دوژمنان هێرش بکەنە سەر ئێمە و بێن بۆ لامان، ئێمە خۆمان ئامادە بکەین و بتوانین هێندە بە یەکەوە بین کە سەرکەوین بە سەریاندا.

2- نابێت موسڵمان هەڵخەڵەتێت بە ژمارەی زۆر و بڵێت ژمارەمان زۆرە بۆیە سەردەکەوین لە کارەکانمادا، بەڵکو سەرکەوتن بە زۆر و کەمی نیە، سەرکەوتن بەوەیە ئێمە ڕاستگۆ بین لەگەڵ خوای گەورە و خۆڕاگر بین و باوەڕمان وابێت خوای گەورە یارمەتیمان دەدات، ئەگەر بەو جۆرە بین ئەوا سەردەکەوین، بەڵام ئەگەر وا نەبین سەرناکەوین.

3- ئەگەر موسڵمانان لەجەنگدا، یان لە کارێکدا ترسان دەبێت ئێمە ورە، یان پێ بدەین و نەهێڵین بترسن و ڕابکەن، بۆ نموونە ئەگەر خوێندکارێکی هاوڕێمان ترسا لە خوێندن دەبێت ئێمە ورەی پێ بدەین تا واز نەهێنێت لە خوێندن، بەڵکو درێژەی پێ بدات.

4- هەر شتێك خوای گەورە و پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاری لەسەر بدەن دەبێت ئێمەش بە گوێیان بکەین، پارەی دنیاش ئەوەندە گرنگ نیە کە لە هەموو شتێك لە لامان گرنگتر بێت، بەڵکو گرنگترین شت بوونی ئیمان و خۆشەویستی خوای گەورە و پێغەمبەر(ﷺ)و ئیسلام و موسڵمانانە.

---

[1]- محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، لاپەڕە (382).

5- گەڕان بە دنیادا کارێکی باشە، بەڵکو موسڵمانان دەبێت بگەڕێن بە شوێنەکاندا تا پەند و ئامۆژگاری و شت فێر ببن.

* جەنگی تەبووك:

پاش ئەوەی پێغەمبەر(ﷺ) و موسڵمانان لە مەککەوە گەڕانەوە بۆ مەدینە و لەوێ مانەوە دەسەڵاتی بەهێزی ڕۆمەکان ویستیان هێرش بکەنەسەر موسڵمانان تا موسڵمانان لەناوبەرن، چونکە ئەوان دەترسان ڕۆژێك موسڵمانان سەرکەون بەسەر ئەوانیشدا، پێغەمبەر(ﷺ)یش بڕیاریدا هەموو موسڵمانان خۆیان کۆبکەنەوە بۆ جەنگ کردن دژ بە ڕۆمەکان و جارێکی تر هێرش بکەنە سەریان، هەرچی موسڵمانان هەبوون خۆیان ئامادە کرد بۆ جەنگەکە جگە لەوانەی پێغەمبەر(ﷺ) دایناببوون تاکو کاروباری مەدینە ببەن بەڕێوە،[1] هەروەها سێ کەس لە موسڵمانەکانیش تەمبەڵیان کرد و خۆشەویستی دنیا و ترسان لە مردن وای لێ کردن نەچن لەگەڵ پێغەمبەر(ﷺ)دا پاداشتی جیهاد لە دەست بدەن.[2]

هەرچی دووڕووەکانیش بوون دەچوونە لای پێغەمبەر(ﷺ) و بیانوویان دەهێنایەوە کە ناتوانن بچن بۆ ئەو جەنگە، پێغەمبەر(ﷺ) یش دەیزانی کە ئەوانە درۆ دەکەن و دووڕوون بۆیە مۆڵەتی پێدان تا نەیەن و لە شاردا بمێننەوە.[3]

---

[1]- ابن هشام: السيرة النبوية، لاپەڕە (1023).
[2]- د. علي محمد محمد الصلابي، السيرة النبوية، لاپەڕە (831).
[3]- د.محمد عبدالقادر ابو فارس: الصراع مع الصليبيين، لاپەڕە (168).

موسـڵمانێکی زۆر زۆر بـە چـەك و ئـاژەڵ و کـەل و پەلـەوە لەگـەڵ پێغەمبـەر(ﷺ)دا کەوتنەڕێ و بەردەوام ماوەیـەکی زۆر بەڕێکـەتن، لـە ڕێگـەدا توشی تـونێتی و برسـێتی بوون بەڵام خوای گەورە یارمەتی دان و ڕزگاری کردن لەو تینوێتی و برسێتیە، کۆمەڵێك لە موسڵمانەکانیش کە چەك و کەل و پەلیان نەبوو نەیان توانی بچن بۆ جەنگەکە، ئەوان زۆر خەفەتیان خوارد و دەستیان کرد بە گریان، بەڵام خوای گەورە بە پێغەمبـەر(ﷺ)ی ڕاگەیاند کە ئەوانە تاوانبار نین و خوای گەورە دەزانێت کە ڕاست دەکەن.[1]

هەروەها ژن و منداڵ و پیاوە پیرەکانیش نەچووبوون بۆ جەنگەکە و لەمەدینەدا بوون و چاوەڕێی هەواڵی موسڵمانەکانی تریان دەکرد تا بزانن ئایا سەردەکەون یان دەشکێن.

کەسـە دووڕووەکـانیش هەمیشـە چـاوەڕێی ئـەوەبوون موسـڵمانەکان شکسـت بخـۆن چونکە دەیـان وت ڕۆمـەکان زۆرن و بـەهێزن، هـەرگیز موسـڵمانەکان نـاتوانن سـەرکەون بەسەر ئەواندا، ئەوان بەم قسانە زۆر دڵخۆش بوون.

لە ڕێگـەدا کۆمـەڵێك لـە مەسـیحیەکان تووشـی کۆمـەڵی لـە موسـڵمانەکان بوونـەوە، پێغەمبەر(ﷺ) ڕێککەوتنی لەگەڵدا کردن و لێی نەدان، بەڵکو پێغەمبـەر(ﷺ) نامەیـەکی بـۆ نووسـین تـا ئەگـەر موسـڵمانان ویسـتیان لێیـان بـدەن، ئـەوان بڵـێن ئـەوە نامـەی پێغەمبەرەکەتانە کە ڕێگە نادات ئێوە لە ئێمە بدەن.[2]

پاشان کە گەیشتنە تەبووك بۆ ماوەی 18 ڕۆژ لەوێ مانەوە، ڕۆمـەکان نـەیان تـوانی جـەنگ بکـەن لەگـەڵ موسـڵمانەکاندا، بۆیـە موسـڵمانەکان گەڕانـەوە بـۆ مەدینـە و سەرکەوتنێکی گەورەیان بەدەست هێنـا و دووڕووەکـان زۆر خەفـەتیان خـوارد.[3] کاتێك

---

[1]- د. علی محمد محمد الصلابی، السیرة النبویة، لاپەڕە (811-812).
[2]- محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (387).
[3]- د. حسن ابراهیم حسن: تأریخ الاسلام، بەرگی یەکەم، لاپەڕە (121).

چوونەوە بۆ مەدینە پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانی کرد بە موسڵمانەکان کە هیچ کات قسە نەکات لەگەڵ ئەو موسڵمانانەدا کە تەمبەڵیان کرد و نەچوون بۆ جەنگەکە و لە ماڵەوە بۆ خۆیان دانیشتن.[1]

پرسیار: ئەو سێ موسڵمانە کێ بوون کە تەمەڵیان کرد و نەچوون بۆ تەبووك؟

وەڵام: ئەوانە بریتی بوون لە (کەعبی کوڕی مالك، هیلالی کوڕی ئومەییە، مورارەی کوڕی ڕەبیع) کە دانیان نا بە هەڵەی خۆیاندا.[2] ئەو سیانە زۆر دڵتەنگ بوون و نەیان دەزانی چی بکەن، هیچ کەس قسەی نەدەکرد لەگەڵیاندا تەنانەت ژنەکانیشیان.

پرسیار: پێغەمبەر(ﷺ) بۆچی ئەم فەرمانەی کرد بە موسڵمانان؟

وەڵام: چونکە خوای گەورە فەرمانی کردبوو تا ئەوانە فێر بکات جارێکی تر وانەکەن، بەڵام دوای ماوەیەك خوای گەورە فەرمانی دا بە پێغەمبەر(ﷺ) هەتا فەرمان بکات بە موسڵمانان تا قسەیان لەگەڵ بکەن، چونکە خوای گەورە لە گوناهەکەیان خۆش بووە.

کەسە دووڕووەکانیش مزگەوتێکی گەورەیان دروست کردبوو بۆ ئەوەی دوو مزگەوت هەڵپە و ناکۆکی بخاتە نێوان موسڵمانانەوە، چونکە ئەوان مزگەوتەکەیان لەبەر خوای گەورە دروست نەکردبوو، بۆچە خوای گەورە فەرمانی کرد بە پێغەمبەر(ﷺ) کە ئەو مزگەوتەی دووڕووەکان دروستیان کردووە بیڕوخێنن، پێغەمبەر(ﷺ) و موسڵمانەکان ڕوخاندیان.[3] دوای ئەوە لە تائیفەوە وەفدێك هات بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) و موسڵمان

---

[1]- د.محمد عبدالقادر ابو فارس: الصراع مع الصليبيين، لاپەڕە (187–189).
[2]- محمد رمضان البوطي: فقه السيرة النبوية، لاپەڕە (298–300).
[3]- ابن اسحاق: السيرة النبوية، لاپەڕە (608).

بونی تائیفی ڕاگەیاند، بەو جۆرە ئەو تائیفەی کە بەردیان دەوەشاند بۆ پێغەمبەر(ﷺ) لە کۆتاییدا موسڵمان بوون.[1]

دواتر لە ساڵی 9ی کۆچیدا پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانی کرد بە ئەبو بەکری صدیق تا بڕوات و حەج بکات بۆ موسڵمانان، کۆمەڵێك موسڵمانیش لە مەدینەوە چوون لەگەڵ ئەبو بەکردا و لە مەککە ئەبو بەکر حەجی کرد بە موسڵمانەکان و دواتر لەگەڵ موسڵمانەکانی مەدینەدا گەڕانەوە بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ).[2]

* حەجی ماڵئاوایی:

لە ساڵی 10ی کۆچیدا پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاریدا لەگەڵ کۆمەڵێکی زۆر لە موسڵماناندا بچن بۆ حەجی ماڵی خوا کە ئەو حەجە ناسراوە بە حەجی ماڵئاوایی.[3]

پرسیار: بۆچی بەو حەجە دەوترێت حەجی ماڵئاوایی؟

وەڵام: چونکە ئەو حەجە کۆتا حەجی پێغەمبەر(ﷺ) بوو دوای ئەوە پێغەمبەر(ﷺ) کۆچی دوایی کرد، پێغەمبەر(ﷺ) لەگەڵ موسڵماناندا پێکەوە ئەو حەجەیان کرد لەو حەجەدا موسڵمانان گوێ بیستی فەرمان و ئامۆژگاریەکانی پێغەمبەر(ﷺ) بوون کاتێك وتاری بۆ دەدان و ئامۆژگاری دەکردن کە نوێژ بکەن و ئازاری ئافرەتان نەدەن و یەکتر نەکوژن و دژ بە یەکتر نەبن و چەندین ئامۆژگاری بۆ دوای ئەوە پێغەمبەر(ﷺ) گەڕایەوە بۆ شاری مەدینە.[4]

---

[1]- ابن هشام: السیرة النبویة، لاپەڕە (1040-1058).

[2]- ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (621).

[3]- محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (397).

[4]- عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد (ﷺ)، (450-458).

* کۆچی دوایی پێغەمبەر(ﷺ):

دوای ئەوەی پێغەمبەر(ﷺ) لە حەجیماڵئاوایی گەڕایەوە، لە کۆتاییەکانی مانگی سەفەری ساڵی 11ی کۆچیدا هەستی بە ئازار و سەر ئێشەیەك کرد و تا و گەرما گرتی پاش ئەوەی چوویە سەر گۆڕێك بۆ ناشتنی موسڵمانێك، پێغەمبەر(ﷺ)ڕۆژ بە ڕۆژ ئازار و ناڕەحەتیەکەی زیادی دەکرد و هاوەڵانی یارمەتیان دەدا تا بچێت بەرێوە و دەست نوێژ بگرێت.[1]

ئەو ئازیزەمان هەموو ژنەکانی خۆی کۆکردەوە و داوای کرد یارمەتی بدەن تا لە ماڵی عائیشەدا بێت، چونکە ئەو بە سەرە دەچوو بۆ لایان، ژنەکانیشی ڕازی بوون، پێغەمبەر(ﷺ) لە ماڵی عائیشەدا کۆتا ساتەکانی ژیانی دەبردە سەر، هەردەم بە ئاوی سارد فێنکیان دەکردەوە، بەڵام زیاتر ئازاری هەبوو.[2]

ڕۆژێکیان ویستی نوێژ بکات بۆ موسڵمانان و داوای کرد ئاوی بەسەردا بکەن تا باش بێت و نوێژیان بۆ بکات، بەڵام پێغەمبەر گیان بورایەوە، سێ جار وایان لێ کرد بەڵام هەر بورایەوە، تا دوایی فەرمانی کرد ئەبو بەکر نوێژیان بۆ بکات، لە کۆتا ژیانی پێغەمبەر(ﷺ)دا موسڵمانان نوێژیان بۆ دەکرد، پێغەمبەر(ﷺ) سەیری کردن، موسڵمانان وایان زانی پێغەمبەر(ﷺ) چاك بووەتەوە، کەچی نەیان زانی ئەوە کۆتاجارە پێغەمبەری ئازیز سەیریان بکات و سەیرکردنی ماڵئاواییە، پاشان پێغەمبەر(ﷺ) سەری نایە سەر ئەژنۆی عائیشە و منداڵ و نزیکەکانی لە دەوروبەری کۆبوونەوە، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: ((لا الا الله إنّ للموت سكرات))، ئای کە مردن ئازاری زۆرە،

---

[1] - ابن كثير: البداية والنهاية، بەرگی یەکەم، بەشی پێنجەم، لاپەڕە (259).

[2] - د. علی محمد محمد الصلابی، السيرة النبوية، لاپەڕە (884).

دوایـی سـەیری ئاسمـانی کـرد و گیـانی پـیرۆزی دەرچـوو، یـاخوا بـەقوربانی خـۆت و ڕێبازەکەت بین ئەی پێغەمبەر گیان(ﷺ) ئەی خۆشەویستمان! ئەی مامۆستامان! ئەی ئەو کەسەی لە دایك و باوك و خۆشك و برامان باشتری بۆمان.[1]

* هەڵوێستی عومەری کوڕی خەتاب:

عومەری کوڕی خەتاب کاتێك خەڵکی دەڵێن پێغەمبـەر(ﷺ) کۆچـی دوایـی کـردووە، تـووڕە بـوو و شمشـێرەکەی هـەڵگرت و هـاواری کـرد هـەر کـەس بڵێـت پێغەمبـەر(ﷺ) مردووە دەیکوژم، بەڵام ئـەبو بـەکر هـات و پێـی وت پێغەمبـەر(ﷺ) مـردووە و دەبێـت باوەڕ بکەین، بەڵام خۆ خودای پێغەمبەر(ﷺ) نەمردووە و لەگەڵماندایە.[2]

* پەند و ئامۆژگاری:

1- دەبێت بۆ هەر کاتێك ئێمە مۆڵەت وەربگرین، سەیرکەن پێغەمبەر(ﷺ) مۆڵـەتی لە خێزانەکانی خۆی وەرگرت ئینجا چوو بۆ ماڵی عائیشەی خێزانی.

2- مردن شتێکی ڕاستە و هەموومان دەبێـت بمـرین، بـەڵام گـرنگ ئەوەیـە خۆمـان ئامادە بکەین بۆ دوای مردن و چاکەمان زۆر بێت.

3- ئەگەر پێغەمبەر(ﷺ) یان زانایـان یـان خزمـەکانمان بمـرن، خـۆ خـودای ئـەوان ماوە و لەگەڵماندایە، بۆیە دەبێت خودامان لەبیر نەچێت.

---

[1] ـ محمود شاکر: خاتم الانبیاء والمرسلین، لاپەڕە (406-409).
[2] ـ ابن اسحاق: السیرة النبویة، لاپەڕە (713).

پرسیارەکانی بەشی یانزەهەم

1- موسڵمانان بۆچی جەنگی حونەینیان کرد؟

2- دەستکەوتی جەنگ چی پێ دەوترێت؟ پێغەمبەر(ﷺ) لە جەنگی حونەیندا چی کرد لەو دەستکەوتانە؟

3- تائیف چۆن ئازاد کرا؟

4- پشتیوانەکان کاتێك دەستکەوتی جەنگیان دەست نەکەوت چیان کرد؟

5- پێغەمبەر(ﷺ) چۆن وەڵامی پشتیوانەکانی دایەوە؟

6- بۆچی جەنگی تەبووك ڕوویدا؟

7- ئەو سێ موسڵمانە کێ بوون کە تەمبەڵیان کرد و لە جەنگی تەبووك دەرکەوتن؟

8- بۆچی پێغەمبەر(ﷺ) مزگەوتی دووڕووەکانی ڕووخاند؟

9- حەجیماڵئاوایی لە چەندی کۆچیدا ڕوویدا؟

10- بۆچی بە حەجی ساڵی 10ی کۆچی دەوترێت حەجی ماڵئاوایی؟

11- پێغەمبەر(ﷺ) کەی کۆچی دوایی کرد؟

12- پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانی بە کێ کرد تا بەر نوێژی بکات بۆ موسڵمانان؟

13- پێغەمبەر(ﷺ) کاتێك کۆچی دوایی کرد، عومەری کوڕی خەتاب چ هەڵوێستێکی هەبوو؟

14- تۆ هەڵوێستت چیە بە کۆچی دوایی پێغەمبەر(ﷺ)؟

بەشی دوانزەهەم

لە ژیانی پێغەمبەرەوە (ﷺ) ئەمانە فێر دەبین:

1- خۆڕاگری:

پێغەمبەر(ﷺ) هەر لە منداڵیەوە ژیانێکی سەخت و ناڕەحەتی هەبوو، هەر لە دایك و باوکی خۆی نەبینی، چونکە ماوەیەکی کەم لە پێش لە دایك بوونیدا باوکی مرد، پاشان دایکی خۆی بەجێهێشت و چوو بۆ لادێ، پاشان دایکی لەگەڵیدا بوو چوون بۆ گەشت و گەڕان، لە ناکاودا مرد، پاشان باپیرەشی مرد.

مامیشی پیر و کەم دەست بوو، بۆیە ناچار پێغەمبەر(ﷺ) کەوتە کاری شوانەیی کردن هەر لە منداڵیەوە، کاتێکیش کە گەورە بوو کەوتە ئیشەکانی تر، پاشان کە بوو بە پێغەمبەری خوا(ﷺ)، خەڵکی کەوتنە گاڵتەپێکردن و ئازاردانی و ناڕەحەتیان دەکرد، پێغەمبەر(ﷺ) تووشی برسێتی و تینوویەتی بوو، کوڕەکانی مردن، پاشان سێ ساڵ لە شیوی ئەبوتالیبدا بەبێ نان و ئاوی پێویست بە ناڕەحەتی ژیا، دوایی خەدیجەی ژنی و ئەبو تالیبی مامی هەردووکیان مردن، دوایی ئازاری زۆرتر دەدرا و بەردباران دەکرا، پێیان دەوت شێت و جادووکەر و نەزان و تەمبەڵ و گەمژە و درۆزن و شاعیر و لاسار و هەر قسەیەکی تری ناشرین.

پاشان لە شارەکەی خۆیدا دەریان کرد، دوای ئەوەش کەوتنە جەنگ کردن لەگەڵیدا، پێغەمبەر(ﷺ) هێندە برسی دەبوو، بەردی دەبەست بە سکیەوە، هێندە گاڵتەی پێ دەکرا خەریك بوو خۆی بکوژێتەوە، بەڵام خوای گەورە ڕێگەی پێ نەدا، بەڵێ ئازیزان بە جوانی سەیر بکەن ئەمە ژیانی پێغەمبەرمان محمدە(ﷺ)، هەر لە منداڵیەوە تا مردن

بەردەوام لە ناخۆشی و نارەحەتی دا بووە، بەڵام ئەو ئازیزەمان هەرگیز وازی نەهێنا و بەردەوام بوو تا سەرکەوت و توانی بە جوانی ئایینی خوای گەورە بگەیەنێت بە مرۆڤایەتی، منداڵان و تازەپێگەیشتوانی ئازیز! رۆڵە دڵ گەرمەکانی ئایینی پیرۆزی ئیسلام! ئەگەر بمانەوێت موسڵمان بین و وەك پێغەمبەر(ﷺ) بژین و خەڵکی فێری چاکە بکەین، دەبێت هەمیشە خۆڕاگر بین و ئەگەر نارەحەتی و برسێتی و ئازار و تینوێتیمان تووش بوو واز نەهێنین و بڵێین خودا گیان تۆمان بەسە، خوایە گیان ئێمە لەبەر تۆ خۆمان دەخەینە ئەم سەختیە دەی تۆش لێمان قبووڵ بکە.

2- ڕاستگۆیی:

پێغەمبەر(ﷺ) لە ژیانیدا هەرگیز درۆی نەدەکرد، بەڵکو هەمیشە بە ڕاستگۆیانە قسەی دەکرد و هەر کەس پرسیاری لێ بکردایە بە ڕاستگۆیی وەڵامی دەدایەوە، چونکە زۆر ڕقی بوو لە درۆکردن و کەسی درۆزن، تەنانەت هەرچی خەڵکە پێیان دەوت محمدی ڕاستگۆ، بێباوەڕەکانیش سەرەتا وایان پێ دەوت، پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرمووێت: هەر کەس درۆ بکات و واز نەهێنێت لە درۆکردن، لە لای خوای گەورە ناوی بە درۆزن دەنووسرێت، ئینجا خوای گەورە بە درۆزن دەیناسێت، هەروەها خوای گەورە دەفەرمووێت: دۆزەخ بۆ ئەو کەسانەیە کە درۆ دەکەن، ئەگەر منداڵێکمان بانگ کرد و وتمان وەرە با شتێکت بدەمێ، بەڵام شتەکەمان پێ نەدا و درۆمان کرد لەگەڵیدا، ئەوا خوا بە درۆ بۆمان دەنووسێت و دەبێتە تاوانێك کە دەبێتە هۆی ئەوەی بچینە دۆزەخەوە، هاوەڵەکانی پێغەمبەریش هەرگیز درۆیان نەدەکرد، هەوڵیان دەدا بە ڕاستگۆیانە قسە بکەن، چونکە لە ژیانی پێغەمبەر(ﷺ)ەوە فێری ڕاستگۆیی بووبوون.

3- دەست پاکی:

پێغەمبەر(ﷺ) هەرگیز ماڵ و سامانی خەڵکی نەدەخوارد، بەڵکو بە تەواوەتی ئەمانەت و ڕاسپاردەی خەڵکی دەپاراست، بۆیە خەڵکی پێیان دەوت محمدی دەستپاك و زۆر ڕێزیان لێ دەگرت لەبەر دەست پاکیەکەی، هەموو خەڵکی تەنانەت بێباوەڕەکانیش ڕاسپاردە و ماڵ و سامانی خۆیان دەدایە لای پێغەمبەر(ﷺ) چونکە دەیان زانی ئەو دەیانپارێزێت و ناپاکی ناکات.

پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرمووێت: یەکێك لە سیفەتەکانی دووڕوو ئەوەیە کە کاتێك ئەمانەتێکی درایە دەست، ناپاکی لێ دەکات، جا کەسێك ناپاکی کرد ئەوە سیفەتی دووڕووی هەیە و خوای گەورە ڕقیەتی لەو ئیشەی، هەروەها نابێت هەرگیز دزی بکەین و ماڵی خەڵکی ببەین، هەروەها نابێت نان و پارەی ماڵی هەتیوان بدزین، چونکە هەر کەس دزی کرد، ئەوا سزای سەختی دۆزەخ چاوەڕوانی دەکات و خوای گەورە ڕقی دەکەوێت لێی.

بۆیە لە ئیسلامدا هەر کەس دزی بکات، ئەوا دەوڵەتی ئیسلامی دەستی دەبڕێت، منداڵانی موسڵمانیش دەبێت خۆیان بە دەست پاکی فێر بکەن و هەرگیز ناپاکی نەکەن.

4- ئیشکردن:

منداڵانی ئازیز کاتێك باسی ژیانی پێغەمبەر(ﷺ)مان کرد، پێغەمبەر(ﷺ) هەر لە منداڵیەوە کەوتە ئیشکردن و چوو بۆ کاری شوانەیی، چونکە باپیرە و مامی پیر بوون و نەیان دەتوانی ئیش بکەن و پارەی کەمیان هەبوو، بۆیە پێغەمبەر(ﷺ) هەر لە منداڵیەوە چوو بۆ ئیشکردن تا یارمەتی باپیرە و مامی خۆی بدات و فێری ئیشکردن ببێت، هەروەها پێغەمبەر(ﷺ) بەوە وازی نەهێنا، بەڵکو کەوتە فێربوونی ئیشی تریش،

وەك ئەوەی خۆی فێری کاری بازرگانی کرد، ئیتر پێغەمبەر(ﷺ) لەمەککەوە دەچوو بۆ شوێنە دوورەکان و لەوێ شتی دەکڕی و دەفرۆشت و دەگەڕایەوە بۆ مەککە.

ماوەیەك پێغەمبەر(ﷺ) ئیشی بازرگانی دەکرد بۆ خەدیجەی کچی خوەیلید، بۆیە دەبێت منداڵی موسڵمان خۆی فێری ئیشێك بکات، پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموویێت: خوای گەورە کەسێکی خۆش دەوێت کە لە ئیش بزانێت، ئیتر با هەر منداڵێکی موسڵمان خۆی فێری ئیشێکی گرنگ بکات، با یەکێك خۆی فێری سەرتاشین و یەکێك خۆی فێری شت دروستکردن و یەکێك خۆی فێری کشتوکاڵ و یەکێك خۆی فێری کڕین و فرۆشتن و دوکانداری بکات، منداڵی موسڵمان دەبێت بەتاڵ نەبێت و هەرچۆنێکی کردبێت ئیشێك بکات کە سوودی هەبێت بۆ خۆی و ماڵ و کەسان و موسڵمانان، چونکە کاتەکەی چوو ناگەڕێتەوە.

5- فێربوونی زانست:

پێغەمبەر(ﷺ) خۆی نەخوێندەوار بوو، بەڵام زۆر گرنگی دەدا بە زانست و زانیاری و یەکەمجا بوو بە پێغەمبەر خوای گەورە فەرمانی پێکرد کە بخوێنێت و دەست بکات بە خوێندن، چونکە یەکەم ئایەت بریتی بوو لە (إقرأ) واتا: بخوێنە، هەروەها پێغەمبەر(ﷺ) کاتێك کە دیلەکانی بەردان لە جەنگی بەدردا، بە مەرجێك بەری دەدان کە دەبێت هەر یەکەیان دە منداڵی موسڵمان فێری خوێندەواری بکات.

پێغەمبەر(ﷺ) فێرمان دەکات ڕێزی زانایان بگرین و لێیانەوە فێری زانست ببین، هەر کەسێکمان بینی هەوڵی فێربوونی زانست دەدات بە هەموو شێوەیەك یارمەتی بدەین، ئەگەر پارەی زیادمان هەبوو و ویستمان بیکەین بەخێر با بیدەین بە زانستخوازان. موسڵمانانی ئازیز، سەیرکەن ئەم ڕۆژە بێباوەڕان فێری زانستی جۆراوجۆر بوون، چۆن

بەهێز بوون و سەرکەوتن بەسەر موسڵماناندا، دەی کێ دەیەوێت ئاینی خوا و پێغەمبەر(ﷺ) سەربخات، با دەست بکەن بە فێرونی زانست و خەڵکی فێری زانست بکەن، چونکە موسڵمانان کاتێك سەردەکەون کە وەك موسڵمانانی زوو دەست بکەن بە وەرگرتنی زانست.

6- دڵسۆزی:

موسڵمان دەبێت زۆر دڵسۆز بێت بەرامبەر بە مرۆڤایەتی بە گشتی و بەرامبەر بە موسڵمانان بە تایبەتی، چونکە پێغەمبەر(ﷺ) هەمیشە دڵسۆزی خوی دەنواند بەرامبەر بە هەموان و گوێی بە ئازار و ماندووبوون نەدەدا، پێغەمبەر(ﷺ) هەوڵی دەدا خەڵکی ڕزگار بکات لە نەزانی و گومڕایی و ئاگری دۆزەخ، کە خەڵك قسەیان پێ دەوت و گاڵتەیان پێ دەکرد، تەنانەت بەردبارانیان دەکرد و لەشی پیرۆزی پێغەمبەر(ﷺ)یان پڕکرد لە خوێن، بەڵام پێغەمبەر(ﷺ) دوعای خێری بۆ دەکردن و هەوڵی دەدا ڕێگەی ڕاستیان نیشان بدات و وازی نەدەهێنا، منداڵانی ئازیز دەبێت ئێمەش بەو جۆرە دڵسۆز بین و سەختی و ناڕەحەتی ژیان وامان لێ نەکات کە واز بهێنین لە دڵسۆزی و دەست بەردەین لە چاکە.

7- نیازپاکی:

دەبێت موسڵمان کاتێك کارێکی چاکە دەکات تەنها و تەنها لە پێناوی خوای گەورەدا بیکات، نابێت لەبەر ئەوە کاری چاکە بکات کە خەڵکی لە پاشەوە وەسفی بکەن و خۆشیان بوێت و بڵێن کەسێکی چاکە، کاتێك پارە دەدەیت بە کەسێك نابێت لەبەر ئەوە بیکەیت کە خەڵکی بیزانن، یان کاتێك نوێژ دەکەیت، نابێت لەبەر ئەوە بیکەیت کە

خەڵکی بڵێن کەسێکی موسڵمانە و ئافەرینی بێت. پێغەمبەر(ﷺ) هەر شتێکی دەکرد نیازی پاك بوو، تەنها لەبەر خوا دەیکرد.

8- ئازایەتی و نەترسی:

منداڵی موسڵمان دەبێت ئازا و چاو نەترس بێت، لە هیچ شتێك نەترسێت جگە لە خوای گەورە، چونکە هەموو شتەکان دروستکراوی خوای گەورەن، ناتوانن هیچ شتێك بکەن ئەگەر خوای گەورە ڕێگەیان پێ نەدات، پێغەمبەر(ﷺ) زۆر ئازا و دلێر و چاو نەترس بووە، خۆی لە جەنگەکاندا بەشداری دەکرد، نەدەترسا کە بێباوەڕان بیکوژن، تەنانەت پێغەمبەر(ﷺ) منداڵانی موسڵمانیشی فێری ئازایەتی کردبوو، وەك دەبینین دوو منداڵی موسڵمان هەڵدەستن بە کوشتنی سەرکردەی گەورەی بێباوەڕەکان کە ناوی ئەبو جەهل بوو.

9- خۆشەویستی خوای گەورە:

پێغەمبەر(ﷺ) خوای گەورەی زۆر خۆش دەویست، ئامادەبوو لە پێناوی خوای گەورەدا هەموو کارێکی چاك و جوان بکات، ئەو بە شەو و ڕۆژ نوێژی دەکرد بۆ خوای گەورە و ڕۆژووی دەگرت لە پێناوی خوادا و خۆی لە هەموو تاوانێك بەدوور دەگرت تا خوای گەورە تووڕە نەکات، چونکە هەر کەس خوای خۆی خۆش بوێت، خوای گەورەش ئەوی زۆر خۆش دەوێت.

10- ڕێزگرتن:

هیچ کات کەس نەبوو بڵێت پێغەمبەر(ﷺ) ڕێزی نەگرتم، بەڵکو پێغەمبەر(ﷺ) ڕێزی هەموو کەسی دەگرت و سووکایەتی بە کەس نەدەکرد، تەنانەت پێغەمبەر(ﷺ) ڕێزی

بێباوەڕەکان و دووڕووەکانیشی دەگرت، سەیری ئەو کاتە بکەن کە دوژمنانی ئیسلام دەهاتن بۆ لای پێغەمبەر(ﷺ) کەچی ئەو ئازیزەمان ئەو دوژمنانەی لە شوێنەکەی خۆی دادەنا و ڕێزی لێ دەگرتن، تەنانەت پێغەمبەر(ﷺ) ڕێزی سەرکردەی دووڕووەکانیش عەبدوڵای کوڕی ئوبەی کوڕە سەلولی دەگرت.

11- یارمەتیدان:

ژیانی پێغەمبەرمان پڕە لە یارمەتیدان و هاوکاری، پێغەمبەر(ﷺ) یارمەتی هەر کەسێکی دەدا کە پێویستی بە یارمەتی هەبووایە، کاتێك پێغەمبەر(ﷺ) لە ماڵەوەدا بوو یارمەتی خێزانەکانی دەدا، کاتێکیش دەچوو بۆ دەرەوە یارمەتی پیر و هەژارانی دەدا، جارێکیان پێغەمبەر(ﷺ) پیرەژنێکی بینی بارێکی قورسی پێ بوو، پێغەمبەر(ﷺ) چوو بۆ یارمەتیدانی و کۆڵەکەی بۆ بردە شوێنی مەبەست، هاوەڵانی بەڕێزیش بەو جۆرە بوون بەتایبەتی (ئەبو بەکری صدیق و عومەری کوڕی خەتاب) بۆیە دەبێت ئێمەی موسڵمانیش یارمەتی خەڵك بدەین و نەڵێین عەیبە یان ناتوانین یان هەقمان نیە.

12- خۆشەویستی موسڵمانان:

موسڵمان ئەو موسڵمانەیە کە برا موسڵمانەکەی خۆش بوێت و لەگەڵیدا چاك بێت، چونکە موسڵمانان هەموو برای یەکترن، پێغەمبەر(ﷺ) هاوەڵەکانی خۆی زۆر خۆش دەویست و ڕێزی لێ دەگرتن، پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموویت بە موسڵمانان (هەر کامتان برا موسڵمانەکەی خۆی خۆش دەوێت با پێی بڵێت من لە پێناوی خوادا تۆم خۆش دەوێت)، ئەگەر دوو موسڵمان لەبەر خوا یەکتریان خۆش بوێت، ئەوا لە ڕۆژی دواییدا لەژێر سێبەری خوای گەورەدان.

13- پەرستش بۆ خوای گەورە:

ژیانی پیرۆز و پڕ بەرەکەتی پێغەمبەر(ﷺ) هەمووی بریتی بوو لە پەرستش بۆ خوای گەورە، ئەو بە ڕۆژ و بە شەو نوێژی فەرز و سوونەتی ئەنجام دەدا و ڕۆژووی فەرز و سوونەتیشی دەکرد، هەموو کات زیکری خوای گەورەی دەکرد، هیچ کات بەبێ پەرستش نەبوو، چونکە پەرستش تەنها نوێژ و ڕۆژوو نییە، بەڵکو پەرستش هەموو کارێکی چاك و خێرە کە لە پێناوی خوای گەورەدا موسڵمان هەوڵی بۆ بدات، تەنانەت زەردەخەنەیەکیش پەرستشی خوای گەورەیە، چونکە دڵی موسڵمانێکی پێ خۆش دەکەیت، بۆیە دەبێت ئێمەش لە ژیانی پێغەمبەر(ﷺ)ەوە فێری پەرستش ببین.

14- پاك و خاوێنی:

یەکێك لە سیفەتەکانی موسڵمان بریتیە لە پاك و خاوێنی و خۆ دوور گرتن لە پیسی و چەپەڵی، چونکە خوای گەورە جوانە و کەسی جوانیشی خۆش دەوێت، هەروەها ئیسلام پاکە و دەبێت ئێمەش پاك بین، پێویستە موسڵمان هەموو ڕۆژ دەست نوێژ بگرێت، کە لە خەو هەستا دەست و دەم و چاوی بشوات و جلوبەرگەکەی تەواو پاك و خاوێن بێت، بۆنی خۆش لە خۆی بدات، چونکە پێغەمبەر(ﷺ) زۆربەی پارەکەی خۆی دەدا بە بۆنی خۆش، هەروەها قژەکانی زۆر بە جوانی دادەهێنا و جلوبەرگەکەی زۆر بە پاکی دەپاراست، موسڵمان دەبێت بە لایەنی کەمەوە هەفتەی یەك جار خۆی بشوات، واتا حەوت ڕۆژ جارێك خۆی بشوات.

15- جەنگکردن لەگەڵ دوژمناندا:

منداڵانی ئازیز ئیسلام پێمان دەفەرموویت خۆتان دوور بگرن لە جەنگ و خوێن ڕێژی، هەوڵ بدەن پێکەوە تەبا بن و بە قسە و ڕەفتاری خۆش پێکەوە بژین، چونکە هەر کەس خوێنی مرۆڤێك بڕێژێت ئەوە وەك ئەوە وایە هەموو مرۆڤەکانی کوشتبێت، تەنانەت ئەگەر مرۆڤەکە بێباوەڕیش بێت، نابێت لە خۆتەوە بیکوژیت.

بەڵام ئەو کەسانەی دوژمنایەتی خوا و پێغەمبەر و موسڵمانان دەکەن، هەر لە خۆوە هێرشیان دەبەنەسەر و قسەیان پێ دەڵێن، ئەوا دەبێت ئەو کەسانە لێیان بدرێت و نەهێڵین لە خۆیانەوە ستەممان لێ بکەن، چۆن پێغەمبەر(ﷺ) دژی ستەم بوو.

16- نەرم و نیانیو ڕووخۆشی و تووڕە نەبوون:

موسڵمان نابێت تووڕە و دەم و چاو گرژبێت، بەڵکو سیفەتی موسڵمان ئەوەیە کە هەمیشە ڕووی خۆش و لێو بە خەندەیە بەرامبەر بە موسڵمانانی تر، دەبێت موسڵمان زۆر نەرم و نیان بێت و لە خۆوە تووڕە نەبێت، چونکە تووڕەیی سیفەتێکی خراپە، پێغەمبەر(ﷺ) کەسی ئازا ئەو کەسەیە کە لە کاتی تووڕەییدا خۆی بگرێت و واز بهێنێت لە تووڕەیی، چونکە ئەنجامەکەی خراپ دەبێت، ئێمە دەبێت کاتێك تووڕە بین کە تووڕەییەکەمان سوودی هەبێت، نەك هەر شتێکمان بینی لە خۆمانەوە تووڕە ببین، لە ڕاستیدا خەڵك حەز ناکات گوێ بگرێت بۆ کەسێکی تووڕە و کەس حەز ناکات ژیان بباتەسەر لەگەڵیدا.

17- خۆشەویستی دایك و باوك:

دایك و باوكی پێغەمبەر(ﷺ) هەر لە منداڵی پێغەمبەر(ﷺ)ەوە مردن و ژیانێكی زۆریان پێكەوە نەبردەسەر، هەروەك دایك و باوكی پێغەمبەر(ﷺ) بێباوەڕبوون چونكە وەك خەڵكی تر دابوویانە بێباوەڕی، بەڵام ڕەفتار و ئاكاریان خراپ نەبوو، پێغەمبەر (ﷺ) زۆر دەگریا و هەمیشە دوعای دەكرد كە خوای گەورە لێیان خۆش ببێت، بەڵام خوای گەورە فەرمووی دوعای وا مەكە، پێغەمبەر (ﷺ) هەمیشە دەچوویە سەر گۆڕی هەردووكیان و سەردانی دەكردن منداڵانی ئازیز، پێویستە ئێمە دایك و باوكی خۆمان زۆر خۆش بوێت بە تایبەتی سوپاس بۆ خوا كە موسڵمانن، ئەگەریش بێباوەڕ بن دەبێت هەر ڕێزیان لێ بگرین و خۆشمان بوێن، بەڵام ئەگەر ویستیان گوناهمان پێ ئەنجام بدەن ئەو كاتە نابێت بە گوێیان بكەین لەو گوناهەدا.

18- قسەی جوان كردن:

قسەی جوان لە گوڵی جوان و بۆن خۆش جوانتر و باشترە، هەموومان پێویستمان بە قسەی جوان و باش هەیە، پێویستە كە موسڵمان هەمیشە قسەی جوان بكات، نابێت موسڵمان قسەی ناشیرین بڵێت و جنێو بدات، چونكە ئەوە گوناهە و خوای گەورە ڕقیەتی لەو كەسانە، پێغەمبەر(ﷺ) كاتێك قسەی دەكرد قسەكانی ئەوەندە جوان و خۆش بوون هەموو موسڵمانان و خەڵكی حەزیان دەكرد گوێی لێ بگرن، هیچ كات پێغەمبەر(ﷺ) جنێوی نەدەدا بە خەڵكی، بەڵكو سەیری دەكرد بزانێت خەڵكی حەز بە چ قسەیەك دەكەن، ئەگەر ئەو قسەیە باش بوایە ئەوا بۆی دەكردن.

19- غەیبەت نەکردن:

غەیبەت کردن واتا باسی برا موسڵمانەکەت بە شێوەیەك کە پێی ناخۆش بێت، خوای گەورە دەفەرموێت: ئەو کەسانەی غەیبەت دەکەن، وەك ئەوە وایە گۆشتی ئەو کەسە بخۆن بە مردوویی، ئەوانە گوناهبارن و خوای گەورە لەو دنیادا سزایان دەدات، پێغەمبەر(ﷺ) لە ژیانیدا غەیبەتی نەکردووە، بەڵکو زۆریش ڕقی لە غەیبەت بووە.

20- قسە نەگێڕانەوە و فیتنەیی نەکردن:

قسە هێنان و بردن کارێکی زۆر تاوان و شەرمەزاریە، پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت: ئەوەی فیتنەیی بکات و قسە بهێنێت و ببات ناچێتە بەهەشتەوە، تەنها دەبێت کاتێك قسە بگێڕێتەوە کە بێباوەڕان یان کەسانی خراپەکار بیانەوێت زیان بگەیەنن بە خەڵك و موسڵمانان، ئەو کات دەبێت کە خەڵکی ئاگادار بکەیتەوە لەو شتە.

21- دنیانەویستی و ڕازی بوون:

ژیانی دنیا ماوەیەکی دیاری کراوە و لەچاو ڕۆژی دواییدا زۆر زۆر کەمە، نابێت موسڵمان وا بزانێت تەنها ئەم دنیایەی هەیە و هەمیشە لە هەوڵی ژیانی دنیادا بێت، بەڵکو موسڵمان دەبێت لە دنیادا کارێکی وا ئەنجام بدات کە سوودی بۆ قیامەتی هەبێت، چونکە هەموومان دەمرین، بەڵام نابێت واز لە ژیانی دنیاش بهێنین، بەڵکو دەبێت بەپێی پێویست گوێ بدەین بە دنیا و بەپێی پێویست گوێ بدەین بە ڕۆژی دوایی.

22- خۆ دوورخستنەوە لە تاوان:

تاوان کردن زۆر کارێکی خراپ و پیسە و مرۆڤی پێ پیس و تاوانبار دەبێت، هەر کەس تاوان بکات ئەوا بەرەو دۆزەخ دەچێت، بۆیە دەبێت مرۆڤی موسڵمان زۆر خۆی بپارێزێت لە تاوان کردن، ئەگەریش تووشی تاوانێك بوو دەبێت بە پەلە تەوبە بکات و بگەڕێتەوە بۆ لای خوای گەورە، بڵێت خوایە گیان ئەمجارە ئەم تاوانە دووبارە ناکەمەوە وە لێم ببورە.

23- چاککردنی پەیوەندی نێوان موسڵمانان:

پێغەمبەر(ﷺ) پەیوەندی نێوان هۆزی ئەوس و خەزرەجی چاك کرد کە پێکەوە جەنگیان دەکرد و یەکتریان دەکوشت، بۆیە دەبێت ئێمەش ئەگەر بینیمان پەیوەندی دوو کەس یان دوو هاوڕێمان تێك چووە، دەبێت پێکەوە ئاشتیان بکەینەوە، تەنانەت ئەگەر درۆیش بکەین بۆ ئەوەی ئاشت ببنەوە ئەوە گوناه نیە، واتا درۆ بکەیت تا ئاشتیان بکەیتەوە.

24- سەردانی خزم و کەس و کار:

خزم و کەس و کار لە ئیسلامدا پلەیەکی بەرزیان هەیە و موسڵمان ناتوانێت خۆی دوور بخاتەوە لێیان، چونکە هەر کەس دوور بکەوێتەوە لە خزمەکانی ئەوا گوناهێکی گەورەی کردووە و خوای گەورە لێی دەڕەنجێت، پێغەمبەر(ﷺ)یش هەمیشە سەردانی خزم و کەس و کاری دەکرد، تەنانەت سەردانی خزمە بێباوەڕەکانیشی دەکرد و دەچوو بۆ لایان.

25- دوعاکردن بۆ موسڵمانان:

پێغەمبەری ئازیزمان(ﷺ) زۆر موسڵمانانی خۆش دەویست و هەموو کاتێک دوعای خێری بۆ دەکردن، خوای گەورە بە پێغەمبەر(ﷺ)ی فەرموو حەزت لە چیە داوای بکە با بۆت جێبەجێ بکەم، کەچی پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: داوای هیچ ناکەم بۆ خۆم، بەڵکو دوعاکەی بۆ موسڵمانان بوو، منداڵانی ئازیز خۆیشت لە ژیانی پێغەمبەر(ﷺ)ەوە هەندێك شت فێر ببە.

لە کۆتاییدا:

منداڵی ئازیز، خوێنەری تازەپێگەیشتوو، ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە بە خوای گەورە و پێغەمبەر(ﷺ)و شایەتی دەدەن، کە محمد(ﷺ) پێغەمبەری خوایە، ئەی ئەو کەسانەی زۆر حەز دەکەن بۆ یەك جاریش بێت پێغەمبەر(ﷺ) ببینن، ئەمە ژیانی ئەو پێغەمبەرە ئازیزەمانە کە ئێوە زۆرتان خۆش دەوێت، بەجوانی ژیانەکەی بخوێننەوە و لێی تێ بگەن و لێی ورد ببنەوە و پەندی لێ وەربگرن، بزانن پێغەمبەر(ﷺ) لە ژیانیدا چی کردوە و ئێوەش وەك ئەو بکەن، تەنها بە یەکجار خوێندنەوەی ئەم ژیاننامەیە واز مەهێنن، بەڵکو چەندجار توانیتان بیخوێننەوە، هیچ نەبێت ساڵی یەك جار بیخوێننەوە، تا هەمیشە ژیانی ئەو ئازیزەتان لە بیر بێت، وەك ئەو ڕەفتار بکەن.

پێویستە ئێوەی خۆشەویست کاتێك ئەم ژیانە دەخوێننەوە، سودی چاکی لێ وەربگرن و دوایی باسیشی بکەن بۆ کەسانی تر، بۆ برا و خوشکە بچووکەکانتان، بڵێن وەرن دانیشن با چیرۆکتان بۆ باس بکەم، ئەو کاتە هەر جارەو کەمێکی ئەم ژیانی پێغەمبەرە خۆشەویستەیان(ﷺ) بۆ باس بکە، تا ئەوانیش سوودی لێ وەربگرن.

لە کۆتاییدا داواکاریەکم هەیە لە ئێوەی خۆشەویست کە ئەویش داواتان لێ دەکەم کە دوعای خێرم بۆ بکەن و لە دوعاکانتاندا من لەبیر نەکەن، تاکە سوپاس و دەست خۆشیەك کە لە ئێوەم دەوێت ئەوەیە کە دوعای خێرم بۆ بکەن.

خوای گەورە لە گوناهەکانی من و ئێوەش خۆش ببێت و یارمەتیمان بدات تا بەجوانی ژیانی پێغەمبەری ئازیزمان محمد (ﷺ) بزانین و لە ژیانی ڕۆژانەماندا سوودی لێ وەربگرین.

بەشی سیانزەهەم

کۆمەڵێك شیعر بۆ منداڵان

منداڵان و تازەپێگەیشتوانی ئازیز، لێرەدا هەندێ شیعری جوان و ڕێك و پێك هەن کە دەتوانن لەبەریان بکەن و بیانخوێننەوە، ئەم شیعرانە هەندێکیان شیعی مامی ئازیزم (جمال حبیب الله بێدار)ن، هەندێکیشیان شیعری خۆمن بۆ ئێوەی ئازیز و خۆشەویست.

پێغەمبەرەکەم

پێغەمبەرەکەم نەخوێنـــــــــدەوارە
بەڵام پەروەردەی پەروەردگـــــــارە
پێغەمبەرەکەم ڕاستگۆ و ئەمینـــــە
وتـەی دەرمـانە بـۆ دەردی سینـــــە
سەرقافڵەی ڕێگەی جیهادکەرانــــــە
خـۆری ڕوونــاکی ناو ئەستێرانــــــە
داڵـدەی چـەوساوە و لانـەوازانــــــە
هاندەری خێرخواز و هیمەت بەرزانـــە
پێغەمبەرەکەم هۆی بەخــتیاریمــــــە
هەر بەرنامەی ئەو هۆی ڕزگاریمــــــە
ئەوم لە گشت کەس زیاتر خــۆش دەوێ
هـەر ئـەو ڕابەرمە لـێرە یـان لـــەوێ
ئەو مامۆستامە... هەر ئەو ڕابەرمـــە
خوایـە شاهێدبە ئـەو پێغەمبەرمـــــە

جمال حبيب الله

کوردێکی موسڵمانم

مـن کوردێکی بـەدینـم

نـەوەی صەڵاحـەدینـــم

ڕزگاری ئــەم میللەتــەم

لــە ئیسلامدا دەبینـــم

* * *

کـوردێکی موسڵمانـــم

مـن ڕۆڵـەی کوردستانــم

خــەڵاتم بـانگی خوایـــە

بـۆ گـەل و نیشتمانـــم

* * *

کـوردێکی بـە غیرەتـــم

دژ بـە زوڵـم و زیللەتـــم

هەرگیز دەست بەردار نابـم

لە خـاك و لـە میللەتـــم

* * *

کوردێکی خاوەن هۆشم
ئـاو و خاکم نافرۆشم
بۆ سەربەستی و ئازادی
تەواو شەیدا و پەرۆشم

* * *

کوردێکی موسڵمانم
سەربازێکی قورئانم
بۆ بەرزی پەیامی خوا
خەڵاتە ماڵ و گیانم

جمال حبيب الله

ئەی موحەممەد

ئەی موحەممەد... ئەی موحەممەد
سـەلامت لـێ بێت تـا ئـەبـەد
بـەڵێ پێغەمبەری خودایـــت
خـۆری ڕووی ئاسمانی دنیایـــت
لـە تـاریکی ژیـنـا چـرایــت
دڵسۆزتـر لــە بـاوك و بـرایــت
بـۆیـە سـوورم هەتا ئەمـــرم
کە تـەنـها ڕێـگەی تـۆ بـگـــرم
هـەڵگری بـانـگی ئـاسمـانیـــت
هــۆی سـەرفـرازی ئینسانیـــت
تـەنـها شـوێنـی تـۆ دەکـــەوم
بە ڕێگاکـەی تـۆ ئـەســـرەوم
قـوربـانـی قـورئـانـەکـەتــــم
شـاگـردی بـەرنـامـەکـەتـــم

جمال حبيب الله

موسڵمانم

مـوسڵمانـم... مـوسڵمانـم
بـە هـەست و دڵ و زوبـانـم
هـۆش و بـیرم... سۆز و گیانم
هاوار دەکەم موسڵمـــــانم

* * *

مـوسڵمانـم (الله) خـوامـە
مـوحەمـەدیش پێشەوامـــە
لەناو ئەم هەموو عـالـەمـــە
من تـەنها (کەعبە) قیبلەمـە

* * *

موسڵمانم ڕێی ڕاست دەگـرم
ڕێبواری ڕێی ئـەبـو بـەکـرم
مـوسڵمـانـــم دادپـــەروەرم
مـن شاگردێکی عـومـــەرم

* * *

بــۆ خەڵاتی گشت سامانــم

مـن قوتابیـەکی عوسمانـــم

شێرم... دوورم لە ترس و بیـم

چونکە من پێشمەرگەی عەلیم

* * *

سوپاس بـۆ خوا موسڵمانـــم

هــەڵگری بـانـگی قورئانـم

الله! الله! مـوسـڵـمـانـــم

بـەشێوە و کردار ئینسانـــم

جمال حبیب الله

محمد پێغەمبەرمە

محمد پـێغەمـبـەرمـــــە
خـوێنی دڵ و جگەرمـــــە
پـێغەمبـەرێـکی وایـــــە
مامۆستـاکەی خـودایـــــە
ســەرداری ئـەنبیایـــــە
پـێشڕەوی گشت دنیایـــــە
ئای کە ناوی شیـریـنـــــە
ڕەحمەت بۆ عالـەمیـنـــــە
محمد پـێغەمـبـەرمـــــە
مامۆستامە... ڕابەرمـــــە
بەرەو بەهەشتم ئەبـــــات
لە ئاگر ئەمدا نەجـــــات
سەربازی پێغەمـبـــــەرم
بە ماڵ و گیان و ســـەرم

جمال حبيب الله

موسڵمانم

منداڵێکی کوردستانم — پەروەردەی ڕاستی قورئانم
هەتا ماوم هاوار دەکەم — موسڵمانم... موسڵمانم
پێغەمبەری خوام خۆش دەوێت — حەز دەکەم ئیسلام سەرکەوێت
هەر کەس دژ بە ئیسلام هەبێ — دوژمنە و هەرگیز نامەوێ
محمد پێغەمبەرمانە — خۆشەویستی هەموومانە
گیانمان دەکەین بە قوربانی — بۆ ئەم ئیسلام و قورئانە
فێری خوێندەواری دەبین — بە چاکی و ڕاستگۆیی دەژین
پێغەمبەرمان چی فەرمووە — بەگوێی دەکەین هەتا دەمرین
ئەی منداڵان وەرن هەمووان — یەك دەنگ بڵێین بۆ گشت جیهان
موسڵمانی کوردستانین — خۆشمان دەوێت پێغەمبەرمان

نیهاد جلال حبیب الله

پێغەمبەر گیان

قوربانت بم پێغەمبەرمـــــــان
ئەی سەرکردە و ئەی ڕابەرمـــــان
هەر تۆی مامۆستا و ئازیزمـــــان
ئێمەی منداڵی کوردستـــــــان

* * *

تۆ کە نەخوێندەوارێ بوویــــــت
بە ویستی خوا بە پەلە چوویــــت
بۆ ئاسمان و گەڕایتـــــــەوە
بەڵێ تۆ ڕەحمەتی و هاتوویــــــت

* * *

ئەو کەسەی کە بێبــــــاوەڕە
زۆر گەمژەیە و قوڕ بەســـــەرە
ئەو کەسەش باوەڕی هەبێـــــــت
باوەڕدار و دین پــــــەروەرە

* * *

تۆ هەژار بوویت پێغەمبەر گیـــــان

بێ دایك و باوك ، چاو بە گریـــان

بەڵام کاتێك دینی خوا هـــــــات

سەری خستی خوای میهرەبـــــان

* * *

ئێمەی منداڵی کوردستـــــــان

هاوار دەکەین پێغەمبەر گیـــان

شوێنکەوتەی تۆین موسڵمانیــن

دەست بەردار نابین لە قورئـــان

نهاد جلال حبيب الله

با بخوێنین

با بخوێنین منداڵی کـــورد

ئازا و بە پەلە و دەست و بــرد

ڕێگە نەدەین بە نــەزانـــــی

بڵێیــن نەخوێنـدەواری مـــرد

* * *

پێغەمبەرمان فێرمان دەکات

ئەوەی بۆ زانست هەوڵ بـدات

خوای گەورە زۆر خۆشی دەوێت

هەموو کاتێك سەری دەخــات

* * *

کــاتێك کە قــورئان دابـــەزی

(إقـرأ) وترا تـا ڕاپـــــــەڕی

ئەگەر قورئانت خۆش دەوێــت

بخوێنە تــاکو ســەرکـــــەوی

* * *

سـەیركـە دنیا پێشكەوتــووە

بەس موسڵمانـە خـەوتـــــووە

دەبێت هەستیـن و گشت بـڵێیـن

موسڵمان قــەت نــەمـــردووە

* * *

بـا بخوێنین تا ســەركـەویـــــن

هەتا فێر نەبیـن نـەسرەویـــن

چونكە پێغەمبەرمان فـەرمــووی

تەمبەڵ نـــەبیـن و بخوێنیـــن

نهاد جلال حبيب الله

خۆشمان دەوێی

پێغەمبەر گیان ئەی ئازیزمان خۆشمان دەوێـــی
مـوسڵمانیـن بەگوێت ئەکەین هــەرچی بڵێی
تۆ خەڵاتی خوای گەورەی بۆ گشت جیهـــــان
نەزانە ئەو کەسەی نابێت بە مـــوسڵمـــــان
تـۆ هاتیـت قورئانـت هێنا بــەدیـــــاری
بـە هاتنت دنیا خۆش بـوو ڕەحـمەت بـــاری
محمد ئەی پێغەمبەری تەنـیـا و بـیٚ کـــەس
فێرت کردین کەسی نەمر خـودایـە و بـــەس
گیان و ماڵمان قوربانت بێـت پێغەمبەرمـــان
خۆشمان دەوێی هەر تۆی مامۆستا و ڕابەرمـان

نهاد جلال حبيب الله

ئەی پێغەمبەر

ئـەی پێغەمبـەر... ئـەی پێغەمبـــەر!
مـــژدە هـێنـــەر و تـرسێـنــــــەر
بـــەڕاستی پێغەمـبــەری خـــــوای
تـــۆ لـوتـکەی بـــاوەڕ و تـــەقوای
تۆ پـێشـەنگی خـوانـاسـانــــی
هـەر تـــۆ داڵدەی بـێ کـەسـانــــی
ئـــەی نـێـردراوی خـوای مـــەزن
قـــوربـانــی تــۆ بێت گـیـانـی من
تۆ بوویت کە خودات پێمان نـاسـانـد
تـــۆ تـــۆوی بـــاوەڕت وەشـانـــد
ئێمە هەمـوو قـــەرزاری تـــۆیــــن
هـــەمـــوومـــان منـەت بـاری تۆین
لـە ئـــاگـــر دەمـــان پـــارێزێـــت
ئـــــای کـــە دڵســـۆز و بـــەڕێزیـت

جمال حبيب الله

سەرچاوەکان

1ـ ابن اسحاق: السيرة النبوية، حققه و علق عليه و خرج أحاديثه: احمد فريد المزيدي، الطبعة الاولى، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان، 1424 الهجرية.

2ـ ابن هشام: السيرة النبوية، تحقيق وضبط وشرح: مصطفى السقا واخرون، الطبعة الثانية، دار ابن كثير، بيروت لبنان، 1424 الهجرية.

3ـ ابن خياط: تأريخ الخليفة ابن خياط، راجعه وضبطه: د. مصطفى نجيب فوّاز والدكتورة حكمت كشلي فوّاز، الطبعة الاولى، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان، 1425 الهجرية.

4ـ ابن تيمية: مجموعة الفتاوى، اعتنى بها وخرج احاديثها: عامر الجزار و أنور الباز، الطبعة الاولى، مكتبة العبيكان، ارياض، 1419 الهجرية.

5ـ ابن الجوزي: صفة الصفوة، تحقيق، د. حامد احمد الطاهر، الطبعة الاولى، دار الفجر، القاهرة، 1424 الهجرية.

6ـ ابن كثير: البداية والنهاية، تحقيق: د. حامد احمد الطاهر، الطبعة الاولى دار الفجر، القاهرة، 1424 الهجرية.

7ـ ابن الاثير: الكامل في التأريخ، حققه واعتنى به، د. عمر عبدالسلام التدمري، دار الكتب العربية، بيروت، لبنان، 1427 الهجرية.

8ـ ابن قيم الجوزية: زاد المعاد في هدى خير العباد، تحيقي: د. مصطفى عبدالقادر عطا، الطبعة الثانية، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان 1423 الهجرية.

9ـ د. علي محمد محمد الصلابي: السيرة النبوية، الطبعة الثالثة، دار المعرفة، بيروت، لبنان 1426 الهجرية.

10- محمود شاكر: خاتم الانبياء والمرسلين، الطبعة الاولى، المكتب الاسلامي، بيروت و دمشق، 1427 الهجرية.

11- د. حسن ابراهيم حسن: تأريخ الاسلام، الطبعة الخامسة عشر، دار الجيل، بيروت و قاهرة وتونس 1422 الهجرية.

12- د. محمد سعيد رمضان البوطي: فقه السيرة النبوية، الطبعة الخامسة عشر، دار السلام، مصر، 1426 الهجرية.

13- د. محمد عبدالقادر أبو فارس: الصراع مع الصليبيين، الطبعة الاولى، دار البشير، طنطا، 1999 ميلادية.

14- د. حامد احمد الطاهر: حياة الصحابة للاطفال، الطبعة الاولى، دار الفجر،القاهرة، مصر، 1425 الهجرية.

15- د. عبدالرحمن رأفت الباشا: صور من حياة الصحابة.

16- خالد محمد خالد: هاوەڵانی دەوری پێغەمبەر، وەرگێڕانی: سهام بەرزنجی، چاپی یەکەم، نووسینگەی تەفسیر، هەولێر، ساڵی 1423ی کۆچی.

17- حبیب محمد شعید: ژیانی ئازیزمان، چاپی یەکەم، نشر إحسان، تهران، ساڵی 2007 زایینی.

18- شێخ عبدالعزیز پارەزانی: ژیانی پێغەمبەری مەزن محمد(ﷺ)، لێکۆڵینەوەی: ڕزگار کەریم، چاپی یەکەم، نەشری إحسان، ساڵی 2004ی زایینی.

19- عەبدول عەزیز عەلائەدین مستەفا: ژیان و ڕەوشتی پێغەمبەر.

20- محمد ملا فائق الشهرزوری، ژیانی پێغەمبەری خوا(ﷺ)، چاپی یەکەم، سلێمانی، ساڵی 1422ی کۆچی.

21ـ د. وهبـة الزحيلـي: الفقـه الاسـلامي وادلتـه، الطبعـة الرابعـة، دار الفكـر، دمشـق، 1420 الهجرية.

22ـ محمد قطب: چۆن بانگەوازی خەڵك بكەین.

23ـ محمد قطب: چەمكانێ دەبێت ڕاست بكرێنەوە، وەرگێڕانی: ژیوان گەلاڵی، چاپی یەكەم، نووسینگەی تەفسیر، هەولێر، ساڵی 2003ی زاینی.

24ـ د. علي محمد الصلابي: سيرة ابو بكر الصديق، سيرة عمر بن خطاب، سيرة علـي بن ابي طالب، سيرة الحسن بن علي بن ابي طالـب، الطبعـة الثانيـة، دار المعرفـة، بـيروت، لبنان، 1426 الهجرية.

ناوەڕۆك

پێشکەشە بە:.. 3
پێشەکی 5
بۆ خوشك و برا ئازیزەکانم.. 7
بەشی یەکەم: شوێنی لە دایك بوونی پێغەمبەر(ﷺ) 9
ڕەچەڵەکی پێغەمبەر(ﷺ): 13
ژیانی منداڵی پێغەمبەر(ﷺ) 16
* ڕووداوێکی گرنگ: 18
* گەشت و سەفەری پێغەمبەر لەگەڵ دایکیدا: 19
* ڕووداوێکی دڵتەزێن: 20
* ژیان لەگەڵ باپیریدا: 21
* خوای گەورە پێغەمبەر دەپارێزێت:...22
* پێغەمبەر کاری بازرگانی فێر دەبێت: 24
* پێغەمبەر فێری جەنگ دەبێت:...26
* هاوپەیمانێتی (فضول): 27
* بازرگانی پێغەمبەر بۆ خەدیجە:...28
* ژن هێنانی پێغەمبەر:..30
پێغەمبەر و خەدیجە چەند منداڵێکیان دەبێت کە ئەمانەن:..................31
* بنیادنانەوەی کەعبە:...33
پرسیارەکانی بەشی یەکەم..35
بەشی دووەم: دابەزینی سروش (وەحی) بۆ پێغەمبەر(ﷺ) 37

* بانگەواز بە نهێنی:..42
* موسڵمان بوونی ماڵی پێغەمبەر(ﷺ): 43
* موسڵمان بونی (عەلی کوڕی ئەبو تالیب): 44
* موسڵمان بوونی (ئەبو بەکری صدیق):.................................45
* پێغەمبەر(ﷺ) چ وانەیەکی فێری هاوەڵان کرد؟ 49
پرسیارەکانی بەشی دووەم...53
بەشی سێیەم: بانگەوازی ئاشکرا 55
* ئازاردانی موسڵمانان:..58
* چەند نموونەیەکی ئازاردانی موسڵمانان: 65
1ـ ئەبو بەکری صدیق:..65
2ـ بێباوەڕان دەیانەوێت پێغەمبەر(ﷺ) پەشیمان بکەنەوە:................68
3ـ ئازاردانی عەممار و شەهیدکردنی دایك و باوکی:........................69
4ـ بیلالی حەبەشی: 71
5ـ خەبابی کوڕی ئەرەت: 72
* پیلانەکانی بێباوەڕان هەڵدەوەشێنەوە:..................................74
* ئابلۆقەدانی موسڵمانان: 77
* خوای گەورە چارەسەر دەنێرێت:...................................79
* پرسیارەکانی بەشی سێهەم..81
بەشی چوارەم: کۆچکردن..83
* کۆچی دووەم بۆ حەبەشە:.......................................87
* قورەیش هەوڵی گەڕانەوەی موسوڵمانان دەدەن: 88

* غەمباری پێغەمبەر(ﷺ):..91
پێغەمبەر(ﷺ) دەچێت بۆ (تائیف):..................................94
* ڕووداوی ئیسرا و میعراج: 97
* پێغەمبەر(ﷺ) دەچێت بۆ لای هۆزەکان: 101
* موسڵمان بوونی چەند کەسێکی مەدینە: 103
* بەڵێنی دووەمی عەقەبە:..104
* کۆچکردنی موسڵمانان بۆ مەدینە: 106
پرسیارەکانی بەشی چوارەم 112
بەشی پێنجەم: کۆچکردنی پێغەمبەر(ﷺ) بۆ مەدینە 115
پلانی بێ باوەڕان بۆ کوشتنی پێغەمبەر(ﷺ):...........................115
* پێغەمبەر(ﷺ) و ئەبو بەکر لە ئەشکەوتدا: 119
* ئوممومەعبەد:..121
* سوراقە دەیەوێت پێغەمبەر(ﷺ) بکوژێت: 122
* هەندێ ڕووداوی تر لە کۆچکردنەکەدا: 124
* موسڵمانانی مەدینە پێشوازی لە پێغەمبەر(ﷺ) دەکەن:..............125
پرسیارەکانی بەشی پێنجەم 128
بەشی شەشەم: کارەکانی پێغەمبەر(ﷺ) لە مەدینەدا: 130
1) دروستکردنی مزگەوت: 130
ـ مزگەوتەکە چەند شوێنێکی تێدابوو کە ئەمانە بوون: 131
2) بانگدان لە مزگەوتدا: 133
3) برایەتی نێوان ئەوس و خەزرەج: 135

4) برایەتی نێوان کۆچبەرەکان و پشتیوانەکان: 136
5) نووسینی پەیماننامە یان بەڵێننامە: 137
6) کاری جەنگی و سەربازی: 140
پرسیارەکانی بەشی شەشەم 144
بەشی حەوتەم: جەنگەکانی پێغەمبەر(ﷺ) 145
* یەکەم: جەنگی بەدر: 145
* کاتی جەنگ کردنەکە: 149
* دەست پێ کردنی جەنگەکە: 151
* کوژرانی ئەبو جەهل: 152
* هەڵوێستی موسڵمانان لەگەڵ گیراوەکاندا: 153
* ئەنجامەکانی جەنگی بەدر: 156
* هەوڵی کوشتنی پێغەمبەر (ﷺ): 157
پرسیارەکانی بەشی حەوتەم 159
بەشی هەشتەم: جەنگی ئوحود 161
* جەنگی ئوحود: 164
* هۆکارەکانی جەنگەکە: 164
* مشتومڕی نێوان موسڵمانان: 166
* ڕووداوەکانی ناو جەنگەکە: 170
* ئەنجامی جەنگەکە: 173
پرسیارەکانی بەشی هەشتەم 175
بەشی نۆیەم: لە جەنگی ئوحودەوە تا دوای جەنگی خەندەق 177

ژن هێنانی پێغەمبەر(ﷺ):..................... 179
* لە دایك بوونی حەسەنی کوڕی عەلی:..................... 179
* زەید فێری زمانی جوولەکەکان دەبێت:..................... 180
* دەرکردنی جوولەکەکانی بەنو (نچیر):..................... 181
* چەند جەنگێکی تری پێغەمبەر(ﷺ):..................... 182
* جەنگی بەنی موستەلەق:..................... 184
ژنهێنانی پێغەمبەر(ﷺ):..................... 185
* دووڕووەکان درۆ هەڵدەبەستن بۆ عائیشە:..................... 185
* جەنگی خەندەق (ئەحزاب):..................... 186
* هەڵکەندنی خەندەقەکە:..................... 188
ڕووداوەکەی (حذیفة):..................... 190
پرسیارەکانی بەشی نۆیەم..................... 193
بەشی دەیەم: ڕێککەتننامە و ئازادکردنی مەککە..................... 194
* ڕێککەوتننامەی حودەیبیە:..................... 195
ئەنجامی ڕێککەتننامەکە:..................... 201
جەنگی خەیبەر:..................... 203
* سەردانی ماڵی خوا:..................... 204
* بانگکردنی پاشا و سەرکردەکان بۆ ئیسلام..................... 205
* موسڵمان بوونی عەمری کوڕی عاص:..................... 206
* جەنگی مۆئتە:..................... 207
* جەنگی ژاتو سەلاسل:..................... 209

* ڕزگارکردنی مەککە: 209
پرسیارەکانی بەشی دەیەم.. 211
بەشی یانزەهەم: لە دوای ئازادکردنی مەککە تا کۆچی دوایی پێغەمبەر (ﷺ)213
جەنگی حونەین: 213
هێرشکردنی بۆ تائیف:.. 214
* جەنگی تەبووک: 217
* حەجی ماڵئاوایی:.. 220
* کۆچی دوایی پێغەمبەر(ﷺ): 221
* هەلوێستی عومەری کوڕی خەتاب: 222
پرسیارەکانی بەشی یانزەهەم.. 223
بەشی دوانزەهەم: لە ژیانی پێغەمبەرەوە (ﷺ) ئەمانە فێر دەبین: 224
بەشی سیانزەهەم: کۆمەڵێك شیعر بۆ منداڵان 239
سەرچاوەکان 254
ناوەڕۆك.. 257